

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ISSN 2520-6346

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 2(53)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV**

ISSN 2520-6346

LITERARY STUDIES

Collection of scientific works output

Issue 2(53)

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
КИЕВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

ISSN 2520-6346

ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЕ СТУДИИ

Сборник научных трудов

Выпуск 2(53)

Збірник наукових статей до 150-річчя від дня народження Осипа Маковея.
 Наукові розвідки викладачів, аспірантів, магістрів присвячено актуальним питанням сучасного літературознавства та компаративістики.
 Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, студентів.

РЕЦЕНЗЕНТИ	М. П. Ткачук, д-р філол. наук, проф., М. І. Голянич, д-р філол. наук, проф.
ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Н. М. Гаєвська, канд. філол. наук, проф. (заст. відп. ред.); О. Г. Астаф'єв, д-р філол. наук, проф.; О. А. Беканідзе, д-р філол. наук проф. (Тбіліський університет); М. М. Гнатюк, д-р філол. наук, проф.; Л. В. Грицик, д-р філол. наук, проф.; Г. М. Жуковська, канд. філол. наук; Л. М. Задорожна, д-р філол. наук, проф.; І. С. Заярна, д-р філол. наук, проф.; О. П. Івановська, д-р філол. наук, проф.; Ю. І. Ковалів, д-р філол. наук, проф.; І. П. Мегела, д-р філол. наук, проф.; Г. Ю. Мережинська, д-р філол. наук, проф.; А. К. Мойсієнко, д-р філол. наук, проф.; Ж. В. Некрашевич-Коротка, д-р філол. наук, проф. (Білоруський університет); О. С. Снитко, д-р філол. наук, проф.
Адреса редколегії	б-р Т. Шевченка, 14, Київ – 601, 01601 Інститут філології; ☎ (38044) 239 34 71
Рекомендовано	Вченою радою Інституту філології 26.12.17 (протокол № 6)
Атестовано	Постанова президії ВАК України протокол № 1-05/5 від 01.07.10
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про Державну реєстрацію, серія KB № 16157-4629P від 11.12.09
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 от 31.10.02
Адреса видавництва	кімн. 43, б-р Т. Шевченка, 14, Київ – 601, 01601 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та диски не повертаються.

Collection of scientific articles devoted to the 150th anniversary of Osip Makovey's birth.
 Scientific investigations of teachers, postgraduates, masters are devoted to the actual issues of modern literary studies and comparative studies.
 For scientists, teachers of higher educational establishments, students.

REVIEWERS	M. P. Tkachuk, Dr. philol. Prof., M. I. Golyanich, D. P. Mr. Prof.
RESPONSIBLE EDITOR	G. F. Semenyuk, Dr. philol. Mr. Prof.
EDITORIAL BOARD	N. M. Gaevskaya, K. philol. Mr. Prof. (post replied ed.); O. G. Astafev, Dr. Philol. Mr. Prof.; O. A. Bekanidze, Dr. philol. Mr. Prof. (Tbil University); M. M. Hnatyuk, D. philol. Mr. Prof.; L. V. Grytsyk, D. philol. Mr. Prof.; G. M. Zhukovsky, K. Philol. N.; L. Zadorozhnaya, D. philol. Mr. Prof.; I. S. Zayarna, Dr. philol. Mr. Prof.; O. P. Ivanovskaya, D. Filol. Mr. Prof.; Yu. I. Kovaliv, Dr. philol. Prof., I. P. Megela, D. Philol. Mr. Prof.; G. Yu. Merezhinskaya, D. philol. Mr. Prof.; A. K. Moy-sienko, Dr. philol. Mr. Prof.; Zh. V. Nekrashevich-Korotka, Dr. philol. Mr. Prof. (Belarusian University); O. S. Snitko, Dr. philol. Mr. Prof.
Address of the editorial board	Taras Shevchenko blv., 14, Kyiv – 601, 01601, Institute of Philology; ☎ (38044) 239 34 71
Recommended	Academic Council of the Institute of Philology (Protocol No. 6 of December 26, 2017)
Certified	Higher Attestation Commission of Ukraine. Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine (Minutes No. 1-05 / 5 dated 01.07.10)
Registered	Ministry of Justice of Ukraine. Certificate of state registration, series KV № 16157-4629P from 11.12.09
Founder and publisher	Kyiv National Taras Shevchenko University.
Address of the publishing house	Publishing and Printing Center "Kyiv University". The certificate was entered into the state register of the Civil Code № 1103 of 31.10.02
Editor's address	room 43, Taras Shevchenko blv., 14, Kiev – 601, 01601 ☎ (38044) 239 3172, 239 32 22; fax 239 31 28

The authors of published materials are fully responsible for the selection, accuracy of the facts presented, quotes, economic-statistical data, their own names and other information. The editorial board reserves the right to shorten and edit the submitted materials. Manuscripts and floppy disks do not come back.

Сборник научных статей к 150-летию со дня рождения Осипа Маковея.
 Научные исследования преподавателей, аспирантов, магистров посвящены актуальным вопросам современного литературоведения и компаративистики.
 Для научных работников, преподавателей высших учебных заведений, студентов.

РЕЦЕНЗЕНТИ	Н. П. Ткачук, д-р филол. наук, проф., М. И. Голянич, д-р филол. наук, проф.
ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР	Г. Ф. Семенюк, д-р филол. наук, проф.
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ	Н. М. Гаевская, канд. филол. наук, проф. (зам. отв. ред.); А. Г. Астафьев, д-р филол. наук, проф.; А. А. Беканидзе, д-р филол. наук, проф. (Тбилисский университет); М. М. Гнатюк, д-р филол. наук, проф.; Л. В. Грицик, д-р филол. наук, проф.; Г. М. Жуковская, канд. филол. наук; Л. М. Задорожная, д-р филол. наук, проф.; И. С. Заярная, д-р филол. наук, проф.; Е. П. Ивановская, д-р филол. наук, проф.; Ю. И. Ковалив, д-р филол. наук, проф.; И. П. Мегела, д-р филол. наук, проф.; А. Ю. Мережинская, д-р филол. наук, проф.; А. К. Моисеенко, д-р филол. наук, проф.; Ж. В. Некрашевич-Короткая, д-р филол. наук, проф. (Белорусский университет); Е. С. Снитко, д-р филол. наук, проф.
Адрес редколлегии	б-р Т. Шевченко, 14, Киев – 601, 01601 Институт филологии; ☎ (38044) 239 34 71
Рекомендовано	Ученым советом Института филологии 26.12.17 (протокол № 6)
Аттестовано	Высшей аттестационной комиссией Украины. Постановление президиума ВАК Украины протокол № 1-05 / 5 от 01.07.10
Зарегистрировано	Министерством юстиции Украины. Свидетельство о Государственной регистрации серия KB № 16157-4629P от 11.12.09
Учредитель и издатель	Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. ИПЦ "Киевский университет". Свидетельство внесено в Государственный реестр ДК № 1103 от 31.10.02
Адрес издательства	комн. 43, б-р Т. Шевченко, 14, Киев – 601, 01601 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

Авторы опубликованных материалов несут полную ответственность за подбор, точность приведенных фактов, цитат, экономико-статистических данных, собственных имен и других сведений. Редколлегия оставляет за собой право сокращать и редактировать представленные материалы. Рукописи и диски не возвращаются.

Г. Семенюк, д-р філол. наук, проф.
директор Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка

СЛОВО ПРО ГАЛИЦЬКОГО ОРФЕЯ

Шановне товариство!

Дирекція Інституту філології щиро вітає вас із початком роботи круглого столу, присвяченого 150-літтю від дня народження Осипа Маковея.

Осипа Маковея справедливо називають галицьким Орфеєм (під таким заголовком нещодавно з'явилася публікація у "Слові Просвіти"), адже він увійшов в історію нашої культури як визначний поет, прозаїк, публіцист, літературознавець, критик, педагог, перекладач, журналіст, музикант, громадсько-культурний діяч. Працюючи в колі знаменитих сучасників (Іван Франко, Михайло Павлик, Ольга Кобилянська, Наталія Кобринська, Євгенія Ярошинська, Михайло Грушевський, Богдан Лепкий, Володимир Гнатюк, Андрій Чайковський), Осип Маковей збагатив нашу літературу патріотичними і сатиричними поезіями, історичними і соціально-побутовими повістями ("Ярошенко", "Залісся"), антивоєнними, психологічними, соціальними й гумористичними новелами та оповіданнями ("Кроваве поле", "Наші знакомі", "Примруженим оком" та ін.).

Твори Осипа Маковея були й будуть завжди актуальними, адже вони звернені до широкої аудиторії, актуалізують важливу для всіх часів проблематику. Зокрема, чи не актуально в контексті сучасності звучать рядки з його поезії "Гайдамацька пісня":

Ми гайдамаки, ми всі однакі,
Ми ненавидим вороже ярмо,
Йшли діди на муки, підуть й правнуки.
Ми за народ життя своє дамо!

Ця пісня стала народною, хоча слова та музику до неї написав Осип Маковей, якщо ще за життя називали галицьким Орфеєм.

Актуальними та суголосними сучасній ситуації звучать і рядки з поезії Осипа Маковея "Кияни":

Не наймичка вам Україна моя!
Настане й для неї час славний,
Бо серце у неї сильніше сто раз,
Як розум ваш самодержавний!

Тож сьогодні ми зібралися, щоб вшанувати Осипа Маковея, актуалізувати та осмислити його внесок у розвиток української словесності й культури. Дирекція Інституту філології бажає плідної праці учасникам круглого столу й дякує всім, хто знайшов можливість нині бути тут.

Надійшла до редколегії 17.10.17

УДК 821.161.2-14.09 Маковей О.

О. Векуа, канд. філол. наук, докторант
Інститут філології
КНУ імені Тараса Шевченка

ОБРАЗ УКРАЇНИ В ЛІРИЦІ ОСИПА МАКОВЕЯ

Ідеться про лірику Осипа Маковея, автора межі XIX–XX ст. з погляду її антиколоніального прочитання. Його поезії сповнені роздумами про власну долю в контексті історичного поступу своєї нації. Майже 40 років його літературної праці знайшли свій відбиток у його поезії, прозі, літературно-критичних статтях.

Ключові слова: лірика, творчість, колоніалізм, поезія.

В українському культурному просторі Осипові Маковею і не лише за життя закидали "національну вузькоглядність" лише через його небажання відмежовувати царат від російського народу (тезу, яку накидають нам і зараз, у ХХІ ст. тільки в іншому формулюванні). Уже перша збірка О. Маковея "Поезія" (Львів, 1895), зокрема цикл "Думки та образки", засвідчила україноцентричні вектори його ліричного та ліро-епічного дискурсу. Проте саме через націоцентричні переконання О. Маковея ряд віршів тривалий час не потрапляла в поле зору дослідників. (Зокрема, збірка "Подорож до Києва" (1897) не перевидавалася з 1917 р.) і ряд віршів – "Мати городів руських", "У Нестора", "Пам'ятник

Хмельницькому", "Кияни" – половина текстів не увійшла навіть до двотомника творів О. Маковей. Проте ці поезії актуалізуються в нашому часі. Збірка "Подорож до Києва" – унікальна за багатоаспектністю осмислення історичної долі України. Постановня цієї збірки має передісторію. Оскільки О. Маковей, як І. Франко, В. Щурат, С. Грушевський були не лише письменниками, а й критиками, видавцями та редакторами, Осип Маковей у ролі редактора чернівецького часопису "Буковина" напівлегально перебував у 1897 р. у "підросійській" Україні. Метою поїздки було зміцнення культурних зв'язків розділеної України, а наслідком стало постановня збірки. Сам О. Маковей виступав і як лірик, і як сатирик. За домінантною стильовою ознакою О. Маковей залишався сатириком. Більш чітко це простежується у його прозі (повість "Залісся" (1897), "Наші знакомі" (1901), "Оповідання" (1904); у поезії ж залишався ліриком. І саме лірика О. Маковей – це художній документ епохи, що презентує живе чуття поета-гуманіста і поета-державника. Поет апелює до спадщини українського минулого, деконструюючи імперські рудименти у власній культурі. У поезії "Мати городів руських" показані факти історії, проступають негативні риси киян, нестача державницького розуму: 500 років складалися землі "в праці й боротьбі", а потім все віддали "готове чужому" – "Київ цареві дістався" і "матінка" стала мачухою українцям.

Ідентифікуючи своє світовідчуття з ліричним героєм, О. Маковей засвідчує прагнення деколонізувати свідомість українця. У вірші "Кияни" герой, мандруючи столицею, шукає і не знаходить українців – їх "баба Росія вкрала в неволю", "язика підтяла, впрягла у ярмо"... Тобто своєю творчістю О. Маковей розвінчував міф про єдине коріння між колонізатором і колонізованим – спільну культурну спадщину. Такою "обопільною" спадщиною між українською й російською культурами було названо добу Київської Русі. Реакція ліричного героя – автора продиктована впевненістю своєї історичної самодостатності:

Не наймичка вам Україна моя
Настане й для неї час славний,
Бо серце у неї сильніше сто раз,
Як розум ваш самодержавний.

Автор характеризує "дух міста" зламу століть: Київ – "город прегарний, широкий", а все ж тут "душі чогось вузько". Письменники 90-х рр. – переважно соціалісти за переконанням, від Франка й Павлика, засновників радикальної партії в Галичині, до Маковея, Кобилянської, Стефаника прагнули розімкнути межі народницької культури. О. Маковей, попри таке прагнення, обстоював національну самобутність. Такі його погляди проектувались на поетичний текст. Поезія О. Маковея у своїй утилітарній ролі уникла практики "римованої політики", а несла естетичну цінність. Пророцтва О. Маковея щодо України – оптимістично-хаотичні й без конкретної мети, вони не трагічні, як у Тараса Шевченка (трагічні у своїй неможливості реалізувати прагнення митця бути почутим). Пророцтва О. Маковея наповнюють бажання змін, оптимізм і амбіційність: бронзовому Богданові на Софійському майдані Маковей адресує строфу: "Хоч як ти на північ показуй/ То в сторону цю українець не гляне" (зб. 1917 р.). Авторова мораль – проти асиміляторства: "нагадай рідний край", "дитину й родину до народу привертай", "дума й пісня – національні скарби" ("У Миколи Лисенка"). Пророцтва О. Маковея герметичні, митець перебуває у постійному очікуванні змін, емоційному піднесенні, про що свідчить алегорія "Воскресіння", яку вважають кульмінацією збірки "Подорож до Києва" – під передзвін київських церков Дніпром плине чорне судно з кедровою домовиною, у якій "Україна лежить". Могила – на дні Чорного моря. Такий образок, що демонструє тяглість української історії, бо домовину проводжають козацькі тіні, а старезні діди "тяжко зітхають", а зажурені сини "берегами ступають". Раптом із Києва на пристань вибігли діти, які, поклавши "васильків вінок", для воскресіння покійної вирішили віддати за неї життя (українська пасіонарність із покоління до покоління). І перша краплина крові оживила Матір. І жалоба змінилась оптимізмом, і слова автора з погляду сучасності сприймаються як пророчі:

Нова Україна повстала сьогодні
Іде покоління нове.
Нехай же лунає скрізь слава народня!
Нехай Україна живе!

Таким чином, застосування постколоніальної практики аналізу лірики О. Маковей, зокрема збірки "Подорож до Києва", призвело до розуміння, що в українській ситуації осмислення колоніального/антиколоніального досвідів потребує власне українського варіанта постколоніальної теорії. З огляду на це, можемо констатувати: своєю творчістю О. Маковей засвідчував український колоніальний статус у минулому (поезія "Мати городов руських", де від строфи до строфи автор охоплює певний період минувшини – від Кия, Щека і Хорива до гетьмана Богдана – 500 років склалися землі "в праці й боротьбі", а потім все віддали "готове чужому", "Київ цареві дістався"); присутність в українському просторі асиміляційних процесів не тільки як наслідку імперських дій, а й як колабораційних ("Хвала, Україно, тобі за твій борщ,/ за нього спасибі всяк скаже. / Як тільки у тебе його всі їдять,/то слава твоя не поляже"); врешті, О. Маковей своєю творчістю оприявнює український антиколоніалізм на двох рівнях: фізичному (визвольні змагання за незалежність країни). Звідси – "Гайдамацька пісня", марш, що згодом фольклоризувався (тут якраз осмислюється власне антиколоніальний дискурс з україноцентричного бачення – виведено колективний образ новочасних гайдамаків, які виступають проти "ляцького ярма" в Галичині. Інший рівень – духовний (спротив асиміляції; оспівування національної самосвідомості українців). Власне, у такому сприйнятті образу України в ліриці О. Маковей прочитується закріплена в українській свідомості цінність боротьби, мотивована не нагальною потребою сьогодення (тут-і-зараз), а ідеєю майбутнього "золотого часу". Невипадково О. Маковей – творець стрілецької пісні – об'єктивно відбив нову для ХХ ст. свідомість українського вояка – визвольно-державницьку, яка втілила поривання цілої нації.

Будучи студентом Віденського університету, досить довго мешкаючи у Відні, О. Маковей використав певну ліберальність віденської атмосфери для формування націоцентричного світосприйняття. Сам себе називав пекарем, який випікає хліб для щоденного вжитку, вважаючи працю для просвіти народу своїм найсвятішим обов'язком, як Грінченко і Франко. Водночас, як

І. Франко, висловлював досить непривабливі погляди на українську інтелігенцію, зокрема у листі до Михайла Коцюбинського: "Українські інтелігенти... здаються мені звідси, з прекрасного далека, великою чередою баранів..." [2].

У поезії він намагається відтворити портрет своєї нації на шляху її ідентичності. Наприклад, його поетична розповідь про те, як він мандрує до Києва, а там бачить композитора М. Лисенка:

У Києві бути і пісні не чути,
не бачити нашого батька Миколи, –
такого гріха я не міг би забути
і не дарував би собі вже ніколи.

В історію української літератури Осип Маковей увійшов не лише завдяки власним творам, а й своїй культурницькій діяльності. Маковей працює безперестанку упродовж всього свого життя: працював учителем мови та літератури в Чернівецькій учительській гімназії (1899–1910), Львівській жіночій семінарії (1910–1913), викладачем та директором учительської семінарії в Заліщиках на Тернопільщині (1913–1925), зробивши вагомий внесок у виховання націоцентричного світогляду молодого українця та демократичної педагогічної думки.

Прижиттєві видання творів Осипа Маковея – збірка поетичних творів "Поезії", Львів, 1894; цикл віршів "Подорож до Києва", Чернівці, 1897; сатирична поема "Ревун", Львів, 1910.

У 1885 р. Осип Маковей особисто познайомився з Франком: "В грудні 1885р. я познайомився з Іваном Франком і бував у нього досить часто" [2]. Записи Маковея щодо цього періоду засвідчують взаємну симпатію двох митців: Маковей потребував підтримки і був радий, що знайшов її, а І. Франко допомагав талановитому митцю, чим лише міг. Не без впливу І. Франка Маковей визначив свій шлях у житті. Саме за порадою І. Франка Маковей обрав тему свого дослідження під час навчання у Віденському університеті – особливості поеми "Осман" видатного хорватського поета І. Гундуліча (1589–1638), присвячену перемозі запорозьких козаків і польських військ над турками в битві під Хотиним у 1621 р.

У вересні 1903 р. Маковей у складі групи західноукраїнських письменників відвідав Полтаву з нагоди відкриття там пам'ятника І. Котляревському й разом з іншими діячами культури (Б. Грінченком, К. Стеценком, родинами Старицьких, Косачів) підписав протест міністру внутрішніх справ царської Росії проти заборони української мови.

Лірика Осипа Маковея є цікавим та самобутнім явищем в українській поезії кінця XIX – початку XX ст. Маковей мав власний критичний погляд на свій творчий доробок: "Я знаю, що не маю права зачислити себе до великих письменників. Але на ім'я українського письменника я таки заслужив і гадаю, що в загальну скарбницю нашого письменництва я вложив дещо цінного і оригінального. Багато з того, що я написав, уже забулося і ще не одне забудеться, однак лишиться деяка частина, котра мене переживе і в літературі буде мати своє місце і свою ціну. Значить: молодечий ідеал я осягнув – і се мене нагороджує за труд... Серед інших обставин життя, може, дав би більше і краще, – а так добре, що хоч те дав, що міг дати" [2].

Поетична творчість Маковея художніми особливостями споріднена як з народною творчістю, так із традиціями українського поетичного слова XIX ст. – Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки. 1889 р. у "Літературно-науковому віснику" Маковей опублікував цикл поезій "Гірські думи", які досить високо оцінив Марко Черемшина. Це своєрідна сповідь ліричного героя, який "бачить ясний день і волю через грати" ("Другові"):

Не бійся, друже мій, мого терпкого слова!

Воно бере мене на муки, на тортури,
мене ранив найбільш моя глумлива мова,
і без чуття паду я в забуття понуре.

У поезіях про війну панівними є розмовні інтонації (звертання, оклики, запитання, відповіді, роздуми), що зробили їх простими та дохідливими за змістом і формою. Триптих "Пісні з поля" ("Налетіла куля з поля", "Падай, падай, білий снігу тихо...", "Де ж то подівся господар хати...") екстраполюється на сучасну дійс-

ність, даючи зразок творчого використання народнопісенної поезики для зображення сумних картин воєнної дійсності.

У ліричних, епічних, сатиричних і гумористичних творах поета відбито неповторний світ його часу, зокрема думи, печалі й радощі тієї частини західноукраїнської інтелігенції, яка найпершим своїм обов'язком вважала служити своєму народові та відроджувати його духовність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маковей О. Поезії / О. Маковей. – К. : Рад. письменник, 1967.
2. Інститут літератури імені Тараса Шевченка. Відділ рукописів, ф. 59, № 2753, С. 175.
3. Відділ рукописів АН України, ф. 59, № 10.
4. Маковей О. Вибрані твори / О. Маковей. – К. : "Дніпро", 1979.

Надійшла до редколегії 17.10.17

О. Векуа, канд. філол. наук, докторант
Інститут філології
КНУ імені Тараса Шевченка

ОБРАЗ УКРАИНЫ В ЛИРИКЕ ОСИПА МАКОВЕЯ

Говорится о лирике Осипа Маковея, автора рубеже XIX–XX ст. с точки зрения ее антиколониального прочтения. Его стихи полны размышлениями о собственной судьбе в контексте исторического развития своей нации. Почти сорок лет его литературной работы нашли отражение в его поэзии, прозе, литературно-критических статьях.

Ключевые слова: лирика, творчество, колониализм, поэзия.

O. Vekua, cand. philologist. sciences
Institut of philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv

IMAGE OF UKRAINE IN LITHIUM OF MACROWAVE

The article deals with the poetry of Osip Makovey, the author of the XIX–XX centuries. in terms of its anti-colonial reading. His poetry is full of reflections on his own destiny in the context of the historical progress of his nation. Almost forty years of his literary work have been reflected in his poetry, prose, literary criticism.

Key words: lyrics, creativity, colonialism, poetry.

О. Гасвська, канд. філол. наук
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФОЛЬКЛОРНИХ ЖАНРІВ У ТВОРЧОСТІ ОСИПА МАКОВЕЯ

Присвячено розгляду особливостей використання фольклорних жанрів у творчості Осипа Маковея.

Ключові слова: фольклор, пісня, сатира, фейлетон, гумор, байка, колісанка, проза, модернізм.

О. Маковей увійшов у літературу в кінці XIX ст. – у час, який позначений протистоянням неонародництва й модернізму. Як неонародник О. Маковей усвідомлював потребу максимальної консолідації інтелектуальних сил, щоб відкрити своє істинне національне обличчя, пришвидшити процес самоідентифікації та послабити суперечності, які дедалі більше наростали між сферою духовного життя суспільства й реальною дійсністю. Цій меті він підпорядковував життя, діяльність і поетичну творчість (від клятви "На нас, на нас, надія, браття..." і задекларованої вірності шевченківським традиціям, даної гімназистом на світанку поетичної творчості ("В 25-ту річницю смерті Т. Шевченка" (1886), "Чорногорка" (1889) – до останнього вірша "Полетів би я на Україну" (1917), написаного рукою зрілого майстра" [5].

Надзвичайно розмаїта поезія Осипа Маковея. Це здебільшого вірші (їх близько 300) на різні теми, мотиви. Поет писав ліричні поезії-мініатюри, віршовану прозу (оповідання, казки, поеми...). Як зауважує О. Засенко "З найбільшою силою оригінальності і своєрідності поетичного таланту Маковея виявилась у великій кількості іскристо-життєрадісних гуморесок, дошкульних сатиричних поезій, фейлетонів, поем, пародій...<...>... Це – один із найталановитіших українських поетів-сатириків і гумористів..." [4].

Цікавим є пісенний доробок автора, який іде від фольклору. Як слушно зауважує І. Гриневич "Образно-тропείчна система пісень служить засобом творення синтетичних образів-типів допомагає розкрити найпотаємніші порухи думки та зміни психіки героїв. Слід зауважити найголовніше, що черпав Осип Маковей

із народнопоетичного джерела, – це дух фольклору, його світовідчуття і настрій. Народнопоетичні символи як цінності національної культури осмислюються по-новому і, без сумніву, збагачують та урізноманітнюють світ української літератури" [3].

Літературознавці звертали увагу на поетичні твори митця. І. Я. Франко першим в статті "Наше літературне життя 1892 році" ("Зоря", 1892), назвав вірші автора "артистично найвартіснішими". Згодом Т. Галіп, О. Засенко, Ф. Погребенник наголошували на майстерності форми, милозвучності й актуальності, зокрема віршів-пісень, які, як писав Ф. Погребенник "допомагали утверджувати нашу самостійність, викорінювати ті негативні риси в нашій психології, що їх вогнем сатири в інший час, в інших обставинах випікав митець-народолюбець з-під Карпат" [8].

Його поетичні твори як і прозові завжди були й будуть актуальними, скеровані в майбутнє. Поет свято вірив у відродження України. ("Марш січових стрільців", "На Лисій горі", "Прощання"). Особливо пророчі рядки з поезії "Воскресіння", а в авторській редакції назва звучить як "Воскресення".

"Заграйте, музики, весело і живо,
покиньте жалібні марші,
нехай нам ця днина минає щасливо
і легко буде на душі!
Нова Україна постала сьогодні,
Іде покоління нове, –
Нехай же лунає скрізь слава народна,
Нехай Україна живе!" [8, 40–47].

У 1981 р. побачила світ збірка поета "Народні пісні в записах Осипа Маковея", яка засвідчила значний інтерес письменника до фольклору. Це кваліфіковане видання, із цікавою передмовою та фаховою класифікацією пісень, які подано з науковими коментарями, а до деяких творів ще додано записи мелодії.

Використовуючи і беручи за зразок кращі народні пісні Осип Маковей творить свої (авторські) вірші-пісні, які часто ставали народними. Багата стилістика, різні фонетичні засоби, ліризм, драматизм, експресивність, інколи іронічне забарвлення, емоційність тональності характеризують його пісню.

Володимир Качкан писав: "З народною піснею зв'язує О. Маковей міцна нитка правди і краси...". Звідси і народнопісенна ритміка, мелодійність, чуттєвість, музикальність, висока образність слова.

Загалом, письменник у своїй творчості використовував майже всі фольклорні жанри. Пісні, думи, веснянки, гаївки, байки, гуморески, колісанки. Щодо тематики, то вона теж надзвичайно розмаїта. Особливо цікавою є патріотична тема, тема жовнірська, тема невірного кохання ("Чортова скала"). Автор доходить висновку – зрада в коханні – страшний злочин. Певні аналогії згаданих тем і їх реалізації бачимо і у фольклорі, у творчості митців попередніх епох, традиції яких щедро використовує письменник.

Оживати почнуть, працювати почнуть,
поневолені міста і села,
і прибиті серця до життя спалахнуть,
і знов стане громада весела.

["Українським мученикам"]

Як і у фольклорі О. Маковей подає у своїх творах широкий і багатобарвний світ героїв, які люблять, кохають, сподіваються і вірять в кращу долю. Їх переживання, почуття автор відтворює живою, простою, ясною мовою поетичних образів. Він уславлює правду, волю, працю на користь свого народу, закликає служити визвольним прагненням.

Та щоб здобути се добро пробоєм,
щоби з нещасним лиху ділити долю,
і жити треба й полягти героєм! [6, 214].

Автор вірить у "весну визволення", хоч на цьому тернистому шляху будуть і втрати за "волю", але народ не забуде своїх героїв. "Не забудуть вас внуки і правнуки!" – пише О. Маковей.

Його гаївки теж схожі з фольклорними і за будовою, і за ритмікою, за поетикою.

Хтось на могилці так ревно плаче,
на чорній ниві ворона криче,
тихо ще в полі, зимно,
чути гаївку дивно... [6, 218].

А як тонко й ніжно звучать рядки з його "колисанки", вони теж співзвучні з фольклорними.

Ой ходить сон і дрімота –
се усе моя робота... [6, 217].

Отже, працюючи в багатьох фольклорних жанрах, використовуючи традиції усної народної творчості Осип Маковей мріяв про майбутні щасливі дні для свого народу:

Се пісня не нова! Про щастя гарні мрії,
бажання тихі долі для народу... [6, 213].

Письменник відомий не лише як поет. Надзвичайно цікавими є інші жанри митця, зокрема прозові. Особливістю прози є те, що автор так само як і в поезії щедро використовує фольклор. Скажімо, "Казка про Невдоволеного Русина", уже сама назва жанру "казка" говорить сама за себе. Автор відтворює реальність, реальні події, але разом із тим ми відчуваємо у творі і це справді так казкові елементи. Навіть початок твору характерний для казки "Десь, колись, в якійсь країні..." і в Осипа Маковея "Під якоюсь нещасливою планетою вродився Невдоволений Русин. Скоро тільки прийшов на світ, зараз зазначив своє опозиційне становище писклявим плачем..." [7, 120]. Цей соціальний типаж далекий від народних проблем. Його цікавить лише власна влаштованість у житті.

"Став уряджувати у своїм повіті різні віча і збори, щоби "хлопи" завчасу його пізнали й добре зміркували, що він один зможе їх вивести з Єгипетської неволі і з дому роботи" [7, 121].

Персонаж як і у фольклорі позбавлений імені – він просто Невдоволений Русин – це одразу вказує на його походження, позбавляє будь-якої індивідуалізації образу. Цікавою є сцена виступу Русина перед людьми на вічі. Тут теж бачимо елементи фольклору – прийоми діалогізації; простий народ виступає як другий персонаж; текст промови абсурдний; дійство переривається повторами "Многая літа". Мова твору надзвичайно колоритна, насичена діалектизмами та характерними вигуками (ади, бігме й ін.).

Герой тричі як і у фольклорній казці звертається до селян на вічі, підкреслюючи їх життєво важливі проблеми, які обіцяє вирішити, якщо його оберуть послом. Люди вірять "доброму захиснику". "Всі вічевики такі одушевлені, що просто не можуть добути із себе ніякого голосу" [7, 122]. І далі "От якби я був послом, то я би о же все постарався" [7, 122].

Ідучи від фольклору, О. Маковей створює образ, якому притаманні інтелектуальна пасивність, культурна вбогість, заздрість і кар'єризм, невміння приймати рішення, дріб'язковість і нещирість стосовно селян.

Кінцівка твору теж нагадує фольклорну. "Коли ж до того, не вибрали його вдруге послом, Невдоволений Русин остався уже таки навіки невдоволеним. Лише свідомість, що він ніколи не буде вдоволеним, додавала йому такої гордості і певності, що він деколи майже був вдоволеним з того, що ніколи не може бути вдоволеним" [7, 124].

У Осипа Маковея є і жанр легенди ("Терновий вінок"). Її початок теж нагадує фольклорний заспів:

Від Голготи тихий вітер віє,
потахає спека, холодніс...
Дві голубки линуть іздалека,
із узгір'я, де нещасні гинуть... [6, 247].

У кожній частині письменник використовує поетику, яка йде від фольклору.

Віють вітри долинами і містом,
Звіяло порох над Єрусалимом,
Сіра стіна піднялася високо,
впала на землю і млою і димом,
і застогнала земля десь глибоко [6, 262].

Як і у фольклорних творах кінцівка легенди оптимістична, спрямована в майбутнє. "Вони ідуть підсінням мармуровим, споріднені слізьми, вінком терновим, вінком, що покорить і світ, і Феба, любов'ю, що внесе людей до неба..." [6, 247].

Особливістю фольклоризму О. Маковея є те, що він досить вміло і доречно використовує сатиру, а інколи і гротеск. Цікавою

в цьому плані є твір "Як я продавав свої новели", у якому теж багато казкових елементів. У новелі йдеться про письменника, який "захотів стати славним і заробити на русинах гроші". Видавши за власний кошт кілька сотень примірників збірки новел, він сподівався продати їх у крамниці, серед знайомих, серед друзів патріотів-інтелігентів. І ось останніх автор зображує досить сатирично: "Русини нарід некультурний, для них видавай єгипетські сонники і небесні листи, а не новели!" Їх нічого не цікавило. Автору стало прикро від байдужості русинів. "Так мені жаль стало моїх бідних новел, що я трохи не заплакав. "Боже мій! – думаю собі. – І будь ту у русинів літератором! Та краще каміння товчи, як для русинів писати..." [6, 131]. І далі досить сатирична і песимістична кінцівка твору. "Так-то собаки і тишилися моїми новелами, і плакали з їх причини, а ні один з русинів над моєю літераторською долею ані не скривився... Нехай їх бог милує, коли в них таке тверде серце" [6, 132].

Про особливості свого гумору і сміху сам митець писав так: "... бувало, що я дуже веселі речі писав зі смутною душею і так перемагав свій смуток, так рятувався на самоті. Я сам потім чудувався, з чого тут сміятися, і тихцем сумував собі" [1]. Хоч читачам подобалися його твори... "... люди качалися зо сміху, думали собі, що я страх веселий чоловік..." [2].

Письменник "сміявся крізь сльози". Його дотепні й комічні ситуації інколи гротескні сцени, але надзвичайно життєві картини забезпечували "життєвість" і його творам. Скажімо в цьому плані цікавою є сцена "розправи" псів над новелами автора.

"Крізь штахети залізли в город і гарцювали собі по моїх новелах, аж любо. Один пес держав том новел у зубах; другий якийсь штукар, обернувшись догори ногами, підкидав книжку у повітря, третій і четвертий дерлися о мої новели, розуміється зубами, а п'ятий грівся на книжках до сонця" ("Як я продавав свої новели"). Фольклорні епітети, порівняння, народна мова, зрештою вся побудова, поетика твору йде від усної народної творчості. Сам письменник писав: "Малорусский литературный язык создан на почве живой народной речи и, как язык живого многомиллионного народа развивается на наших глазах" [9].

Письменник своїми художніми творами, публіцистичними виступами послідовно разом з І. Франком допомагав утверджувати й розвивати українську мову, використовуючи кращі зразки фольклору, тим утверджуючи національну ідентичність на всіх рівнях літературного твору як художньої системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відділ рукописів ІЛНАН України, ф. 59. – С. 227.
2. Відділ рукописів ІЛНАН України, ф. 59. – С. 227.
3. Гриневич І. Фольклоризм художньої творчості Осипа Маковей в етноестетичному вимірі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук / І. Гриневич. – Л., 2017. – С. 11.
4. Засенко О. Поет / О. Засенко // Осип Маковей. Життя і творчість. К. : Дніпро, 1968. – С. 59.
5. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст. : У 2-х кн. ; за ред. О. Д. Гнідан. – К., 2005, кн. 1. – С. 376.
6. Маковей Осип. Твори : У 2-х т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1.
7. Маковей Осип. Вибрані твори / О. Маковей. – К. : Дніпро, 1979.
8. Погребенник Ф. Подорож до Києва Осипа Маковей. До сторіччя з часу виходу і сьогодні актуальної поетичної книги / Ф. Погребенник // Маковей Осип. Подорож до Києва. – К. : Бібліотека Українця, 1998. – С. 6.
9. Свистун Ф. Галицкая Русь в европейской политике / Ф. Свистун. – Львів : Издание "Новый пролом", 1886. – С. 129.

Надійшла до редколегії 23.01.17

Е. Гаевская, канд. филол. наук
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ФОЛЬКЛОРНЫХ ЖАНРОВ У ТВОРЧЕСТВЕ О. МАКОВЕЯ

Посвящена рассмотрению особенностей употребления фольклорных жанров у творчества О. Маковей.

Ключевые слова: фольклор, песни, сатира, юмор, фейлетон, басни, колыбельная, проза, модернизм.

E. Gaevskaya, cand. of philology
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

FEATURES OF USING FOLKLORE JANUES IN THE CREATIVITY OF O. MAKOVA

The article is devoted to the study of the peculiarities of the use of folklore genres in the works of O. Makovey.

Key words: folklore, songs, satire, humor, feuilleton, fables, lullaby, prose, modernism.

Н. Гасвська, канд. філол. наук, проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ХУДОЖНЯ РЕАЛІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ТЕМАТИКИ В ПРОЗІ ОСИПА МАКОВЕЯ

Розглянуто особливості художньої реалізації історичної тематики у прозі Осипа Маковей на матеріалі повісті "Ярошенко".

Ключові слова: історична тематика, історична і художня правда, запорізьке козацтво, Хотинська війна, інтрига, психологізм, герой.

Особливістю сьогоденного складного процесу державного й духовного відродження українського народу, формування національної свідомості є злам старих стереотипів мислення, пошук нових джерел і підвалин розвитку й дослідження особливостей менталітету, своєрідності нашої історії, культури та літератури. Тому назріла потреба комплексного підходу до спроб осягнення та інтерпретації історичних подій і постатей минулого, зокрема в художніх текстах.

Актуальність розгляду цієї теми викликана літературними та позалітературними чинниками. До позалітературних зараховуємо те, що на свій час. О. Маковей був визначною фігурою "правою рукою" І. Франка. У контексті розгляду епохи творчість О. Маковей є тяжінням до сучасних європейських мистецьких рухів. Водночас літературознавчий інтерес викликають різножанрові твори митця: малодосліджені мала проза, поезія, публіцистика поверхово досліджена і повість "Ярошенко". Хоч за творчістю О. Маковей були написані окремі розвідки та успішно захищені дисертації.

Чимало українських письменників зверталися до історичного минулого. Зацікавлення Осипа Маковей історією свого народу теж було не випадковим. Його ставлення до історичних подій помітне вже в ранньому творі ("Гайдамацькій пісні").

"Ми ненавидим пута і ярмо,
Йшли діди на муки, підуть і правнуки,
За народ життя своє дамо..."

Героїчна історія нашого народу відчувається і в інших поетичних творах митця ("Жовнір за плугом", "Над Дністром" та інші), як зауважує Ф. Погребенник, "Віршований епос О. Маковей, у якому відчуваємо відгомони історичних дум і пісень, злободенність позацензурної поетичної лірики, ремінісценції народного гумору та сатири – це завершене мистецьке явище, де різні за своїм настроєм, стильовою тональністю вірші творять єдине мистецьке ціле, самобутнє і неповторне..." [6, 5].

До творчості письменника зверталось чимало дослідників, зокрема О. Засенко, Й. Кріль, В. Лесин, Д. Лукіянович, І. Макаровський, Б. Мельничук, Є. Ю. Пеленський, В. Погребенник, Ф. Погребенник, О. Попович, О. Романець, М. Рудницький, І. Франко й ін. Здебільшого літературознавці аналізували поетичний доробок письменника, який є надзвичайно цікавим явищем в українській літературі. Його поезії, загалом, і на історичну тематику зокрема, позначені філософсько-естетичними і стилістичними рисами, характерними для помежів'я століть (кінця ХІХ – початку ХХ ст.). Саме цей період у літературі характеризується появою нового покоління митців перехідної формації, із європейським літературним смаком, новочасними суспільними і політичними поглядами. Нове покоління було одержиме служити народові. Осип Маковей із цього приводу в автобіографії писав: "...коли я хоч чим-небудь прислужився (народові) і не був "гнилою колодою", то і це в наших обставинах перед війною не було легке діло. Цю свідомість я маю, і вона мене втихомирює" [3].

Поет, прозаїк, публіцист, критик, учений, редактор, педагог, перекладач, активний учасник громадсько-політичного життя. Осип Маковей зайняв належне йому місце в літературному процесі своєї доби, збагачуючи наш духовний світ у теперішній час, коли хочемо все глибше і ширше пізнати витoki своєї культури з минувшини і передати майбутнім поколінням.

Тому недаремно І. Франко у статті "З останніх десятиліть ХІХ віку" серед "різнобарвної китиці індивідуальностей" [7, 108], що збагатили українську літературу, поряд з іменами Лесі Українки, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської називає і Осипа Маковей. Він так писав про Осипа Маковей: "У Чернівцях живе загально улюблений поет і новеліст Осип Маковей, який

в останньому році спробував свої сили також у романі і в "Ярошенку" дав нам на підставі студій над джерелами вражаючу історичну картину боротьби між турками і поляками та козаками в році 1621. Улюблений є цей письменник і як невимушений, веселий фейлетоніст та творець гумористичних віршів і пісень" [2].

Із появою нових імен з'являються і нові герої, розкривається, за Франком, "людська душа, її стан, її рухи в тих чи інших обставинах, усі ті світла й тіні, які вона кидає на ціле своє оточення" (згадана праця І. Франка). Важливим завданням для більшості письменників кінця XIX – початку XX ст. була поетизація звичайної людини, зображення героя, який не протиставляється натовпові, бо сам "натовп" представляє собою суспільство свідомих особистостей.

Як уже зазначалося, поезія, так само і мала проза Осипа Маковоя займають значне місце в спадщині митця. Це твори з життя селянства, міста, інтелігенції та ін.

Щодо історичної тематики, то вона менше привертала увагу критики. Письменник у 1909 р. видає збірку "Пустельник з Путни та інші оповідання", де було вміщено 5 оповідань на теми з історії Буковини і Молдавії. А декількома роками раніше (1905) написав повість "Ярошенко".

Звернення Осипа Маковоя до історичної тематики зумовлена потребами літератури, тими змінами, які відчувалися і відбувалися в суспільстві і зрештою появою нового героя, в якого, за висловом І. Франка "людська душа, її стан, її рухи в тих чи інших обставинах змінювалися..." [7].

Художня реалізація історичної тематики в прозі Осипа Маковоя відповідає тим історичним подіям, які відбувалися в означений час.

У статті "Про історичні оповідання", вміщеній у газеті "Діло" за 1907 р., автор висловив свої погляди на завдання історичної белетристики, на принципи, якими він керувався при написанні творів на історичну тематику, яку мету переслідував. І підсумовуючи зазначив, що основою творів, написаних про минуле, мусить бути "історична правда, чи вона гірка, чи солодка", митець не може відступати від "принципу історичної правди".

І тому в повісті "Ярошенко", як і в інших творах на історичну тематику О. Маковей із всією достовірністю відтворив (досить детально і переконливо) польсько-козацько-турецьку війну під Хотиним.

Хоч про ті події писали і історики, і письменники, але Осип Маковей по-своєму відтворив той час і події. Так, у згаданій статті "Про історичні оповідання" Осип Маковей писав, що в образі Микули хотів показати таку людину, яка пережила страхіття війни, і ця війна відбилася в кожній клітині героя, в його житті і серці.

Існує версія (Ф. Погребенника), що, можливо, І. Франко певною мірою "підштовхнув" Осипа Маковея до написання повісті на цю тему. Як відомо, за порадою І. Франка, він спочатку написав дослідження про поему "Осман" видатного хорватського поета Івана Гундулича (1589–1638), присвячену перемозі запорізьких козаків і польських військ над турками в битві під Хотиним у 1621 р. і згодом, зібравши матеріал, написав художній твір – повість "Ярошенко". Написанню цього твору передувала значна робота.

Як свідчать літературознавчі матеріали Осип Маковей, ще навчаючись у Віденському університеті, працював у слов'янському семінарі, слухав лекції відомих вчених Ягича, Мурка, вивчав слов'янські літератури. І його дослідження про поему "Осман" було досить прихильно оцінене В. Ягичем і в скороченому варіанті було навіть опубліковане.

Окрім того, він збирав історичні джерела, фольклорні, вивчав художні твори, архівні матеріали про ті події.

Кожна нація, кожен митець виробляє своє бачення минулого і відповідно представляє свою історичну свідомість. Звісно, національне написання історії не варто сприймати як точне та об'єктивне відображення історичних реалій. Це перенесення нашої свідомості на історичний матеріал. Першопрохідцями у цій справі є історики, які іноді стають національними ідеологами та лідерами.

Зрозуміло, значну роль у цьому відігравала і продовжує відігравати художня література. Вона не лише пропагує так звану історичну правду, а й творить "потрібні" міфи, які досить часто сприймають як реальні історичні факти. Працюючи над повістю "Ярошенко", письменник про це писав так: "Я хотів у "Ярошен-

ку" описати Хотинську війну з 1621 року. Ся війна описана майже день по дні в різних пам'ятниках і студіях. Усе те я уважно прочитав, а крім того, їздив в Бессарабію над Прут, та над Дністер, і в Кам'янець-Подільський подивитися на терен війни. Се дало основу повісті, і сю основу я міг лише у дрібничках змінити. Усю ту війну, зложену з різних і численних подій, треба було злучити до купи такою історією "героя", щоб читач бачив і турків, і поляків. Сего героя і його пригоди я мусив видумати... От і витяг звичайного собі міщанина з Серета на війну і казав йому пережити різні пригоди турків, козаків і поляків" [4].

Оповідючи про хід війни під Хотином, Осип Маковей виводить галерею історичних постатей – гетьмана Петра Сагайдачного, полковника Михайла Дорошенка, сина молдавського господаря – Петра Могили, Яцька Бородавки, гетьмана польського війська Карла Ходкевича, воєводи Якова Собіського, турецького султана Османа II, очаківського бейлербея Усейн-баші та інших. Але не на них автор робить головний акцент. Вони служать своєрідним фоном для відтворення настроїв і думок головного героя, Микули Ярошенка. У статті "Про історичні оповідання" письменник писав, що в особі Микули хотів показати таку людину, "на душі якої відбилися б всі страхиття війни".

Хотинська фортеця приваблювала і надихала багатьох митців художнього слова, вона вражала своєю красою і неприступністю і, навіть, якоюсь незламністю. Автор дає саме такий опис замку: "...над самим Дністром, стояв величезний замок, немов височенна стрімка і неприступна стіна, що замикала ворогам із Польщі дорогу в Молдову. Коли було на нього подивитися з кам'янецької дороги, то він не дуже-то впадав в очі, немов потопав у глибокім яру; та зате коли було стати під його стінами і глянути вгору, то чоловік почував себе дрібною мурашкою, що напала за чимсь у підніжжя замку... Тут залага могла жити безпечно, без страху: з одного боку глибокий Дністер, з інших боків вали і яр з потоком, котрого воду можна було стримати загатою і підняти на два сажні вгору; сам же замок мав такі мури, що могли без шкоди ковтати в нього з пушок, як ковтачі стукають клювами о бані церковні" [5, 210]. Опис фортеці теж сприяє художній реалізації історичних подій того часу. Фортеця непри-

ступна, незламна, як і сам український народ. Такими справді є і герої твору. Особливо цікавими в цьому плані є образ Микули.

Якщо з перших сторінок ми спостерігаємо за звичайним селянином, який лишень прагне визволити свою родину, яку полонила польська шляхта, то в наступних розділах ми бачимо іншого Микулу. Так, він переживає за долю своєї родини, але ці хвилювання все ж відходять на інший план. Перед нами сміливий і мужній воїн, який розуміє політичну ситуацію, усвідомлює свою причетність і відповідальність перед родиною, але ще більше перед своїм народом. Особливо показовим є битва запорожців під час нападу турків на козацький табір: "От він і стояв, розставивши широко ноги, і вимахував нею то вліво, то вправо так, що одним замахом змітав з окопу по кілька ворогів усе, що по дорозі стрітила довбенька, мусило податися набік, вона обліпилася волоссям і кров'ю. Побитих лежало перед Микулою внизу стільки, що хто хотів знову до нього прискочити, мусив переступати трупи. Микула від часу до часу ревів, як віл; очі заходили йому кров'ю" [5, 214].

Художній реалізації історичної теми в повісті служить і ціла галерея історичних постатей – рядових козаків, які своїм героїзмом, хоробрістю і мужністю боронили рідний край, зрештою творили історію (Муха, Голота, Таран, Пугач, Череватий та ін.).

Згідно історичної правди у творі відтворено і образ Петра Сагайдачного, прекрасного організатора, мудрого і успішного гетьмана, який не програв жодної битви. Його дипломатичні та військові дані керівника були беззаперечним авторитетом для козаків, які вірили гетьману, його мудрому, вимогливому і суворому слову і йшли за ним. Він орієнтувався в найскладніших ситуаціях: "Всі віталися із Сагайдачним, як з батьком рідним... козаки обступили його роєм, так що їхати було годі. Тільки чути було, як казали: "Слава богу! Слава богу, що вернувся! Тепер у нас буде голова!" [5, 212].

Історики від М. Максимовича, В. Антоновича, Д. Яворницького до сучасних науковців визнають, що тільки за допомогою Сагайдачного пощастило полякам з невеликими силами подужати наймогутнішу армію в світі [1], а сучасники тих бурхливих подій писали, що Європу було врятовано лише завдяки Богові та запорозьким козакам. Настільки важливою була перемога у Хо-

тинській війні, вустами Яна Собіського це доводить О. Маковей: "Зважте, що бороните тепер ні нас, ні себе, але віру Христову, бога одного, нам усім спільного. Цілий світ дивиться на нас, як ми закінчимо сю війну, бо від неї або полегшає нам усім, або прийде загибель на всіх християн..." [5, 287].

Захоплююча інтрига, продумана автором концепція головного героя і його побратимів, калейдоскоп подій, психологізм героїв, дали змогу на широкому історичному фоні подій відтворити життя родини Ярошенків, які у вирі війни зуміли зберегти своє "українство, як пише І. Франко, національну суть, возз'єднатися родиною і повернутися додому".

Осип Маковей у своєму творі висвітлює події відповідно до історичної правди, зі знанням життя козаків, життя простого люду.

Панорамність історичних подій, широке коло реальних історичних постатей дало можливість в художній формі зреалізувати і відтворити події минувшини, тим самим, зауважує І. Франко, збагатити нашу літературу. Осип Маковей вірив в краще майбутнє свого народу і робив все аби швидше настали добрі часи. Свідченням такого, як пише Ф. Погребенник, "державницького мислення" є "пророчий" вірш письменника "Воскресіння":

Нова Україна повстала сьогодні,
Іде покоління нове –
Нехай же лунає скрізь слава народна,
Нехай Україна живе [6, 7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович В. Про козацькі часи на Україні / В. Антонович. – К. : Дніпро, 1991. – С. 82.
2. Засенко Олекса. Осип Маковей і його повість "Ярошенко" / О. Засенко // Осип Маковей. Ярошенко. – К. : Дніпро, 1985. – С. 16.
3. Маковей О. Автобіографія // Відділ рукописів ІЛ ім. Т. Шевченка НАН України. – Архів О. Маковей. – Ф. 59. – № 10.
4. Маковей О. Про історичні оповідання / О. Маковей // "Діло". – 1907. – 18, 19 червня.
5. Маковей О. Ярошенко. Історична повість / О. Маковей. – К. : Дніпро, 1967.
6. Погребенник Ф. "Подорож до Києва" Осипа Маковей / Ф. Погребенник // Осип Маковей. Подорож до Києва. – К., 1998. – С. 4–5.
7. Франко І. Зібрання творів : У 50 т. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 35. – С. 108.

Надійшла до редколегії 7.09.17

Н. Гаевская, канд. филол. наук, проф.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка

**ХУДОЖЕСТВЕННАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ТЕМАТИКИ
В ПРОЗЕ ОСИПА МАКОВЕЯ
(НА МАТЕРИАЛЕ ПОВЕСТИ "ЯРОШЕНКО")**

Рассмотрены особенности художественной реализации исторической тематики в прозе Осипа Маковея на материале повести "Ярошенко".

Ключевые слова: историческая тематика, историческая и художественная правда, запорожское козачество, Хотинская война, интрига, психологизм, герой.

N. Gaevska, cand. of philology, prof.
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Ukraine

**ARTISTIC IMPLEMENTATION OF HISTORICAL THEMATS
IN PROSE OF JACOBI MAKSOVYA
(ON THE MATERIAL OF THE STATEMENT "YAROSHENKO")**

In the article features of artistic realization of historical themes in the prose of Joseph Macovei on the material of the story "Yaroshenko" are considered.

Keywords: historical themes, historical and artistic truth, Zaporozhyecossacks, Khotyn war, intrigue, psychology, hero.

УДК 821.161.2

І. Головай, зав. каф. української філології
Українського гуманітарного ліцею
КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

**"НЕ НАЙМИЧКА ВАМ УКРАЇНА МОЯ, НАСТАНЕ
Й ДЛЯ НЕЇ ЧАС СЛАВНИЙ"
(ОБРАЗ УКРАЇНИ У ЛІРИЦІ О. МАКОВЕЯ ТА І. ФРАНКА)**

Аналізуються спільні віхи життя та творчості Осипа Маковея та Івана Франка. Окремо досліджуються поезії, присвячені художній рецепції образу України у спадщині вищеназваних поетів. Порівнюються образи, мотиви, ідейно-художній зміст та актуальність поетичної спадщини Осипа Маковея та Івана Франка.

Ключові слова: рецепція, образ України, соборність, держава, мотиви, Перша світова війна, інвазія, антиколоніальний дискурс, інтертекстуальні зв'язки.

Постать Осипа Маковея залишається поза контурами шкільної навчальної програми з української літератури, сучасні українці досить мало знають про цього буковинського письменника, поета, перекладача і видавця, його творчий талант асоціюється перш за все з історичною долею Галичини й діяльністю Івана Франка.

Протягом останніх років у нашому літературознавстві з'явилися цікаві дослідження, які розкривають багатогранність та особливості таланту Осипа Маковея, зокрема праці О. Попович "Осип Маковей" (Чернівці, 2001) [9], В. Сімовича "Йосип Маковей" (Чернівці, 2005) [10], Н. Тихолоз "Semper magister et semper tigo: Іван Франко та Осип Маковей" (Львів, 2007) [1], статті В. Погребенника "Провісник самостійності й злуки (Образ України в ліриці Івана Франка)" [7], Н. Гуйванюк "Осип Маковей про красу і силу рідного слова (до 140-річчя від дня народження)" [3], М. Вишневецької "Осип Маковей та Буковина" [2], Л. Щербанюк "Півтора сторіччя Осипа Маковея" [14] та ін.

Історія творчих взаємин Івана Франка й Осипа Маковея тягла та плідна. Із легкої руки славетного автора "Каменярів" відбувся літературний дебют Осипа Маковея. І. Франко неодноразово виступав рецензентом творів О. Маковея, співпрацював із ним у тогочасній періодиці, мандрував Карпатами. У свою чергу, як зауважує Н. Тихолоз, Осип Маковей підтримував І. Франка у найтяжчий період його життя – після виходу статті "Ein Dichter des Verrathes", став одним із організаторів 25-літнього ювілею творчості українського Мойсея, а також першим читачем, критиком і перекладачем деяких його творів [1].

Які ж спільні віхи життя й діяльності об'єднували О. Маковея та І. Франка?

По-перше, літературний дебют Осипа Маковея відбувся завдяки Іванові Франкові ще за гімназійних років, у середині 80-х рр. XIX ст. Для публікації в журналі "Зоря" Маковей надіслав Франкові 10 своїх перекладів та оригінальних поезій ("Посольство" та "Лорелай" Г. Гейне, "Потіха лісна" Н. Ленау, "Жалі дівчини" за Ф. Шиллером, "Чи плакати", "Думка", "В гімназії", "Неділя в полі", "Нічна думка", "Відважний" – усі датовано 1885), зауваживши: "Добре се, то робіть з тим, що хочете; а зле, то не дивуйтесь, бо я доперва вправляюся" [1]. Тексти, які наді-

слав гімназист, зацікавили І. Франка. Тож 26 грудня 1885 р. відбулося їхнє особисте знайомство.

За сприяння І. Франка, О. Маковей 1885 р. дебютував у "Зорі" перекладом вірша "Післанець" Г. Гейне (№ 22). 1886 р. у тій-таки "Зорі" з'явилися і перші оригінальні поезії "Заказані яблука" (№ 21), "Неділя в полі" (№ 24) [1].

Дружні контакти з І. Франком, його підтримка та протекція спонукають О. Маковея до літературної праці. 1892 р. у "Зорі" (№ 17) він публікує цикл віршів "Semper idem. З теки скептика", який І. Франко у розвідці "Наше літературне життя в 1892 р. (Листи до редактора "Зорі")" назвав "найцікавішим і артистично найвартнішим явищем" [т. 29, с. 18]. "Не входжу і не маю права входити в те, чи автор малював тут свої власні чуття і погляди, чи ні, – зауважував Франко, – в усякім разі фігура героя "Semper idem" видається мені типовим екземпляром інтелігентного галичанина. Нерозвитий духово, неспосібний до вищого розуміння життя і його відносин, він вічно хитається між поривами грубої змисловості і скептицизмом, котрий аж надто часто переходить в цинізм. Всяке сильне, суцільне чуття видається йому хворобою, сентименталізмом, і він поспішає чимскоріше прибити, приглушити, зламати його. В його очах щирий ентузіазм нічим не відрізняється від комедіантства, а комедіантства ентузіастичного він так боїться, що аж попадає іноді в комедіантство паяца" [13, 18].

Іван Франко досить високо оцінював художній талант Осипа Маковея. "Цей письменник, – писав він про Маковея, – має славу невимушеного фейлетоніста, а також автора сповнених гумору віршів та пісень".

І. Франко найбільше цінував свого молодшого колегу за легкість форми, вправність у версифікації, чистоту мови й легкий і безневинний гумор. Невипадково в замітці "Die ukrainische (ruthenische) Literatur" Маковея зачислено до групи письменників, серед яких Борис Грінченко, Олена Пчілка, Леся Українка, М. Павлик, В. Щурат, Н. Кобринська, що з'явилися в Галичині під впливом Драгоманова і "стають ближче до здобутків російської України, а при цьому впевнено і свідомо стоять

на ґрунті європейських прогресивних ідей і своєю літературною працею торують їм шлях".

По-друге, І. Франка та О. Маковея зближувала співпраця в редакції "Літературно-наукового вісника". Від грудня 1897 р. до квітня 1899 р. Маковей був членом редакційного комітету "Літературно-наукового вісника" у Львові.

По-третє, О. Маковей став дослідником і критиком творів І. Франка. Написавши розвідки "Д-р Іван Франко (До портрета єго на стороні 3-ій)" (1896), "Ювілей 25-літньої літературної діяльності Івана Франка" (1898).

По-четверте, становлення Маковея-перекладача також відбулося не без впливу І. Франка. Гімназистом О. Маковей часто радився з І. Франком з приводу своїх ранніх перекладів із Ф. Шиллера, Н. Ленау, Г. Гайне, Ш. Петефі тощо. Франко рекомендував йому перекладати М. Некрасова та Й.-В. Гете.

По-п'яте, І. Франка та О. Маковея об'єднувала поетична творчість і зокрема оспіваний ними образ соборної, воскреслої України.

Окреме місце у творчості О. Маковея посідає збірка "Подорож до Києва", яка вперше була опублікована 1897 р. у чернівецькій газеті "Буковина". Ця збірка отримала життя завдяки виданню двотомного видання творчої спадщини О. Маковея 1990 р., упорядковане О. Мишаничем, передмову до якого написав Ф. Погребенник. До збірки увійшли такі поезії: "Мати городов руських", "Кияни", "У Нестора", "пам'ятник Богдану Хмельницькому", "У Миколи Лисенка", "Привіт Україні" й ін.

До Києва О. Маковей, тоді редактор газети "Буковина", виїхав нелегально. Він мав намір відвідати Наддніпрянську Україну, щоб налагодити особисті зв'язки з українськими письменниками, познайомитися з розвитком української літератури. У Києві він зустрівся з композитором М. Лисенком, про свої враження від зустрічі розповів у вірші "У Миколи Лисенка". Загалом, із подорожі до Києва О. Маковей, за його власним висловом, "виніс досить прикру думку про українство".

У вірші "Привіт Україні", який відкриває збірку "Подорож до Києва", Осип Маковей називає Україну "заплаканою матір'ю", питає, як їй живеться, називає себе рідним її сином. Серце поета розривається від болю, бо:

... нас розділили граничні стовпи,
жандарми, солдати і варти,
що вже українці не знають, хто ми,
а ми про них відаєм з карти [4, 48].

Перед нами постає образ роз'єднаної, розшматованої кордонами й імперіями, багатостраждальної матері-України. Він приїхав із-під австрійської України подивитись на столицю України, побачити і почути українців. Із особливою гордістю поет оповідає історію древнього Києва – "матері городів руських" – та одночасно його огортає сум через те, що, на жаль, "наша столиця, не наша тепер":

Се ж наша столиця, не наша тепер!
А ми тут панами бували!
Для города сього Кий плани робив,
А Хорив і Щек будували... [5, 15]

І сумно стає від того, що поет-мандрівник тримає в руках виданий російською мовою "путеводитель", із якого виходить, що все, що є в Києві, – не українське, а належить чужій державі:

По Киеву хожу, так сумно мені, –
Що гляну у "путеводитель",
То все там читаю, що наше то їх... [5, 16].

Надзвичайно обурює поета те, що в Києві – столиці України – не чути української мови. А мова – це ж ідентифікаційна ознака народу! Ці думки звучать у декількох віршах циклу "Подорож до Києва". Наприклад, у вірші "Нова дума" поета хвилює те, що Україна "цурається рідного слова":

Ой горе, біда, а не Україна!
Цурається рідного слова!
Залляла Московщина всю Україну,
Залляла, як повинь Дніпрова [5, 24].

Особливо гнівно написаний вірш "Кияни", у якому звучить цей же мотив. Шукаючи в Києві киян-українців, поет не знаходить їх, бо не чує української мови:

Тремтить моє серце: не чую нігде
Тих слів, що учила нас мати...
Де ви поховались мої земляки,
Що вас тут нігде не видати? [5, 17]

О. Маковей обурений тим, що українцям "підтяла язик" "баба Росія". Вона впрягла українців у ярмо і примусила "воду возити". "Украви цілий народ", великий народ ... украви "за копійку" – робить гнівний висновок поет, а всі мовчать. Тож хіба можна мовчати? Поет-народолобець не приховує суму й розчарувань від побаченого в Києві, адже йому не байдужа доля українського народу, тому він повернувся додому "з розбитим серцем". Та письменник, на щастя, іще не втратив надії, що українці прозріють, що вони "ще будуть панами", бо:

Не наймичка вам Україна моя!
Настане й для неї час славний,
Бо серце у неї сильніше сто раз,
Як розум ваш самодержавний! [5, 17–18]

Є у збірці "Подорож до Києва" також рядки, сповнені віри в щасливу долю України. Наприклад, у вірші "Воскресіння" О. Маковей проголошує надію на нове покоління українців:

Нова Україна постала сьогодні,
Іде покоління нове, –
Нехай же лунає скрізь слава народна.
Нехай Україна живе! [5, 47]

Ліричний герой збірки "Подорож до Києва" вражений, дещо обурений, але водночас не зневірений, а налаштований на власну працю задля воскресіння єдиної соборної України. Саме цей дух об'єднання українців по обидва береги Дніпра є домінуючим і в поетичній спадщині І. Франка:

Встане славно мати Україна,
Щаслива і вільна,
Від Кубані аж до Сяну-річки
Одна, неподільна [11, 48].

І поезії І. Франка, і вірші О. Маковея об'єднані мотивом прагнення українців Галичини, Буковини і Закарпаття до возз'єднання з Наддніпрянською Україною. Ці поети висловлювали ідею соборності Української держави.

Окреме місце у творчості О. Маковея посідає тема трагедії українського народу в роки Першої світової війни, яка для українців стала братовбивчою. 1914 р. О. Маковей був мобілізований до війська та на власні очі бачив бойові дії, що й відобразилося в поезіях цього часу. Вірш "Брати" розкриває суть трагедії цієї війни через образи двох поранених бійців-українців, що захищають інтереси двох ворожих держав, які зустрілися в окопах на полі бою під час поранення, де звела їх "люта доля раз докупити, не у гості, тільки в полі, тут, де трупи...". Але не смерть лякає вояків, а "люта сила, що з братів та воріженьків поробила".

В. Погребенник з приводу ідейної глибини цієї поезії зауважує: "Здивовані спільною мовою, усвідомивши спільність лиха, вони порозумілися – солдат царської армії не по своїй волі "загнався у Карпати", а його земляк із цісарського війська розуміє: "по волі не бажав... нам руїни". Вірш відбиває порозуміння полтавця й галичанина: найтяжче їхнє спільне горе – та "люта сила, що з братів та вороженьків поробила". Фінал проймає оптимістична надія: українці спроможуться залікувати рани своїх красних нив і гір: "кров пролита не пропаде, зродить нива, Буде, буде Україна ще щаслива!" [7, 34].

Тема Першої світової війни відтворено в поезіях "Налетіла куля з поля", "Де ж подівся господар хати?", "Жовняр за плугом", "Могила в полі" й ін. Усі вони зболені, оповиті сумом і трагедійними настроями, прагненням подолати наслідки війни й бажанням мирної праці на рідній, як у поезії "Жовняр за плугом", щоби людські втрати не були марними для України:

Тут гранати орали,
Тутки наші вмирали,
За то поле, за село,
Тут немало їх лягло [4, 75].

У останні роки життя І. Франко також залишив багатий поетичний спадок, у якому прослідковуються певні особливості пере-

бування західноукраїнських земель у роки Першої світової війни. Протягом 1914–1916 рр. з'явилися поезії І. Франка, присвячені темі російської інвазії в роки Першої світової війни: "Царські слова", "Інвазія", "А ми з чим?", "Дві чети", "Пригода в Підбужи", "Кінна команда", "Усміх фортуни", "Під сей воєнний час".

І. Франко розцінював прихід царських військ у Галичину як своєрідну російську інвазію (вторгнення, напад). "Інвазія" – таку назву має один із віршів 1915 р. Судячи вже з самої назви, відчувається негативне, критичне авторське ставлення до царської завойовницької політики.

Російські війська у 1914 р. "вогнем і мечем" насаджували свою "загальнослов'янську любов", а тому нічого доброго крім насильства і розбою не віщували, про що й довідуємося з поезії:

Несемо вам, чого у нас так много –
Великих слів, військ, амуніції,
Кличів всесвітніх і амбіцій –
– "І більш нічого ?" [12, 220]

Окрім "військ", "амуніції" і "слів" російський царат "допоміг" українцям побачити так звані "російські простори" –

"Авжеж, авжеж! Відвідайте Тотьму,
І Томськ, і Омськ, Іркутськ, Якутськ, Валдай
І розкіш острогів, тайги спасенну потьму"
– "Бог дай, Бог дай!" [12, 220]

У цей період творчості поряд із невеликими поезіями зустрічаємо у І. Франка ряд поем, серед яких поема-хроніка "З великої війни", незавершена поема-хроніка з містично-символічним вкрапленням – "Сухий пень", історико-драматична поема "Під сей воєнний час".

С. Петлюра назве Франкову поетичну творчість зразком "національної честі" і "національної гідності". Він одним із перших зазначить, що Франкова поезія, крім своїх художніх вартостей, становить передусім "історичний документ", який дає змогу вивчати правдиву історію України: "Подані в поетичній формі Франкові переживання з цього погляду подвійно цікаві: 1) вони цінні не лише, як матеріал, що характеризує поетову душу, яка

так чутливо реагує, не тільки як зразки сумної лірики з глибоким психологічним змістом, але і 2) як історичний документ, що від читання і вивчення його дасть зрозуміти ті переживання, які випали на долю кращих і найдіяльніших представників українського суспільства, що належали до Франкового покоління" [6, 120].

І. Франко у поезіях 1914–1916 рр. став предтечею такого художнього явища, яке у вітчизняному літературознавстві отримало назву стрілецька поезія. Цю поетичну хвилю в українській літературі пізніше презентуватимуть О. Бабій (1897–1975), Р. Купчинський (1894–1978), В. Бобринський (1898–1938) й ін. До подій Першої світової війни та участі в ній українців у своїй поетичній творчості зверталися також М. Кононенко ("Велика війна 1914 року"), В. Щурат ("З трьох тижнів під Львовом"), Б. Лепкий ("Напись на стрілецьких гробах"), О. Маковей ("Марш Українських Січових Стрільців"), К. Студинський ("Українським Січовим Стрільцям"), Ю. Шкрумеляк, В. Терлецький. Твори цих авторів тривалий час залишалися невідомими, як і останні твори І. Франка, оскільки вони відображали правдиву картину історичних подій в Україні в роки Першої світової війни, а також мали антиімперський, антизагарбницький характер, висвітлювали характер українсько-російських стосунків і сприяли гартуванню сили волі й національного духу серед українців.

Художній доробок Осипа Маковея, і справді, багатьма аспектами перегукується з Франковою творчістю: інтертекстуальні зв'язки та паралелі простежуються на рівні окремих творів, циклів, жанрів, мотивів, образів, заголовкових комплексів. Так, цикли "Думки і образки", "Гірські думи", "Веснянки" архітекстуально кореспондують із поетичними циклами "Галицькі образки", "Веснянки", "Осінні думи", "Нічні думи", "Думи пролетарія" Івана Франка, який увів в українську літературу жанр образка, творчо переосмислив жанри думки, думи та веснянки.

Як зауважує Н. Тихолоз, взаємовідносини Івана Франка та Осипа Маковея є стосунками вічного учителя та вічного учня (*Semper magister et semper tiro*). "Їхні товариські й творчі стосунки були тривалими й плідними та, разом, однаково корисними для обох. А отже – й для української культури загалом. Адже обоє належали до типу громадсько-культурного діяча-універ-

саліста, одержимого імперативом ненастанної праці на кожному духовім полі, яке потребувало обробітку, – полі літератури, науки, публіцистики, політики... Вони дали своїй нації все те, що могли їй дати – кожен мірою своїх здібностей, сил і спромог. Історія їхніх творчих взаємин – повчальний приклад духової спадкоємності генерацій й органічної тяглості традицій національної культури" [1].

Осип Маковей продовжив справу Івана Франка, оскільки, за висловом В. Погребенника у поезії "став провісником самостійності й злуки". О. Маковей зумів у поетичних творах зобразити колоніальний статус України в минулому, відтворив антиколоніальний дискурс, спонукаючи до спротиву асиміляції українців й закликаючи до державного відродження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Semper magister et semper tiro*: Іван Франко та Осип Маковей. – Л.: 2007.
2. Вишневецька М. Осип Маковей і Буковина // <http://incognita.day.kiev.ua/osip-makovej-i-bukovina.html>
3. Гуйванюк Н. Осип Маковей про красу і силу рідного слова (до 140-річчя від дня народження) // <http://archive.ndiuv.org.ua/fulltext.html?id=1196>
4. Маковей О. Вибрані твори / О. Маковей. – К.: Дніпро, 1979.
5. Маковей О. Подорож до Києва / О. Маковей. – К.: Бібліотека українців, 1998.
6. Петлюра С. І. Франко – поет національної честі / С. Петлюра // Вибрані твори та документи. – К.: Довіра, 1994.
7. Погребенник В. Провісник самостійності й злуки (Образ України в ліриці Осипа Маковея) / В. Погребенник // Слово і час. – 1997. – № 8. – С. 30–36.
8. Погребенник Ф. "Подорож до Києва" Осипа Маковея / Ф. Погребенник // Осип Маковей. Подорож до Києва. – К.: Бібліотека українців, 1998. – С. 3–7.
9. Попович О. Осип Маковей // Письменники Буковини другої половини XIX – першої половини XX століття / О. Попович. – Чернівці: Прут, 2001, ч. 1.
10. Сімович В. Йосип Маковей // В. Сімович. Праці: У 2 т. – Чернівці: Книги XXI, 2005. – Т. 2. – С. 366–373.
11. Франко І. Встане славна мати Україна (з віршів, що не включені до зібрання творів у 50-ти т.) / І. Франко. – К.: Наук. думка, 1996. – С. 47–52.
12. Франко І. Зібрання творів: додаткові томи до Зібрання творів у 50-ти т. / І. Франко. – К.: Наук. думка, 2008. – Т. 52.
13. Франко І. Зібрання творів: додаткові томи до зібрання творів у 50-ти т. / І. Франко. – К.: Наук. думка, 1980. – Т. 26.
14. Щербанюк Л. Півтора сторіччя Осипа Маковея // <https://zbruc.eu/node/69889>.

Надійшла до редколегії 20.12.17

И. Головай, зав. каф. української філології
Українського гуманітарного лиця
КНУ імені Тараса Шевченка, г. Київ

**"НЕ НАЙМИЧКА ВАМ УКРАЇНА МОЯ,
НАСТАНЕ Й ДЛЯ НЕЇ ЧАС СЛАВНИЙ"
(ОБРАЗ УКРАЇНИ В ЛІРИКЕ О. МАКОВЕЯ І І. ФРАНКА)**

Аналізуються загальні етапи життя і творчості Осипа Маковея і Івана Франка. Особливо досліджуються поезії, присвячені художественній рецепції образу України в творчості вище названих поетів. Сравниваються образи, мотиви, ідейно-художественне содержание і актуальність поетического творчості Осипа Маковея і Івана Франка.

Ключевые слова: *рецепция, образ Украины, соборность, государство, мотивы, Первая мировая война, инвазия, антиколониальный дискурс, интертекстуальные связи.*

I. Golovay, Head of Ukrainian Philology Department
Ukrainian Humanitarian Lyceum
Taras Shevchenko KNU, Kyiv city

**"I DO NOT KNOW YOUR UKRAINE MY,
IT IS ALREADY AND FOR YOURSELF THE SLAVE"
(THE IMAGE OF UKRAINE IN THE LYRICS
OF O. MAKOVEY AND I. FRANKO)**

In the article the common milestones of Osip Makovey and Ivan Franko's life and work are analyzed. Separately, the poetries devoted to the artistic reception of the image of Ukraine in the inheritance of the mentioned poets are reseeded. The images, motives, ideological and artistic content and relevance of Osip Makovey's and Ivan Franko's poetic heritage are compared.

Key words: *reception, image of Ukraine, unisity, state, motives, World War I, invasion, anti-colonial discourse, intertextual connections.*

УДК 811: 161. 2'38

В. Городецька, канд. філол. наук, доц.
Криворізький державний педагогічний університет

**МОВНА КАРТИНА СВІТУ ПОЕТА
(НА МАТЕРІАЛІ ЛІРИЧНИХ ТВОРІВ ОСИПА МАКОВЕЯ)**

Ідеться про презентацію мовної картини світу Осипа Маковея в ліричних творах епохи Першої світової війни за допомогою лексичних засобів.

Світоглядні позиції поета нерозривно пов'язані з архетипами мислення українського народу, що сформувалися протягом тисячолітньої його історії і подають національне усвідомлення єдності етносу в духовному, культурологічному, історичному, територіальному аспектах. Автор через власне бачення соціальних катаклізмів розкриває загальнонаціональну трагедію українців, які не мають власної держави, живуть під ярмом інших народів із заборонами на самовизначення та свободу, змушені брати участь у безглуздій війні один проти одного на рідній землі. Поет декларує один беззаперечний шлях до волі через боротьбу за національне щастя.

Ключові слова: мовна картина світу, тематичне поле, національний архетип.

Наприкінці XVIII ст. німецький лінгвофілософ Й. Г. Гердер [2] запропонував здійснити зіставну фізіогноміку народів, спираючись на мовні факти. У XIX ст. ця ідея була підхоплена В. фон Гумбольдтом [3], який по праву вважається фундатором сучасної філософії мови і який створив цілісну мовну концепцію "мовної картини світу". У центрі його наукових розвідок постає проблема взаємозв'язку мови та мислення конкретного народу. У кожного народу мовна система презентує систему понять, мисленнєвих формул, навколишній світ у тій формі, якою його сприймає етнос. Це і створює неповторність, унікальність мови, оскільки пов'язано з індивідуальним досвідом кожної нації, що набувається під час її формування протягом тисячолітньої історії і на який впливають екстралінгвальні фактори (географічні, кліматичні, культурологічні, історичні, фізіологічні, психологічні та інші чинники). На думку В. фон Гумбольдта, це і є ідіоевентичністю конкретної мови світу. Іншими словами, пізнаючи навколишню дійсність, сприймаючи її, підлаштовуючись під об'єктивно запропоновані життям і долею умови, етнос формує своє бачення всього, що його оточує, і позиціонує себе через мову, проявляє свій психотип і способи мислення. "Індивідуальність проявляється в усьому, і вона однакова скрізь – від алфавіту до уявлення про світ" [4, 395]. Безумовно, кожен народ складається з індивідумів різного віку, статі, інтелектуальних здібностей, рівня освіченості, місця проживання тощо. Кожна особистість має індивідуальні мисленнєві, а відповідно, і мовленнєві особливості. Однак усі ці люди є членами одного мовного колективу зі спільною еволюцією, у ході якої і формується єди-

не національне світосприйняття, єдина система духовних цінностей, єдине гносеологічне кредо. Тому можемо говорити про антропологічний аспект мови (не лише про роль її носіїв в історичному формуванні мовної системи, а й про вплив мови на представників нації), тому що людина, народжуючись у мовному колективі, набуває під час власної соціалізації у суспільстві вже сформовані й прийняті в ньому коди, символи, які, на думку К. Г. Юнга [8], супроводжуватимуть її все життя і впливатимуть на формування власних світоглядних позицій, напевно, невід'ємних від переконань етносу.

Лінгвофілософські переконання німецького вченого вплинули на подальші наукові розвідки таких його послідовників, як Е. Арндт [9], Й. Вайсгербер [1], Х. фон дер Габеленц [11], М. Гартман [12], В. Порциг [6], Й. Фіхте [10] та ін. В українському мовознавстві відбулося справжнє відродження ідей В. фон Гумбольдта у працях О. Потебні [7]. Загалом можна стверджувати про такі їхні переконання:

- 1) мова є сукупною енергією народу в цілому;
- 2) дух особистості формується під впливом духовності нації;
- 3) мисленнєва та мовленнєва своєрідність народів формується протягом усієї їхньої історії розвитку, формування способів сприйняття дійсності, мислення, тому є діалектичною єдністю поступового розвитку та стабільності;
- 4) вплив мови індивідуально втілюється в кожній особистості під впливом багатьох принципів;
- 5) кожна мова дає можливість відкрити старий світ по-новому, своєрідно;
- 6) кожен носій цієї мови через власну душу інтерпретує загальнонаціональні проблеми.

Виходячи із зазначеного вище, можемо стверджувати, що загальнонаціональний мисленнєвий і психологічний тип віддзеркалюється в кожному представникові етносу зі збереженням етнічних духовних цінностей і врахуванням особистісного життєвого досвіду. Отже, мета статті полягає у виявленні індивідуально-авторської мовної картини світу поета Осипа Маковця як частини загальнонаціонального світосприйняття українців на часовому тлі епохи Першої світової війни, а також доведенні

того, що український народ, попри будь-які соціальні потрясіння, сприймає себе єдиною нацією зі спільною багатовіковою культурою, мовою, територією, трагічною долею. Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких завдань: дослідити тематичний розподіл лексики ліричних творів поета задля опису тематичних полів "Простір", "Соціальні перепони". "Соціальні стани" та "Людина"; окреслити мовну картину світу на лексичному рівні як прояв сформованих архетипів національного переконання в необхідності долати соціальні перепони на шляху розвою власної єдиної та вільної держави.

Осип Маковей, як і весь український народ, розумів історичну трагедію народу, розділеного між двома імперіями – Австро-Угорською та Російською, однак водночас усвідомлював духовну та територіальну єдність українського етносу від Сяну до Дону. Тематичне поле "**Простір**" охоплює такі регіони України: **Верховина, Карпати, чужина, пустиня** (чужа держава), **Закарпаття, гори, Тиса, Прут, стара столиця** (Київ), **Полтава, Дніпро, дніпровські гори, Дон, поля** (Східна та Південна Україна), **іскрові станиці, Україна**, рідна заплакана **мати, ненька**: *Сів би я на самолет крилатий і злетів би ген понад **Карпати**, як орел, буяв би у просторах і осів би на **дніпрових горах** між своїми, у **старій столиці**: "Ах, здорові, браття і сестриці! Не гадав я і не сподівався, щоб такого свята дочекався..."*; *Маю в **полі іскрові станиці**, – ні чим пташка, ні чим вітер скорий, понесли би вістку поза **гори**, за окопи, поза всі **границі**, і за хвилику мали би вже браття мій привіт із **Закарпаття**; Тільки **втіхи**, що і ворог лютий не підслухає і не підгляне, як **нетяга**, на війні забутий, деś над **Тисою** у лузі стане і летить думками на свободу до воскреслого народу: "Полетить, мої думки крилаті, поза **гори** наші за **Карпати**; І нема мені **потіхи**, ні **поради** за **Карпатами в чужині**, без своєї щирої громади – наче на **пустині**; ... нам всім одна лиш **рідна мати – Україна!**; Вже готова є могила, не могила, а **гора**; буде душенька тужила, де є **Україна** мила, – так далеко до **Дніпра!**"; Без китайки, без калини поховали козака, тільки вітер **Верховини** поніс вістку до родини... **Що** за доленька гірка; **А** все лиш про тебе, **Вкраїно** моя, про тебе, **заплакана мати**; все думав, де взяти тобі хустинок,*

щоб мала чим сльози втирати; "От звела нас люта доля раз до купи, не у гості, тільки в полі, тут, де трупи Hellip; Виріс, брате, я далеко – у **Полтаві**, а загину у Карпатах на мураві...".

Тематичне поле "**Соціальні перепони**" демонструє авторське вболівання за долю свого народу, розділеного не тільки кордонами, а й фронтами Першої світової війни, де змушені воювати українці один проти одного на українській землі. Поле представлено такими лексемами: **варти, гармати, колючі дроти, кулі, жандарми**, жива з вояків **загорода, заборони, кайдани, кордони, кров, окопи, плоти** із дроту, **прокльони**, люта **сила, смерть, солдати**, **граничні стовпи**: *Не пропустять чати самохода наперек вченої Європи, скрізь плоти із дроту, і окопи, і жива з вояків загорода, – смерть* пильнує всі поля й дороги...; *ми вмивались кров'ю*, як горіли до братів любов'ю, що її не спинять ні **кордони**, ні **прокльони**, ні всі **заборони**, що її не можуть побороти ні **окопи**, ні **колючі дроти**, що її не вб'ють і всі **гармати**...; *Налетіла куля* з поля, забриніла, як пчола, – дійся, дійся, божжа воля, як така козацька доля, – куля в груді застрягла; *Так нас розділили граничні стовпи, жандарми, солдати і варти*, що вже українці не знають, хто ми, а ми про них відаєм з карти; *Б'ють гармати на добраніч, стогнуть гори*, Звір лісами утікає в темні звори. Два вояки завивають свої рани, споминають і родину, і **кайдани** ...; Другий каже: "Горе, брате, нам, нещасним, нашим людям, нашим нивам, горам красним, та найтяжче наше горе – **люта сила**, що з братів та воріженьків поробила. Перешкоди до об'єднання є наслідком продуманої століттями владної політики обох наддержав і виражені поетом дієсловами зі значенням неозначено-особовості та імперативності: **не дадуть, затровлять, зловлять, огудять, осудять, підстрелять, поцілять** кулями, **приготовлять**: *Не дадуть! І там, під небом, зловлять, самолети наздогін затровлять*, із землі гарматами **підстрілять**, із повітря кулями **поцілять**...; *Годі! Всі станції* **приготовлять**, невидимого послання **зловлять**, ще й мене, як зрадника, **осудять** та за щирість до братів **огудять**.

Тематичне поле "**Соціальні та психологічні стани**" взаємопов'язані, оскільки не може нація відчувати позитивні емоції, будучи позбавленою батьківщини і споконвічно чекаючи відро-

дження і омріяного щасливого майбуття та порятунку на власній землі. Поле представлено такими лексемами: **воскресення, горе-журба, доля, щастя, смуток, спасення, тривога, щастя**: *Полетів би я на Україну не конем, а бистрим самоходом, щоб натішитись своїм народом, щоб поглянути на ту країну, що так довго у неволі дожидала щастя й долі і діждалася спасення, свого воскресення; всюди повно смутку і тривоги..; Не плач, Україно, і в горі-журбі, не плач над Дніпром і над Доном, бо ми як зачуєм твій плач, то й собі ревел, як воли, за кордоном.* Очікування свободи асоціюється з традиційними мріями про очікувану волю (відчувається продовження поетичного втілення національних архетипів Т. Шевченком), знову вираженими поетом за допомогою дієслів: **бити ворогів, зажити по-своєму, любити, поздоровити** зі святом, **прогнати ворогів, скинути кайдани**: *Як же радо я б до них промовив і з великим святом поздоровив: "Помагай вам боже, земляченьки, у тяжких трудах для неньки, щоб до решти скинули кайдани, прогнали ворогів із дому і як вольні в світі громадяни раз зажили по-своєму"; От найшов "собі кого любити. Се наш ворог. Помагай нам бити".*

Історична трагедія українського народу втілюється в тематичному полі "**Людина**". Це українські **вояки** з різних ворожих імперій, що зішлись один проти одного на фронті, як на роботі; смертельно поранений **козак** на своїй землі від рук своїх же братів-українців; **могили** та **хрестики** як уособлення полеглих воїнів у безглуздій та не потрібній для них війні; **українські співці**, які вміють традиційно оплакувати долю нещасного народу; **редактор**, інтелігент та інтелектуал, **зі сталевим пером** та **чорнилом**, який захищає рідну землю іншим шляхом, відбілюючи її від наклепів та брехні, що не менш важливо, ніж виборювати свободу зі зброєю в руках, і який мріє мати український **жовтий пашпорт**: *В темних горах, при окопах, у болоті, там зішлись два вояки по роботі. Не зішлись, тільки впали край дороги, поранені: сей – у плечі, той – у ноги; Впав козак, не може встати, ще раз глянув навкруги: "Ах, прегарні сі Карпати! Тут би жити, не вмирати, та убили вороги. Тільки й щастя, що вмираю на землі моїх братів; тільки й смутку, що не знаю: може, й з рук їх тут коная за провини ще дідів; І не питають*

люди, хто в бою тут поляг. Хто згадає одного, коли **могил** так багато і **хрестики** є всюди по горах і полях!; ... най плачуть уже **українські співці**, вони то уміють прегарно...; Прийми мене, мати: я рідний твій син, **редактор** з-над синього Прута; ... не бачив я досі тебе ані раз, писав про тяжкі твої пута; Вся сила моя і вся слабкість моя – **сталеве перо і чорнило**; списав я паперу вже скрині цілі, аж людям читати немило; От гарно, що раз довелося мені до тебе навідатись, нене, – гей-гей! хоч не давнім свободним шляхом, а з **жовтим пашпортом** в кишені!

Таким чином, мовна картина світу Осипа Маковея є проявом духовності поета, сформованої на основних світоглядних засадах українського народу, який одвічно усвідомлював свою культурну й територіальну єдність за будь-яких соціальних потрясінь загальнонаціонального масштабу. Крик душі поета над соціальною безоднею, з одного боку, зливається з плачем-ревом українського народу, а з іншого, дарує віру й надію, що катастрофу спільними зусиллями буде подолано й Україна, зневірена та понівечена, відродиться. У поетичних творах воєнного періоду початку ХХ ст. відображено основні архетипи українського свідомого та підсвідомого мислення: 1) духовна єдність народу; 2) об'єктивні причини тимчасового роз'єднання; 3) необхідність боротися із зовнішніми ворогами як загарбниками, що багнетами призвели до трагедії етносу; 4) беззаперечний шлях до щастя Батьківщини-матері та її дітей – боротьба за волю, встановлення своїх законів на своїй землі для власного народу; 5) виняткова роль інтелектуальної еліти суспільства, її вагомого слова у процесі консолідації українців задля великої мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вайсгербер Й. Л. Родной язык и формирование духа / Й. Л. Вайсбергер. – М. : УРСС Эдиториал, 2004.
2. Гердер Й. Г. Избранные сочинения / Й. Г. Гердер. – М. : Худ. лит-ра, 1959.
3. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 2000.
4. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985.
5. Маковей О. Вибрані твори [Електронний ресурс] / О. Маковей. – Режим доступу: <https://onlyart.org.ua/ukrainian-poets/virshi-osypa-makoveya/>.

6. Порциг В. Членение индоевропейской языковой области / В. Порциг. – М. : Прогресс, 1964.
7. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : Мистецтво, 1993.
8. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. – М. : Ренессанс, 1991.
9. Arndt E. M. Ideen über die höchste historisch Ansicht der Sprach / E. M Arndt. – Rostok. – Leipzig, 1805.
10. Fichte J. G. Von der Sprachfähigkeit und dem Ursprünge der Sprache / J. G. Fichte. – Berlin, 1846.
11. Gabelentz G. von der. Die Sprachwissenschaft. ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse. – Leipzig, 1891.
12. Hartmann N. Zur Grundlegung der Ontologie / N. Hartmann – Berlin, 1965.

Надійшла до редколегії 16.12.17

В. Городецкая, канд. филол. наук, доц.
Криворожский государственный педагогический университет

ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА ПОЭТА (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ОСИПА МАКОВЕЯ)

Говорится о презентации языковой картины мира Осипа Маковея в лирических произведениях эпохи Первой мировой войны с помощью лексических средств. Мировоззренческие позиции поэта неразрывно связаны с архетипами мышления украинского народа, которые сформировались на протяжении тысячелетней его истории и представляют национальное осознание единства этноса в духовном, культурологическом, историческом, территориальном аспектах. Автор сквозь собственное видение социальных катаклизмов раскрывает трагедию украинцев, которые не имеют собственного государства, живут под ярмом других народов с запретом на самоопределение и свободу, вынуждены принимать участие в бессмысленной войне друг против друга на родной земле. Поэт декларирует единственный путь к свободе через борьбу за национальное счастье.

Ключевые слова: языковая картина мира, тематическое поле, национальный архетип.

V. Gorodetska, cand. of philology,
State Pedagogical University of Kriviy Rig

THE POET'S LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD (BASED ON THE LYRICAL WORKS OF OSIP MAKOVEY)

The article considers the presentation of the Osip Makovey's language picture of the world in the lyrical works of the First World War with the help of lexical means. The poet's world outlook positions are inextricably linked to the archetypes of the Ukrainian people's thinking, which were formed over the thousand-year history and represent the national awareness of the ethnos unity in the spiritual, cultural,

historical, territorial aspects. The author, through own vision of social cataclysms, reveals the tragedy of Ukrainians who do not have own state, live under the yoke of other peoples with the prohibition of self-determination and freedom, they are forced to be involved in a senseless war against each other in the native land. The poet declares that the struggle for national happiness is the only path to freedom.

Key words: *language picture of the world, thematic field, national archetype.*

УДК 17.035.3.82-16

І. Гриневич, асистент
ПВНЗ "Деснянський економіко-правовий коледж
при МАУП", м. Київ

ЕТНОКУЛЬТУРНІ АРХЕТИПИ ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕНТАЛІТЕТУ У ПОЕЗІЇ ОСИПА МАКОВЕЯ

Розглянуто специфіку використання етнокультурних архетипів у мовотворчості українського поета Осипа Маковея. Висвітлено майстерність використання автором архетипів, що здійснюють етноестетичний вплив на систему образотворення. Проаналізовано естетичне наповнення архетипових концептів. Розглянуто мовне вираження концептів, що формують поле концептосфери, відображають фрагменти свідомості та містять вербальну й невербальну інформацію про певний об'єкт пізнання.

Ключові слова: *етнокультурний архетип, концепт, образ, символ, троп, фразеологізм, поетичний контекст.*

Важливим компонентом етноестетичної системи є етноестетичні уявлення, які є варіантом соціальних уявлень. Тому етноестетичні уявлення виконують, окрім власних, специфічних функцій, ряд не менш важливих соціально-психологічних функцій, істотно впливаючи на соціалізацію особистості тої чи іншої епохи. Соціальні, зокрема етноестетичні, уявлення характеризують етнічну ментальність, усталюються в рисах національного характеру й вдачі. Це стосується й української ментальності.

Постановка проблеми. До національної специфіки, окрім ідеологем і міфологем, належать також етнокультурні архетипи, які втілюють собою константи національної духовності. В етнокультурних архетипах відображена інформація, яка передається з покоління до покоління і є колективним досвідом етносу

[6, 104]. Мета дослідження – проаналізувати естетичне наповнення архетипових концептів. Розглянути мовне вираження концептів, що формують поле концептосфери, відображають фрагменти свідомості та містять вербальну й невербальну інформацію про певний об'єкт пізнання.

Виклад основного матеріалу. Крізь усю творчість Осипа Маковея проходять такі українські етнокультурні архетипи: земля (край, поле, нива, Батьківщина), вода (озеро, річка, хвиля, струмок, джерело), вітер (дух, душа, володар), вогонь (духовна енергія, емоції, почуття).

Важливим складником космогонічного уявлення поета є рідна земля, мальовничий образ якої продемонстрував не тільки глибину патріотичних почуттів автора, а й неабиякий талант володіння художнім словом. Так, архетип землі став універсальним, оскільки укорінився в національній свідомості. Поняттєвий шар архетипу складають художньо-семантичні наповнення земля-мати, земля-життя, земля-надія. Земля – це жива істота, наділена людським духом: *"Біжить земля назустріч сонцю зра-на, / а сонце у хмарках, як в подушках, / проснулось, мов дитиночка рум'яна, / і вже сміється в мамі на руках"* [12, 175], *"Земле, потом скроплена, / вік нам ти береш, / мучиши нас надією, / жити не даєш"* [12, 33–34].

Етнокультурний концепт землі (годувальниці), у розгляді якого проявляються особливості національного менталітету, часто зустрічається в О. Маковея: *"Прийми віночок з жита / з ниви, що градом збита / Маленька була нива, маленькі з неї жнива"* [12, 26].

За допомогою порівняння з орудним відмінком автор вибудовує концепт "земля – пісня": *"Знання нема, а скрізь безодня віри, / і всюди рабських шибениць без міри. / Землею гомонять пісні воскресні, / а люде ждуть на ласощі небесні"* [12, 177].

Концепт "земля-планета" розгортається у поезії в межах метафоричного уособлення: *"Котилася земля в безмежному просторі, / Довкола сонця, наче на припоні, / Втікала в безвісті, як від погоні, / несла на собі пущі, сині моря й гори, / Міста, і села, і живі всі божі твори"* [12, 144], *"У простір безмежний духом я злетів, / і там звисока навкруги я глянув, / і кулю земну"*

звідтам я узрів. / На ній мій взір, мов яструба, пристанув. / А на поверхні дивної землі / ту край розкішно цвів, а там вже в'янув" [11, 18], *"І бачить він геть-геть далеко зорю білу, / Грубеньку землю, як она вертиться, / Та, мов на торг, з добром своїм спішиється"* [12, 144], *"По землі, як сон, летиш, / то в тривозі, то з журбою, / і падеши, і ще тремтиши, / чи хто плаче за тобою"* [12, 182].

У поезії простежуються асоціативні зв'язки "земля – жива істота", де концепт у поетичному контексті набуває властивостей людини: *"Треба землю зрівняти, / де орали гранати, / всі ті рани на ріллі, / що зробили люди злі. / Я ті рани загою – / і слід щезне по бою; / тут пшениця поросте, / синій блават зацвіте"* [11, 58]. Як зауважує Валентина Борисенко, "Земля, вважалось, – жива, вона може відчувати біль і образи. На землю не можна плювати – покарає неврожаєм, а кинеш вошу – від огиди затрясється і стане земля тремтливим" [10, 373]. Так, персоніфікація відбувається за допомогою використання предикативної метафори з дієсловами "ожити", "дихати" та демінутивного суфікса -иця: *"Йде весна, і оживе земляця, / втіхою дихне з лісів і піль, / тільки людське серце, наче криця, / буде смерть ширити, сум і біль..."* [12, 240].

У поезії представлений зв'язок "Земля – Батьківщина": *"Угодники божі, печерські ченці, / не гнівайтесь, прошу, на мене: / болить мене серце за землю отсю, / болить мене серце збіджене"* [11, 39].

Земля є символом родючості, автор використовує це поняття в іменній індивідуально-авторській метафорі: *"Тебе, о розуми людський, / я мав єдиного за бога, / я право серця зневажав / і ждав на землю серця твого"* [11, 32].

У доробку Осипа Маковоя трапляються контексти, в яких земля виступає в якості провідника до потойбічного світу: *"Вже наче чую, як на домовину / паде земля, засипує дитину..."* [12, 76], *"Щоб лиш додержав він умови: / Ні разу, доки є Тартар, / На жінку він не подивився, / А все на верх землі спішився, / Як ні – даремний буде дар. / Пішли они вгору обоє, / По стромій стежці на той світ, / Скрізь тихо, все покрите тьмою"* [12, 121], проте таких випадків у поезії дуже мало.

У народній творчості вода виступає одним із ключових архетипів, оскільки з нею тісно пов'язане життя людини від наро-

дження до смерті. Відомо, що майже кожне слово як мовний знак символізує те чи інше явище дійсності, "Вода – символ першоматерії, плідності; початку всього сущого на Землі; Праматері Світу; інтуїтивної мудрості; у християнстві – символ очищення від гріхів / у обряді хрещення; / смерті і поховання; життя і воскресіння із мертвих; чистоти і здоров'я; чесності й правдивості; кохання; сили; дівчини та жінки" [8, 29]. Павло Чубинський зазначав також: "Вода – символ здоров'я: вживається в заклинаннях і намовах... Свячена вода вживається як ліки при всіх недугах. Така вода набирається в річці або колодязі на Богоявлення. Тримають її майже в кожній хаті" [4, 10].

У поезії Осипа Маковея простежується символіка концептуальних пар: "вода – здоров'я", "вода – краса", "вода – молодість", яка тісно пов'язана з образом кохання (особистої долі): *"Та й що казати? Най вік цілий / живуть здорові, як вода: / пан молодий – немолодий / і молода – замолода!"* [12, 46]; *"Біжить у яр вода, / біжить вода і сріблом лється, / над нею дівчина сміється / розкішна, молода"* [12, 171] – вода часто конкретизується, символізуючи жінку чи дівчину. У наступному прикладі інтенсивність ознаки передається за допомогою вживання у поезії форми множини речовинного іменника: *"І новик про смерть не гадав вже тепер, / а жити бажав і сто років, / і кров бушувала у жилах его, / як води карпатських потоків"* [12, 99].

Концепт вода у поезії реалізує семантичне наповнення "вода – цілюща сила": *"А люди, побожні прочани якісь, / п'ють воду цілющу, собачу, / і так на Самсона глядять залюбки, / що я і сміюся і плачу"* [11, 40], *"На сьому базарі, де ваші діди / спивали вино коряками, / ви воду собачу сьогодні п'єте, / без туги за кращими днями?"* [12, 159], *"Святий Миколо-чудотворче, / спасаєш темних мужиків, / спасай же мудрих ти чимскорше / поради-ків-провідників, / нехай ми раз уже на Руси / всі п'ємо воду, як ті гуси"* [12, 188]. Концептуальне відображення набуває сакрального значення, оскільки його ключова номінація сполучається з відповідно конотованими означеннями свята, цілюща вода.

Архетипний концепт вода вербалізується за допомогою художньо-семантичного наповнення лексеми хвиля, що осмислюється як час: *"Як незаметно минають хвилі / серед твої зелені, дуб-*

рово! / Чую, як мій дух росте на силі, / як він відживає ту нано-
во" [12, 32], "В пізню осінь полюбив я / панночку, як май, вродли-
ву, / і в осінні дні прожив я / хвилю не одну щасливу" [12, 40–41].

У поезії лексема хвиля у місцевому відмінку виконує не ло-
кативну, а обставинну функцію часу: "По хвилі скрививсь, позіх-
нув, / і застогнав на всю кімнату: / "Ох! та й обскурне ж се
письмо! / Шкода і грошей на сю шмату!" [12, 34], "Аж ось
і жінка молода / ввійшла по хвилі в хату тихо / і мужа за рукав
взяла – / а він стогнав ще: "Ох-ох, лихо!" [12, 35], "За хвилю ща-
сливу журился літа, / за хліба кусок запродайся, / немилу роботу
роби і мовчи, / а ні, то бідуї все і кайся" [12, 102], "Не хочеш
збутись думок тих... / І світ цілий, і все життя / На хвилю йде
на забуття" [12, 118].

Концепт води втілюється в лексемі повінь, океан і хвиля:
"Заскочила повінь убогу вдову, / хатину єї підмулила, / світами
кроваве добро рознесла / і бідну вдову затопила" [12, 163], "Вона
розмахнулася, рванулася з гнізда – / та в воду упала холодну!
/ А хвиля несе її скоро, несе / і топить безсильну, голодну"
[12, 83], проте це слово в межах предикативної метафори набу-
ває негативного забарвлення.

У поетичному мовленні хвилі поряд з означенням буйні порів-
нюються з горами й думками: "Над холодним буйним океаном
/ застелилося небо туманом, / заревіло під вихрами море, / підня-
лись буйні хвилі, як гори..." [12, 146], "Думки уривчасто снувались,
лились, / як хвилі буйні, переливно; / забув, де сидить, і на світ не
глядів, / і в серці було єму дивно" [12, 114].

Народні фразеологізми "поплисти за водою", "чиста, як сльо-
за" та "писати по воді" автор вдало вводить у тканину художньо-
го тексту: "З водою поплисти / в далекий світ, щоб не тужити,
/ або тут серденько зложити, / квітками зарости" [12, 171],
"На ній зросли три скелі, як три вежі, / під ними блисла чарівна
вода. / Моя царівно, я люблю тебе! / Вода чистенька, як сльоза
царівни, / вона мені надії додала" [12, 178], "Летиш на Марса ти
орлом / Або на Касіопею / І пишеш по воді колом / Про вічність
епопею!" [12, 170].

Етнокультурний архетип води закладений і в назвах українсь-
ких річок, таких як Дністер (від давньогрецької – річка), Дніпро

(від скіфської – глибока ріка), Дунай (від кельтської – велика вода), Прут (від латинської – швидка, вогняна). Ці назви у фольклорі займають чільне місце, несуть у собі ознаки життєдайності, божества, могутності, непереборності, незаперечності істини тощо. Священні води: *"Не плач, Україно, і в горі-журбі, / не плач над Дніпром і над Доном, / бо ми як зачуєм твій плач, то й собі / ревел, як воли, за кордоном"* [12, 151]. Дніпро прирівнюється до України: *"Тут кождий поет страх воює пером / і поклик пише та й пише – / а на Україні, над синім Дніпром, / все тихше, і тихше, і тихше..."* [12, 154], *"Сів би я на самолет крилатий / і злетів би ген понад Карпати, / як орел, буяв би у просторах / і осів би на дніпрових горах / між своїми, у старій столиці: / "Ах, здорові, браття і сестриці!"* [12, 245]. Автор висвітлює родинні стосунки.

За допомогою епітета старий О. Маковей підкреслює прадавнину назви річки Дунай та Дністер: *"Ще такого не бувало, / як пливе старий Дунай: / наше слово залунало / і збудило рідний край"* [12, 320], *"Чи знаєш, куди плывуть / Наші руські ріки, / Чи знаєш старий Дністер, / Славний в руськім світі?"* [12, 236], також характеризує його як тиху ріку: *"Якби вгадати будучі негоди, / втеклось би від лиха. / Якби літа прожилося без шкоди, / хай би плила, як Дунай, без пригоди / і молодість тиха"* [12, 213].

Осип Маковей характеризував Дунай ще в 1889 р. У своїх роздумах автор багату згадував про цю річку, про походження її назви: *"Таких пісень, где о Дунаю мова, можна навести дуже багато. А мимо того дуже відко се слово "дунай". Що ж се значит? Видно, що "дунай" в народній поезії єсть також одним з символів і справді "дунай" єсть першою рікою слав[ної] поезії"* [13, арк. 21].

В українській традиції вода виступає як символ святості, морального і духовного очищення. Концептуальне відображення лексеми вода в поезії реалізує стани людської свідомості, символізує силу та енергію дівчини й жінки, життєдайне жіноче начало, а також родючі сили природи. Сміслові наповнення концепту вода великою мірою визначається різноманітністю контекстів уживання в поетичному мовленні.

Так, архетип вітру в фольклорній традиції займає особливе місце, оскільки, як зазначав М. Костомаров, "...вітер вважали духом, що віє від божества... цей демон готовий зробити скільки ж добра, скільки й шкоди людям не від злостивості, а від юнацького свавілля" [5, 227]. Вітер – це "... символ духу, дихання Всесвіту; невловимості, неусвідомленості; швидкості; якоїсь звістки як правило, однієї; шкоди, руйнації і водночас оновлення" [8, 27].

Образ вітру в поетичній мові позначений багатством смислових та емоційно-оцінних співзначень. При вживанні дієслів "гуляє", "гуде" поряд із лексемою вітер, поет найчастіше описує певного роду пустку, спустошення, самотності: *"От ниви і ниви, колишні степи, / маленькі ліски і могили, / над нивами місяць, як мідний п'ятак, / і вітер гуляє щосили"* [12, 151], *"Ніч тиха; я чую, як вітер гуде / і гомін несе від могили: / На, маєш! І сему також говори, що ми на степах пережили!"* [12, 152], *"Шумлять очере-ти, і стогне могила, / і вітер гуде по ярах"* [12, 155], *"Вітер осінній гуде по садках – / бідні квітки не устояться; / дома самотній сиджу я в думках, / рани душі не загояться..."* [12, 142].

Семантичне поле вітру в поезії О. Маковея містить обов'язковий складник мотив розмови, спілкування, болю ліричного героя, який яскраво реалізується у складі персоніфікації: *"Яка там розмова з вітрами у вас! / Вітри – то степові поети! / А я, як почую, що скажете ви, / то дам се у наші газети"* [12, 152]. Почуття суму автор передає за допомогою предикативних метафор і порівнянь, які у тканині тексту гармонійно відтворюють переживання героя: *"А друга сум наводить, / стає понурим світ, / мов вітер хмару кличе / на ясний небозвід"* [11, 29], *"Вітерець збитошний нишком надлетів, / по вітах білих черешень повів, / на тебе дощик з квітів їх навів / і стежечку від зільника домів / платками білими засіяв"* [11, 51], *"Єму здалось, що легко умирати, / з чуттям, що мав когось в життю кохати, / і сам любов находив у людей; / з чуттям, зо так безслідно не загине, / як пил, що з вітром по пустині лине..."* [12, 72].

Вітер також постає у творчості О. Маковея тим, хто має зв'язок зі смертю та за допомогою іменника порох передає загальну картинку: *"І буде се вже наша смерть остання, / наш порох вітер світом розжене"* [12, 170], *"Широкий край – безмежне кладовище: / Є де зложити тіло й серце бідне, – / А там, на горах, зим-*

ний вітер свище / Смутну прощальну пісню на відхідне" [12, 241] – спустошення та смуток доповнює епітет "зимний". Проте навіть з епітетом "гарячий" лексема вітру не втрачає свого негативно-оцінного значення: *"...гарячий вітер дув з пустині / і віяв скрізь сухим піском"* [12, 52]. У наведених прикладах помітний зв'язок "вітер-дух-душа", що відображає асоціювання вітру з екзистенційно-духовною сферою. Таким чином, прослідковується помітне образне ототожнення вітру з почуттям, емоційним станом, душею ліричного героя, а також із силою, що впливає на духовне буття особистості.

У творчості О. Маковея присутній і концепт вітер-влада, який сформувався за допомогою поняттєвих та образних типів асоціацій: *"Тільки часом зажуриється, / як у краю забуриється, / заметушаться вітри, / він тоді чекає тихо, / поки проминеться лихо, / дуне вітер знов з гори. / Так чи ніп, чи війт, чи даскал, / чи хто інший – на нас ласкав / лиш тоді, як вітер є; / а подує інший вітер, / як той мак дрібний з макітер, / всіх роздує у трісте"* [12, 185].

Слова-образи вітру входять у фразеологічні звороти та відтворюють властиве народові світобачення: *"Не пожне, хто не посіє, / слухай, звідки вітер віє, – / се одно твоє добро"* [12, 184], *"Знову ніс настав і нюхай, / звідки вітер віє, слухай, / бо спасення в нім твоє!"* [12, 184].

Численні словесні образи вітру в ліричній поезії Осипа Маковея побудовані переважно на динамічних ознаках: вітер – надлетів, повіяв, засіяв, дув, віяв, руша, гуляє, віє, дуне, гонить, свище, несе: *"Причулося! Се вітер гонить, / а листя хоче утекти – / і сон собачку знову клонить: / нема чого і стеречи"* [12, 195]; *"Вітер віє, полем ходить, / по долині бузьок бродить, – / вояк очі протирає, / по загонах позирає"* [12, 242]; *"Вітер віє тихо, легко, – / чути стріли десь далеко"* [12, 243]; *"Над полем на голубім зводі / відвічний світоч сяє все; / велична тишина в природі, / лиш дзвонів гук вітерець несе"* [12, 31], *"Нараз десь грізно скрикнула сова, / зашелестіла листям деревина, / під вітром подалась м'яка трава, / і стихло все ... Ще лиш верхи високі / руша вітерець, що тихо подува..."* [12, 69], проте у переважній більшості у складі тропів лексема "вітер" має негативне емоційно-оцінне забарвлення.

Таким чином, концепт вітер має двоїсту сутність – психічну та мовну. З одного боку, це ідеальний образ, що уособлює культурно детерміновані уявлення мовця про світ, а з іншого – він має певну номінацію в мові.

Як відомо, у світогляді слов'ян, центральне місце належало божествам вогню і світла. У мові збереглися чимало концептів, в основі яких лежать поняття вогню і світла. Як зазначає О. І. Потапенко, "вогонь – символ духовної енергії; перетворення і переродження; руйнівної і водночас народжуючої сили; кохання, плодючості; багатства, щастя, сімейного добробуту; сонця; зв'язку з небесним світом; роду; сили; очищення від зла; бога; потойбічного світу" [8, 28]: *"Пасе коня, в руках водить, / Шабелькою вогонь робить, / Хусточкою піддуває, свої рани огріває"* [7, 48].

У символічно-образних структурах символічне слово перетворюється на оцінну одиницю, завдяки чому загальна семантика виразу віддаляється від конкретних значень його компонентів, тобто словосполучення фразеологізується (вогонь – сильне, жагуче почуття): *"Я ж люблю всіх ближніх щиро, / Отже, й милого твого – / як огонь соломі любить, / так і я люблю его..."* [12, 45]. Цей фразеологізм поет переосмислює та подає у власній інтерпретації: *"Підійдеш до вогню й згоріш, / Бо ти – суха солома"* [12, 168], так само як і інший фразеологізм: *"Отак живеш ти день за днем: / Ні руш чого зректися, / Ти рад би гратися з вогнем, / Не рад би попектися"* [12, 169], *"Були поривання у мене також, / огнем вони ясно горіли, / та злидні зливали водою їх все, / димились вони, а не гріли"* [12, 83].

У поезії Осипа Маковея вогонь асоціюється з емоціями, які втілюються за допомогою порівняльних конструкцій: *"Від неї в очах аж огонь миготить, / від неї кладешся під плотом, / від неї згорділи всі польські пани / і люд обкидали болотом"* [12, 154], *"Степан на неї глянув: очі – грань! / Огонь пекельний в них горить чудовий, / від того жару він аж затремтів, / і дур якийсь могучий, безтолковий / напав его, він станув, занімів"* [12, 67]. У ліричній поезії Осипа Маковея вогонь є константою людських відносин і почуттів.

Те, що вогонь є символом духовної енергії, можна спостерігати в такому прикладі: *"Здавалось, я вогонь найшов / І давню добру віру"* [12, 167]. Таким чином, концепт вогонь не втратив свого

первинного значення, а навпаки, нашарував на нього нові значенні відтінки, які реалізуються в поезії за допомогою художніх тропів і вдало вжитих фразеологічних зворотів.

Характер символічності й асоціацій у кожному окремому контексті має свої особливості й визначає більш чи менш глибокий підтекст, що проявляє художню манеру автора з її концептуальною базою. У народі земля уявлялась одухотвореним живим організмом, її називали мати-земля, земля-годувальниця. Осип Маковей у своїй творчості яскраво відобразив народні уявлення про землю, влучно ввівши цей концепт у тканину художнього тексту.

Висновки. Спостереження за відображенням явищ природи в ліричній поезії Осипа Маковея дає підстави зробити висновок про мовний механізм естетизації творчості поета. У віршовій мові вживане поетом слово трансформується, набуває естетичних якостей і стає конструктивним елементом художнього змісту. У концептах поета акумулюється культурний рівень кожної мовної одиниці, а сам концепт реалізується не тільки в слові, а й у словосполученні, висловлюванні. Розгортається й символічність поезії, ускладнюється за рахунок образних характеристик внутрішнього стану ліричного героя, на основі аналізу лексем-репрезентантів, що наповнені етнокультурним змістом.

У творчості автора можна простежити, що етнокультурні архетипи міцно вкорінилися в національній свідомості, здійснюють емоційний вплив на особистість. Художній архетип несе в собі ціннісну інформацію не лише про багатовіковий досвід, але й про окрему сформовану картину світу на основі емоційних відчуттів.

Аналіз творчості Осипа Маковея з погляду архетипології дав можливість виявити етнокультурні архетипи, які не втратили своєї внутрішньої форми через багатовікові нашарування значеннєвих відтінків. В авторських символічно-образних структурах архетипи набувають чуттєвих забарвлень. Висока художня образність творчості у поєднанні з архетипним пластом української культури становить значну етностетичну вартість поетичного доробку автора. Активне функціонування етнокультурних архетипів є запорукою самотутності, неповторності й цілісності української культури. Проаналізовані ключові архетипи несуть у собі цінну інформацію багатовікового народного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будна Н. О. Природознавство. Конспекти уроків / Н. О. Будна, Т. В. Гладюк, М. М. Гладюк. – Тернопіль, 2014.
2. Грушевський М. Історія української літератури / М. Грушевський : У 6 т. 9 кн. – К. : Либідь, 1994. – Т. 4. – Кн. 2. – С. 204–220.
3. Енциклопедія етнокультурознавства / Ю. І. Римаренко, В. Г. Чернець та ін. – К. : Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2000.
4. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури / С. Єрмоленко. – К. : Ін-т укр. мови НАН України, 2009.
5. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія. Вибрані праці з фольклористики й літературознавства / М. Костомаров. – К. : Либідь, 1994.
6. Литвиненко Г. С. Знакові аспекти архетипно-образної системи та історичної фольклорної свідомості в українській народній пісні : монографія / Г. Литвиненко. – К. : Логос, 2012.
7. Народні пісні в записах Осипа Маковей. – К. : "Музична Україна", 1981.
8. Потапенко О. І. Словник символів / О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко та ін. – К. : Народознавство, 1997.
9. Приходько І. Сатирик, поет, белетрист – Осип Маковей / І. Приходько // Педагогічна думка. – К., 2007. – № 3. – С. 33–39.
10. Українська етнологія : навч. посіб. ; за ред. В. Борисенко. – К. : Либідь, 2007.
11. Маковей О. С. Твори / О. С. Маковей. – К. : Дніпро, 1983.
12. Маковей О. С. Твори : У 2 т / О. С. Маковей. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1.
13. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної академії наук України, відділ рукописних фондів і текстології. – Ф. 59. Од. зб. 89. – 23 арк.

Надійшла до редакції 30.11.17

И. Гриневич, ассистент

Деснянский экономико-правовой колледж
при МАУП, г. Киев

ЕТНОКУЛЬТУРНЫЕ АРХЕТИПЫ КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР ОТОБРАЖЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО МЕНТАЛИТЕТА В ПОЭЗИИ ОСИПА МАКОВЕЯ

Рассмотрена специфика использования этнокультурных архетипов в творчестве украинского поэта Осипа Маковей. Показано мастерство использования автором архетипов, осуществляющих этноэстетическое влияние на систему образотворения. Проанализировано эстетическое наполнение архетипических концептов. Рассмотрены языковое выражение концептов, формирующих поле концептосферы, которые отражают фрагменты сознания и содержат вербальную и невербальную информацию об определенном объекте познания.

Ключевые слова: этнокультурный архетип, концепт, образ, символ, троп, фразеологизм, поэтический контекст.

I. Grynevych, assistant
Desniansky Economico-Law College
at MAUP, Kyiv

ETHNOCULTURAL ARCHETYPES AS THE MAIN FACTOR IN REFLECTING THE NATIONAL MENTALITY IN THE POETRY OF OSIP MAKOVEY

The article discusses the specifics of the use of ethnocultural archetypes in the creation of the Ukrainian poet Osip Makovey. The skill of using the author of archetypes, exercising ethno-aesthetic influence on the system of fiction, is covered. The aesthetic filling of archetypal concepts is analyzed. The linguistic expression of concepts forming the field of the conceptsphere, reflects fragments of consciousness and contains verbal and nonverbal information about a certain object of cognition are considered.

Key words: ethnocultural archetype, concept, image, symbol, path, phraseology, poetic context.

УДК821.161.2.09

А. Гурбанська, д-р філол. наук, проф.
Київський національний університет
культури і мистецтв, м. Київ

МАЛА ПРОЗА ОСИПА МАКОВЕЯ ТА ІРИНИ ВІЛЬДЕ: ТИПОЛОГІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ

На матеріалі творів малої прози Осипа Маковей та Ірини Вільде, присвячених темі інтелігенції, під кутом зору традицій і новаторства висвітлено своєрідність художньо-філософського тлумачення цими письменниками проблеми "людина і світ", розглянуто особливості використання ними автобіографічного та національного принципів творчості, наративної стратегії, внутрішньої фокалізації, ліризму, екзистенційності, психологізму, символізму.

Ключові слова: Осип Маковей, Ірина Вільде, мала проза, екзистенційність, наративна стратегія, наратор, внутрішній монолог, символічний код.

Одним з основних завдань українського літературознавства є осмислення й переосмислення історії національного письменства: переглядаються узвичаєні поняття і явища, зв'язки між життєвими реаліями та їхньою художньою інтерпретацією. Науково правдиве уявлення про вітчизняну літературу неможливе без об'єк-

тивного з'ясування значення творчого внеску кожного вартісного письменника, його місця в її розвитку, зокрема, неупередженого дослідження "знехтуваної реальності" (Р. Нич), якою є масив західноукраїнської літературної спадщини кінця XIX – перших десятиліть XX ст., що й досі не повернутий у цілісному й неспотвореному вигляді в національний культурно-історичний простір.

В історії української літератури означеного періоду помітне місце займає маловивчений набуток Осипа Маковця (1867–1925), якого І. Франко відносив до когорти найавторитетніших майстрів художнього слова (Леся Українка, О. Кобилянська, В. Стефаник, Н. Кобринська й інші) як "талановитого новеліста і поета". Серед представників нової генерації літераторів, котрі були виховані на взірцях найновішого європейського письменства та на Франковій науці, але нині належно не оцінені, яскраво вирізняється постать Ірини Вільде (справжнє ім'я – Дарина Дмитрівна Макогон, 1907–1982), наділеної талантом "обсерватора життя та психолога" (І. Франко).

Нині, у час становлення новітнього українського літературознавства, що передбачає створення національних теоретико-методологічних концепцій, особливої, національно неповторної науки про літературу (дослідження спадщини раніше заборонених, "відредагованих" і непопулярних письменників, аспекти стилю і коду художнього тексту, його системно-цілісного аналізу, екзистенційності, наративної організації й інше), набули особливої актуальності слухні спостереження Ф. Погребенника про творчість О. Маковця, висловлені в період наближення України до незалежності: "Письменник поступово займає належне йому місце в літературному процесі своєї доби, збагачує наш духовний світ у теперішній час знаменних перетворень, коли прагнемо глибше пізнати витоки своєї культури, все краще з минувшини поставити на службу сучасності" [5, с. 24]. Аргументована думка авторитетного вченого цілком підходить і до характеристики набутку Ірини Вільде.

Мала проза О. Маковця й Ірини Вільде була предметом деяких літературознавчих студій (творчість О. Маковця досліджували О. Засенко, Ф. Погребенник, а творчість Ірини Вільде – К. Волинський, І. Денисюк, В. Качкан, Н. Мафтин, М. Рудни-

цький та інші), проте переважно у проблемно-тематичному, сюжетно-композиційному та жанровому аспектах. Відзначаючи вплив на прозу Ірини Вільде творчості М. Яцкова та О. Кобилянської, дослідники не аналізували її з огляду на прозописмо О. Маковea – ще одного старшого Франкового учня, до того ж у вимірах сучасної методології.

Мета статті – розглянути типологічні зв'язки малої прози О. Маковea та Ірини Вільде про духовний світ інтелігенції в аспектах художньо-філософського тлумачення проблеми "людина і світ" та художньої реляції "екзистенційність – наратив".

Літературний процес кінця XIX – перших десятиліть XX ст., зокрема на західноукраїнських теренах, визначали інтенсивність розвитку й розмаїття ідейно-художніх моделей творчих практик, що були суголосні пошукам європейських письменників, утвердження нових світоглядних орієнтирів. Має рацію Ф. Погребенник, стверджуючи, що найповніше талант О. Маковea "виявився в прозі, зокрема в її малих жанрах (новелі, оповіданні, нарисі)". Справді, "як прозаїк О. Маковей пройшов еволюцію, що відбивала загальні тенденції розвитку української прози": "у ранніх оповіданнях він виступає прихильником соціально-побутової прози, тяжіє до розлогості оповіді ("Весняні бурі", "Оферма", "Для розривки" й інші)"; у пізніших творах ("Новітній плуг", "Поза правом", "На суді", "Товариство для взаємного величання") "письменник усе більше вдається до стислого, лаконічного жанру соціально-психологічної новели, прагнучи йти в руслі творчих пошуків молодого покоління українських прозаїків" [5, 16].

Епоха Ірини Вільде – талановитого автора зразків малої прози, написаних переважно в 1930-х рр. ("Поєма життя", "Щастя", "Дух часу", "Врятований", "24 години", "Крадіж" та інші) – перегукувалася з добою О. Маковea активністю синкретизму – у мисленні, філософії, мистецтві, у наративних формах, стильових пошуках, що віддзеркалилося в тематичній і жанрово-стильовій динаміці українського прозописма.

Малу прозу О. Маковea та Ірини Вільде типологічно пов'язують демократичний і гуманістичний дискурси творчості, що насамперед презентуються зацікавленістю обох письменників

життям "маленької" людини та відстоюванням її права на щастя. У пошуках нових форм і засобів художньо-філософського осмислення проблеми "людина і світ" і О. Маковей, і Ірина Вільде, подібно до М. Коцюбинського, В. Стефаника, С. Васильченка й інших, зверталися до ліризму, для яких, за висловом І. Франка, "головна річ – лю д с ь к а д у ш а , її стан, її рухи в таких чи інших обставинах, усі ті світла й тіні, які вона кидає на все своє оточення..." [7, 108].

За спостереженнями філософа-теоретика екзистенціалістської концепції Ж.-П. Сартра, "літературна творчість – це акт екзистенційної заангажованості, один із виявів людського буття, літературний твір – це проекція постаті автора, а художні засоби – форма виявлення екзистенційних проблем: свободи, часовості, стосунків з іншими людьми і з самим собою" [6, 243]. Під впливом екзистенційної концепції – світоглядної основи О. Маковея та Ірини Вільде – і визначилися творчі моделі їхнього прозописма, зорієнтовані на художньо-філософське трактування екзистенційної проблеми "людина і світ". Подібно до О. Маковея, Ірина Вільде наділяла героїв загостреним відчуттям своєї присутності у світі, проте й відчуженості в ньому, ставила в конфлікт із ним, у таку межову ситуацію, яка стимулює "роботу" душі та свідомий вибір морально-етичних пріоритетів і поведінки.

Здійснюючи екзистенційний аналіз феномену вітчизняної інтелігенції, сучасні філософи відзначають: "Для справи Відродження рідного краю та відновлення історичної правди й справедливості рідного краю сповідь про українську інтелігенцію, про її чесноти й вади, злети й падіння має неабияке значення" [1, 41]. Тема інтелігенції в українській літературі започаткувалася творами О. Кониського ("Семен Жук і його родичі"), І. Нечуя-Левицького ("Хмари", "Над Чорним морем"), Панаса Мирного ("Лихі люди"), Б. Грінченка ("Сонячний промінь", "На розпутьті"), І. Франка ("Перехресні стежки", "Лель і Полель"). У художнє трактування означеної теми і О. Маковей, і Ірина Вільде внесли принципово новий зміст, продовживши традиції ліризму, екзистенціалізму, психологізму на основі використання автобіографічного та національного принципів творчості. На зміну селянській тематиці центральною у творчості письменників-"новаторів", до

яких належать О. Маковей та Ірини Вільде, постає урбаністична тема – "концепт енергетики міста" (Н. Мафтин).

У 90-х рр. ХІХ ст. з-під пера О. Маковея вийшло чимало новел і нарисів про безбарвне життя, затхлий побут, дріб'язковість духовних запитів тодішньої західноукраїнської інтелігенції, в основній своїй масі відірваної від народу, чужої й ворожої йому, у яких на повну силу розкрився його талант сатирика-гумориста: письменник викривав блазенство, демагогію, удаване народолюбство, за допомогою яких панки-інтелігенти пробиwali собі дорогу до високих урядових посад.

Саме сатирично-гумористичною моделлю "людина і світ" виведено образи представників інтелігенції в новелах О. Маковея – "діяч-патріот" пан Русин ("Казка про Невдоволеного Русина", 1895), справознавець від крамниць ("Виклад про крамниці", 1895), жвавий панок ("Новітній плуг", 1898). Це правдиві, сатирично зображені типи інтелігентів, які хизувалися "культурно-просвітною" роботою серед народу і на кожному кроці обдурювали той народ, усілякими засобами збагачувалися за його рахунок. Здобувши депутатський мандат до австрійського парламенту, вони завершували на тому свою "патріотичну діяльність" – жили в розкошах і безжурному неробстві. У гуморесці "Як я продавав свої новели" (1895) О. Маковей викрив байдужість галицької інтелігенції до справ розвитку рідної культури, літератури. Водночас він дотепно висміяв численні видання "народовців" і "москвофілів": їхня маловартісна друкована продукція – різні журнали, збірники, календарі й альманахи – не привертала уваги читачів з народу і тому роками лежала по книгарнях, припадаючи пилом.

У сатиричній новелі "Новітній плуг" письменник піддав критиці несумісну з народними інтересами діяльність очолюваного "народовцями" товариства "Просвіта". Промова "жвавого панка-просвітянина" – це демагогічне базікання невігласа, який, підлабузнюючись до селян, що зібралися на віче, говорить несусвітні дурниці. Конкретним, закоріненим у яскраві життєві приклади показом протилежності інтересів народу і пануючої верхівки, О. Маковей надавав своїм творам значної викривальної сили й широких узагальнень. Письменник викривав підступні дії укра-

їнських і польських "панів-послів", що запопадливо допомагали цісарському урядові визискувати український народ (сатиричні новели "Три політики" (1912), "Вдячний виборець" (1912), "Трудне ім'я" (1913). Віртуозно застосовувавши народно-казкові прийоми, засоби шаржу, гротеску, карикатури (новела "Як Шевченко шукав роботи", 1912), прозаїк окреслював памфлет значної публіцистичної сили.

Своєрідним художньо-сатиричним синтезом, що блискуче завершує групу викривальних творів Осипа Маковей про ретроградну, антинародну частину галицької інтелігенції, є одна з найдотепніших його новел "Товариство для взаємного величання" (1912). Затхлу атмосферу, що панувала в середовищі чиновно-урядової галицької та буковинської інтелігенції, письменник талановито відтворив сатиричними засобами, зокрема, вдало застосовувавши гіперболу. Варто відзначити, що гіперболічність О. Маковей завжди узгоджена з життєвою правдою, вона має конкретний, виражений у діях і вчинках персонажів характер. Саме тому незвичайне і неймовірне в сатирах письменника сприймається як цілком реальне, справді життєве.

Екзистенційно-філософську модель "людина і світ" і О. Маковей, і Ірина Вільде вибудовували, як уже зазначалося, переважно завдяки використанню автобіографічного та національного принципів творчості. Автобіографізм у прозі цих митців поєднав три сфери – власного переживання, історичного й духовного досвіду народу, особистого життя як творчості.

Так, в одному з перших оповідань О. Маковей "Весняні бурі" відтворено ту суспільно-політичну атмосферу, у якій виховувався письменник під час навчання в гімназії, ставлення до вихованців учителів, їхні характери та вчинки. Для викладового дискурсу твору характерна увага наратора до внутрішнього світу персонажа, що досягається використанням внутрішньої фокалізації героя.

Внутрішній монолог як основний характерокреаційний засіб оповідання О. Маковей "Весняні бурі" точно відтворює духовний світ головного героя твору Миколи Демидова, перед яким через різні інтриги постала загроза відрахування з гімназії: "І то за що? За що? За те, що був цікавий до книжок, які так його душу томили? За те, що зневірився в дотеперішніх своїх учителів і пробував шукати сам дороги до правди? ... За що ж карають?..."

[3, с. 194]. Відображаючи безпосередні психічні процеси персонажа в екстремальній ситуації екзистенційних переживань, монолог відбиває виразну тенденцію нової української прози кінця ХХ ст. до використання суб'єктивних форм психологічного аналізу, зокрема до засобів сповіді, самоаналізу, через які відбувається процеси осмислення персонажами минулого та мотивації їхньої поведінки й учинків "тепер".

Внутрішній монолог – основна з основних форм і наративної стратегії Ірини Вільде, завдяки якій розкривається таємне єство персонажів, спосіб їхніх міркувань, логіка й ланцюг аргументації вчинків, як-от героїні-матері з новели "Щастя": "Дитина – то найбільше щастя, про яке тільки можна мріяти... Молодість, врода, кохання чоловіка – все це з часом минає, а дитина росте... Це щастя, яке переростає нас самих..." [2, 6].

Подекуди І. Вільде вдається й до прямої авторської характеристики, але її героїні здебільшого постають перед читачем крізь призму сторонньої оцінки. Така характеристика-візитівка дається переважно на початку твору і насамперед служить меті заінтригувати читача, як, наприклад, у новелі "Таємнича пара". Майстерності психоаналізу Ірина Вільде вчилася передусім в О. Кобилянської, глибоко психологічна проза якої стала для молодшої колеги серйозною школою пізнання життя та розкриття внутрішнього світу героїв. Нерідко свої новели Ірина Вільде розпочинає діалогом ("Маленька господиня великого дому", "Крадіж", "Жереб"), закладаючи інтригу вже в першій репліці.

Спільною ознакою нараційного дискурсу малої прози О. Маковея та Ірини Вільде є переважання новел монофонічних (тобто таких, де панує єдиний "кут зору"). Водночас Ірина Вільде вдавалася й до типово поліфонічної форми. Так, у новелі "Пуста жінка" різні оцінки створюють систему протиставлень, визначає зміст і композиційну структуру твору. При цьому особлива роль відводиться ліричним відступам, що дає підстави стверджувати: ліричний ступінь новел Ірини Вільде ріднить їх і з новелами О. Маковея, і з етюдами М. Коцюбинського.

Рання проза Ірини Вільде розвивалася переважно в руслі неоромантичних і символістських тенденцій. Головне в ранніх творах письменниці – внутрішній світ її "дикої" (звідси псевдонім "Вільде") героїні, і "призма душі", крізь яку вона спосте-

рігає й оцінює явища навколишньої дійсності, життєві ситуації, тривоги "хімерного серця" ("Крадіж", "Всюди однаково", "Східна мелодія", "Піаніст" та ін.). Широкий спектр внутрішніх станів героїнь письменниці – тривоги, жалю, незбагненної туги – разом можна об'єднати прагненням щастя, яке насамперед асоціюється з коханням.

Автобіографізм, заснований на психолого-аналітичному принципі ретроспекції, – концентр наративних стратегій у малій прозі Ірини Вільде, які матеріалізуються в особистісній манері оповіді-сповіді, розповіді-сповіді і спогаду. При цьому інтертекстуальна концепція малої прози письменниці характеризується особливою сповідальною відвертістю й емоційністю, відкриваючи в такий спосіб внутрішній світ і мотиви людської поведінки.

Ірина Вільде прагнула шляхом підвищеної уваги до наративних і жанрових структур урізноманітнити власні стильові пошуки. Актуалізована в добу міжвоєнного двадцятиліття проблема ідентичності – особистісної, гендерної, європейської – осмислювалася нею під знаком імперативу ідентичності національної, як пошук національно-органічного стилю. Вона належить до тих "новаторів нарації й конструкції" (І. Вільде, Ж. Процишин, І. Чернява), які "у власній творчості керувались інтуїцією митця, а відтак, пройшовши через "хворобу" модерних штукарств, знаходили власний стиль" [4, 25]. Стильовий діапазон малої прози письменниці позначений рисами експресіонізму ("Врятований", "Дух часу"), символізму ("Врятований"), неоромантизму ("Поєма життя", "24 години"), філософського реалізму ("Не можу..."). Особливе навантаження покладено на символічний код, як-от: "весняний ранок" – символ нового життя ("Врятований"). Цей образ-символ перегукується з образом "весняних бур" О. Маковея.

Формозмістова єдність як запорука органічної цілісності стилю Ірини Вільде забезпечується дією моральних імперативів, котрі визначили власний життєвий вибір авторки. Імперативи пам'яті, совісті, доброти – основні елементи морально-естетичної концепції Ірини Вільде, що обумовлюють наративну стратегію. Їхня поява в малій прозі мисткині пояснюється зростаючою увагою в тогочасній літературі до екзистенційних питань буття особистості в кореляції із соціумом, які підживлюва-

лися трагізмом утрати людиною почуття відповідальності (за свою долю, рід, націю). Ці поняття можна трактувати як духовні категорії, як концепти.

Експериментування Ірини Вільде з художніми конструкціями засвідчують увага до часових інверсій, поглиблене студіювання людської психіки та виразний детективний відтінок ("24 години", "Крадіж", "Щастя", "Дух часу", "Врятований"): письменниця експериментує із класичною архітектонікою жанру, намагаючись поєднати незначну інтригу із життя обивателя з майстерно викінченою новелістичною композицією.

Новели Ірини Вільде "Маленька господиня великого дому", "Історія одного життя", "Ти мене не любив", "Врятований", "Наші батьки розійшлися" можна розглядати як цілісну ліричну сповідь, ідейно-тематичну парадигматику якої визначили роздуми письменниці про значення в житті кожної людини родини, про сенс людського існування та призначення. Перші три новели, як і, зокрема, зразки малої прози О. Маковей "Як я продавав свої новели", "Товариство для взаємного величання", написані в гомодієгетичному наративі, що засвідчує зростання в тогочасній українській прозі питомої ваги першоособового викладу. Така наративна стратегія дала Ірині Вільде ширші можливості для відтворення тісного зв'язку часу і простору із внутрішньою сутністю людини та використання особливих засобів донесення до читача авторської ідеї.

Водночас, подібно до І. Франка, В. Стефаника, Леся Мартовича, Марка Черемшини, О. Маковей та Ірина Вільде володіли здатністю стисло й сильно зображувати спостережені в житті явища. В основу багатьох творів вони поклали справжні або цілком правдоподібні факти та події і змалювали їх у такому освітленні, що, зрештою, надав їм бажаного художньо-узагальненого характеру, значного суспільно-політичного звучання.

Отже, для малої прози О. Маковей та Ірини Вільде характерні нова тематична парадигма, виразний екзистенційний дискурс, моделювання "межових ситуацій" у житті героїв, використання традиційних та апробація новітніх мистецьких концепцій, дифузія психологізму й ліризму, широкий спектр наративних стратегій, що збагатили тематичний, психологічний і жанрово-стильовий діапа-

зон української прози. Індивідуальні стильові манери О. Маковей та Ірини Вільде визначила інтеграція натуралізму й новітнього реалізму з елементами експресіонізму, імпресіонізму, неоромантизму, символізму, орієнтація письменників на екзистенційну філософію з її підходом до людського буття як абсолютної цінності та ідею неповторності світу кожної окремої людини.

Насамкінець варто наголосити, що у процесі об'єктивного з'ясування значення творчого внеску кожного письменника в історії української літератури, його місця в її розвитку ідіостиль митця найвиразніше постає у вимірах проблеми традицій і новаторства, що й визначає перспективи подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бичко А. Феномен української інтелігенції / А. Бичко, І. Бичко // Слово і Час. – 1995. – № 9–10. – С. 39–50.
2. Вільде Ірина. Твори : У 5-ти т. / І. Вільде. – К. : Дніпро, 1987. – Т. 5.
3. Маковей О. Твори : У 2-х т. / О. Маковей. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2.
4. Мафтин Н. В. Західноукраїнська та еміграційна проза 20–30-х років ХХ століття : автореф. дис. ... д-ра філол. наук / Н. В. Мафтин. – Л. : , 2009.
5. Погребенник Ф. Осип Маковей / Ф. Погребенник // О. Маковей. Твори : У 2-х т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1. – С. 5–24.
6. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм / Жан-Поль Сартр // Зарубіжна філософія ХХ століття. – К. : Довіра, 1993. – С. 131–167.
7. Франко І. Я. Старе й нове в сучасній українській літературі / І. Я. Франко // Збір. тв. : У 50 т. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 35. – С. 91–111.

Надійшла до редколегії 28.11.17

А. Гурбанская, д-р філол. наук, проф.

Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

МАЛАЯ ПРОЗА ОСИПА МАКОВЕЯ И ИРИНЫ ВИЛЬДЕ: ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ СВЯЗИ

На матеріалі произведений малої прози Осипа Маковей і Ірини Вільде, присвячених темі інтелігенції, под углом зрения традицій і новаторства освічено своєобразие художественно-философского истолкования этими писателями проблемы "человек и мир", рассмотрены особенности использования ими автобиографического и национального принципов творчества, нарративной стратегии, внутренней фокализации, лиризма, экзистенциальности, психологизма, символизма.

Ключові слова: Осип Маковей, Ірина Вільде, мала проза, екзистенціальність, нарративна стратегія, нарратор, внутрішній монолог, символічний код.

A. Hurbanska, doc. of philology, prof.
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

SHORT STORIES OF OSYP MAKOVEY AND IRYNA VILDE: TYPOLOGICAL CONNECTIONS

In this article specific features of artistic and philosophical vision of the problem "human and the world" of Osyp Makovey and Iryna Vilde are highlighted via traditions and innovation, peculiarities of the authors' usage of autobiographical and national principles of creative work, narrative strategy, inner focalization, lyricism, existentiality, psychologism, symbolism are studied on the basis of short stories dedicated to the theme of intelligence.

Key words: *Osyp Makovey, Iryna Vilde, short stories, existentiality, narrative strategy, narrator, inner monologue, symbolic code.*

УДК 821. 161. 2–32 О. Маковей

Г. Жуковська, канд. філол. наук, доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНІ ДОМІНАНТИ МАЛОЇ ПРОЗИ ОСИПА МАКОВЕЯ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ "ОПОВІДАННЯ" (1904))

Досліджено специфіку художнього втілення в малій прозі Осипа Маковея важливих питань галицького життя й національно-культурного поступу межі століть, зокрема проблем села, міста, освіти, становлення української інтелігенції, суспільної емансипації, становище жінки у сім'ї та суспільстві тощо. Виявлено індивідуальні ознаки художнього нарративу письменника.

Ключові слова: *художній нарратив, ідейно-естетичні домінанти, емансипація, новий герой, традиція, новаторство.*

Талановитий літературно-громадський діяч другої половини XIX – початку XX ст. Осип Маковей ще в кінці XIX ст. був за-рахований Іваном Франком до "різнобарвної китиці індивідуальностей" [5, 524] галицьких новелістів. Високо цінуючи художній талант свого молодшого колеги, Іван Франко відзначав його вправність у "обробленні" форми, уважне ставлення до слова, вміння активно вживлювати в текст гумор і сатиру, а та-

кож "свідомо і впевнено стояти на ґрунті європейських прогресивних ідей" [6, 142].

Дебютувавши як прозаїк у 90-х рр. XIX ст., Осип Маковей у своїх перших епічних творах – "Вуйко Дорко" (1894), "Клопоти Савчихи" (1895), "Весняні бурі" (1895) та інші, торкається важливих питань галицького життя й національно-культурного поступу. Його цікавлять проблеми міста і села, освіти, релігії, емансипації, становлення української інтелігенції, становище жінки в сім'ї та суспільстві тощо.

Активна громадська позиція письменника, інтерес до галицького культурного руху та невтомна робота на науково-літературній ниві позначилися на прозі, у якій автор виявляє себе талановитим художником слова й добрим знавцем проблем, порушених у художньому дискурсі. Його епос репрезентує сучасне для письменника галицьке містечкове життя, фіксує зміни в побуті та системі цінностей на межі століть.

Перші прозові книги письменника побачили світ на початку XX ст.: 1901 р. збірка нарисів і фейлетонів – "Наші знакомі", а 1904 – наступна "Оповідання", яка й стала об'єктом цього дослідження. Мета наукової студії – на основі детального аналізу оповідань, які ввійшли до збірки, з'ясувати ідейно-естетичні домінанти прози, особливості авторського ідіостилу.

Об'єктом української літератури рубежу віків поступово стає життя інтелігенції. Осип Маковей своїми прозовими творами долучається до розробки цієї теми. Письменника приваблюють постаті молодого галицького інтелігенції, до якої належав сам.

В оповіданні "Вуйко Дорко" автор зображує 36-річного, так званого, "громадського вуйка", "директора інституту для учеників", який живе для громади, нехтуючи своїми особистими інтересами: "Був доглядачем інституту для учеників, редактором "Письма для народу" і власних видавництв, виділовим чотирьох товариств, членом десятих товариств, між іншим, і читальні в своїм ріднім селі, до того ж був також коректором книжок, видаваних власним коштом..." [3, 137].

Безперечно, що життєвий досвід автора (суспільно-політична діяльність, редакторська і видавнича практика, викладацька робота) чималою мірою спричинився до моделювання проблемно-

тематичного поля твору, хоча, за його свідченням, прототипом головного героя став активний громадський діяч, видавець українських книжок і редактор багатьох журналів Кость Паньківський, який деякий час був управителем інституту св. Миколая для учнів, членом управи багатьох товариств.

Так, герой Осипа Маковея, ще з юності прихильний до прогресивних ідей, вигнаний "з семінарії за якісь заборонені книжки" [121], тепер також веде активну культурно-просвітницьку роботу, зокрема, опікується видавництвами українських книжок, розвитком рідної літератури, що поволі, але розвивається. Автор зображує його надзвичайно працьовитим: працює – "за двох, за трьох" [125] у суспільстві, де "тисяча дармує, а один з них працює для ідеальніших цілей" [119]. Він одержимий громадською справою, майбутнім культурним розвоєм рідного краю, далекоглядний, працює на перспективу і вірить: "Прийде час, що будуть читати. І хто візьме книжку в руки, подивиться, хто видав, згадає мене, прочитає книжку – от і буде для мене зарплата. На се не треба жалувати грошей. Се видаток для громади, а не для себе" [118]. Цій роботі, що принесе плоди в майбутньому, пан директор не шкодує ні сил, ні грошей, ні себе, ради неї жертвує сімейним затишком: "Оженившись, я мусив би покинути свої видавництва, мету їх, бо з них матеріального зиску нема. Родина...велике слово... та я й так маю у своїм інституті цілу копу хлопців" [118].

У наративному полі твору виразно звучить авторська думка про те, що в суспільстві, де триває боротьба духовного й матеріального мало тих, хто живе й працює для загального добра: "Тяжкі часи, знаєш, куди людям до ідеалів! Аби мали що їсти, так досить із них" [119]. Більшості немає діла до суспільного теперішнього чи, тим більше, майбутнього. Інтелігенція, яка поступово формується в місті та в селі, не здатна кардинально змінити ситуації: "Що ж вона, ся наша інтелігенція, тепер робить? Се глина!" [119].

Із звичного щоденного життя пана директора вириває небуденна подія – весілля його найменшого брата, яка й спричиняє його роздуми про життя, особисте й громадське в ньому, про родину, обов'язок, покликання.

Автор показує як нові ідеї оволодівають свідомістю молоді в селі і в місті. Носієм таких ідей у селі стає освічена ("семінарію учительську скінчила" [131]) дочка священика – панна Маня. Розмови з цією емансипованою дівчиною, яка "на все цікава", "шира, весела, розважна..." [135], прихильна до тих, хто живе не "для дрібної своєї користі", а для "громадської справи", з "почуттям вищого обов'язку" [119] сама допомагає громаді, опікується справою побудови театру, може щиро, наперекір звичаю, сказати чоловікові: "Ти мені сподобався!" [132], – збурюють у душі вуйка Дорка зливу почуттів і спричиняються до сумнівів, чи виправдана його самотність відданістю громадській справі, бо ж "хто йде проти природи, на сім природа мстить-ся..." [141]. Жаль, туга, "пустка у серці" стають дуже відчутними після від'їзду з села і прощання з Манею: це була "звична туга за сим, чого не мається, за родинним життям, за родинними втіхами і клопатами . <...> він знає сю тугу, та не вважав би себе поважним вуйком Дорком і директором <...> , коли б сій молодечій спокусі подався. Родинне життя – чи справді в йому стільки чарівного?" [135]. Детальний аналіз свого побутування, а також життя знайомих родин, у яких часто бачив "незгоду, недостаток, невдоволення, розчаровання" [135], заздрість інших йому: "Який тобі клопіт? Ти вільний безжурний птах; ніхто тебе не в'яже, і ти нікого; витратиш нині що – добре, не витратиш – друге добре; не дбаєш, що завтра буде, бо на себе все заробиш <...>" [135] приводить до "переконуючої оборони свого самотнього життя" [135].

Боротьбу старого і нового світоглядів на межі століть в оповіданні репрезентує розмова Дорка з своїм давнім шкільним товаришем, тепер панотцем Сулимою, у якого є дружина і семеро дітей.

Уже протиставлення в зовнішності обох героїв: Сулима "чоловік з кругленьким, мов налитим, лицем і добре заокругленим тілом, Дорко "худий", "з сивіючим волоссям і острокінчастою бородою виглядав ... як горстка конопель коло снопа пшениці" [120], вказує на різний світогляд і спосіб життя. У їхній розмові, яка головно торкається родини та становища жінки в сім'ї й суспільстві, яскраво втілилися старі патріархальні та нові емансиповані погляди, характерні тогочасному суспільстві. Прихиль-

ник перших – Сулима вважає, що треба одружитись і то на дівчині з грішми, яка б у жодному разі не була емансипанткою. Тому про Маню він каже так: "Перебирати не може, коли не має ані шеляга. Але резонувала б тобі в хаті, мов на вічу патріотів. Якби так на мене, я не брав би такої панни за жінку. Що хоче бути мудріша від мене. Жінка до кухні і до дітей, а від політики здалека!" [122].

Дорко, носій нового світогляду, не став сперечатись із Сулимою, але внутрішньо ще довго протестував проти такого ставлення до жінки: "Ось що з нього зробилося на селі!... В нього жінка до кухні і до дітей! Жінка, товаришка життя, що має тішитися тим, чим муж тішиться, розуміти все, що він розуміє, – до кухні, до горшків!... Ні, не так собі уявляє жінку пан директор. Такої емансипантки, що прилюдно вміє тільки папіроси курити, він також не хоче, бо хоч то невелике нещастя, та йому якось не до вподоби. А от коли жінка освічена і розуміє всі поривання і журбу чоловіка, не спиняє його в роботі для громади, а ще допомагає, така жінка Доркові подобається" [123].

Проте внутрішнє роздвоєння особистості головного героя тривало недовго. Життя директора, після короткої пригоди, що викликала сумніви і збурила його почуття, знову повернулося в усталене, наповнене громадською працею русло.

Спроба Осипа Маковця створити образ молодого інтелігента, прихильного до ідеї рівноправності жінок у суспільстві, до стосунків між статями, позбавлених експлуатації чи залежності, виводить його письмо за традиційні рамки художнього мислення, стає свідченням зародження процесу долавання патріархально-консерватизму.

Символом розміреного, наповненого роботою, життя активного громадського діяча стає в оповіданні потяг, яким герой їде на весілля до свого брата й повертається назад у місто. Поїзд котиться "по лискучих проти сонця шинах, наповнюючи воздух і грюкотом, і густим, немилим димом", інколи зупиняється на станціях та їде розмірено далі. Природне повнокровне весняне життя залишається за вікном і деколи викликає заздрість: "Дорко визирає крізь вікно в ліс, бачить будника, який стоїть біля своєї хати з червоно-білою лопатою, і завидує йому, що може

собі жити в такому прекрасному лісі" [136]. Однак, за автором, коли ти взяв квиток і вирішив їхати, тобто сам визначив свій маршрут, призначення й кінцеву станцію, то мусиш їхати до кінця й не відступатися від обраного шляху.

Цитовані вище слова емансипанта Дорка: "Тяжкі часи, знаєш, куди людям до ідеалів! Аби мали що їсти, так досить із них" [119], – могли б стати епіграфом до наступного твору Осипа Маковей "Клопоти Савчихи"(1896), сюжет якого моделюється навколо образу головної героїні, що, як кожна мати, найперше піклується про щастя своїх дітей, але у своєму прагненні не здатна пов'язувати людське щастя з чимось іншим, крім матеріальних статків. У центрі художнього наративу Катерина Савчиха, проста жінка з рідного для письменника Яворіва, різничка "славна на ціле місто, тай мати дітям одна з найкращих" [77]. Наголошуючи на позитивних рисах, автор не ідеалізує свою героїню: гостра на язик, "любить обмовити", коли треба, то "вголос висвариться", скупа – "така, кажуть, скупа, що аж сором людям сказати" [77].

У Савчихи чоловік, який любить заглядати в чарку, і четверо дітей. Серед її щоденних клопотів найперше – діти, яких вона "страх як любить" [78]. Найбільше мати хвилюється за найстаршого чотирнадцятилітнього Михася: "<...> бог знає, що з нього буде? Таке-то якесь никле, слабе, до ремесла не придасться, до латинських шкіл посилати – дорого коштує, – от клопіт та й тільки!" [78].

Незважаючи на те, що жінка сама неосвічена, вона хоче, щоб її старший син здобув освіту і став або "ксьондзом", або "професором", або "адукатом" [80].

Осип Маковей то замилюється своєю героїнею, то глузує з неї, із її неосвіченості, наївності, нерозуміння суті тієї чи іншої проблеми. У розповідь поступово вплітається м'який гумор, далі – іронія, а згодом і сатира. Савчиху, наприклад, дивує те, що свідоцтво про освіту в її сина не дуже добре, адже вона "професорові перед Петром дві шинки занесла, а він ще не дав доброго свідоцтва" [80]. Героїня вирішує вчити Михася, незважаючи на його нелюбов до книги, освіти й бажання бути різником як батько. Вона не сприймає слів пана Миколи, який сам вивчився на професора, який подивившись на свідоцтво Михася, відраджує її

від цього задуму. Слова, що її син міг би "бути добрим господарем чи різником" і при тому "далеко щасливіший, ніж потім по школах та науках" [81] жінка розцінює як людську заздрість: "Людські діти які бідаки, а вчаться, а мій що? Та я його приберу, як панича, дзигарок йому справлю, заплачу професорів – і таки буде пан!" [81].

Порушуючи проблему освіченості/неосвіченості тогочасного суспільства, письменник актуалізує сковородинське питання природженої праці. Усі зусилля Савчихи вивчити сина виявилися марними, принесли тільки "гризоту й страти" [112]. Через півроку науки Михась приїхав додому "з третьою клясою і злою нотою з обичаїв", "яка то ганьба для неї, як люди будуть з неї сміятися, кільки грошей стратила, кільки ночей недоспала, скільки по дорогах намитружилася, кільки нажурилася та наплакалася" [112].

Савка, на якого жінка рідко коли може покластися в житті, теж мислить обмежено, не виходячи за межі власного приватного побуту: "Його дід і тато були різники, і він мусить бути. Всі ми не вміли ані читати, ані писати, а якось нам жилося, а він же і якусь школу скінчив" [84].

Іронічно-сатиричний ефект оповіді посилюється не лише моделюванням іронічних ситуацій, як от, рішення матері відправити сина на науку у Львів, викликає у хаті жалобу, зливу сліз ("Стоявстояв (Савка – уточнення Г. Ж.) так з добру хвилю, а потім як візьме Михася в обійми і ну його цілувати, жалібним голосом примовляти, а сльози йому аж на вуса капують. Михась те бачить та й собі в плач. А Геленка собі, й Стасьо собі, й найменший синок також – так усі розревілися, що господи!" [91]), а й контрастами, суперечками, чварами, які виникають через "клопоти Савчихи", пов'язані з прагненнями будь-що вивчити сина.

Автор не засуджує своєї героїні, адже її бажання щастя своїм дітям – природне. Показує, що обмеженість, матеріальні інтереси, характерні риси тогочасного міщанського світогляду, зумовлені й об'єктивними суспільними причинами і власне людською "натурою".

Хоча мрії Савчихи про вченого сина не справдилися, і це принесло їй чимало сорому, страждань і витрат, усе ж Осип Маковей утілює у свою художню реальність оптимістичне бачення життя

простих людей. У кінці твору в сім'ях двох сестер, які сперечались і конкурували в житті, бо одна – багатша, друга – бідніша, в одної син не хоче і не може вчитися, в іншої – вчиться із задоволенням і хорошими результатами, знову народжуються діти. Ця подія свідчить, що попри будь-які клопоти, життя триває, і народження дітей – це те, що робить щоденні проблеми й образи дріб'язковими: "І тішилися всі, що Дутчисі дав Бог сина, тішилися, хто більше, хто менше", – і тому клопоти Савчихи, як і кожної доброї матері, пов'язані насамперед з питаннями: "Коли то виховати? Де на них гроші взяти?" [114] – триватимуть.

Зображуючи міське життя, автор схематично показує місто (Яворів, Львів), проте очима своїх героїв фіксує зміни в міському побуті, спричинені насамперед новими видами транспорту – потягом та електричним трамваєм. Письменник не відходить від історичної правди – перший рейс електричного трамваю у Львові відбувся 1894 р.

Подорож до Львова обох сестер Савчихи і Дутчихи з синами овіяна легким гумором та іронією. Оскільки Савчиха майже ніде ще не їздила, у сприйнятті навколишнього світу вона проста й безпосередня: "оглядається сюди й туди" [97], хреститься, шепоче молитви, усе їй здається дивним і незрозумілим: " <...> дуже їй чудним видався той віз, у яким мала їхати (потяг – уточнення Г. Ж.). Хата не хата, самі лавки й полиці; вікна, щоправда, є, але більше нічого. А вона ще, як жис, таким возом не їздила, хоч і бачила..." [98] або : " <...> що за кумедія: віз (електричний трамвай – уточнення Г. Ж.) їде, а тої "лектрики" нігде не видно, ні спереду, ні ззаду, хоч Сторонський поясняє, що то таки "лектрика" тягне, така сама сила, як блискавиці у хмарах. Та де то небувалим жінкам зрозуміти? Але щось таки віз тягне; фірман корбу крутить, а що воно є, Бог те знає, а вони не розгадають: не така їх голова" [99].

У творі виразно звучить голос автора, позначений гумором та іронією. Авторськими відступами найчастіше починаються розділи, що налаштовує читача на відповідне сприйняття тексту: "Отут би я вам, люди добрі, хотів щось сказати, і не знаю, звідки почати, бо мені соромно" [89]. Образ головної героїні вирізьблюється у протиставленні з сестрою Христиною. Для увиразнення

характеристики персонажів Осип Маковей активно використовує народну мову, примовки, приказки та прислів'я.

Змалювання "безрогих", уплетення в текст їхнього "мовлення" увиразнює авторське застереження – не уподібнюватись до свиней. А це неодмінно станеться, якщо людина сенсом свого життя зробить тільки матеріальне, задоволення власних природних потреб. Улюблений веприк Михася, його годованець Зіркатий, втрапив жагу до життя через своє свиняче існування: "... і не дуже жаль було йому гинути, бо життя ставало йому немиле, з'їв би се – не смакує, з'їв би те – також ні; що ж таке життя варте?" [104].

Роздуми про сенс людського життя поглиблюються в фантазії "Мій прадід"(1895), у центрі якої казково-потойбічна дійсність. Зачин твору одразу налаштовує на якусь несподівану ситуацію: "Я був у гостях у свого прадіда! ... він помер 1738 року, а я з ним бачився 1895 року, на самий святий вечір!" [225]. Події відбуваються в містичний час, у двох просторово-часових вимірах: реальному та ірреальному. Спочатку скупі записи "у метриках" про життя прадіда, яке вклалось всього в три дати: "народження, весілля і смерті", а згодом і витворена фантазією зустріч із прадідом спричинилася до актуалізації двох важливих філософських питань: 1) як прожити так, щоб "кинути слід" після себе, "щоби марно не прогайнувати його (життя – уточнення Г. Ж.) та не оставити по собі лише німі дати у метриках, так як мій прадід їх оставив... " [228]; 2) що таке поступ в історії родини? і який це поступ? – "що я правнук бідного комірника, – доктор філософії і професор історії при гімназії! <...> і що аж по двох сотнях літ один потомок її (родини – уточнення Г. Ж.) не зазнає гіркої долі зарібників " [226].

Умовний час і простір гостювання у своїх предків актуалізує думку про те, що життя повинно тривати, поступ повинен продовжуватись, тому головне побажання прабабусі правнукові в цей Святвечір – одружитись.

Витворена автором фантазія, із символізацією постатей предків в основі фабульної структури, служить для утвердження думки про неможливість духовного розвитку, а отже, і поступу, без зв'язку поколінь, сили й енергії свого роду.

Осип Маковей активно вживлює у свої переважно реалістичні тексти елементи автобіографізму та символізму. Це можна простежити на прикладі оповідання "Весняні бурі", яке вже у 1895 р. на конкурсі, оголошеному журналом "Зоря", було відзначене другою премією. Іван Франко як член конкурсної комісії зауважив, що "при.... багатстві змісту, концентрованого в тісній рамці новели, "Весняні бурі" відзначаються мовою гарною і чистою, простотою композиції, легким та невимушеним стилем..." [6, 271].

Розповідаючи про заскорузлу систему освіти в Австро-Угорщині, де бояться прогресивних ідей, нових поглядів, думаючих студентів, автор в основу твору кладе свій досвід навчання в гімназії (1879–1887), коли він був одним із організаторів таємного учнівського гуртка "Згода" (1884), учасники якого ставили перед собою культурно-освітні завдання. Письменника насамперед цікавить процес формування цілісної особистості, зовнішні впливи на неї, умови закладення тих важливих рис характеру, що можуть "зробити "чоловіка". У центрі художнього наративу образ студента сьомого класу гімназії – двадцятирічного Миколи Демидова, який, за свідченням автора, "в значній мірі я сам" [2, 15].

Автор моделює позитивний образ хлопця, що "цікавий до книжок" [170], гарно малює, грає на скрипці та цитрі, відкритий до сприйняття нового, є членом таємного гімназійного гуртка, "що мав свою окрему бібліотеку, вибирав старшин, уряджував різноманітні відчити і концерти для себе і так доповняв собі науку шкільну" [178]. Письменник звертає увагу на зміни в його світогляді, які відбуваються головно під впливом позашкільної науки. Зокрема показує, як під впливом праць "Рената, Драпера, Дарвіна, навіть Маркса", а найбільше під впливом книжки "Ідея" в душу хлопця поселився "всесильний сумнів", а "на місці віри осталась безодня" [171]. Микола розчарувався в релігії, зацікавився ідеалами соціалізму: "лютився на інквізиторів, на Торквемаду, на всіх "тиранів", що велику ідею любові ближнього звели на пусту фразу, обурювався на інституції чернечі" [180].

За те, що він "ширив атеїзм і соціалізм та роздавав до читання заборонені книжки", його ув'язнюють у карцер і погрожують

прогнати з гімназії. Тільки клопотання одного з прихильних до думуючої молоді професорів – Дубровського, врятувало хлопця, він зміг перейти до іншого навчального закладу.

Осип Маковей показує молоду мислячу людину межі століть, "яка б'ється з думками, не знає, за ким іти, чи за розумом, чи за вірою..." [176]. Внутрішній конфлікт між старими і новими поглядами актуалізується за допомогою емоційних внутрішніх монологів, які змодельовані з риторичних фігур, тавтології, градації, що наближає їх до поезії, наприклад, тоді, коли його засудили на 16 годин карцеру: "І то за що? За те, що був цікавий до книжок, які так його душу томили? За те, що зневірився в дотеперішніх своїх учителів і пробував шукати сам дороги до правди? За те, що мимохіть позбувся потіх релігії, які перше певно, найпевніше в світі мав? Що ж се значиться? За що ж карають? Чи та кара навірне його на давню дорогу?" [193–94].

Символічний план оповідання закладений у завданні професора Дубровського, який дає студентам "задачу" – написати роздум на тему: "Нагинай дерево замолоду, коли хочеш, щоб просто росло; учи дитину змалку, щоб з неї вийшов характерний і розумний чоловік" [174]. Головний герой із цим завданням впорався найкраще, у своєму творі висловив сміливі думки за допомогою образів-символів – молодого дерева, що символізує молоду людину, та "огородника", тобто вчителя, наставника, провідника. Хлопець зауважив, що "не вірить тим "огородникам", що беруться дерево нагинати? <...> описав з іронією "огородників" таких, що як стануть нагинати деревину, той зломлять звичайно. Буває дуже часто: ті, що беруться нагинати інших, самі не ростуть "просто", отже, й не повинні дивуватися, коли молоді люди не раз противляться їм. <...> хто взагалі нагинає деревину. Не лиш "огородники", але й обставини. <...> розповів, як перше всього недостаток, брак опіки, прикладу, сердечності нагинають хлопця так, що з нього виростає зовсім не те, чого собі припадкові керманичі його виховання бажали" [175].

Таким чином, автор порушує дуже важливе питання вчителя, наставника для людини, яка формується. Показуючи різні типи вчителів, Осип Маковей прихильний до тих, хто вчить молодих людей думати, аналізувати, сперечатись, а не тільки повторювати

чужі думки, засвоювати суху книжну науку. Таким у творі є згадуваний професор Дубровський, на противагу директорові гімназії, який служить системі й тому боїться всього нового, і вчителів математики. Їхнє недоброзичливе зверхнє ставлення до учнів, зокрема до Демидова, очевидно, свідчить, що це і є ті "огородники", "що як стануть нагинати деревину, то й зломлять" [197].

Дубровський в оповіданні – образ ідеального наставника, близького до молоді і її ідеалів. Саме він підтримує Миколу, долучаючись до його роздумів про "огородника". Він розумний, розважливий, сміливий, вчить хлопців розрізняти добро і зло, застерігає: "Він ("огородник" – уточнення Г. Ж.), звісно, може також помилитися і замість нагинати, ломити завдатки на характеристики, але ученик сьомої класи знає вже, що то таке совість, змагання до правди, отже, слухаючи інших, повинен по своїй найліпшій волі і розумінню служити правді і старатися мати чисту совість" [176].

Професор Дубровський вітає молодих мислячих людей, стає для них своєрідним пророком, батьком, який опікується їхньою долею, розуміє вплив обставин на формування молодії людини, шкодує, "що весняні бурі руйнують у вас так часто добрі засіви" [191]. Саме він вважає, що основою становлення особистості стає виховання в собі потреби "любити правду, шукати її, багнути за новими науками, читати, спорити... Се ж та ферментація, з якої витворюється напій, піддержуючий силу духу через ціле життя" [191].

І коли серед інших людських якостей Демидів на перше місце ставить "тільки розум" як "найвищий повелитель на землі" [171], то представник старшого покоління застерігає: "Тепер дбають головно про виховання розуму, а на виховання серця майже не звертають уваги. Тим часом розум без серця і серце без розуму не має ваги, затроює життя..." [191].

Осип Маковей показує з'яву нових думаючих молодих людей на межі століть, на прикладі життя головного героя, утверджує думку, що попри будь-які обставини, у тексті оповідання – "весняні бурі" (недоїдання, брак одягу та взуття, приниження з боку директора, зраду одного з членів гуртка і под.) людина здатна виховати і зберегти у собі дві важливі риси – "свідо-

мість правди і своєї людської гідності" [171], це саме те, що робить з неї "чоловіка" [171].

В обороні людської гідності, правди і сміливості залишається письменник і в оповіданні "Стара Мадярка"(1896). Самотня Мадярка, якій було вже десь біля ста років, все своє життя присвятила вихованню чужих дітей, попри життєві труднощі не втратила здатності сміятися з себе, легко ставитися до життя і до смерті:"І говорила стара Мадярка з чверть століття про свій похорон так спокійно, як про своє весілля, – а проте "пан біг не кликав" її ще до себе, і все можна було її застати при дітях, як не в одного пана, то в другого" [199].

Оповідання має подвійну оповідну рамку: наратор розповідає про Мадярку, люди забули, як її ім'я, і він сам, здавалося, пам'ятав "її вже з двадцять п'ять літ і все майже зовсім таку саму, як нині" [198], а Мадярка – про історію одруження і смерті однієї з своїх "доньок" – панни Стасі. Автор у центр конфлікту ставить вибір між шлюбом з розрахунку і шлюбом по любові. Стася була невільною у своєму виборі через обставини: "Якби моя воля, я не йшла би за нього <...> . Але – самі знаєте – у нас дома біда, довги. Батько думає, що Вендер допоможе йому видобутися троха з довгів."[203].

За Маковеем, такий шлюб нічого доброго не принесе. Обранець виявився зрадником і гулякою, життя з ним перетворилось на страждання, у якому не стало місця самому життю: донька Стасі помирає від хвороби, сама ж вона "не хотіла жити і раз у приступі зневіри і розпуки утопилася в ставі" [208].

І коли всі з сумом приймають цю смерть, а чоловік Стасі з "притворним жалем" обтирає сльози і хлипає, тільки стара жінка на похороні своєї пестунки зважується сказати правду в очі кривднику. У її описі добре відображені внутрішні переживання, боротьба й рішучість: "Мадярка стоїть кілька кроків осторонь, згорблена, сперта на свою паличку з мосяжною головою, але не дивиться на могилу, тільки на Вандера. Поморщена борода і кутики уст дрожать у неї, мов від лихорадки, а очі світяться, мов у ката" [208].

Вчинок жінки вивищує її над оточенням, робить "геройкою дня" [209]: "Нараз коло самого Вандера являється стара Мадяр-

ка, піднімає костистою рукою палицю і з завзяттям розлюченої дитини в одній хвилі кілька разів оперізує нею плечі Вендера та захриплим голосом кричить:

– А ти, волоцюго! Тепер жалуєш маму, як кладеш в яму! Тепер ніби плачеш, а сам її зі світа зігнав! А ти, котюго, най я в криміналі зігну, свого не подарую!" [208].

Визначально, що навіть, використовуючи традиційний народний варіант теми кохання з розрахунку, зради і самогубства Осип Маковей залишається прихильником оптимістичного ракурсу бачення маленької пересічної людини (стара Мадярка), захоплюється її позитивним ставленням до світу, любов'ю до людей і правди, милується "старечою вдачею".

Проблема шлюбу не за власним бажанням цікаво обігрується автором і в "оповіданні з міщанського життя" "Нові часи"(1903). Сюжет твору обертається навколо новини про те, що "молодий Ланович женеться": чотири роки ходив до Домніки, вона бідна, тому, за намовлянням матері, жениться на багатій Юльці Миляновій. Протягом двох тижнів, поки в містечку йде приготування до весілля, читач має змогу спостерігати за боротьбою старосвітських і нових поглядів у міщанському житті. Головний герой – старий Магера, по вуличному Ворона, для якого "найперше у житті єсть своя і свого роду честь", не може змиритися із змінами, які бачить ("на кожде більше свято справляй їм нові строї" [151], "Перше було і за ворота не сміє дівка вийти, а тепер іди, гуляй, вистоюй годинами <...> "Перше хотів ти кого поздоровити з чим, – іди до нього, принеси гостинця, посидь, як бог приказав, поговори <...> А тепер, що? Напише карточку: "гратуюлюю" – і вже по всій параді <...> [154] і под.), намагається втримати старий лад у всьому.

Рефреном звучить його питання:"Що за часи настали тепер?", – на яке відповідає автор назвою твору. Письменник детально студіює зміни в старому міщанському побуті і світогляді, показує, як поступово "інші звичаї захоплюють людей", усе стає інакше, "по-панськи". Старше покоління підтримує Магеру, а молодше, як донька Магери – Маринця, прагне змін, із якими врешті-решт, дуже важко, але погоджується головний герой: "... тепер нові часи – все мусить бути інакше ..." [169].

Оборону усталених порядків старшими людьми, боязнь змін, але, водночас, захист свого традиційного простору і віками сформованої духовності, символізує у творі "великий дзвін у горішній церкві – сей старий милозвучний дзвін, що міщани були б не продали його за ніякі мастки в світі: двісті років лунав він уже в цілій околиці" [153].

У збірці "Оповідання" не залишилась поза увагою актуальна для суспільства тема еміграції. У центрі однойменного твору – старий "наймит із млина" на Пруті, який вже більше двох років живе споминами і думками про сина Митра і його сім'ю, що виїхали в пошуках кращого життя до Канади: "Банував я за ними з тиждень, як по покійниках, а там потім і відлягло помалу від серця" [220]. Смутно і боляче старому, єдина радість, коли хто перечитає лист від дітей.

Еміграція, за письменником, часто стає драмою або й трагедією. Туга назавжди поселяється в душі тих, хто попрощався з своїми рідними. До того ж й самі емігранти нерідко не знаходять на чужині бажаного щастя і повертаються назад, або ж платять за нього дуже велику ціну: втрата рідної землі і втрата близьких. В оповіданні це конкретизовано в смерті маленької дитини Митра. Про те, що туга за рідним краєм заволоділа також й серцями емігрантів свідчать їхні прохання в листі прислати "разом з письмом маленький образок паперовий, свячений, щоби були на нім дві особи: матір божа і Ісус Христос, бо в сім краю таких образів нема. <...> ще прошю, аби-сьте мені додали листок позлітки, бо тут нема" [222].

Батькові важко зрозуміти вчинок сина: "є де жити і тут, хоч і не з медом, – нащо тобі їхати стільки й світ?" [220]. Для нього розлука з найріднішими людьми важка, але ще важчою могла б бути розлука з рідною землею. На жаль, за Осипом Маковеем, молодше покоління позбавлене такої прив'язаності, а можливо, й любові: "Тут я рад би з дітьми поїхати, а тут подивлюся на свою хату, на село, на цминтар: там обі жінки, мій неньо, моя мама... Молоді сього не розуміють, що їм за біда? – світ широкий! А мені годі розлучитися з тим усім. Стільки літ прожив тут! Тай на яке розлучатися і пощо?... [220].

Життєвий простір для головного героя "Туги" співвідноситься з трьома важливими для кожного українця константами гармонійного впорядкування світу: хатою, селом і цвинтарем. Ці семантично багаті образи символізують український етнокультурний всесвіт із його глибинними зв'язками зі своїми витоками, родом, землею. У героя Осипа Маковея нічого, крім хати і кількох рідних могил на цвинтарі, нема, але це те найсвятіше, що й рятує його від жорстоких проявів зовнішнього світу.

У силовому полі новели прізвище Українець, яке має персонаж Маковея, розширює рамки трагізму конкретної ситуації на весь український народ, його трагічні пошуки кращої долі: "Дивна доля! Прадіди утікли з України в Буковину, а правнуки утікли аж за море в Америку! І чому ж то тісно українцям на своїй землі?..." [223].

Тепер життя старого сімдесятилітнього Тодора, стало тихим і сумним, пливло як Прут "якось притомлено" [217]. А сам наймит, хоч з виду й не виглядав на 70 років, уподібнюється до млина, в якому працює, що "тремтів увесь на бистрій воді і був би радо поплив відвідати Бесарабію, коли б не три довгі косиці, плетені з лозини, що тримали його кріпко при зарінку і не пускали. <...> і так він мусив стояти на хвилях та дрожати з натуги" [217].

Трагічну символіку смерті у творі поглиблює образ мертвої рибки, "що крутилася на воді коло кладки. Мабуть, млинське колесо вбило її і вона то щезала на якийсь час під млином, то знову випливала з-під нього і довго блистіла на воді своєю срібною лускою" [219]. У кінці оповідання старий батько своєю самотністю і безсилля змінити ситуацію пов'язує з цією рибкою: "Подивіться на сю рибку коло кладки: вже два дні крутиться на тім місці, де її вбило – отак і зі мною: не рушуся з місця..." [224].

Автор зосереджується не на описі подій, а на зображенні душевних переживань героя, для цього вдається до форми емоційно забарвленого, експресивного, внутрішнього монологу, в якому інколи використовує елементи плачу: "Не дам собі ради зі своїми думками. Все гадаю про сина і про невістку. Може, їм там і справді добре, а може, не хотять лише правди сказати, бо чому ж декотрі поверталися з Канади? І чому не пишуть так довго?..." [223] <...> "Не будем ся видіти, не будем, мої діточки!

... Ви за морем, а моє місце отам, на горбі, де хрест. І хто ж догляне моєї старості?" [223].

Важливим засобом розкриття характеру героя є мова, вона проста, природна, з активним використанням покутських діалектів та народної мудрості.

Зацікавлення внутрішнім світом персонажів уможливило з'яву в збірці "Оповідання" "ліричного експерименту", яким можна означити новелу "Самота", що складається з дванадцяти мініатюрних ліричних замальовок. У силовому полі твору – розтривожений контрастними почуттями внутрішній світ безіменного ліричного героя, які викликає в нього вдова-сусідка, турбота про неї та її донечку, а також глузування знайомих, які бачили їх разом під час прогулянки.

Твір можна вважати своєрідним продовженням оповідання "Вуйко Дорко", бо його герой має дуже схоже життя та переконання: "В гімназії вчився, на університеті вчився, потім, крім бюрової роботи на хліб, напивав собі ще добровільної, захотів суспільним діячем бути, політикою займався, в літерата бавився, пішов рік за роком, рік за роком – і мені вже тридцять п'ять літ..." [211]. Він також віддається народній справі, водночас, чим більше працює для людей, "тим більше душею віддалювався від них; я не міг їх любити, тих людей, що не знають гармонії в житті. Тих людей, що божеську душу волочать по земнім болоті..." [211]. Людська природа на рівні первісних інстинктів викликає протест, нелюбов. Душею героя оволодівають різні почуття: обурення – зворушення – безсоння – самотність – нудьга – втома – журба тощо. Проте тепер він врівноважує себе і знаходить гармонію з собою, опікуючись не всенародним благом, а сім'єю вдови, яка втратила свого годувальника: "Я рад, що маю кимсь опікуватися, кимсь ближчим, а не такою невловимою істотою, як нарід. Я народу не покину, але він мені серце не заспокоює!" [216]. Осип Маковей показує "громадського вуйка", народника, який частково розчарувався в народі, але знайшов себе в любові до ближнього.

Отже, автор від опису побуту поступово переходить до художньої фіксації життя душі. Ритмічний склад твору, поетичні

образи "рожі", сонця, соловейка, тема самотності й розчарування, музична стихія, фрагментація свідчать про суголосність художніх прийомів, використаних письменником, новітнім модерністським пошукам.

Таким чином, збірка Осипа Маковea "Оповідання"(1904) виявляє важливі ідейно-естетичні пріоритети авторського письма, в якому порушуються актуальні для суспільства теми, моделюються колоритні образи галицьких селян, міщан та інтелігенції. Важливим естетичним об'єктом письменницьких студій стали реалії тогочасного людського життя, у якому тісно перепелилися високе і низьке, прекрасне і потворне.

Відсутністю динамічної фабули, напруженого психологічного конфлікту, розширенням оповідним тлом окремі перші прозові твори Осипа Маковea ("Вуйко Дорко", "Клопоты Савчихи", "Весняні бурі") тяжіють до повістей. Аналізована збірка також позначена "почерпнутою з великих форм прози" циклізацією, тут "окремі оповідання з'єднані навіть спільним персонажем, місцем, часом, настроєм"[1, 206].

Збірка демонструє сміливість і новаторство автора в зображенні змін у побуті та світогляді на межі століть. Автор симпатизує героям, які, у супереччя ustalеним суспільним нормам, відкриті до сприйняття нового, живуть високими духовними поривами, віддають себе роботі не для особистих цілей, а для громадського блага.

Мала проза Осипа Маковea засвідчує зміни в естетичній системі української літератури рубежу віків. Письменник не тільки розширює проблемно-тематичне коло художнього дискурсу, зокрема темою емансипації або життя інтелігенції, міщан, а й урізноманітнює художні прийоми, талановито, у гумористичних і сатиричних тонах, змальовує різнобарвний світ думок і почувань представників різних суспільних верств. Хоча традиційна (міметична) наративна модель ще переважає, проте письменник, пильно вдивляючись у реальне життя, наповнює свої тексти відображенням конфліктів у внутрішньому світі героїв, "хаотичної й проблематичної природи суб'єктивного досвіду" [4, 16].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – початку XX ст. / І. Денисюк. – Л. : Академічний експрес, 1999.
2. Маковей О. Історія однієї студентської громади / О. Маковей. – Л., 1912.
3. Маковей О. Твори : У 2 т. / О. Маковей. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2.
4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія / С. Павличко. – К. : Либідь, 1999.
5. Франко І. З останніх десятиліть XIX віку / І. Франко // Зібрання творів : У 50 т. – К. : Наук. думка, 1976–1986. – Т. 41.
6. Франко І. Зібрання творів : У 50 т. – К. : Наук. думка, 1976–1986. – Т. 33.

Надійшла до редколегії 14.12.17

Г. Жуковская, канд. филол. наук, доц.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ИДЕЙНО-ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ДОМИНАНТЫ МАЛОЙ ПРОЗЫ ОСИПА МАКОВЕЯ (НА МАТЕРИАЛЕ СБОРНИКА "РАССКАЗЫ" (1904))

Исследована специфика художественного воплощения в малой прозе Осипа Маковея важных вопросов галицкой жизни и национально-культурного развития на рубеже веков, в частности проблем села, города, образования, становления украинской интеллигенции, общественной эмансипации, положение женщины в семье и обществе и тому под.. Выявлено индивидуальные признаки художественного нарратива писателя.

Ключевые слова: художественный нарратив, идейно-эстетические доминанты, эмансипация, новый герой, традиция, новаторство.

G. Zhukovska, Candidate of Philology.
Taras Shevchenko National university of Kyiv

THE AIDETHETIC AESTHETIC DOMINATES OF SMALL PROSE OF THE MAKOVO AXIS (ON THE MATERIALMATERIAL OF THE COLLECTIVE "STORIES" (1904))

The article investigates the specifics of the artistic embodiment in Osip Makovey's small prose of important issues of Galician life and the national-cultural advancement of the turn of the centuries, in particular the problems of the village, city, education, the formation of the Ukrainian intelligentsia, social emancipation, the position of women in the family and society, etc. The individual features of the writer's artistic narrative are found out.

Key words: artistic narrative, ideological and aesthetic dominant, emancipation, new hero, tradition, innovation.

О. Задорожна, канд. філол. наук, доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ТВОРЧОСТІ ОСИПА МАКОВЕЯ

Розглядається творча спадщина одного з представників українського національного життя Осипа Маковея в аспекті втілення національної ідеї.

Ключові слова: національна ідея, Осип Маковей, поет, збірки, творчість, український народ, прозова спадщина, визволення, історія України.

У творчості Осипа Маковея чи не вперше надзвичайно потужно зазвучала національна ідея як у поезії, у прозі, так і в публіцистичних виступах. Осип Степанович Маковей – поет, прозаїк, публіцист, літературознавчий критик, редактор багатьох періодичних видань, досвідчений педагог і визначний громадсько-культурний діяч кінця XIX – початку XX ст. [5, 3].

І. Франко, який мав вирішальний вплив на всю розмаїту творчість О. Маковея, наголошував передусім на його майстерності як поета і прозаїка. Поезії О. Маковея позначені, на думку І. Франка, "новочасною версифікацією", а для прози письменника властиві "старанно оброблені й украшені гумором новели і сатири" [1].

Поезія О. Маковея – оригінальне та цікаве, проте маловивчене явище в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. Дослідження його творчості з погляду поетики ще й сьогодні фрагментарне та далеко не повне. Дослідники віршованої творчості О. Маковея (Т. Галіп, О. Засенко, Є.-Ю. Пеленський, В. Погребенник, Ф. Погребенник, М. Рудницький, В. Сімович, І. Франко) [13]. Однак згадані дослідники здебільшого акцентували увагу на біографічних відомостях, тільки фрагментарно наголошували на втіленні національної ідеї, яка у творах О. Маковея є дуже потужною.

Поетична спадщина О. Маковея, як і вся його творчість, ... є значним явищем в українській літературі. Його поетичні твори різноманітні за темами, мотивами, образами [5, с. 6].

Уже перші літературні твори, які з'явилися в серед. 1880-х рр., це були насамперед переклади творів європейської античної

і класичної літератур. Саме за підтримки І. Франка в ж. "Зоря" (1885–86) були надруковані перші переклади і оригінальні твори "Орфей і Еврідика" Публія Овідія Назона, "Післанець" Г. Гейне, "Заказані яблука", "Неділя в полі". Відтоді друкував поезії, оповідання, фельетони, гуморески, публіцистичні твори в багатьох українських, російських, австрійських періодичних виданнях кінця XIX – початку XX ст. 1895 р. вийшли з друку перші книги: збірка "Поезії", новели "Весняні бурі" та "Оферма". Враження від поїздки до Києва дали матеріал для великого циклу віршів "Подорож до Києва" і статті "Враження з Києва" [3].

Творчі зв'язки О. Маковея й особисті стосунки склалися з видатними західноукраїнськими та наддніпрянськими митцями, письменниками і громадськими діячами демократичного напрямку І. Франком, М. Павликом, В. Стефаником, О. Кобилянською, Лесею Українкою, А. Кримським, М. Коцюбинським, М. В. Лисенком, П. Грабовським, що сприяли розвитку національної ідеї в творчості Осипа Маковея. Його дослідження, присвячені творчості українських, російських, польських письменників, зокрема, І. Котляревського, Т. Шевченка, А. Чайковського, Т. Бордуляка, І. Франка, П. Грабовського, П. Куліша, О. Кобилянської, І. Воробкевича, П. Гулака-Артемовського, М. Шашкевича, теж сприяли втіленню цієї ідеї.

Доля України ніколи не була байдужою митцеві. Саме в такому ракурсі й потрібно розуміти творчість письменника.

Ілюстрацією до сказаного може бути поезія "Полетів би я на Україну", у якій автор вітає надії і свято вірить у визволення України, у її світле майбутнє.

Полетів би я на Україну
не конем, а бистрим самоходом,
щоб натішитись своїм народом,
щоб поглянути на ту країну,
що так довго у неволі
дожидала щастя й долі
і діждалася спасення,
свого воскресення ...(...)...
...

Розстеліться цвітом за кордоном,
Поклоніться всім низьким поклоном,
Розкажіть, як ми вмивались кров'ю,
Як горіли до братів любов'ю,
Що їй не спинять ні кордони,
Ні прокльони, ні всі заборони,
Що їй не можуть побороти
Ні окопи, ні колючі дроти,
Що їй не вб'ють і всі гармати,
Бо нам всім одна лиш рідна мати –
Україна!" [6].

Глибокий патріотизм, національна ідея займає одне з центральних місць і є наскрізним мотивом творчості О. Маковея. Як писав сам письменник, нація – це "люди, що складають один тип, витворений природним і спільним культурно-історичним розвитком, а не якимось спекулятивними політичними чи ідеологічними комбінаціями. Такому типові властиві: спільна територія, мова, національна самосвідомість, риси психологічного складу, що проявляються в національному характері" [2, 48].

Як зауважує І. Гриневич, О. Маковей "своєю творчістю обстоював національну незалежність повноцінної самодостатньої європейської нації. У цьому контексті його творчість продовжила й збагатила найкращі традиції українського художнього слова XIX ст." [2, 48].

Ясна річ, національна ідея в О. Маковея пов'язана з національними особливостями українського етносу. Мовотворчість письменника сповнена глибоких душевних переживань. Митець протягом усього життя надавав великого значення культивуванню в українців патріотичних почуттів, що відігравали, на його думку, консолідуючу роль в українському суспільстві. Сучасні дослідження особливостей і традицій української філософії, українського менталітету дозволяють говорити про екзистенціально-особистісну поліфонічність світобачення як домінанту в структурі української духовності. Основою його національно-патріотичних поглядів стала любов до рідної землі в різні періоди життя та діяльності. Саме національна ідея була стрижнем його діяльності [2, 90].

Письменник жив болем і радощами свого народу, талановито відображаючи у своїх творах гострі соціальні, національні та психологічні проблеми суспільства. Ідейно-тематичний спектр його оповідань, новел, повістей і поезій досить широкий. Він свідчить про блискуче знання автором життя і побуту західно-українського селянства, міщанства, інтелігенції.

Письменник часто звертався до історичного минулого, до героїчних сторінок історії України, до волелюбних прагнень наших предків: "Вставайте брати українські, зі сну, умийтесь і вйо! До роботи!". Автор вірив у перемогу українського народу в його священній боротьбі [12, 140].

Не плач, Україно, і в горі-журбі,
не плач над Дніпром і над Доном,
бо ми як зачусь твій плач, то й собі
ревем, як воли, за кордоном [8].

Надзвичайно цікавою є поезія "Розмова з могилою", у якій автор згадує давні козацькі часи, давню козацьку славу, використовуючи найрізноманітніші художні прийоми й засоби, автор заглиблюється в давні часи, аби глибше розкрити романтично-героїчну епоху і водночас натякнути на "непрактичність у справах, полохливу й плаксиву натуру...(...)...; новочасні козаки тільки вусами нагадують запорожців, "боронять язиком народне добро, А дбають про власну вигоду" [7].

В одному з останніх поетичних творів О. Маковея "Привіт", датований серпнем 1917 р., який є своєрідним відгуком на історичні події того часу чи не найсильніше звучить національна ідея:

... Не спинять ні кордони,
ні прокльони, ні всі заборони,
що їй не можуть побороти
ні окопи, ні колючі дроти,
що їй не вб'ють і всі гармати,
бо нам всім одна лиш рідна мати – Україна! [7].

У доробку О. Маковея було чимало сатиричних віршів, у яких він висміював псевдопатріотів ("В Збаражі"), журналістів, які наживалися на народних бідах ("В своїй хаті", "Гус"), майно псевдодобродіїв ("Пісня аргонавтів") та ін. Частина цих

творів з'явилася на сторінках київського журналу "Шершень" (1906): "Коли б я польським графом був...", "Колисанка" ("Сидять пани над Невою..."), "Нові святі", "Чудо" тощо [4, 339]. Наприклад:

Межи ними пан граф Вітте
все лиш каже: "Ви заждіте!
Я придумаю вам Думу,
що наробить много шуму
над Невою і над Доном,
по всім світі за кордоном.
Що урву тут, там надточу,
а все буде, як я хочу;
коза ціла і вовк ситий,
пан багатий, хлоп небитий ... [9].

І в цих творах відчувається вболівання автора за долю простого люду, його болі й чуття автор передає з величезним пієтетом.

Є в творчій спадщині О. Маковея і великі віршовані форми. Так, У 1888 р. була написана поема "Молох". Алгоритм твору виразно натякала на злободенну сучасність автора, зокрема рабське становище українства [4, 341].

Ці ж мотиви звучать і у прозовій спадщині Осипа Маковея, саме в них на повну силу розкрився самотутній і оригінальний талант сатирика-гумориста. У 90-х рр. із-під пера письменника вийшло чимало новел і нарисів про життя, побут, дріб'язковість духовних запитів тодішньої західноукраїнської інтелігенції, в основній своїй масі відірваної від народу, чужої й ворожої йому. О. Маковей викривав "демагогію, удаване народолюбство, за допомогою яких панки-інтелігенти пробивали собі дорогу до високих урядових посад" [5, 13].

Саме такими є образи представників інтелігентів у новелах О. Маковея ("Казка про Невдоволеного Русина", 1895; "Виклад про крамниці", 1895; "Новітній плуг", 1898). Це "нові" типи інтелігентів, які хизувалися "культурно-просвітною" роботою серед народу, а насправді на кожному кроці обдурювали той народ, всілякими засобами збагачувалися за його рахунок. Депутатський мандат до австрійського парламенту був своєрідною

сходиною до реалізації "патріотичної діяльності" – забезпечення розкішного і безжурного власного життя [7].

У гуморесці "Як я продавав свої новели" (1985) О. Маковей викрив ставлення байдуже галицької інтелігенції до справ розвитку власної культури, літератури [5, 13].

Отже, національна ідея займає помітне місце у творчості Осипа Маковея. Ці ідеї автор акумулює через свої світоглядно-державницькі погляди. Його бачення України – вільної і незалежної – свідчить про безкомпромісність життя, творчості і діяльності митця. Його мрією була незалежна, самостійна, самодостатня, багата країна. Автор вірив у перемогу добра над злом, вірив у незалежну квітучу Україну. Тому його твори були, є і будуть актуальними для народу України [2, 92]. Автор вірив у майбутнє України, в її "воскресіння":

Нова Україна повстала сьогодні,
Іде покоління нове, –
Нехай же лунає скрізь слава народна,
Нехай Україна живе!

("Воскресіння")

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнатюк М. "Де ви поховались, земляки?" // "День" мобільна версія [Електронний ресурс] / М. Гнатюк // "День" – Режим доступу: <http://m.day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/de-vi-pohovalis-zemlyaki>
2. Гриневич І. Фольклоризм художньої творчості Осипа Маковея в етностетичному вимірі [Електронний ресурс] / І. Гриневич : Дисертація. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/dis_grynevych.pdf
3. Катаргіна Т. І. Маковей Осип Степанович [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України. – К. : Наук. думка, 2009. – Т. 2. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Makovey_O_S
4. Ковалів Ю. Історія української літератури кінець XIX – початку XXI ст. : підручник : У 10 т. / Ю. Ковалів. – К. : ВЦ "Академія", 2013.
5. Нікула Л. Письменник, публіцист, перекладач [Електронний ресурс] / Л. Нікула, В. Савватинська // КБУ "ЦБС м. Чернівців". – Режим доступу: <http://www.library.cv.ua/nadobif/metpor/makovey.doc>
6. Осип Маковей – Полетів би я на Україну // Вірші [Електронний ресурс] / О. Маковей. – Режим доступу: <http://ukr-lit.com/osip-makovej-poletiv-bi-ya-na-ukrayinu/>

7. Осип Маковей. Детальна біографія [Електронний ресурс] / О. Маковей. – Режим доступу: [http:// md-eksperiment.org/post/20151220-biografiya-osipa-makoveya](http://md-eksperiment.org/post/20151220-biografiya-osipa-makoveya)

8. Осип Маковей. Привіт Україні. OnlyArt [Електронний ресурс] / О. Маковей // Only Art – Режим доступу: [http:// https://onlyart.org.ua/.../virshi-osypa-makoveya/virsh-osypa-makoveya-pryvit-ukrayi...](http://https://onlyart.org.ua/.../virshi-osypa-makoveya/virsh-osypa-makoveya-pryvit-ukrayi...)

9. Осип Маковей. Колісанка. OnlyArt [Електронний ресурс] / О. Маковей // Only Art – Режим доступу: <https://onlyart.org.ua/ukrainian-poets/...makoveya/virsh-osypa-makoveya-kolysanka/>

10. Погребенник В. Провісник самостійності й злуки (Образ України в ліриці Осипа Маковея [Електронний ресурс] / В. Погребенник // Слово і Час. – 1997. – № 8. – Режим доступу: <http://md-eksperiment.org/post/20151220-provisnik-samostijnosti-j-zluki-obraz-ukrayini-v-lirici-osipa-makoveya>

11. Погребенник В. Маковей Осип. Довідник з української літератури [Електронний ресурс] / В. Погребенник. – Режим доступу: [http:// www.ukrlit.net/info/dovidnik/198.htm](http://www.ukrlit.net/info/dovidnik/198.htm)

12. Проскурняк В. О. Маковей про національну ідентичність та ... [Електронний ресурс] / В. Проскурняк // Питання історії України. – 2010. – Т. 13. – С. 137–143. – Режим доступу: [http:// www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/cgii/bis_64.exe?...](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/cgii/bis_64.exe?...)

13. Романиця О. Жанрова природа віршованих творів [Електронний ресурс] / О. Романиця // Питання літературознавства. – 2012. – Вип. 86. – Режим доступу: [http:// www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgii/bis_64.exe?...](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgii/bis_64.exe?...)

Надійшла до редколегії 23.10.17

Е. Задорожная, канд. філол. наук, доц.

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, г. Київ

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ В ТВОРЧЕСТВЕ ОСИПА МАКОВЕЯ

Рассматривается поэтическое наследие одного из представителей украинской национальной жизни Осипа Маковея с точки зрения воплощения национальной идеи.

Ключевые слова: *национальная идея, Осип Маковей, поэт, сборники, творчество, украинский народ, прозаическое наследие, освобождение, история Украины.*

O. Zadorozhna, PhD

Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE CHARACTERISTIC OF OSYP MAKOVEY'S CREATIONS

The article is dedicated to the poetical heritage of one of the brightest representatives of Ukrainian national life Osyp Makovey.

Keywords: *Osyp Makovey, poetry, Ukrainians, poetry collection, art, prose collection, liberation, heritage, Ukrainian history.*

Л. Задорожна, д-р філол. наук, проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВІРМЕНСЬКА ТЕМА У ТВОРЧОСТІ ОСИПА МАКОВЕЯ

Проаналізовано кореляти світосприйняття представників українсько-го і вірменського народів за перебування на не автентичній їхній етнічній приналежності території та за екстремальних умов.

Ключові слова: історія, взаємини, українці, вірмени.

Історично у стосунках українського та вірменського народів велике значення забезпечували за собою приватні, родинні взаємини. Найбільш промовистий цьому приклад – "шлюб князя Володимира з Анною, сестрою візантійських імператорів Василя і Костянтина, із нагоди хрещення Русі. Імператори Василій і Костянтин були, як відомо, вірменами, як і їх сестра Анна, хоч остання в літописах іменована грекинею" [7, 51]; родинні ці взаємини знаходять своєрідне продовження, коли їхня донька Марія "віддана у віці своєму в дружини Першому Казимиру, королю польському" [7, 52]. Інший чинник: "одруження Володимира Святославича на вірменці Анні спричинило в наслідку переселення на Русь, зокрема, в Київ, певної групи вірмен, передусім духовних осіб із тих, що прийняли грецьке віросповідання, а також ремісників та купців" [1, 20].

Існує думка, що взаємини наших народів забезпечені природою більш радикального історичного характеру, й не обмежувалися суто лише сферою релігії та родинним контекстом. Так, у Галичині, вже "розпочинаючи з XI ст., існували вірменські поселення. Ці поселення покликані були до життя у результаті нашестя сельджуків на велику Вірменію і падіння в 1064 р. її столиці Ані" [3, 14].

В. Грабовецький зауважує, що "в першій хвилі вірмени селилися головню в літописних містах – Києві, Львові, Володимирі, Луцьку, Кам'янці. < з XVI ст. територія їх поселення розширюється і переважно охоплює південно-західні українські землі. В основному вірменська колонізація в Україні зосереджується на Поділлі і в Західній Україні" [4, 35].

Особливу прикмету стосункам українського та вірменського народів надає те, що, зокрема, на заході України у XVI ст. зчаста "поселяються вірмени, правдоподібно, вихідці з Молдавії" [4, 35], як і те, що "основний приплив їх на Прикарпаття ішов із Молдавії" [4, 39].

Певно, чи не єдиний серед українських письменників XIX ст., цю важливу сторінку життя українського народу, за суттю, художньо кваліфікує лише Осип Маковей. Гадаємо, таке звертання можна віднести до тих чинників, що забезпечували "досягнення української літератури популяризувати серед інших народів" [8, 19].

Зауважуючи якості життя вірмен у Молдові у своєму творі "Ярошенко" (1905), О. Маковей виявляє себе і проникливим істориком, і правдивим етнографом, художньо визначаючи лад співіснування представників двох народів – українського та вірменського – у парадигмальній характеристиці перебування на не автентичній їхній етнічній приналежності території, а в Молдові.

Не погіршивши проти історичної та побутописної правди, О. Маковей відкриває нову сторінку в українській повістевій тематичній рубриці: взаємини різних етносів у відмінній від них площині іншої держави за екстремальних історичних умов тривання цих етносів.

Інноваційний здобуток О. Маковея полягає не лише в образно-тематичній площині твору, але й, насамперед, у толерантності розробки проблеми та висоті моральних вимог автора до героїв повісті.

На загал, увага до теми Вірменії у прозі – явище поодиноке в тематиці в історії української літератури. Утім, визначити мобільність одного жанру літератури відповідно іншого, поезії відповідно прози – як одну з можливих причин частотності звертання українських письменників до вірменської теми можна лише апріорі.

Зважити слід й на інше: у широких жанрових структурах прозових форм літератури вірменська тема – вважаємо, з огляду на складність оперування інонаціональним матеріалом – з'являється лише пунктирно, самодостатньо окреслюючись у жанрах

малої прози. Історичну повість О. Маковея "Ярошенко" можна віднести до винятків із цієї звичайності.

Розвиток вірменської теми у прозовій сторінці української літератури найповніше визначається у ХХ ст. І своєрідною точкою відліку в цьому разі знову-таки постає історична повість О. Маковея "Ярошенко".

Спостереження над художнім вирішенням вірменської теми у творчості українських письменників переконують, що вона завжди розкривається в контексті явлення конкретних історичних обставин життя народу. Найчастіше – це реалії життя, визначені за екстремальних історичних обставин, у ході яких формується і виявляється вдача людини; мимовільним підтвердженням цьому постають герої повісті О. Маковея "Ярошенко", "в якій у яскравих художніх образах втілені дружні й родинні зв'язки вірмен із молдаванами (насправді – українцями, що волею долі опинилися в Молдові – Л. З.) та їх участь у хотинських подіях. Поряд із Ярошенком головним героєм цієї повісті є вірменка Роксанда – дружина Ярошенка, її батько – знаменитий сучавський архітектор Чамчан, багатий купець Дзерон..." [2, 21]. Принагідно: прізвище Дзерон володіє смисловим субстратом "дзеронк", що в перекладі з вірменської мови означає "ваші"; щоправда, як переконуємося, прізвище в іншомовному середовищі засвоєне, очевидно, у варіанті усного функціонування, оскільки в ньому втрачена частка на ознаку множинності – "к".

Перед розглядом повісті "Ярошенко" задля об'єктивності належить зауважити два основоположні моменти; перший: час, коли побачив світ твір, засвідчив значний на цю пору (О. Маковею вже 38 років із 58 прожитих) життєвий і творчий досвід письменника: митець уповні явив себе як "поет, прозаїк, перекладач, фольклорист, літературознавець, публіцист, редактор ряду періодичних видань, досвідчений педагог. < > Його ім'я було відоме також російським, австрійським і німецьким літераторам" [5, 5]. Другий – ця повість О. Маковея українською літературною критикою розглядається, услід за словами самого митця про цю свою художню працю, як розповідь про попередньо добре вивчені з ґрунтовної історіографічної бази події та – на основі спеціальної поїздки до Бессарабії, на Прут, на Дністер, до

Кам'янця-Подільського, – суто як глибоко осмислені події Хотинської війни 1621 р.

Справді-бо, у творі – мова про долю козацької родини Ярошенків у двох поколіннях: спершу це батько, старий Семен Ярошенко, "родом із Кам'янця-Подільського. У Молдову прийшов він із військом, що прогнало господаря, цигана Степана Резвана, 1595 року, а Єремію Могилу посадовило на господарський престіл. У Сучаві Ярошенко й подружився, і став на службу у Могилів. Спершу був панцерним у Сереті; звідси вернувся знову у Сучаву і був ватагом, себто старшим возним при суді, далі сотником сторожі під рукою сучавського паркалаба. На тім становищі перебув найдовше і пережив з Могилами всі їх пригоди" [6, 37]. Головним об'єктом системи образів постає, однак, наступне покоління Ярошенків – син Семена – Микула, долю якого старий Ярошенко прагне побудувати мовби на противагу політичній заангажованості власного, свого життя: старий Ярошенко синові "найшов йому жінку, вірменку, доньку славного будівничого Чамчана (знову принагідно: вірменське чам – сосна, чан – бочка: отже: соснова бочка – Л. З.), – і зажив спокійним життям" [6, 38]. Характерно, що утягненість старого Ярошенка в події суспільні нікуди, проте, не дівається: відповідно їх перебігу вона лише підлягає трансформації. Саме тому Семен Ярошенко, як і не меншою мірою утягнений у політику Семен Дзерон, "котрого п'яного чата зловила також на улиці" [6, 65], поділяють життєву долю: "Над Прутом уже думала родина розстатися із старим Семеном, коли ненадійно уночі напали на чату опришки. Що далі сталося з Ярошенками і Дзероном, Логофет не знав" [6, 65].

Належить зважити, що окрім нині наявної констатації дослідниками повісті системи образів, що виявляють масштаб огляду письменником співвіднесення життя представників певних націй (у вірменській компаративістиці це здійснила С. Амірян [2]). Ряд інших літературознавців – зокрема, Ф. Погребенник, Й. Кріль, О. Засенко у своїх працях не ставили за мету з'ясувати бодай окремі аспекти твору саме в площині, що цікавить нас, і де, у суті, найбільше проявило себе новаторство О. Маковея: митця, якому вдалося толерантно і слушно оповісти про важливу й велими складну грань життя українського народу, – про характер

його співіснування на теренах рідної землі й на чужих теренах у стосунках із іншими народами (у повісті ідеться, зокрема, про родинні зв'язки вірмен із українцями, що осіли в Молдові), – тема, яка, на наш погляд, здатна суттєво доповнити вже наявне бачення вдачі, ментальності українців у історичному ракурсі.

Наголошуємо: інноваційний мистецький здобуток О. Маковей у творі визначився, переконуємося, найбільшою мірою в зображенні тих кроків, що їх, у особі своїх представників, спроможні – бодай і за вкрай несприятливих обставин – здійснювати народи назустріч один одному. Своєю творчою концепцією – із погляду відображення в повісті стосунків українського та вірменського народів – О. Маковей позиціонує себе як унікальний письменник: і для свого, й для нашого часу.

Нітрохи не володіючи прагненням явити цю ноту у творчості письменника і, зокрема, в повісті митця "Ярошенко" як основну, зауважимо, проте, що до основної сюжетної лінії – зображення ладу життя селянина в першій половині XVII ст., війна українського народу проти татарсько-турецьких нападників на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним під Хотиним 1621 р., спільні дії в цій боротьбі запорозького козацтва й польського війська – важливим конструктором сюжетної складової долучається тема взаємин українського і вірменського народів.

Ця тема у повісті – співвіднесення життя українців і вірмен – визначається вже на першій сторінці: "То селяни, молдовські бояри і вірмени позганяли стільки худоби, щоб її й запівдарма збути" [6, 18]. Тут-таки О. Маковей говорить про вірменських купців: "Користали з сього вірменські купці і скуповували товар запівдармо, щоби небавом перепродати його з добрим зарібком турецькому війську" [6, 18]. Виділяючи тут корисливість і зиск вірменських купців, О. Маковей не погіршив проти правди. Завдяки цьому "доброму зарібку" вірменські купці володіли великим багатством: скажімо, як Криштоф Бернатович: відомо, що "коли польський король попросив Криштофора Бернатовича позичити йому 100 000 дукатів, то останній запитав, у яких грошах король бажає отримати вказану суму – мідяними, срібними чи золотими монетами. Захланний король відповів, що всіма трьома і негайно отримав їх" [4, 57], так само відомо, що

"бродівський вірменський купець Тефир Вартерисович був банкіром польського короля Яна Казимира" [4, 57]. Щоправда, тут автор вважає само собою зрозумілою (і такою, що не потребує, отже, окремої уваги) іншу грань життя купецтва: "вірменські купецькі каравани не могли просуватись без озброєних учасників походу. Всі мандрівники, хто складав загін, були озброєні холодною вогнепальною зброєю – шаблями, ножами, рушницями і добре володіли нею" [4, 90]. Це потребувало від них відваги і здатності, вміння підпорядковувати своє життя обраній справі, нехтуючи усіма можливими при цьому небезпеками. Автор не приховує свого подиву: навіть у переддень баталій під Хотиним вірмени, у безпосередній близькості до них, не припиняють своєї крамарської справи: "Багато з того добра, що чури награбили, напавши на Жванець, лежало тут на возах і в кишенях вірмен і молдован, котрі, незважаючи на те, що недалеко від них ось-ось мала политися людська кров, торгували і міняли, а надбане добро переховували під доглядом у глибоченних ровах" [6, 108].

Як показано у повісті, контакти вірмен із жителями певних поселень визначалися, насамперед, на рівні купецтва: воно жваво контактує з селянами, купуючи у них сировину для її подальшого перепродажу: Микула "взяв камінь воску під паху і пішов до вірменина Агопси, що торгував усякими річами" [6, 23]. Про достаток цього купця свідчить, зокрема, розташування "господи Агопси": "у стороні церкви св. Тройці" [6, 23], тобто, у самому осерді міста.

Буття вірменського купецтва у краї, проте, як на це вказує О. Маковей, не обмежувалося суто економічним чинником: постійне спілкування між собою забезпечувало їм знання тих життєвих явищ, котрі виходили за суто вузькі економічні межі: "Тут за столом сиділо кількох вірменських купців, пили вино та закушували бужениною. Вони розмовляли по-вірменськи. < Один із них, чорний як смола вірменин, був уже підхмелений, > кинув малою порожньою коновочкою з вина об землю так, що вона розлетілася на дощинки. Інші купці стали його спиняти. > Микула знав сего вірменина: се був відомий у цілій Молдові багатий купець Дзерон Семен, що знався з Ярошенками здавна і не раз бував у них дома. Через жінку Микули він був посвоя-

чений з ними. Дзерон вибудував своїм коштом церкву на честь св. Симеона у Сучаві – такий був багатий" [6, 24].

Переконуємося у вмінні О. Маковея локально, двома-трьома фразами творити завершений образ, визначаючи і його національну приналежність: "Микула знав сего вірменина", і місце проживання: "відомий у цілій Молдові", і майновий стан та професію: "багатий купець", і взаємостосунки цієї людини з українським селянством: "знався з Ярошенками і не раз бував у них вдома", і духовні якості людини: "вибудував своїм коштом церкву". Осип Маковей настільки точний і виразний у кожній цій деталі образу, що стає очевидним: письменник не "угадує" їх, а володіє ними органічно, щедро, мовби мимохіть, віддаючи важливі елементи характеристики персонажа.

Дзерон тому так емоційно спілкувався зі своїми колегами та людьми одного з ним племені, що тепер ось, як йому стало відомо, вирішувався перебіг політичних подій у найближчі часи. Він прагне прилучити до цього процесу і Микулу: "Тепер саме час, коли Могили можуть знову стати господарями. <> Нас у Сучаві ціла громада за Петрашком" [6, 24]. Той, кого на молдовський лад Дзерон називає Петрашком, є сином колишнього молдавського господаря Петром Могилою, який, очевидно, прагнув політичного реваншу за втрачений престол у Молдові: "Скажи старому, що Петрашко Могила писав до мене і до Бичка: казав усюди мати своїх людей..." [6, 24].

Отже, вірмени своїм буттям активно співвідносилися із політичними подіями країни, володіючи змогою коригувати їх у оптимальному сприянні розвитку майбутньому. У суті, Дзерон політичними засобами прагне примножити свій капітал, вторгаючись у політику з меркантильних міркувань.

Варто зауважити своєрідну паралель у повісті між образом Микули Ярошенка та Семена Дзерона: вони обидва постають мимовільними бранцями подій. І заслуга С. Дзерона в тому, що в круговерті війни, за екстремальних обставин, у які потрапляють персонажі, єдиний, хто позбавлений рефлексій – це вірменський купець. Він не звик бути заручником обставин: йому властиво становищем володіти, тому ситуація, у яку персонаж волею долі потрапив, здається йому не лише фальшивою,

а і для нього принизливою. Він, скільки змога, чинить їй опір, і його рішучість належало б обрати за взірць усім учасникам хотинських подій.

Ці герої повісті – Ярошенко та Дзерон – володіють своєрідним магічним притягінням. Щойно Микула опиняється в переддень протистояння козацького й польського війська татарам під Хотином, – його зауважує Дзерон і приводить до старого Ярошенка. Маючи кошти і бажаючи пригостити Ярошенків, Дзерон створює для них і змогу спокійно поспілкуватися й довідатися про ті обставини, що привели їх сюди. Варто зважили, що при цьому виразно поляризується їх вдача із вдачею Дзерона: якщо старий і молодий Ярошенки знай обтужують обставини, що спричинили їх нещастя, – Дзерон визначається в активному сприйнятті своєї долі в теперішніх нових життєвих перипетіях: "він закликав: – Земля би вас не прийняла, ляхи, чати, опришки і вся песя віра, що ви мене в таке нещастя запхали!.." [6, 111]. Дзерон ремствує і тоді, коли дорікає святому, на милість якого покладав надії: "Святий Симеоне, я тобі вибудував таку гарну церкву, що сотки років мене переживе; як ти можеш дивитися на таке, щоб я так у корчах лежав?" [6, 114]. Він глибоко опозиціонує і тим, хто позбавив його звичного життя задля можливого використання в ролі "язика": "Сі нам потрібні для "язика"! А спухли би вам ваші язики, як колоди!" [6, 112].

Загін, що схопив Дзерона, змушений був його відпустити – із огляду на високе поручительство Петра Могили: "Ведіть нас, – кажу, – до Петрашка Могили. – Він тут повинен бути!" – "Є!" – кажуть. "Ведіть!" Привели. А я Петрашкові тільки два-три слова – і зараз нас пустили" [6, 112]. На запитання старого Ярошенка, чому, отже, тепер Дзерон – уже із власної волі – прийшов під Хотин, цей, як його характеризує О. Маковей, "нетерпеливий вірменин" [6, 112], дає несподіванку і вельми показову відповідь: "Як же ж я міг сам залишитися в Сереті? Та я був би досі загинів із самого жалю!" [6, 112]. Це означає, отже, що Дзерон не уявляє собі, начебто може залишитися осторонь, споглядаючи, як непросто, нелегко, із великими тратами складається доля близьких йому людей. Він, отже, володіє високим даром співчуття і милосердя, що вказує на його не скаламучену душу.

У вірмен є неперекладний синтаксичний зворот, властивий саме лише вірменській мові – ідіома "цавет танем" – "переймаю твій біль" (нагадаємо: Ліна Костенко навіть написала окремий поетичний твір "Цавет танем!", у якому поетично сенсово інтерпретує ідіому так: "Твій біль беру на себе. Печаль твоя в мені" – Костенко Л. Вибране, К., 1989. – С. 23). Саме оцим людяним чинником – співвіднесеністю почуттями, здатністю бути милосердним – і споріднюються Ярошенки з Дзероном.

Так само, як ті вони, Дзерон тяжко побивається за можливою втратою родини; він глибоко перейнятий переживанням святого родинного зв'язку: "Чекай же ти там на мене, стара! І ти, моя Рипсимо, і ти, Кайцю! Бідний хлопчисько плаче десь за мною..." [6, 114].

Під Хотином Ярошенки і Дзерон зустрічаються з П. Могилою, котрий запрошує Дзерона на розмову: "шукайте мене потім, Дзероне, маю дещо з вами поговорити. Прийдіть і ви, Ярошенку!" [6, 116]. У подальшій бесіді Ярошенка і Дзерона з П. Могилою визначається, проте, суть принципової відмінності, навіть полярності у поглядах старого Ярошенка і Дзерона на потребу подальшої діяльності П. Могили в боротьбі за посідання молдавського престолу. Якщо старий Ярошенко, судить про справу з етичної позиції та відмовляє П. Могилу від цієї боротьби: "школа такого гарного роду на такий непевний престіл" [6, 118], то Дзерон, мислячи меркантильно (за що й отримує від автора оцінку "хитрий"), провокує П. Могилу на подальші дії в цьому напрямку: "Чому непевний? – перебив хитрий вірменин скоро. – Треба тільки ліпше заплатити туркам, як платить Томша; треба мати всюди своїх людей... Господарем оплатиться бути; грош вертаються вдесятеро. А честь яка!" [6, 118].

Зі слів Дзерона ясно проступає усвідомлене ним сполучення зиску і слави – як взаємозалежних чинників; при цьому суттєвим є те, що економічний аспект передує етичному.

Вартим уваги є й інше: ця відмінність у поглядах Ярошенка і Дзерона на одне й те саме явище виявляє не лише несхожість самих лише вдач: ідеться про закорінену у свідомості, у психології, у поведінці системну модель буття людини. Якщо в україн-

ння перевагою володіє етична лінія ставлення до життя, то у вірменина – зискова переважає етичну.

Перевага етичного в Ярошенка виявляється не лише в цій позиції: О. Маковей відразу підтримує цей акцент подальшою поведінкою старого Ярошенка: "Ярошенко вже не перебивав купецького діла; Дзерон вигодив йому останніми часами так, що без нього був би погиб. Вірменин, очевидно, брав усе з купецького боку" [6, 118].

Усі етапи Хотинської баталії, виписані О. Маковеем ясно та прозоро, він пов'язує з участю в них Ярошенків – у старого ця участь дещо пасивна: він не може покинути місцевість із огляду на місцеві дії та небезпеку від татарських загонів, хоч гине випадково: від свавілля польських джур, а у Микули – це активна участь у боях, до того ж – у найбільш небезпечній позиції: там, де стоїть проти турків військо полковника Михайла Дорошенка. Не випадково у цій розповіді відсутня згадка про Дзерона: усім своїм ладом буття він – далекий від причетності до цих подій.

Дзерон, щоправда, не у зв'язку з військовими баталіями, а так з'являється тут, серед козацьких лав. Він приходить сюди разом із П. Моголою – задля справи, важливої і для козацтва. Ідеться про настановленого турками на молдавський престол Томшу, який у Хотинській війні бере участь на боці турків; разом із П. Моголою, Дзерон хоче використати цей момент у політичній боротьбі: "Тут би ми схопили Томшу, в Дністер його або й так скрутили б йому карк, а потім післали б до візира... гроші... дарунки... і молдавський престіл знову є. <> Пан Петрашко господар... згода з Польщею... зі всіма знається... вже б то я сам зробив.

– Пан Дзерон, мій повірник, перший купець з Молдови, представив Могола вірменина" [6, 177].

Ця позиція Дзерона вповні розкриває в ньому дві важливі якості вдачі: цілеспрямованість та певну авантюриність; у сукупності це творить із нього людину крицевої волі, яка, чітко визначивши перед собою цілі, гаразд усвідомлює, яким шляхом їх долати і далі беззастережно йде до мети. Дзерон – людина-моноліт: він майже позбавлений рефлексій, вагань; найбільш суттєвою для його життя є наявність певної ідеї, шестю

задля реалізації якої він підпорядковує всю свою діяльність. Скажімо, щоб досягти означеної П. Могилою перед П. Сагайдачним мети, Дзерон рішуче розпоряджається подальшими діями, зокрема, Микули: "Ти маєш стягати ватагу козаків; пан Могила також буде помагати. Ми лишаємося в козацькій обозі. Козакам платимо. <> Нам людей не треба багато: кількасот – і годі! Діло в тім, щоби добру пору вибрати і напасти на міст із лівого крила і на Томшу.

– Се не буде так легко, пане Дзерон, як вам здається, – замітив Молодецький. – Адже моста будуть стерегти.

– Тому мусимо спішитися, поки ще не зовсім готовий і нема потреби його дуже пильнувати, – відповів Дзерон гаряче" [6, 181].

Вочевидь, коли усі душевні сили спрямовані на пошук зиску, – це підриває інші духовні ресурси. Тож коли за Дністром, куди мала вдарити ватага козаків задля знищенні молдавського господаря Томші, турки встигли розташувати свої гармати: "Усе те бачив Могила, Ярошенко і Дзерон, що були тут уже зі своєю ватагою. Дзерон хотів втікати, так якось здержали його. До самого вечора був спокій – тільки десь-не-десь залунав вистріл, – тому вірменин утихомирився" [6, 188]. Коли Могилі стало відомо про тотальний наступ козацького і лясського війська, він "Не сказав нікому, що за вість приніс, але казав ватазі не розходитися, а щоби тим певніше здержати її, казав Дзеронові виплатити ватазі гроші. Купецький розум Дзерона виявився тут зараз: він почав торгуватися з провідниками ватаги, мовби свої власні гроші платив; не давав усе заплати, тільки казав, що решту дасть пізніше, поки Могила закінчив сей тог двома словами: "Не торгуйтеся!" [6, 188–189]. Утім, у зміні перебігу військових подій – коли негода змусила військо відмовитися від нападу, – "Могила зараз вранці покинув з Дзероном ватагу" [6, 191].

Забезпечуючи психологічний портрет одного з героїв повісті – Дзерона – О. Маковей акцентує на тому, що сформована вихованням, обставинами життя, професійною діяльністю людська вдача не змінюється навіть за найбільш екстремальних ситуацій. Іншими словами, психологічно все набуте упродовж життя залишається з людиною, – й то як її світоглядна позиція, що диктує модель поведінки, характер учинків. Дзерон-купець заста-

ється самим собою і тоді, коли ідеться про, фактично, зініційовану та, може, й сплановану ним справу. Проте він хоче доскочити результату в цій справі, не забуваючи про користь – уже зараз, тут, о цій хвилині. Дух комерції недремний у естві Дзерона, це своєрідний проводир його життя: у вчинках, у вдачі... Дзерон цим неначе грає з життям: воно визначає для його фізичного тривання мовби якусь порубіжну зону, та Дзерон, нехтуючи цим застереженням, діє так, як би діяла людина, для якої попереду – ціла вічність, що безнастанно потребує ресурсів для провадження життя в майбутнє.

На відміну від Микули, Дзерон своїми вчинками завжди політично зорієнтований. Як, коли і що чинити підказує йому врахована суспільно-політична або військова ситуація. Тому своїм буття у Хотинській війні він наближений до П. Могили: і з огляду на свій статус найзаможнішого купця у Молдові, і згідно тієї ролі, що її перебирає на себе при наявних або прогнозованих ним суспільно-політичних чинниках буття. Віддамо належне і молодому Ярошенку, який цілком адекватно сприймає поведінку вірменина, й, за необхідності вдатися до рішучих кроків у визволенні родини з ясиру, чинить раду з Дзероном, який, певен того Микула, знає, як далі планується командуванням перебіг військових подій. І Микула не помиляється: Дзерон і справді володіє певними відомостями: "Зажди, – казав він, – поки вясниться справа. Передвчора, як вернулися комісари від козаків, була нарада у Ходкевича. Заноситься на мир. <> Отже, почекай, побачимо!" [6, 206].

О. Маковей цим моментом взаємин героїв повісті акцентує на двох чинниках: тривкості взаємин, що склалися між цими представниками різних національностей та ширості цих взаємин: без неї їм годі тривати. Ідеться, у суті, про глибинний характер, притаманний цим взаєминам, про їх устаткованість, здатну являти себе і за найбільш складних ситуацій, коли на терезах – людське життя. І в тому, що Дзерон радить Микулі діяти неспішно, розважливо, – не лише показник вдачі самого Дзерона, а й точний вияв його широкого, нелукавого і доброго ставлення до Микули, якому він радить так, як радив би це самому собі.

Однак ідеться не про саму лише пораду. Ідеться про те, що в цьому разі Дзерон виступає своєрідним повірником Микули, старшим його товаришем і радником, якому можна звіритися у найбільш особистісних намірах. Товариськість у їх взаєминах – не лише наслідок скрутної життєвої ситуації, із якою змагаються обидва герої твору, – це суть цих взаємин у розвитку, а також правильність напрямку цього розвитку, їх якість.

Інша грань оповіді про взаємини українців і вірмен – це стосунки між Микулою і його тестем, Чамчаном, талановитим, відомим будівничим мостів. Микула зустрічається з ним у Хотинській війні тоді, коли, перейнятий думкою про нелегку долю родини, – усе-таки наважується покинути козацьке військо і податися через Дністер, де споруджується міст, на пошуки ясиру. Микула приймає це рішення тоді, коли перебуває у стані цілковитого знеохочення до життя (за його словами, "вже десять разів хотів померти" [6, 216]) і володіє духовною силою, здатною хіба що для пошуку рідних у ясірі.

Переpravившись через Дністер, Микула, випадково зачувши адресоване робітникам, що споруджують міст, розпорядження Чамчана, благає цих робітників, які притягли його з плотом до берега: "Ведіть мене до пана Чамчана! Я маю йому щось важне сказати" [6, 215]. Найкраще про якість родинного зв'язку між Микулою і Чамчаном висловлює сам Чамчан: "Набік, хлопці, то мій син!" [6, 215]. Як і для Микули, для Чамчана родинні цінності – понад усе: "У Чамчана мовби грім ударив:

– Роксанда тут? У ясірі? – питався він здивований, тремтячи на цілій тілі. Ти жартуєш хіба?" [6, 215].

О. Маковей приводить молодого Ярошенка до цього родинного коріння тоді, коли – із втратою батька – уривається коріння власного роду Микули, і він найбільше відчуває потребу зректися самотності, туги і невизначеності буття. На переконання письменника, саме від цього здатні позбавити людину родинні узи. Саме родинне коло визначає О. Маковей стійкою протигагою війни, загибелі, браку самого життя для живої людини. Митець тут вельми точний у портретуванні вдачі українця та вірменина, для яких родина завжди виявлялася пріоритетом існування, а родинні стосунки – головним конструктором буття.

У вдачі Чамчана зауважуємо ту якість, що й у Дзерона: най-проблемніший життєвий чинник не знеохочує його, а, навпаки, активізує до діяльності. Звістка про перебування дочки в ясирі запалює Чамчана до найбільш радикального вияву енергії: "Але я єї завтра добуду" [6, 216]. Він готовий вдатися до всіх можливих засобів порятунку доньки, хоч розуміє, що вони можуть бути безсилі: "Коли вони ще тут, то їх добуду: господар допоможе, і я гроші маю. Але коли їх тут нема..." [6, 217]. Уже наступного дня, здобувши, завдяки господареві, провідника, Чамчан із Микулою вирушають на пошуки ясиру, в якому – їх рідні: Чамчан "усе приготував з розвагою, так, як з розвагою клав свій міст" [6, 221].

Їм – Микулі й Чамчану – ще доведеться пережити кілька днів непевності, зневіри в пошуку, надії на те, що матір, Роксанда з сином ще живі. Врешті "Микула рішився вернутися до козацького обозу" [6, 237]. Дзерону, який "не зорудував нічого, хіба те, що в наметах Могили не мерз і мав що їсти" [6, 262], Чамчану і Микулі згодом пощастить зустрітися ще тут, під Хотиним, де знайдеться і об'єднається родина Ярошенків. О. Маковою важливо, що – хоч і не без втрат, адже війна – саме родина Ярошенків виявить найбільшу життєвість, оскільки всім ладом свого існування вона була запрограмованою на мирне, спокійне життя.

Виразна неспівмірність вдач, характерів у можливій співмірності ситуацій: ось що стає у письменника об'єктом художнього дослідження і художнього зображення водночас. О. Маковей – митець, який одним із перших в історії українській літературі явив тип, що яскраво, колоритно представляє і певний суспільний стан, і певний народ на складних перехрестях подій і доль. Бачимо в повісті "Ярошенко" позицію О. Маковей, котра дозволяє письменникові гідно стояти за правду в явленні життєвих подій, учасниками яких є люди різної національності та ментальності. О. Маковей чітко бачить причини, що зумовили сполучуваність доль у діяльності осіб різних націй на українських теренах. Письменнику ідеться про таке відтворення подій, що ґрунтується не на компліментарних оцінках, а на істині, і читач добре відчуває це в характері вияву зображених явищ, слушно сповнюючись беззастережною довірою до митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айвазян К. В. О дате поселения армян на Руси по данным средневековых армянских и русских авторов // Русско-армянские литературные связи. Исследования и материалы / К. В. Айвазян. – Ереван : ЕГУ, 1973.
2. Амирян С. Армяно-украинские литературные связи / С. Амирян. – Ереван : АН Арм. ССР, 1972.
3. Галустян Д. Культурная жизнь армянских колоний средневековой Польши (XVI–XVII вв.) / Д. Галустян. – Ереван : АН Арм. ССР, 1981.
4. Грабовецкий В. Нариси історії Прикарпаття / В. Грабовецкий. – Івано-Франківськ, 1994. – Т. V.
5. Засенко О. Осип Маковей в його повість Ярошенко / О. Засенко // Маковей О. Ярошенко. – К. : Дніпро, 1985.
6. Маковей О. Ярошенко / О. Маковей. – К. : Дніпро, 1985.
7. Хачатрян Р. Русская историческая мысль и Армения (XVII–XIX вв.) / Р. Хачатрян. – Ереван : АН Арм. ССР, 1987.
8. Федченко П. Література 70–90-х років / П. Федченко // Історія української літератури XIX століття : У 3 кн. – К. : Либідь, 1998. – Кн. 3. – С. 3–34.

Надійшла до редколегії 21.12.17

Л. Задорожная, д-р філол. наук,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АРМЯНСКАЯ ТЕМА В ТВОРЧЕСТВЕ ОСИПА МАКОВЕЯ

Проанализированы корреляты мировосприятия представителей украинского и армянского народов в условиях, не аутентичных их этнической принадлежности и при экстремальных событиях.

Ключевые слова: история, взаимосвязи, украинцы, армяне.

L. M. Zadorozhna, Doctor of Philology, professor
Institute of Philology KNU of Taras Shevchenko

ARMENIAN THEME IN THE MOBILITY OF MACROWAVE

The author analyzes the world outlook's correlates representatives of Ukrainian and Armenian peoples in the conditions their stays on not authentic territory and in the ex trims situations.

Key worlds: history, mutual relations, Ukrainian, Armenian.

С. Задорожна, канд. філол. наук, доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

"ВИ МЕНЕ ВПРОВАДИЛИ В РУСЬКИЙ СВІТ..." АВТОПОРТРЕТ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛИСТІВ ДО О. МАКОВЕЯ

Присвячено епістолярному діалогу О. Кобилянської з письменником, публіцистом, критиком О. Маковеєм. Проаналізовано тематику листів, їхню проблематику, особливості стилістики. Основну увагу зосереджено на питанні самопрезентації О. Кобилянської як творчої особистості, що презентувала модерну літературу європейського типу.

Ключові слова: О. Кобилянська, О. Маковей, лист, "письменницьке приятелювання", творчість, індивідуальність, емансипація.

Загальновідомо, що лист як текст – неоціненний з огляду виповідальності людської сутності, індивідуальності, адже передає ніким не спотворений голос автора. Письменницький лист ХІХ ст. – текст по-особливому самоцінний, бо представляє територію свободи, вільного вислову свого "я". Саме тому такого великого значення надавав письменницькому епістолярію І. Франко: "Листи навіть невеличких писателів можуть мати значення для історії літератури і суспільності, а щодо українських писателів, як знаєте, тисячі обставин причиняються, щоб життя і розвій їх прислонити тайною. Відси йдуть усякі теорії про сьакі чи такі на них впливи, теорії, котрих, звичайно, не треба б, якби ми знали дійсно, на чім образовувався, з ким зносився і як розвивався даний писатель. От тим-то я думаю, що кожне зернятко фактичної інформації в таких справах посуває вивчення нашої літератури наперед..." [5, 49, 462].

Життєві обставини, у яких жила і творила Ольга Кобилянська, позбавили її можливості активного спілкування: творила на самоті, "не полювала на розголос", не мала "нічого спільного з літературним ринком", як слушно зауважив М. Євшан [2, 483]. Саме тому лист був для неї і формою спілкування, і формою сповіді, і самодостатнім текстом, що став водночас і неоцінним документом її доби.

Системного, цілісного дослідження епістолярію О.Кобилянської немає, так само як немає, на жаль, і повного видання корпусу її листів. Певною мірою проаналізований епістолярний діалог Ольги Кобилянської із Лесею Українкою. Хоча про діалог можна говорити із застереженням, бо у п'ятому томі найповнішого видання творів О. Кобилянської опубліковано лише два листи письменниці до Лесі Українки. Запропоновані читацькому загалу монографії Т.Гундорової ("Femina Melancholica") і С.Павличко ("Дискурс модернізму в українській літературі") у коментарях про епістолярний дискурс письменниць пропонують не відповідні змісту листів висновки, бо ігнорують текст і контекст, зокрема висловлювання О.Кобилянської про Лесю Українку, характер її впливу на неї в автобіографії 1921 р. у листах до М.Павлика, В.Стефаника чи О.Маковея. Отже, літературознавче осмислення епістолярію О.Кобилянської все ще лишається полем для подальших студій.

Особливий інтерес для дослідження становить листування Ольги Кобилянської з Осипом Маковеєм – талановитим письменником, критиком, публіцистом, редактором. У житті і творчості О.Кобилянської він відіграв надзвичайну роль не лише як літературний приятель, що впровадив її "в руський світ", а й як людина, із якою письменниця прагнула поєднати свою долю.

Листування О.Кобилянської з О.Маковеєм найбільше за обсягом і чи не найцікавіше за змістом. Навіть таке неповне в своєму представленні (62 із 174 наявних листів), воно відбиває найстуттєвіше в особистому і творчому бутті письменниці: життєву та літературну поставу, громадянську й естетичну позицію, психоемоційний особистий досвід і особливості середовища та доби. Листи до О.Маковея відзначаються такою глибиною сповідальності, саморозкриття, розкутості, що становлять, по суті, особливий варіант автобіографії чи автопортретування, яке вслід за авторкою можна назвати "Про себе саму".

Листування з О.Маковеєм тривало майже 10 років. Перший лист до нього О.Кобилянська написала у травні 1895 р. по прочитанню рукопису його критичної статті про себе, що згодом була опублікована О.Маковеєм у редагованій ним чернівецькій газеті "Буковина". "Не знаючи мене особисто, написали-сьте

мені, що є-сьте моїм приятелем, цінячи мій талант" [3, 5, 279]. О. Кобилянська була зворушена, бо, за її словами, на той час не мала ні "виробленого імені", ні "відповідного образования до писання" [3, 5, 278]. Почувалась самотньою, не сприйнятою патріархальним середовищем, бо "від звичайних ідеалів жіночих і їх способу життя відвернулася назавше" і рішилась жити лиш для пера" [3, 5, 278–279]. "Лучче вже най жалують мене, що в мене нема мужа, – писала вона О. Маковею, – ніж мали б обговорювати брудними язиками те, що для мене є якоюсь святістю і до чого не мають ні поважання, ні зрозуміння" [3, 5, 279]. Святістю для О. Кобилянської було її писання. Маковей же її розумів і підтримував, тому одразу відчула у ньому суголосну собі душу, що резонує влад з її душею. Називала його не лише "ласкавий пане", "найблагородніший товаришу", а й "мій резонаторе", себе ж – "Ваш музикант" чи "музикант з дуже розстроєними струнами". Пам'ятаючи, що особисті переживання відігравали значну роль у творах О. Кобилянської, зокрема й у новелі "Valse mélancolique", усвідомлюємо усю глибину щемливої інтимності у проханні О. Кобилянської до О. Маковея: "Софія Дорошенко кланяється Вам і переказує повідомити резонатора, що він не має причини "тріскати", бо наробив би дуже великого лиха, дуже страшного лиха!" [3, 5, 321].

Відчуваючи щиру підтримку і приязнь О. Маковея, О. Кобилянська надсилає йому автобіографічну гумореску "Він і вона", а згодом й інші свої твори для редагування й критичних зауважень, бо "тільки й чула голосу публіки", що від нього. За будь-яку пораду була вдячна і переконана, що "її треба би собі щодня зрана говорити замість молитви" [3, 5, 287]. Освіченість, ерудиція, фаховість О. Маковея як критика і редактора викликали довіру і потребу звиряти з ним свої творчі замисли та плани.

Особливо дорожила О. Кобилянська підтримкою й допомогою О. Маковея у своєму становленні як україномовної письменниці, що в польсько-німецькому мовному середовищі було нелегко. "Ви мене впровадили в руський світ, і я се не забуду", – із вдячністю писала вона Маковею [3, 5, 413]. Була свідомою того, яку роль він відігравав у набутті нею літературного громадянства: "Ви пишете, що пришпилите мене ще в "Віс[ник]",

дасте літератський паспорт, і щоб я "ішла в мир". Я ніколи не буду без Вас писати. Не дам нікому свої письма* до перегляду і корегування, доки Ви жити будете" [3, 5, 376].

Та й О. Маковей не раз розраховував на допомогу Ольги Кобилянської, її тонкий художній смак і відчуття слова. Отримавши від приятеля цикл його поезій для рецензування, письменниця перечитала їх сумлінно, ретельно прорецензувавши кожен із віршів і запропонувавши свою назву. "Читаючи отсі Ваші поезії, – писала вона до Маковея, – я починаю лише розуміти Вашу душу. Чому Ви її все так зачинаєте! Не можна дібратися до неї" [3, 5, 379]. Свою ж душу О. Кобилянська відкриває сповна і прагне, аби адресат зрозумів, що вона "шукає вибране життя, спокій, гармонію, тонкість, красу – і в'яне, як не може все найти" [3, 5, 304].

В автобіографії в листах, надісланій викладачеві української літератури Чернівецького університету С. Смаль-Стоцькому, своє листовне спілкування з О. Маковеєм О. Кобилянська називає "письменницьким приятельством", бо відіграв "свою незлу роль" у формуванні її як письменниці [3, 5, 242]. Листи ж до О. Маковея – чи не найбільш інформативні тексти щодо літературної освіти О. Кобилянської, її творчих планів, інтересів, письменницьких авторитетів. "Духовну поживу", за словами адресантки, вона черпала з "німеччини" і читання, бо "вчилась і образовувалась на власну руку" [3, 5, 607]. Читала й студіювала усе, що, на її думку, давало освіту. Під впливом західної літератури й культури, а також самоосвіти й середовища виробила своє власне "я", свою власну філософію і розуміння сутності літератури та її завдань. "Пишу просто, що мене найбільше займає і переймає, і що найбільше розумію" [3, 5, 362], – зізнавалась О. Кобилянська О. Маковею. Зрозумівши, що жіноча емансипація і чоловіча незалежність були актуальними темами для її кореспондента, письменниця означає йому, як вона розуміє силу й красу жіночого життя й жіночого серця. Це було, по суті, декларування основ нової прози, жіночої, основним нервом якої були туга за ідеалом, за прекрасним, глибина чуття жіночої душі і відстоювання права на жіночу індивідуальність, рівноправність і гідність.

У контексті української літератури того часу це була література інакшості, інших "змислів", як наголошувала О. Маковею

О. Кобилянська. Напевно, тих "змислів" О. Маковей не толерував, що О. Кобилянську дещо ображало й обумовило таку листовну перезву: "Кажуть мужчини, що жінка ніколи не дорівняє мужчині. Я не знаю, чи дорівняє, чи ні, але знаю, що *вона цілком щось відмінного створить*, не менш цінного від нього – щось, чого він не в силі ніколи вдати" [3, 5, 394]. Те відмінне полягало в новизні жіночих образів – інтелігентних модерних жінок, які мали відвагу обороняти свій світ, своє "я", які прагнули, як її Наталка з "Царівни" чи Маня Обринська з повісті "Через кладку", "бути самі собі ціллю" [3, 5, 80]. Та ідеальна сфера духу, яку демонстрували її героїні, не мала нічого спільного з тогочасною прозою. Зауваживши, що О. Маковей сприйняв невідповідно героїню її "Царівни", як і її саму, О. Кобилянська відреагувала відповідно: "Ви станули нараз десь дуже далеко від мене" [3, 5, 386]. А тому мала потребу прокоментувати: "Наталка є новітній тип, впроваджений в салон руської літератури, де її жіноцтво сидить в народних строях, з старосвітськими ідеями і зітхає до місяченька... Наталка є моя "донька" і се є моя заслуга" [3, 5, 332]. Наголошувала, що її ідеалом є "образовані і тонко відчуваючі жінки", жінки емансиповані, європейського типу, способом настроєвої ідентифікації яких є меланхолія, щемливий сум. Така мінорна тональність була обумовлена різким контрастом між високою мрією і реаліями буденщини, що визначало і настрій самої письменниці. "Якби вона була щаслива, вона не писала б такі новели, як "Valse mélancolique"" [3, 5, 502]. Обраній стильовій манері не зраджувала. "Я буду і далі писати, як наказує мені голос моєї вдачі", – писала вона до свого "письменницького приятеля" [3, 5, 322].

У листах до О. Маковея О. Кобилянська декларує чимало тих принципів, які становили сутність її художньої концепції, громадських й естетичних уподобань. Ішла усамітнено під захистом культури, доброго смаку й глибини почуття. Почуттєвість як пульсуючий нерв творчості О. Кобилянської обумовив і її ставлення до тогочасних літературних напрямів і течій. "Всякі реалізми і натуралізми, – писала вона О. Маковею, – відіграли вже свою роль і сповнили свою задачу в літературі... а тепер настав напрям "назад до душі"" [3, 5, 520]. Дека-

дентизм же вона не сприйняла і "модних вар'ятів", як висловлювалась, не читала.

Не могла писати і творів тенденційних, де би "сам заголовок читачеві все розказував" [3, 5, 522]. Осипу Маковею як редактору, що не раз мусив у своїй діяльності надавати першість публіцистиці перед белетристикою і ставати за висловом Ольги Кобилянської, "робітником, а не артистом", письменниця наголошувала: "Грубих тенденцій в белетристику вкладати не люблю, бо на те є часописі, журналістика, протоколи, промови публічні і т. п., а поезія і белетристика має тонші задачі" [3, 5, 530].

Щодо завдань літератури, то О. Кобилянська була переконана, що "годі так писати, щоб *всіх* задовольнити. Поет і письменник... немає лиш фотографувати, а має виховувати і *дальше вести*. Як ми будемо нашої публіці подавати лиш пересічні типи нашої тої публіки подавати, а не моделювати і компонувати кращих і сильніших типів та будучність, то будемо вічно на одній стежці стояти" [3, 5, 528]. Так можна було писати лише до того, хто існував у тих самих літературних координатах, що й сама письменниця.

"Письменницьке приятелювання" згодом переросло у пристрасну закоханість Ольги Кобилянської в Осипа Маковея. На жаль, листи інтимного характеру подані в п'ятитомнику з трьома крапками чи купюрами, фрагментарно, що вихолощує їхній зміст і уможливорює неадекватне сприйняття тексту. Співставлення ж рукописів листів письменниці з надрукованими текстами свідчить про те, що опущені фрагменти проливають дуже суттєве світло на глибину й красу почуття О. Кобилянської. А особисті переживання письменниці досить часто відлунювали у її героїнях.

Як слушно зауважила Т. Гундорова, "на межі ХХ століття саме особисте життя, темперамент, неврастенічна психіка стали багатьох українських митців стали підґрунтям нової образності і нової чуттєвості. Серед таких авторів, безперечно, і Ольга Кобилянська" [1, 231].

Вони познайомилися у Чернівцях 1895 р. О. Кобилянській тоді було 32, а О. Маковею – 29. Інтелігентний, імпрезантний, високий білявий красень із бірюзовими очима чи не одразу за-

чарував її собою. Через деяку вайлуватість називала його в листах ведмедем, "ані полярним, ані гуцульським, лише білим" [3, 5, 526]. "Медведя, щоби був до Вас подібним, я ніде не стрічала", тому й пише до нього "одверто, як до немногих" [3, 5, 355]. Прагнула бачити його щоденно, ображалася, коли не помічав чи робив вигляд, що не помічає її. "Я Вас на концерті виділа, але Ви цілком не були цікаві, чи Ваш collega жиє на світі", – ображалась О. Кобилянська [3, 5, 290].

Описує в листі маршрут своєї прогулянки, за яким її можна відшукати у місті, переймається його простудою, благоденням пальтом, необлаштованістю побуту "медвежої барлоги". Він надсилає їй книжки, вона йому – фіалки. "В Вашу честь зібрала я цілий букет блаваток" [3, 5, 352], – зізнається вона, прагнучи розворушити "педантну" Маковееву душу. Свою ж душу називає такою, що "шукає вибране життя". "І вона іде до Вас, не зачиняйтеся перед нею, пане Маковей, бо вона не зробить Вам нічого злого" [3, 5, 304], – пише О. Кобилянська, відчуючи певну демонстративну відстороненість О. Маковея. Цей лист, датований 9 жовтня 1897 р., чи не вперше засвідчив глибину закоханості О. Кобилянської, силу її пристрасті і водночас незахищеності перед напливом почуття. "В любові я поважна і глибока, як смерть", – зазнавалась О. Кобилянська у листі до болгарського письменника Петко Тодорова [3, 5, 474]. Маковей же до такого розвитку взаємин готовий не був, бо подібного почуття у своїй душі не мав. Відповідав кількома рядками або ж писав і, замість відіслати, складав до теки "Невідіслані листи".

Прикметно, що своє розуміння взаємин, які хай і віддалено, нагадували його діалог із О. Кобилянською, О. Маковей виповів у повісті "Залісся". Оскільки в ній ішлося про жіночу емансипацію, О. Кобилянська повість не лише прочитала, а й написала на неї відгук, порадивши автору поглибити психологізм, емоційну палітру, зокрема "вдатно змалювати зносини Ярослава до дівчини Мані" [3, 5, 167].

У повісті "Залісся" йдеться про те, що дівчина першою виповідає своє почуття до сина отця Левицького Ярослава. В автобіографії "Про себе саму" письменниця зізнавалась, що вона так

само готова була на такий крок, тому в героїні Маковей бачила до певної міри себе. Ярослав же нагадував їй Маковей. "Однак Ярослав мав її любити, – писала у відгуку О. Кобилянська. – Автор, замість показати читачеві ту любов якими-небудь подіями, не то боронить його перед читачем, *мов себе самого перед тим чувством* (курсив мій. – С. З.)... Ярослав як боїться стрічі з нею. В чім тут мужеськість і любов? Се не любов" [3, 5, 167]. Маковей, по суті, змалював втечу чоловіка від жіночої любові, що зауважила й Т. Гундорова. "У такий спосіб, відособлено, – пише Т. Гундорова, – повість Маковей пояснювала, що надмірна чуттєвість, яку виявляє Кобилянська, може злякати (або іншими словами, лякає) автора... Отож, Маковей майже дзеркально відтворює цю ймовірну в їхніх стосунках з Кобилянською ситуацію, показуючи при цьому, як може сприйняти її чоловік" [1, 205].

Восени 1897 р. Осип Маковей перебирається до Львова редагувати "Літературно-науковий вісник". Для Кобилянської життя втратило смисл. Коли ж Маковей у Львові не склалося і він незабаром повернувся, Ольга зважується на ризикований крок: вона листовно пропонує йому жити разом, бажаючи сконцентрувати себе у "медведях і літературі" і жити лише для них. Маковей прозицію не приймає, боляче раничи її нагадуванням про різницю у віці. Аби бодай якось відтеплити поранену душу, поставити "монумент правдивій любові", Ольга вирішує написати про Маковей новелу. Просить його не лякатись, що пише знову

і повідомляє: "*Се, що я хочу писати, се буде таке, яке я не писала...* тепер мені хочеться вивести медведя на сцену!.. Він піде в світ. За ним будуть білі лілії цвісти" [3, 5, 487–488].

Такого приниження, як відмови Маковей, Кобилянська не переживала ніколи. "Ос[ип] Маковей вбив в чорненькім віру до мужчин", – зізнавалась вона у листі до Лесі Українки [3, 5, 601]. Відчуваючи стан подруги мембранно тонко, Леся Українка прагнула заспокоїти її словом, стишити біль: "нехай хтось не катує себе і не вважає пониженням. Чим понижився він? Що посмів виступити з етикету? Що сказав одважне, щире слово? Що виїшов з пасивної ролі і схотів вирішити свою роллю сам з ризиком зламати її? Що тут низького?.. Немає чого соромитись. Як хтось

стане високо-високо на горі, то звідти йому всі ведмеді здаються малими" [4, 11, 267]. В іншому листі підбадьорювала і запевняла, що цвіт папороті не може загинути від якоїсь "ведмежої лапи", він тільки на якийсь час прив'яне, а згодом знову розцвіте. І письменниця "віджила", свідченням чого стала її повість "Через кладку" (1912). Ольга Кобилянська називала її улюбленою, бо головна героїня, Маня Обринська, була alter ego самої авторки. Думки О. Кобилянської про нову жінку, її ідеали й цінності, висловлені в листах до О. Маковея, повторювані і в монологах Мані Обринської у повісті "Через кладку". Знаючи, що хлопець не сприймає її емансипацію "поважно", героїня О. Кобилянської відповідає йому: "Може бути, я уявляю собі самостійність жінки як надто принадну й завидуючу, а в дійсності воно не є так. Може, я колись навіть і розчаруюся, але покищо в мене стільки охоти, енергії, запалу, мені так хочеться поміряти, зужиткувати свої сили, погордувати мужеською ласкою, котра завдає іноді жінкам стільки болю, упокорення, що чей же ніхто не схоче мені взяти за зле, що я хочу піти таким шляхом..." [4, 4, 16].

У повісті змодельована така жіноча доля, яку прагнула О. Кобилянська для себе і яка була не зреалізована у її власному житті. Це своєрідна відповідь О. Маковею, що таке "мужеськість і любов" і в чому смисл життя молодій інтелігентній людини: освіта, наука, культура, чесна праця і чиста любов. Життєві драми не звели Маню Обринську з обраного шляху – "бути самій собі ціллю". Сповнена жіночої гідності, людської самоцінності, вона "не рвалась за мужчиною", а змусила коханого заслужити себе, "достроїти" свою душу до її любові. Обранець дівчини – це не Ярослав із "Залісся" О. Маковея. Знайшовши Маню, Богдан тим самим знайшов і стежку до самого себе, відшукавши, отже, і смисл буття. Не вона, а він перейшов "через кладку" до неї, подавши руку аби йти надалі разом.

Персонажі повісті Ольги Кобилянської – це люди нового часу, "герої на будучність", як висловився критик і літературознавець Микола Євшан. Саме вони й представляють філософію культурологічного аристократизму письменниці. І саме такими шляхетними молодими людьми і визначатимуть, на думку критика, "культуру нації в наш такий безідейний час" [2, 487].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гундорова Т. *Femina melancholica*. Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Т. Гундорова. – К. : Критика, 2002.
2. Євшан Микола. Критика. Літературознавство. Естетика / М. Євшан. – К. : Основи, 1998.
3. Кобилянська Ольга. Твори : У 5-ти т. / О. Кобилянська. – К. : Держлітвидав УРСР, 1963. – Т. 4–5.
4. Українка Леся. Збір. творів : У 12 т. / Л. Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 11.
5. Франко Іван. Зібрання творів : У 50 т. / І. Франко. – К. : Наук. думка, 1986. – Т. 49.

Надійшла до редколегії 11.11.17

С. Задорожная, канд. філол. наук, доц.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

"ВЫ МЕНЯ ВВЕЛИ В РУССКИЙ МИР..." АВТОПОРТРЕТ О. КОБИЛЯНСКОЙ ЧЕРЕЗ (СКВОЗЬ?) ПРИЗМУ ПИСЕМ К О. МАКОВЕЮ

Посвящена епістолярному діалогу О. Кобилянської з письменником, публіцистом, критиком О. Маковеем. Проаналізовано тематику писем, їх проблематику, особливості стилістики. Особливу увагу приділено питанню самопрезентації О. Кобилянської як творчої особистості, представленої модерну літературу європейського типу.

Ключевые слова: О. Кобилянская, О. Маковей, письмо, "писательское приятие", творчество, индивидуальность, эмансипация.

S. Zadorozhnaya, Doctor of Philology, professor
Institute of Philology KNU of Taras Shevchenko

"YOU INTRODUCED IN THE RUSSIAN WORLD ..." AUTHORITY OF O. KOBILYANSKIY KRISIA PRIZE OF LISTS TO O. MAKOVEYA

The article is devoted to the epistolary dialogue of O. Kobylanska with writer, publicist, critic O. Makovey. The theme of letters, their problems, peculiarities of stylistics is analyzed. Particular attention is paid to the self-presentation of O. Kobylanska as a creative person who represents modern literature of the European type.

Key words: O. Kobylanska, O. Makovey, letters, writer's friendship, creation, individuality, emancipation.

Ю. Ковалів, д-р філол. наук, проф.
Інститут філології
КНУ імені Тараса Шевченка

АНТИМІЛІТАРНА МАЛА ПРОЗА О. МАКОВЕЯ В КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРИ "ВТРАЧЕНОГО ПОКОЛІННЯ"

Порушено питання про місце антимілітарної малої прози О. Маковея в контексті європейської літератури "втраченого покоління", до якої були причетні й українські письменники – безпосередні учасники Першої світової війни або її свідки.

Ключові слова: література "втраченого покоління", мала проза, новела, абсурд буття, катастрофа цивілізації, мартиролог.

Трагедія Першої світової війни зумовила появу в європейській літературі феномену "втраченого покоління", яке особисто пережило катастрофу цивілізації, тому обстоювало антимілітарні настрої, що позначилися на його творчості, загострено сприймало тенденції дегуманізації соціуму, абсурду буття, в якому немає місця повноцінній людині, сповненій власної гідності. Вислів "втрачене покоління" належить американській письменниці й літературознавцю Гертруді Стайн, його використав Е. Гемінгвей як епіграф до роману "І сходить сонце" (1926). Документами засудження параної війни, за яку ніхто не поніс карної відповідальності, стала проза Дж. Дос Пассоса, В. Фолкнера, А. Барбюса, Ф. С. Фіцджеральда, С. Цвайга, Р. Олдінгтона, Е.-М. Ремарка й ін. У цей контекст вписуються різножанрові твори українських письменників, передусім автобіографічна повість "Поза межами болю" (1921) О. Турянського. Змушений "захищати" чужу для нього Австро-Угорську імперію, він 1915 р. потрапив у полон до сербів, які, уникаючи ударів противника, погнали його (письменника) з іншими горопахами на крижані албанські гори, де їм довелося виживати у "ледовій пустелі", пережити інспіровані війною деструктивні інстинкти самозбереження, навіть спроби канібалізму. Наратив, у якому акцентовано "протест проти європейського останнього злочину"

(П. Карманський), мав "високий художній резонанс" (Т. Салига), був перекладений на німецьку мову з післясловом віденського критика Р. Плена, переконаного, що з'явився "твір світової літератури". Аналогічний антимілітарним пафосом переповнені різножанрові твори інших українських письменників – безпосередніх учасників людинобивчого апокаліпсису, як О. Слісаренко, який розкривав мілітарне безглуздя війни, несумісне з галасливим патріотизмом й ідіотським дисциплінарним статутом, коли, наприклад, бессарабський селянин, за походженням гагауз, канонір Душта не годен збагнути, чому "оті люди воюють Росію і чому він, Душта, мусить ту невідому Росію захищати, повертаючи правило гармати". Байдужий до чужої йому імперії, що, маючи його за гарматне м'ясо, примусила взяти зброю в руки, він, загнаний в депресивну самотність в чужомовному середовищі, повісився на "сухому одинокому дереві".

Новелістичні збірки "Серед могил і руїн" (1918), "На порозі" (1919), "Червоне марево" (1921) К. Поліщука можна вважати трилогією про трагедію Першої світової війни. Його воєнні замальовки, щоденники, нотатники давали документальне свідчення жорстоких воєнних буднів, коли людина, ""вінець світоутвору", якого прославляв Байрон", "скрадається диким звіром на такого самого, як він чоловіка", щоб знищити його ("В часи безнадійності"), байдужіє до світу, залитого кров'ю і засипаного трупами, серед яких вона може спокійно обідати. Письменник, будучи тонким психологом, усвідомлював, що фронтовики мимоволі перетворювалися на озвірілі створіння, небезпечні і в мирному житті, обґрунтував свої спостереження в неореалістичній новелі "Злочинна тьма", що приголомшує безоднею людського падіння та фатальною самоочевидністю. К. Поліщук усвідомлював, що він змушений брати участь у руйнуванні "культурного вогнища України", і тому його страждання були безмірні. Він не приховував свого захоплення галичанами з Олеська, які, незважаючи на наругу, вірили, що "колись настане година і встане Україна": "Воїстину великий ти, Галичанине, і як тільки ти міг терпіти ті страшні кривди, що чинили тобі твої "освободители"?". Вони, перейняті московським шовінізмом, ввійшовши до Львова, повністю знищили інфраструктуру українського

П'ємонта, що найповніше відображено в поезії венцярьського періоду Б. Лепкого, коли він співпрацював у СВУ (до 1918) і працював у "Комітеті культурної допомоги полоненим українцям у Німеччині". Поет трактував абсурд Першої світової війни не лише як спалах всесвітнього божевілля, а й розкрив у поемі "Буря", що не була свого часу надрукована, достеменно сутність російської ментальності, схильної існувати за рахунок впокорення інших. Ця ідея увиразнена в поемі "Останній лист Катрусі", у циклі "Листи Катрусі", де показано катастрофу Львова, коли частина національно свідомих городян була або знищена московськими "визволителями", які демагогічно спекулювали гаслами захисту слов'ян, або депортована до сумнозвісного Сибіру. Б. Лепкий у багатьох творах склав сумний мартиролог як Галичини, так й України, уподібненої до Трої. Перша світова війна внесла чуття катастрофізму і в його малу прозу, яку заповнили апокаліпсичні видіння ("У таборі", "Втікати?"), жорстокість російських окупантів, засуджених устами статечного газди: "Замало їм подільської пшениці, хочуть напитися угорського вина. Червоного вина" ("Перші стріли"). Мілітарному абсурду протиставлено гуманістичні цінності ("Кутя"), людське всепрощення ("На порозі"), совість, що прокинулась у російських солдатів-мародерів при спогляданні портрета Т. Шевченка ("Свої"), природу, у якій знаходять примирення навіть кошеня й собака ("Моя вина"). Особистий досвід вигнанця на рідній землі, якого австрійська влада переслідувала як російського шпигуна, а росіяни – як "мазепинця", Б. Лепкий відобразив у повісті "Зірка".

Українські письменники, а не історики, одні з перших показали трагедію України під час Першої світової війни, у якій вона не могла бути суб'єктом історичного буття, здатного на справедливу відсіч будь-якому агресору, їй було відведено роль об'єкта чужих імперських інтересів, передусім Російської й Австро-Угорської імперій, кайзерівської Німеччини. Кривава бійня zdeградованої цивілізації точилася переважно на українських землях. Найжахливіше те, що українці мусили вбивали українців – наддніпрянці галичан і навпаки, бо служили у військах різних країн, що збройно протистояли одна одній, що непокоїло Наталю Романович-Ткаченко під час Першої світової війни як пред-

ставниці "Всероссийского Союза Городов помощи больным и раненым воинам". Драматичні враження тих літ вона виклала у спогадах "В країні горя і руїни" та в новелі "Стефан з Синевіцька Вижнього", що з'явилися на сторінках "Літературно-наукового вісника" (1918). Твори переповнювалися розпачем від того, що Україна не могла відстояти себе в трагічний час воєнного лихоліття: "Що є... більш нещасливий нарід за нас, українців, щоб був сам собі ворогом?! Щоби брат мій з Волині був мені "ворог", щоби йшов з рушницею проти мене, свого брата з Галичини?". Схожі думки непокоїли й новеліста С. Васильченка – офіцера російської армії, який жертвами Першої світової війни вбачав передусім звичайних українців, змушені захищати чуже "отечество", силоміць гнаних на фронт, "що на сотні верстов од його в тил віє таким огневим вітром. Цілими сірими отарами ідуть на той огонь засмучені люди...". Письменник в "Окопному щоденнику" описував лихо беззахисного українства, надто "змарнілих обідраних, голодних" дітей – "майбутній цвіт Галичини", яких "солдати дуже жаліють, плачуть". Свої спостереження він трансформував у фабули оповідань "Чорні маки", "Під святий гомін", "Отруйна квітка", "Русин", а також драматичний етюд "Не співайте, півні, не вменшайте ночі".

Можливо, стилістично найближчим до С. Васильченка був О. Маковей – автор збірки "Кроваве поле" (1921), конфіскованій польськими окупантами. Вміщена в ній мала проза розкривала трагічні події Першої світової війни, свідком та учасником якої був письменник – військовий кореспондент, поштовий цензор в австрійському війську під час цієї війни ("Хрест між липами", "Гранат", "Братання", "Тиха година"), і її жахливих наслідків ("Вічна пам'ять", "Мертве місто", "Границя", "Інвалід", "Розлука", "На окопах", "Криваве поле", "Раби"). Він не лише розкрив травмовану душу жертв тотальної трагедії, а й викликав жахливими сюжетами ненависть до незасуджених ініціаторів кривавого жахіття, що властиве міні-новелі "Кроваве поле". Її назва набуває смислового узагальнення світової катастрофи, на арені якої відбувається безкомпромісне зіткнення непримиренних антагоністів – хіміка, сконцентрованого на своєму антилюдському експерименті, що примножує "капітал", і поета як уособ-

лення людського сумління, покликано зупинити деструктивні інтенції танатосу. Закривавлене поле постає символом невимогоного страждання, а мак – вічною пам'яттю загиблих, хоча хімік трактує цю квітку у сенсі опіуму і зиску. Червоний (кривавий) колір поглинає інші барви, зокрема жовто-синьо-зелену гаму кольорів, характерну для новелістичної палітри О. Маковея. На різних, несумісних контрастах музики й гарматної кононади побудована новела "Тиха година", запереченням яких стала тиша, що сприймається вояками як короткочасний сподіваний спокій від абсурду буття. Проте мелодія, асоційована з криком і плачем (голосінням), не зникає, радше виконує катарсичну функцію. На смисловій полярності розгортаються внутрішні сюжети "могильного спокою" і розкішної верби ("Мертве місто"), заржавілого дроту і квітів, що пробиваються крізь нього (На окопах"). Споглядаючи танатосну параноїку як заперечення життя, автор ставить далеко не риторичні питання: "За що ми мордуємо себе? Адже світ широкий, помістимося всі...". Ощадні на слова малоформатні твори відображають мілітаризм як ліквідацію людини в людині ("Інвалід", "Мертве місто"), акцентують моральну екзистенцію людського буття ("Братання", "Тиха година", "Розлука"), візію катастрофічної сучасності, позбавленої майбутнього. Новели, згруповані в тематичний цикл, вкорінені в реальне підґрунтя воєнного лихоліття, вражають життєвою достовірністю, поєднаною з парадоксальністю експресіоністського зображення. Вони додають ще одну рису в контекст літератури "втраченого покоління", адже, за словами автора, йшлося "про страшний занепад моральності, про здичавіння суспільства і безнадійну будучину всієї людськості". Новели мають інтровертивну нарацію, тому адекватно відтворені через монологи, за якими можна розрізнити певного мовця, поданого в узагальнених образах вояка чи інваліда, адже війна нівелює людську натуру, позбавляє її соціальних прикмет: "...шукаєш очима, не побачиш людини, – нікогiсiнько не видно". Натомість новелістичний простір заповнюють топоси шансів, могили, поля, міста як відображення розчахненої свідомості, спроможної фрагментарно сприймати поруйноване довкілля.

У такому аспекті написано новели М. Яцкова. Мобілізований до австрійської армії, він пережив жах фронтових буднів, потрапив у російський полон, осмислив свої вояцькі поневіряння в переважно антимілітарних творах, що склали основу збірки "Далекі шляхи" (1917). Прозаїк спостеріг тривожні прояви деморалізації соціуму під впливом деструктивних вінь на прикладі запопадливого ініціатора й виконавця абсурдних вердиктів лиховісного воєнно-польового суду, волі Австро-Угорської імперії. Таким зображено капітана З., на рахунку якого числилося багато невинних жертв його кривавих наказів ("Сучасний Каїн"). Цей "висланник диявола, пострах людей" деградував до такого стану, що втратив людську подобизну: його "почала трясти лихоманка, він бубонів без зв'язку, пробував тікати, оглядався з острахом довкола, врешті впав на землю". Споглядаючи жалюгідну постать колишнього капітана, оповідач Паливода відкинув думку про помсту, давши йому шанс самому розв'язати своє нікчемне життя. Персонажі багатьох новел М. Яцкова зберігають у собі високі моральні чесноти всупереч параної війни, що допомагає їм протистояти її руйнівним впливам, як у новелі "Жінка Сарданапала": генерал граф Б., не сприймаючи жорстокості абсурдних убивств, обстоював засади великої любові, що збереглися в його душі по смерті коханої Ангеліки, асоційованої з вірною дружиною Сарданапала. Письменник міг бути й переконливим у зображенні абсурду війни, побаченої ніби сторонніми очима, зокрема статечного оленя. Почуваючись істотою природи, живучи її законами, він не міг збагнути озвірілих людей, які з методичним отупінням нищили один одного і довкола ("Олень проклинає"). М. Яцків у новелі "Furia addormentata..." (лат. фурія дримає), надрукованій у газеті "Вперед" (1919), знімає будь-який романтичний або патріотичний глянець як наскрізь фальшивий з війни, руйнівні наслідки якої позначилися на рекрутах, яких женуть, "як худобу на убій", а за ними "сунетьма вовків, шакалів, круків у людській подобі, — і скриплять шибениці, лунає зойк невинних дітей".

До національного мартиролога можна віднести й антимілітарні твори письменників, які не брали безпосередньої участі

в Першій світовій війні, зокрема новели "Назустріч долі", "Юда", "Лист засудженого вояка до своєї жінки", "Сниться" і т. п. Ольги Кобилянської, що склали основу збірки "Але Господь мовчить...". Криваві події боляче вдарили по вразливій натурі письменниці, що їй здавалася "ляг би в труну і навіки з утоми заснув!". Спостерігаючи за абсурдом тотальної катастрофи, письменниця в листі від 19 серпня 1916 р. до Христі Алчевської писала: "Коли б вже все скінчилося, коби вже настав мир, бо годі дихати далі, і земля вже не приймає крові – плуги орати не зможуть...". Беззастовідно Христя Алчевська назвала свою статтю "Два ненависники війни: Кобилянська – Барбюс". У циклі "Село вигибає" Марка Черемшини розкрито моторошну картину триумфу тотальної смерті, жертвою якої стає село, приречене на знищення ("гудить і харчить, гейби за горло задушене"). Художнім документом засудження мілітарних злочинів, спрямованих на знищення життя на його початку його формування, сприймається новела "Діточа пригода" В. Стефаника, у якій зображено сиріт Василька й немовля Докійки біля вмираючої матері в оточенні воєнного божевілья, опоночі. Діти втратили не лише родинний космос, а й майбутнє. Шокує епізод, коли зненацька подорослілий хлопчик подає сестричці закривавлений хліб: "Го-го, цілий рот кривавий і руки? [...] Е, то не куля тебе вбила, то хліб замочився в крові, в маминій пазусі". Протестом проти воєнної параної охоплені твори "Пістунка", "Гріх", "Мати" В. Стефаника, в яких постають душі персонажів, покалічені недавнім апокаліпсисом, що набував дискримінаційно-геноцидних масштабів, що відображено у книзі "Непоборні" Катрі Гриневичевої на прикладі галичан й волинян – вимушених переселенців, безпідставно звинувачених австрійською владою у "шпиунстві" на користь москалям, приречених поневірятися у таборі Гмінді (Долішня Австрія), що насправді був табором смерті.

Антимілітарна мала проза О. Маковея постає органічним складником літератури "втраченого покоління", що охопила простір не тільки європейського, а й українського письменства. Воно не лише спостерігало трагедію Першої світової війни на теренах України, яке, не будучи суб'єктом свого буття, ставши

об'єктом імперсько-шовіністичних інтересів Австро-Угорщини, перетворилася на арену їхніх кривавих злочинів. Українські письменники поза власною волею змушені були брати участь в акціях катастрофічного вилюднення як людини, так і самознищення нації, роздертій Росією й Австро-Угорщиною. Варто насамкінець зазначити, що мотив "втраченого покоління" з'явився в українській літературі значно раніше, ніж у європейській, якщо зважити на аналогічні твори Наталі Кобринської ("Кінь", "Полишений", "Свічка горить", "На цвинтарі", "Каліка"). Треба також уточнити, що до письменства "втраченого покоління" не варто залучати прозу Р. Купчинського, В. Бобинського, О. Бабія та інших січових стрільців, у якій, попри її трагізм, домінують інші мотиви, зокрема воля національного резистансу.

Надійшла до редколегії 4.12.17

Ю. Ковалив, д-р філол. наук, проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АНТИМИЛИТАРНАЯ МАЛАЯ ПРОЗА О. МАКОВЕЯ В КОНТЕКСТЕ ЛИТЕРАТУРЫ "ПОТЕРЯННОГО ПОКОЛЕНИЯ"

Затронут вопрос о месте антимилитарной малой прозы О. Маковея в контексте европейской литературы "потерянного поколения", к которой имели отношение также и украинские писатели – непосредственные участники Первой мировой войны или её свидетели.

Ключевые слова: *литература "потерянного поколения", малая проза, новелла, абсурд бытия, катастрофа цивилизации, мартыролог.*

Yuri Kovaliv, Dr. filol Sciences, prof.
Institute of Philology of the Taras Shevchenko National university

ANTI-MILITARY SMALL PROSE OF O. MAKOVEY IN THE CONTEXT OF THE LITERATURE OF "LOST GENERATION"

The article breaks the question about the place nonmilitary short prose by O. Makovey in the context of European literature of the "loses generation", to which participating and Ukrainian writes – the participators of World War 1 or her witness.

Key words: *literature of the "loses generation", short prose, short story, absurd of being, catastrophe of civilizations, martyrolog.*

О. Козак, студ.
спец. "Фольклористика" КНУ імені Тараса Шевченка

ОСИП МАКОВЕЙ ТА ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ: ЄДНІСТЬ ТАЛАНТІВ

Виокремлено та проаналізовано схожі риси в поглядах Осипа Маковея і Юрія Федьковича. Особлива увага приділялась аналізу поезії та пошуку спільних тем мотивів для обох письменників.

Ключові слова: "єдність талантів", ритмомелодика народної пісні, жовнірська доля.

У 80–90 рр. минулого століття в українську літературу прийшла велика група талановитих письменників. Західноукраїнські землі перебували в складному становищі. Піднесення визвольного руху на західноукраїнських землях сприяло швидкому зростанню соціальної і національної свідомості народних мас, посиленню їх одвічних прагнень вирватись з-під гніту австро-угорської монархії і об'єднатися в боротьбі за краще майбутнє. [2, ст. 5] Саме в цей період в українську літературу увійшла ціла когорта митців художнього слова, таких як Лесь Мартович, Марко Черемшина, Осип Маковей, діяльність яких розгорталась у Галичині та Буковині.

Появі цих митців сприяло саме посилення визвольної боротьби проти важкого соціального і національного гніту на західних українських землях. Осип Маковей вважається одним із талановитих українських письменників-реалістів, а також активним громадсько-культурним діячем, який зробив багато корисного для збагачення і подальшого розвитку української літератури. Ця цікава постать привертала увагу багатьох дослідників його творчості, таких як Іван Франко, М. Рудницький, П. Крикун, Олекса Засенко, Федір Погребенник, Й. Кріль.

Досліджуючи творчість Осипа Маковея, можна помітити зв'язок творчості письменника з творчістю Юрія Федьковича. Досі не було проведено досліджень для порівняння Осипа Маковея та Юрія Федьковича. Саме тому дане дослідження є актуальним, оскільки було здійснено спробу проаналізувати творчий

шлях обох письменників; знайти схожість сюжетів, мотивів у їхніх творах, хоча у ці митці жили у різний час, мали кожен свій індивідуальний стиль.

Осип Маковей, будучи вихідцем із західноукраїнського краю, як критик основну увагу звертав на вивчення літературного й культурного процесу в Галичині й Буковині. [8, 104] Творчість Юрія Федьковича також привертала увагу Осипа Маковея. Він видавав твори Юрія Федьковича, писав про них статті та дослідження, перекладав його німецькі поезії на українську мову та ін. У передмові до праці "Життя Осипа Юрія Гординського-Федьковича" Осип Маковей зауважує: "Зібравши матеріали до життєпису Осипа Федьковича, я побачив, що на основі їх уже можна писати про життя поета повніше і вірніше, як досі писали. Отже, і зважився я зладити перший повний життєпис Федьковича, використовуючи до нього не лише відомі вже матеріали видані мною й іншими людьми, але й невідомі та забуті, порозкидані по різних часописах і книжках, у невиданих листах, писаних до Федьковича та ін." [4, 19]

Тому і не дивно, що поезія Осипа Маковея і Юрія Федьковича мають спільні теми, ідеї. Свою діяльність письменники тісно пов'язували з інтересами та прагненнями народу.

Звертаючи увагу на джерело творчості письменників, зазначимо роль фольклору у житті Осипа Маковея та Юрія Федьковича, які не обмежувались збираннями та переспівами народно-поетичних зразків. Рання творчість Юрія Федьковича була наслідком баченого та пережитого, яке він намагався вилити у формі пісні [6, 150]. Досліджуючи зв'язок поезії Юрія Федьковича з народною творчістю М. Пазяк писав про його твори так: "Жовнірські пісні, які співалися солдатами, були його першими українськими творами. Тут ще він стоїть ніби на межі між літературою та фольклором" [6, 150] Напевно, це і стало першим кроком на шляху до української літератури.

Відтак можна помітити, що Юрій Федькович у своїх перших віршах наслідує народну пісню. Наприклад, у поезії "Поклін", де прослідковується мотив розлуки козака з коханою дівчиною, звучить народна пісня з Буковини. Порівняємо перший рядок із "Поклону": *"Гей, по горі, по високій, тройзіль простелився"*.

Початок такий самий як і у народної пісні: *"Гей, по горі, по високій повій простелився"* ("Повій" було замінено на "тройзіль"). Також переспівом народнопісних сюжетів є вірш Федьковича "Співанка": *Зашуміли темні лози/ Козакові при дорозі./ По дорозі блудом ходить,/ Воронного свого водить.*

В основу вірша лягла пісня про тугу жовніра за своїм рідним краєм. Перші рядки поет бере з козацької побутової пісні: *Зашуміли темні лози/ Козакові при дорозі/ Сюди блудить, туди блудить/ Під собою коня нудить.* [7, 62].

Юрій Федькович часто застосовує тропи, які властиві народній ліриці – порівняння, епітети, метафори, зачини та рефрени. Досить поширеними у його поезії є паралелізми, протиставлення. Наприклад вірш "Сестра": *"Ні зозуля в лузі затужила, ні пташина в тузі голосила, То сестричка лист писала, На сторону посилала, Та й до брата слізю промовляла"*[7, 40]. Автор використовує багато пестливих слів і зворотів: "сирітонька", "козаченько", "серденько". Пестливі слова ми можемо знайти і у Осипа Маковея: "серденько", "рученьки". Все це допомагає найяскравіше показати інтимні людські почуття та переживання.

Про зв'язок поезії Осипа Маковея з народнопісними творами пише багато літературознавців. Напевно, кожен, хто торкається до його творчості помічає любов автора до народної пісні. Ця любов супроводжує його все життя. Поет творчо використовує поетику, а також стиль народної пісні. Багато віршів О. Маковея є надзвичайно мелодичними, більшість з них можна покласти на музику. Цікавим є те, що Осип Маковей і сам писав музику на деякі свої вірші.

Роман Жеплинський, досліджуючи роль пісні у житті Осипа Маковея, писав про те, що Осип Маковей широко застосовував ритміку і розміри, властиві народним пісням [1, 101]. Дослідник його творчості О. Засенко вважає, що "...його триптих "Пісні з поля" – зразок творчого використання народнопісної фонетики для зображення сумних картин воєнної дійсності. В такому ж регістрі написані чудові ліричні поезії "Похід", "Жовнір за плугом", "Могила в полі", які, коли б під ними не стояло прізвище автора, можна легко приписати народів" [2, ст. 23].

Володимир Качкан підмітив, що: "З народною піснею зв'язує О. Маковей міцна нитка правди і краси, непідробності й естетичної цінності. Його перші твори йшли безпосередньо від фольклору: сюжетна канва, настроєвий лад, образність та символи" [1, 101].

Вплив народнопісенної ритміки, мелодійності й образності слова найяскравіше видно у вірші Осипа Маковей "Сон". Описуючи природу, поет надзвичайно вдало використав образи, інтонацію, ритміку та мелодійність народної пісні: *"Тихий сон по горах ходить,/ За рученьку щастя водить./ І шумлять ліси вже тихше,/ Сон малі квітки колише./ Спіть, мої дзвіночки сині,/ Дикі рожі в полонині!/ Не шуміть, ліси зелені,/ Спати йдуть, вітри студені!"* [5]. Звертання "Спіть, мої дзвіночки сині" й справді нагадує нам колискову пісню.

Досліджуючи спільне у творчості обох письменників, не можна залишити без уваги поетичні твори митців. Їх обох пов'язує ідейна спрямованість і схожість мотивів і тем, особливо зображення соціальних контрастів, викриття релігії, показ картин народного горя.

Уже в ранніх поетичних творах, що увійшли до збірки "Поезії", ми зустрічаємо чимало віршів про кохання [8, 37]. Є у нього і твори на суспільно-політичні теми, які багато в чому є спільними з творчістю Федьковича.

Обидва поети тяжко переживали становище народу і свої переживання виливали в творах.

Отож, серед творів, вміщених у збірці "Поезії" слід відзначити вірші "Заплатив я податок кровавий" та "Помер рекрут в непривітній столиці". В останньому поет змалював похорони рекрута, який помер в "непривітній столиці" (так автор називає столицю Австрійської імперії – Відень), далеко від матері, убогої вдовиці... Непосильна муштра, чужий край і чужії люди доконали в цьому місті не одного легіонера-рекрута [8, 38]. Мати ж не знаючи про смерть свого сина пише йому листа: *"А там в селі єго убога мати/до нього пише лист дрібний:/Мій сину наймиліший, що чувати?/Чому не пишеш, чи гнівний?"* [8, 38].

Порівняємо вірш "Рекрут" Федьковича та "Помер рекрут в непривітній столиці" Осипа Маковея: *"Ой рада би-м, мій синоньку, / Листок написати, / Насипали могилоньку. / Не можу я встати"* [7, 53]. В обох творах жовнірське життя розкривається поетами у найбільш хвилюючих і драматичних епізодах: відхід новобранця до війська та його прощання з матір'ю. В обох віршах розповідається про смерть рекрута та про те, як за ним тужать рідні. Як і всі поезії обох митців на тему жовнірського життя, вірші скеровано проти жорстокої муштри знущань над рядовими солдатами.

Вічна ненависть до австро-угорський загарбників, які несли українському народові соціальне і національне гноблення породжувала в жовнірів почуття протесту проти німецького гніту.

Вірш "Помер рекрут в непривітній столиці" Осипа Маковея перегукується з поемою Ю. Федьковича "Новобранчик". У поемі "Новобранчик" йдеться про те, як мати проводить свого єдиного сина в армію. Молодий новобранчик усвідомлює своє безправне становище [3, 336]. Спільним для обох митців є трагічна кінцівка: цісарська муштра зводить юнаків в могилу.

У віршах "Заплатив я податок кривавий" Осипа Маковея та "При відході" Ю. Федьковича йдеться про жовнірські почуття солдатів, які мріють повернутися на батьківщину. У творах передано тугу за домівкою та безмежний жаль за "маленькою батьківщиною". Та головна відмінність полягає в тому, що у вірші Осипа Маковея рекрут таки хоч і покалічений, але ж повертається таки додому: *"Передвчора корову продав я,/весь податок як слід заплатив/і додому помалу вертав я,/ні капельки нічого не пив"* [5]. У Федьковича ми бачимо розмову дівчини з молодим солдатом, якого "цісар" не пускає додому: *"Не рад би я від'їзджати, Гонит цісарь воювати"* та *"Прикрив мене клиновий листочок; / Під могилов нич не чути. / Ах як тяжко під нев бути, / А ще тяжче миленьку забути"* [7, 41].

Чимало творів митців носили антирелігійне спрямування. У вірші "Був монастир, а в нім ченці" поет зриває маску святенності з чорносутаної братії. Спрямований проти Ватикану, вірш Осипа Маковея має спільні риси із віршем Федьковича "Страж на Русі". У ньому йдеться про те, що Ватикан з папою римським

прагне поневолити український народ: *"А римський папа, єзуїт / Імив пів світа в свою сіть, / Та рад би й руских християн / Імить на хитрий свій аркан!"* [7, 210]. Федькович намагається показати у вірші, що Ватикан, як і польська шляхта, прагне поневолити український народ. Федькович називає папу "римським антихристом", "римським байстером", а його резиденцію – хлівом [3, 336].

Осип Маковей і Юрій Федькович мають чимало сатиричних віршів. Так у вірші "Панотчик смачно попоїв" Осип Маковей, використовуючи сатиру виступає проти лицемірності й паразитизму попівства, проти служителів церкви та культу релігії. Картаючи представників попівства, служителів Ватикану Юрій Федькович пише сатиричний вірш "Пречиста діво, радуйся, Маріє!". У цьому вірші змальовано картини страждання народу: *"Пречиста діво, радуйся, Маріє! / Під плотом сіла удовиця-мати, / До себе тулить бідне сиротяти / І плаче ревне, серденько їй мліє, – / Ба вже не плаче, вже і не голосить, / Склонила голов – більше не підносить; / Зірниці плачуть, а дзвінок німіє... / Пречиста діво, радуйся, Маріє!"* [7, 45].

"Бідну сиротину", що лишилась без батька-матері, "господар псами травить"; трагічно помирає молодий жовнір; бідна мати з своїм дитям тиняється по світу [6, 155].

Отже, порівнюючи творчість Осипа Маковея та Юрія Федьковича, можна зробити такі висновки. Будучи, вихідцями із західноукраїнського краю, і, незважаючи на різницю у віці, обидва мали чимало спільного. Перш за все їх хвилювала доля українського народу, саме тому Осип Маковей і Юрій Федькович у своїх соціально-політичних поезіях і прозі змальовували тогочасне становище простого люду. Головним джерелом творчості письменників була народнопісенна творчість.

Твори письменників пройняті полум'яним патріотизмом. Вони справді любили свій народ і боролися проти гнобителів різних рангів, висміювали тих, хто вдавали з себе народолубців. У своїх творах вони викривали фальшивість буржуазних націоналістів і показували любов до народу. Митці вірили в непоборність українського народу і це звучить у їхніх творах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жеплинський Р. Пісня в житті та творчості Осипа Маковей / Р. Жеплинський // Народна творчість та етнографія. – 2007. – № 5. – С. 101–102.
2. Засенко О. Осип Маковей: (життя і творчість) / О. Засенко. – К. : Дніпро, 1968.
3. Історія української літератури : У 2-х т. – К. : Вид-во АН УРСР, 1954. – Т. 1.
4. Осип Маковей / Життєпис Осипа-Юрія Гординського-Федьковича. – Львів : НТШ, 1911.
5. Осип Маковей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://onlyart.org.ua/ukrainian-poets/virshi-osyura-makoveya/virsh-osyura-makoveya>.
6. Пазяк М. М. Юрій Федькович і народна творчість / М. М. Пазяк. – К. : Наук. думка, 1974.
7. Писання Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне видання / З перводруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснення додав д-р Іван Франко. – Львів : друкарня Наукового товариства ім. Шевченка, 1902 р. – Т. 1. – С. 163–207.
8. Погребенник Ф. П. / Осип Маковей: критико-біографічний нарис. – К. : Держлітвидав, 1960.

Надійшла до редколегії 5.12.17

Е. Козак, студ.
спец. "Фольклористика"
КНУ імені Тараса Шевченка

ОСИП МАКОВЕЙ И ЮРИЙ ФЕДЬКОВИЧ: ЕДИНСТВО ТАЛАНТОВ

Выделены и проанализированы общие черты во взглядах писателей Осипа Маковей и Юрия Федьковича. Особое внимание уделялось анализу поэзии и поиску общих тем и мотивов для обоих писателей.

Ключевые слова: "единство талантов", ритмомелодика народной песни, судьба жолнера.

О. Kozak, student, "Folk"
Taras Shevchenko National University of Kyiv

OSIP MACOVEY AND YURIY FEDKOVICH: UNITY OF TALENTS

The article sets out and analyzes similar features of the views of Osip Makovey and Yuri Fedkovich. Special attention was paid to the analysis of poetry and the searching for common topics and motives for both writers.

Key words: "unity of talents", rhythm and melody of folk song, soldier's fate.

Т. І. Конончук, канд. філол. наук, доц.
Академія адвокатури України

ОСОБЛИВОСТІ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ В ТВОРЧОСТІ ОСИПА МАКОВЕЯ

Розглядається творчість Осипа Маковей (1867–1925) під кутом зору фольклористичного дискурсу. З'ясовано, що усна народна творчість мала важливе значення у формуванні письменника та знайшла свій вияв у текстах автора різних жанрів на рівні сюжету, композиції, образної системи. Крім того, автором були зібрані та прокоментовані жовнірські пісні. Народнопісенний характер поетичної творчості засвідчено також тим, що деякі вірші О. Маковей стали популярними піснями, як-от: "Не тішися, враже...".

Ключові слова: поезія, балада, легенда, фольклор, образ, фольклорна традиція, контраст, гумор.

Осип Маковей (1867–1925) залишив по собі літературну спадщину в різних жанрах – поезії, прозі, літературній критиці, публіцистиці. Прикметно, що починалася творча біографія письменника із записів народних пісень. З осені 1889 до осені 1890 р. він перебував у війську, і творчим результатом цього часу став зібраний ним жовнірський фольклор, що склав збірку "Руські вояцькі пісні в Австрії" (1891). Написав статтю про фольклор. Розуміємо, що дитинство майбутнього письменника також було наповнене різножанровою народною творчістю земляків. Безперечно, ці обставини мали великий вплив на формування творчої особистості, її образного мислення, на відбір естетичних цінностей, що базувалися на народній морально-етичній системі. О. Маковей ввів у літературу І. Франко, друкуючи його перші вірші у львівському журналі "Зоря".

У нашій статті ми ставимо за мету розглянути особливості фольклористичного дискурсу в авторській творчості письменника, тобто, як виявив себе фольклор через жанрову, образну систему творів письменника, способи творення картини світу.

До аналізу творчості О. Маковей зверталися такі дослідники, як Н. Гаєвська, О. Гнідан, О. Засенко, Ю. Ковалів, О. Муромцева, Ф. Погребенник, В. Погребенник, Я. Стех й ін. Напри-

клад, Ф. Погребенник та О. Засенко досліджували тематику, проблематику, жанрову систему творів О. Маковей, і треба сказати, що їхні праці не могли не нести у собі ознаки часу та соціо-реалістичних підходів до аналізу художніх текстів, так само, як і творчість О. Маковей на її завершальному етапі не могла не виявити ставлення митця до реалій нової, радянської доби. Однак наше завдання обмежимо аналізом фольклористичних чинників у художніх текстах письменника.

Звернемо увагу на оцінки творчості О. Маковей Ф. Погребенником та О. Засенком, які не втратили й нині актуальності та які є посутньо важливими в контексті нашого дослідження. Так, О. Засенко зазначає, і ми з цим погоджуємося, що О. Маковей підходив "до оцінки літературних явищ з цілком історичними вимогами" [1, 210]. Важливий і такий аспект, на який звернув увагу О. Засенко: "В зв'язку з аналізом творчості А. Чайковського Маковей висловив ряд важливих думок про відношення письменника до дійсності, про роль художнього слова в житті народу, про поняття життєвої правди і правдивості художнього змалювання спостережених явищ. "Справа вірності описуваного життя все буває гнучка, бо як нема на світі абсолютної правди, так годі і зовсім правдиво та вірно описувати якесь життя", – писав Маковей" [1, 187]. Для нас тут цінна думка і О. Засенка, і О. Маковей. О. Засенко звертає увагу на фольклорні впливи в поезіях О. Маковей про першу світову війну: "У віршах про війну переважають народно-розмовні інтонації. Широко застосовував поет розміри, ритміку, строфіку, образні засоби, властиві народним пісням. Це надало їм простоти, хвилюючої задушевності, емоційності" [2]. Наприклад, вірш "Брати", у якому зустрілися двоє бійців – один із Закарпаття, а другий – із Полтавщини. Вони перебувають по різні боки фронту, обидва – поранені. "В темних горах, при окопах, у болоті, / там зійшлися два вояки по роботі / Не зійшлися, тільки впали край дороги, / поранені – сей у плечі, той у ноги / Один стогне: "Тату милий, мамо рідна!" / Другий плаче: "Діти любі, жінко бідна!" / Подивився сей на того довго, тихо, – / здивувала рідна мова, спільне лихо. / Поможіть мені, земляче, рідний брате! / Не по волі я загнався у Карпати..." / "Я поможу, милий гостю з України! / Чей по волі

не бажав ти нам руїни!..." / Б'ють гармати на добраніч, стогнуть гори, / Звір лісами утікає в темні звори. / Два вояки завивають свої рани, / споминають і родину, і кайдани. / "От звела нас люта доля раз до купи, / не у гості, тільки в полі, тут, де трупи... / Віри, брате, я далеко – у Полтаві, / а загину у Карпатах на мураві..." / Другий каже: "Горе, брате, нам, нещасним, / нашим людям, нашим нивам, горам красним, / та найтяжче наше горе – люта сила, / що з братів та воріженьків поробила / Та не плачмо, бо віджити ми ще годні; вилічимо свої рани і народні; кров пролита не пропаде, зродить нива – / буде, буде Україна ще щаслива!" [6].

Цей вірш датований 1914 р. Для нього характерні, як бачимо, образи контрасту, а також залучення, як у фольклорі, образів природи, що співзвучні з настроями головних персонажів, суголосні їхнім обставинам. У лаконічній картині бачимо зіткнення образів, що відтворює емоційну напругу, кульмінаційний настрій; автором пропонуються до осмислення обставини, які призвели до такого невтішного стану воїнів. Обоє поранено, одного чекають удома батько й мати, іншого – дружина й діти. Як і в народних піснях, наголошується на думці, що обом хочеться жити, хоча вони на війні; і якщо в цій ситуації вони поранені, то попереду може бути й смерть. Однак біда об'єднує, тим більше що обидва воїни – українці, отже, брати-земляки. Тому логічно, що вірш завершується оптимістично, як і в традиції народних пісень: наголошується, що перемога буде за нами і не пропаде пролита кров: Україна буде щаслива. Отже, патріотичні думки, як і у фольклорі, вінчають текст. І більший наголос, отже, робиться не на смерті як такій, а на смерті в ім'я майбутнього рідної землі, отже, ідеться про жертвовну смерть в ім'я прийдешнього, а смерть як героїчна неминучість.

У вірші "Брати" наводиться діалог, за допомогою якого з'ясується, хто ж ці воїни? Як відомо, діалогізація, сюжетність характерні для такого жанру фольклору, як балада, отже, даний вірш несе на собі ознаки балади. Через діалог розкривається і становище персонажів, і їхній статус, звідки вони родом. Фактично, діалог виконує продуктивну роль конструювання тексту. Автор не відмовляється, слідом за фольклорною традицією, залу-

чити зменшувально-пестливі слова. Тут це "*воріженьки*", якими зробила воїнів війна між чужими імперіями, де українці лише використовуються в протистоянні, але їхні інтереси не те, що не враховуються, вони повністю ігноруються.

Подібним за будовою до балади є також вірш 1915 р., що починається словами: "Налетіла куля з поля...". У ньому смертельно поранений воїн, що прийшов з-над Дніпра на землю Карпат воювати. Воїн сумує, що гине в Карпатах, і може, від рук своїх братів-українців. Отже, порушена тема братовбивства, що засуджується автором. У трагічному персонаж виявляє оптимістичне, означене іронічно: "Тільки й щастя, що вмираю / на землі моїх братів; / тільки й смутку, що не знаю: / може, й з рук їх тут конаю / за провини ще дідів". Отже, через роздуми персонажа подається тема єдності українців, тема безглуздох смертей, коли чужі армії використовували українців задля своїх інтересів, виводячи їх арміями один супроти одного. За фольклорною традицією згадується давня козацька слава українців, яка героїзується, а в обставинах першої світової війни, наголошує автор, не ті розклади: чужі армії і втрати українців безглузді, не для слави: "Без китайки, без калини / поховали козака, тільки вітер з Верховини / поніс вістку до родини... / Що за доленька гірка...". Автор, як традиційно і для фольклору, вживає зменшувально-пестливі іменники, як-от "*душенька*", "*доленька*". Засуджує братовбивчу війну поет у вірші "На границі" (написаний XI. 1915 р.): "Чи оживеш ти ще, нещасний краю, / Народе мій, по сім страшнім розбою.." [8, 241–242].

Як зазначає Ф. Погребенник, "поезія О. Маковея у її найкращих виявах споріднена з народною піснею, пройнята її художньою красою, суголосна з нею морально-етичними концепціями. (...) письменник замолоду збирав і досліджував народну творчість, зокрема рекрутський фольклор, вважаючи, що в "народній поезії – все живе... мислить і говорить, тішиться і журиться, любить і ненавидить – взагалі живе життям людським" (із недрукованої статті "Порівняння, образи і символи в народних піснях" (1889).

Не дивно, що у творах письменник використовував фольклорні сюжети, наприклад, у казці "Чортова скала", прагнучи своєму трактувати народнопоетичні джерела" [10, 11]. Важлива

ще й така думка Ф. Погребенника: "Пісенність значної частини віршів О. Маковея забезпечила їй тривку живучість, обумовила звернення до його творчості таких композиторів, як М. Лисенко (автор музики до вірша "Сон", Ф. Колесси (автор музики до тексту "Помер рекрут в непривітній столиці" та інших митців" [10, 11]. Так, у першому томі двотомника вибраних творів О. Маковея вміщено цикл "Пісні", куди увійшло 6 віршів [8, 225–228].

Слушно наголошує Ю. Ковалів, розглядаючи поезії О. Маковея цього періоду, на їхньому антимілітарному спрямуванні та на тому, що вони "іноді стилізували народну пісню ("Жовнір за плугом", "Могила в полі", триптих "Пісні з поля та інші) або фольклорну образність, екстрапольовану на абсурдну дійсність..." [3, 340].

Вірш "Могила в полі" 1916 р. виокремлює головну проблему війни для народу – масові смерті, відхід людей від життя через насильницькі, неприродні смерті. Автор наголошує, що багато могил, забули їхні імена, але ти поклонись, чи ворог там чи свій, бо він "служив своїм так вірно, / що душу й тіло дав..." [8, 244]. Отже, смерть на війні та й сама війна – це безглуздя, така авторська думка, хоча вояки поклали життя задля інших. На жаль, тема війни і масових смертей знайшла в пізніші роки продовження і в реальному житті, і в художній літературі та у фольклорі: українці по різні сторони фронту в роки Другої світової війни, втрати в роки війни в Афганістані, у час сучасної російсько-української війни, що розпочалася 2014 р. і триває дотепер.

О. Маковей звертається до жанру казки, як-от, наприклад, "Казка про Невдоволеного Русина", що була написана 1895 р. Використовуючи форму казкової оповіді, письменник колоритно виводить образ невдоволеної всім людини, що зовсім не має до того підстав, але її амбіції не дозволяють їй почуватися щасливою, хоч має добру освіту, кар'єру адвоката, врешті добрався бути депутатом.

Авторська мотивація, як розуміємо, базувалася на тому, щоб виявити негативне й через нього підвести читача до конструктивних висновків, як це завжди спостерігаємо у фольклорі

[9, 11–14]. Ця казка увійшла до першої збірки письменника "Наші знакомі" (Львів, 1901), а перед тим побачила світ у газеті "Руслан" 1901, 12 січня. Або 1900 р. пише легенду "Терновий вінок". У ній охоплює тематикою смерть і розп'яття Ісуса, але значний акцент робиться на постаті Понтія Пилата, який змушений був піти на вимоги натовпу та згодитися на розп'яття Спасителя. Символічно, у фольклорному стилі описано терновий вінок і голубок, які шукають зерня, а знаходять "ягідки червоні на віночку / у куточку коло багряниці" [8, 247].

Для автора, вочевидь, було важливо зорієнтуватися на психології Пилата, на його міркуваннях про невинну смерть Спасителя. Ці думки домислює автор і таким чином виправдовує жанр легенди, який передбачає правдиву історію з домисленим сюжетом. Отже, так могло бути, Пилат міг обдумувати смерть Ісуса, хоч він пропонував фарисеям відпустити Його. Однак натовп наполіг відпустити розбійника Варавву, а безвинного розп'яти. У фіналі твору, за авторським висновком, Пилат приходить до віри в Ісуса, до розуміння, що несе віровчення Месії. Автор у фіналі знову вводить вінок, він тепер у Марії Магдалини, з нею багато тих, що "ідуть, як сестри, плачуть, як за татом", за Ісусом [8, 267], і подає висновок, до якого приходить. Це висновок Пилата, а з ним і О. Маковея про головну ідею вчення Ісуса – про всеперемагаючу любов: "Вони ідуть підсінням мармуровим, / споріднені слізьми, вінком терновим, / вінком, що покорить і світ, і Феба, / любов'ю, що внесе людей до неба..." [8, 267].

Для текстів О. Маковея характерні риси гумору й сатири. Ще Ф. Погребенник слушно наголосив, що "смій Маковея-гумориста має народну основу. Письменник умів бачити смішне в тогочасній дійсності і відобразити його в душі народного гумору" [11, 79]. Так, риси народного гумору, закорінені у фольклорну традицію, знаходимо в оповіданнях, публіцистичних статтях письменника чи фейлетонах, як-от: "Товариство для взаємного величання" (1910–1913), "Шерлок Голмес" (уперше надруковане 1923 р.) чи "Така справа" (вперше надруковане 1925 р.).

Прикметно, що в літературно-критичних статтях О. Маковей також звертає увагу на роль фольклору у творенні текстів того чи іншого письменника. Наприклад, аналізуючи поезію

С. Воробкевича, він каже про впливи на неї "народної пісні, фольклору та етнографії взагалі" [11, 111]. Прикметні думки з критичних праць О. Маковея про вплив фольклору на розвиток української літератури загалом.

Ці думки справедливо висновує з критичних статей О. Маковея дослідник його творчості Ф. Погребенник. Зокрема: "Слід підкреслити ще й таку думку О. Маковея. Вказуючи, що народна творчість була одним із джерел для розвитку української літератури на західноукраїнських землях, критик (О. Маковей – *Т. К.*) одночасно наголошує на тому, що вона являла собою той чудовий місток, по якому йшли до народу тогочасні письменники, виховані в основному в німецьких школах" [11, 111].

Цікаві спостереження Маковея про творчість Ю. Федьковича, вони розкривають, власне, і психологію творчості самого О. Маковея. Як наголосив Ф. Погребенник, "Федькович для своїх творів черпав матеріал з народного життя, з гуцульського фольклору" [11, 107]. І на ці аспекти звертає увагу О. Маковей, який так само послуговувався народними джерелами для своїх творів. Тому для нас є цілком слушні спостереження Ф. Погребенника про критичні праці О. Маковея про Федьковича, у яких він аналізує впливи фольклору на твори Ю. Федьковича.

Ф. Погребенник зазначає, що О. Маковей "спеціально не досліджував питання про зв'язок поезії Ю. Федьковича з народною творчістю, та все ж його побіжні думки з цього приводу цікаві, переконливі й допомагають глибше зрозуміти народний характер спадщини письменника. У праці О. Маковея вірно підмічено, що поет "...співав так, як нарід співає: тут і фразеологія народна, і ритміка народних пісень, і та люба наївність та щирість, якою нарід своїми піснями добирається до наших сердець" [Див.: 11, 106; 7, 154].

Андрій Чайковський, доктор права, був суддею в Бережанах, писав, як відомо, прозу на історичну тематику. Аналізуючи його творчість, О. Маковей, наприклад, висловив думку про письменницьку працю, що має узагальнюючий характер, є, власне, універсальною формулою: "Душа письменника – се не фотографічна плита, котру в який-будь апарат вложиш, а вона все однаково прийме "вражіння"; душа письменника – се его спеціальна

фотографічна плита і правда, ним відфотографована, се єго правда, яку він своїми очима бачив або повинен був бачити. Чим більше людей на ту єго правду згодиться, тим ліпше для автора і для єго твору; але можуть бути люди, що їм та правда не доконче видасться правдою" [5, 158].

Висновки. Як наголошує Ю. Ковалів [4, 71], Осип Маковей – "реаліст за типом світобачення", проте фольклористичний дискурс, як з'ясовано, у його творчості постає через особливості жанрів, образну систему, мотивну картину, морально-етичне спрямування, яке споріднене з усною народною творчістю. Отже, творчість письменника самоочевидно ілюструє впливи усної народної творчості. Крім того, для нас є цінним, що О. Маковей, аналізуючи твори своїх побратимів, також звертає увагу на фольклорні впливи і фольклорні риси в них. Цей напрям дослідження вважаємо перспективним у контексті письменників-сучасників О. Маковея.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ

1. Засенко О. Осип Маковей: життя і творчість / О. Засенко. – К. : Дніпро, 1968.
2. Засенко О. Талант багатогранний і самобутній <http://virchi.narod.ru/poeziya/makovey.htm>. Надруковано з видання Осип Маковей. Вибране. – К. : Дніпро, 1971.
3. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець XIX – початок XXI ст. : підручник : У 10 т. / Ю. Ковалів. – К. : Академія, 2013. – Т. 1.
4. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець XIX – початок XXI ст. : підручник : У 10 т. / Ю. Ковалів. – К. : Академія, 2013. – Т. 2.
5. Маковей О. Андрій Чайковський: літературно-критична студія / О. Маковей. – ЛНВ, 1898. – Т. 1. – Кн. 3.
6. Маковей О. Брати // Інтернет ресурс: <http://ukr-lit.com/osip-makovej-brati>.
7. Маковей О. Життєпись Осипа-Юрія Гординського-Федьковича / О. Маковей. – Львів : НТШ, 1911.
8. Маковей О. Твори : У 2 т. / О. Маковей. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1.
9. Маковей О. Твори : У 2 т. / О. Маковей. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2.
10. Погребенник Ф. Осип Маковей / Ф. Погребенник // Маковей О. Твори : У 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1. – С. 5–24.
11. Погребенник Ф. Осип Маковей : критико-біографічний нарис / Ф. Погребенник. – К. : Дніпро, 1960.
12. Стех Я. "Працювати, жити для народу буду, мушу..." (До 150-річчя від народження письменника, громадсько-культурного діяча Осипа Маковея // Інтернет ресурс: <http://vilne.org.ua/2017/09/pratsiuvaty-zhyty-dlia-narodu-budu-mushu>.

Надійшла до редколегії 4.12.17

Т. И. Конончук, канд. филол. наук, доц.
Академия адвокатуры Украины, Киев

ОСОБЕННОСТИ ФОЛЬКЛОРИСТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА В ТВОРЧЕСТВЕ ОСИПА МАКОВЕЯ

Рассматривается творчество Осипа Маковея (1867–1925) с точки зрения фольклористического дискурса. Определено, что устное народное творчество имело важное значение в формировании писателя и нашло свое отображение в текстах автора разных жанров на уровне сюжета, композиции, образной системы. Кроме того, автором были собраны и прокомментированы солдатские песни. Народнопесенный характер поэтического творчества засвидетельствовано также тем, что некоторые стихи О. Маковея стали популярными песнями, как например: "Не радуйся, враг..."

Ключевые слова: поэзия, баллада, легенда, фольклор, образ, фольклорная традиция, контраст, юмор.

T. I. Kononchuk, PhD., Associate Professor
Academy of Advocacy of Ukraine

FEATURES OF FOLKLORISTIC DISCOURSE IN THE OSYR MAKOVEY'S CREATIVITY

The article deals with the creativity of Osyp Makovey (1867–1925) from the point of view of folkloristic discourse. It was found out that oral folk art was important in the formation of the writer and found expression in the texts of the author of various genres at the level of the plot, composition, figurative system. In addition, the author collected and commented gourmet songs. The features of folk art in the poetry of the writer is also confirmed by the fact that some of O. Makovey's poems have become popular songs, such as: "Enemy, do not rejoice..."

Key words: poetry, ballad, legend, folklore, image, folklore tradition, contrast, humor.

УДК 94:329.17 (091)

Н. М. Малюга, канд. філол. наук, доц.
Криворізький державний педагогічний університет

ВІЙНА Й ПАТРІОТИЗМ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОСИПА МАКОВЕЯ І З ПОЗИЦІЇ СЬОГОДЕННЯ

Аналізується проблема патріотизму в доробку Осипа Маковея та її інтерпретація в сучасному художньому й суспільно-політичному дискурсі. Ідеться про те, що проблема патріотизму, патріотичного усвідомлення,

патріотичної рефлексії набуває актуальності в часи викликів, коли суспільство змушене боронити національні інтереси. Розуміння патріотизму українцем першої чверті XX ст. і першої чверті XXI ст. осмислюється в порівняльному аспекті.

Ключові слова: патріотизм, патріот, ура-патріотизм, патріотична рефлексія особистості.

Представники різних наук, зокрема філології, філософії, політології, етики, психології, богослов'я, оперують у своїх дослідженнях інтегративним поняттям "патріотизм". Особливої актуальності проблема патріотизму, патріотичного усвідомлення, патріотичної рефлексії набуває в часи викликів, коли суспільство мусить боронити національні інтереси (під час військових конфліктів, інформаційних воєн, зміни державного ладу).

Діяльність і творчість Осипа Маковea (1867–1925) просякнуті "патріотичним болем", ідеєю прищепити національну свідомість українській інтелігенції, відтак навіть побіжне ознайомлення з доробком письменника, якому закидали "національну вузькоглядність", дає змогу побачити патріотично спрямований вектор його ліро-епічного дискурсу. Під час Першої світової війни О. Маковea як офіцера запасу мобілізували на війну (був перекладачем при штабі кавалерійської дивізії; цензором поштової цензури в Чернівцях, пізніше служив перекладачем при штабі Карпатського корпусу). З огляду на сказане осмислення суті патріотизму українця першої чверті XX ст. і першої чверті XXI ст. у порівняльному аспекті є актуальним.

Метою нашої статті є дослідження поняття "патріотизм" у творах Осипа Маковea і з позиції сучасного художнього та суспільно-політичного дискурсу.

М. Тимчик у статті "Сутність і зміст поняття "патріотизм" у літературі" наводить визначення, запропоновані авторами таких видань: "Новый энциклопедический словарь" (М., 2004), "Педагогический словарь" (М., 1960), "Педагогический энциклопедический словарь" (М., 2002), "Педагогічний словник" (К., 2001), "Політологічний енциклопедичний словник" (К., 2004), "Словарь иностранных слов" (М., 1949), "Словарь философских терминов" (М., 2005), "Сучасна українська енциклопедія" (Х., 2006), "Толковый словарь русского языка" (М., 1996), "Універсальний

словник-енциклопедія" (К. ; Л., 2001), "Український педагогічний словник" (К., 1997), "Філософський енциклопедичний словник" (К., 2002) та ін. Вивчення названих джерел дозволяє досліднику дійти висновку, що патріотизм тлумачать через любов до Батьківщини; прив'язаність до місця свого народження, проживання; прагнення жертвувати особистими інтересами на загальну користь; відданість і прив'язаність до Вітчизни, свого народу; готовність до самопожертви і подвигу; любов до культурного середовища; шанобливе ставлення людей до своєї країни; відповідальність за її долю; сприяння успіхам держави у сферах внутрішнього життя й на міжнародній арені; гордість за надбання національної культури; піклування про історичну долю держави; повагу до історичного минулого й успадкованих від нього традицій; співчуття до страждань народу; соціальне почуття, змістом якого є любов до Батьківщини [7].

Свою чергою І. Чернова, проаналізувавши зміст статей із реєстровим словом "патріотизм" у лексикографічних працях "Енциклопедія політичної думки" (К., 2000), "Філософський енциклопедичний словник" (К., 2002), "Енциклопедія освіти" (К., 2008), "Універсальний словник-енциклопедія" (К., 2001), зауважує: "Прикметно, що у визначеннях патріотизму ключовими словами виступають *почуття, моральний принцип, позиція, найзначуща незмінна цінність* тощо. Це, зрозуміло, інспірує ряд питань, зокрема таких: чи є патріотизм лише *почуттям*, або *принципом, позицією* чи *незмінною цінністю*, до того ж, *властивою усім сферам життя суспільства*?" [8, 234].

У сучасному українському науковому дискурсі поняття "патріотизм", "патріот" трактують по-різному, ми спиратимемося на дефініції, фіксації яких пропонує "Великий тлумачний словник сучасної української мови":

Патріотизм, -у, ч. Любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви й подвиги. // перен. Відданість чому-небудь, любов до чогось. ** **квасний патріотизм** (див. **квасний**) [1, 711].

Патріот, -а, ч. Той, хто любить свою Батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради них на жертви і подвиги.

Квасний патріотизм, ірон. — схиляння перед відсталими формами життя й побуту своєї країни, вихвалювання всього свого й відкидання чужого [1, 423].

Осип Маковей поняття "патріот" розглядає у зв'язці "інтелігент — патріот". Загальне розчарування в інтелігенції спричиняє іронізування над її діями: *...патріоти і так не могли дати собі ради з вексями, які попідписували і які треба було в пору сплачувати* (3, с. 47); *Інші виділові були, правда, щирі патріоти, але їх патріотичних підписів на вексях був би навіть ніхто й не приймив...* (3, с. 47); *Такі гарні думки нам, товаришам Коломійця, дуже подобалися; але, сором сказати, ми не завжди йшли його слідом, не хотіли приймати мук на себе, не хотіли бути добрими патріотами* (3, с. 409); *...блискучі колись помости втратили небавом свою ясність і затоптали їх патріотичні ноги інтелігенції, а ще більше селян* (3, с. 47). Письменник доходить висновку про показний патріотизм сучасників, так званий ура-патріотизм: *[...] не штука бути патріотом, коли тобі з твоїм патріотизмом вигідно жити; правдивим патріотом є ти лиш тоді, коли ти через патріотизм терпиш на тілі і на душі* (3, с. 409).

Ура-патріотизм, -у, чол. Показний, галасливий, хибний патріотизм; патріотизм радше на словах, ніж на вчинках [2].

Ура-патріот, -а, чол., зневаж. Особа, що вдається в ура-патріотизм [2].

Любов до батьківщини є своєрідним культом, який тим щиріше сповідують, чим частіше його справляють. Однак у сучасному суспільстві ми часто стаємо свідками прояву ерзац-патріотизму, який у художній літературі описано із сарказмом: *Ти вірив братерству і чути не хотів про дрібненьку гетьманщину і прагматичні амбіції, прикриті єлейною патріотичною маскою, про сліпоглухонімосту українців* (5, 58); *Кожен із пробуджених нашими загиблими спершу почне вимахувати синьожовтим прапором і обвішувати себе тризубцями і тризубенятами* (6, 67). Такий ура-патріотизм немає нічого спільного ні з любов'ю до Батьківщини, відповідальністю за її долю і готовністю служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу; ні з позицією, яка поєднує відданість і любов до батьківщини, солідарність із власним народом

і повагу до інших народів і пошану до їхніх суверенних прав; ні з політичною ідеєю; ні з почуттям, яке може бути поставлене на службу різного роду переконанням, особливо в часи війни; ні з суспільним моральним принципом діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині й захищати її від ворогів.

Українець з Австро-Угорської імперії, Осип Маковей поняття "патріотизм" нерозривно пов'язує з поняттям "Вітчизна", розуміє його як готовність до самопожертви і подвигу: *Оден з них, найбільший, має напис: "Pro patria". Це пам'ятник для оборонців тої спільної австро-угорської "вітчизни", що для одних народів була вітцем, а для других вітчимом, а для третіх тяжким ворогом – і тому сама також загинула. Солодко і славно за вітчизну вмирати – але треба її мати...* (3, 235). Письменник резюмує: самопожертва за Вітчизну (як прояв патріотизму) солодка і славна, але цю *patriam* треба мати. О. Маковей порушує проблему, "громадянського сирітства", яка не втратила актуальності й нині: *Щезають кріси і гармати, ворожа політика і самолюбні рахунки сильних, – і над великим простором землі з-поза хмар визирає тепле і ясне сонце – невидима сила теплого, доброго людського почуття, що єднає і тих, що осталися у близькій Україні, на захід від Збруча, і тих, котрим несподівано прийшлося жити, воювати або вмирати на Вкраїні далекій...* (3, 244). Водночас, безпосередній учасник подій вікової давності змушує замислитися над тим, за яку вітчизну воювали / воюють та вмирили / вмирають: за ту, яка була / є "вітцем", чи за ту, яка була / є "вітчимом", чи за ту, яка була / є "тяжким ворогом"? Як жити українцям у "близькій" та "далекій" Україні, коли щезнуть "кріси і гармати, ворожа політика і самолюбні розрахунки сильних"?

Солдати зобов'язані своїми діями стверджувати патріотичну мораль. Від воїнів конче вимагається, щоб вони, по-перше, були готові віддати власне життя за безпеку держави і, по-друге, щоб ця готовність (жертвність) не залежала від їхнього власного

судження про справедливість чи несправедливість дій військового керівництва їхньої країни в тому чи тому конфлікті, на тій чи тій війні. По суті, це експлуатація соціального почуття, змістом якого є любов до Батьківщини, про що Осип Маковей пише із сарказмом: **Поле честі, поле слави! Ах, як гарно всі короновані і некороновані самодержці і їх помічники поназивали ці поля, куди вони посилали людей на смерть! Тут, братчику, твоя смерть – не людська звичайна смерть, тільки геройська; і поле, на котрім тебе застрілили, як зайця, не звичайне собі поле, що картоплю родило, воно – поле честі, поле слави! Тебе, братчику, поховали там, у байраці і забули, а з поля честі, поля слави, на котрім ти погіб, нема нікому ні честі, ні слави, ні навіть картоплі, бо ніхто його не оре і не засаджує. Не стало людей, нема коней, забракло й картоплі...** (3, 246). "Коровані і некороновані самодержці і їх помічники" (власне, держава) позбавляють себе відповідальності за те, що "вони посилали людей на смерть".

За високим стилем, патетикою ("поле честі, поле слави") криється цинізм очільників і достойників.

Справжня реальність постає в непривабливо-оголеному вигляді: **Ах, це ж вояк: на правій нозі від коліна залізна протеза, під пахвою деревляна куля-підпора, рука обвита, голова забандажована, на плечах мішок** (3, 242); **Цілий світ – інвалід, отакий самий, як цей, що пішов до шпиталю з хлібом у мішку. Доборовся!..** (3, 243). На думку О. Маковея, як понівечений вояк-інвалід іде до шпиталю, де йому надають медичну допомогу, так і світ-інвалід ("отакий самий") потребує лікування, перебалансування.

Перекладач при штабі кавалерійської дивізії, а згодом перекладач при штабі Карпатського корпусу Осип Маковей добре обізнаний із діяльністю воєнних кореспондентів, дописи з фронту яких підпорядковані прагматичній меті підтримання патріотичних настроїв у суспільстві: **На обіді в штабі дивізії був воєнний кореспондент одної віденської газети, "очевидець" всього того, що діється на фронті, відважний, бо заїхав аж до штабу дивізії, де кулі не залітають** (3, 254); [...] **кореспондент записує собі щось – очевидно, вісті з самого фронту, – він уже**

все знає так, як би сам був в окопах і бачив братання, – а я думаю про свого знайомого простого вояка, що приніс мені газети, і порівнюю його слова про братання зі словами отсих висококультурних людей (3, 254). Це така викривлена реальність, сконструйована на замовлення держави.

Ми свідомі того, що розуміння патріотизму українцем першої чверті ХХ ст. і першої чверті ХХІ ст. різниться. Наведемо дані дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова 18–23 листопада 2016 р. в усіх регіонах України, за винятком окупованих територій, серед 2015 респондентів. Так, 67% громадян вважають себе патріотами України, 10 % відповіли на це питання негативно, 10 % – відповіли, що це залежить від ситуації, а 13 % вагалися з відповіддю. За власними оцінками респондентів, найбільшою мірою почуття патріотизму посилили героїзм і самовідданість українських військових, добровольців, волонтерів, виявлені в боротьбі проти російської агресії та сепаратистських рухів (71 % опитаних), російська агресія проти України: анексія Криму, військова підтримка сепаратистських формувань на Донбасі, що принесли значні людські та економічні втрати (55 %), Майдан (50 %), конфлікт на Донбасі та його наслідки (49 %).

Згідно з даними Центру Разумкова, дії влади з реалізації реформ у 2014–2016 рр. у 42 % опитаних послабили почуття патріотизму.

"Перший міський" канал (Кривий Ріг) у рубриці "Відкрита трибуна" презентував відеоопитування "Що таке патріотизм?" (матеріал від 24 жовтня 2017 р. на KR 24com.ua):

Олег Юрійович, пенсіонер: "У широкому розумінні – це коли *інтереси своєї держави вищі від інтересів будь-якої іншої*" (1);

Юлія, майстриня з виготовлення ляльок: "Патріотизм – це *любов до свого народу*, притому не агресивна любов, а та любов, яка надихає, тобто приносить лише якісь позитивні емоції" (2);

Катерина, студентка: "У моєму розумінні патріотизм – це коли *люди*, навіть коли їздять до різних інших країн, навіть якщо в них великий бізнес, усе одно вони повертаються сюди, тому що вони *люблять цю країну*" (3);

Олексій, приватний підприємець: "Напевне, це *любов і повага до Батьківщини*, до країни, у якій ти народився, до громадян, які живуть у цій країні. Поважати стариків, людей, земляків своїх" (4);

Андрій, студент: "Патріотизм – це така штука, яка *дозволяє* нам *любити свою країну*, покращувати її, у важких ситуаціях нам не варто кидати її, нам варто допомогти, зробити щось гарне" (5);

Олександра, учитель молодших класів: "Це щось більше, ніж показуха, щось більше, ніж просто одягнуті вишиванки без якогось толку, це щось глибше, ніж просто стадний інстинкт, нав'язаний нам державою, можливо, деякою мірою. Загалом, патріотом можна бути тихо. Патріотизм для мене – це просто *віра* в краще, у *свою країну*, можливо, навіть у гарне майбутнє, яке нас чекає" (6);

Богдан, студент: "Насамперед, це *шанування країни*. Незалежно від того, у якій ти країні народився, ти повинен її поважати, тому що ти в ній народився; незалежно від того, у якій ситуації знаходиться країна, ти повинен поважати її і любити, не виїжджати, не тікати, ти повинен поважати свою країну" (7).

Лише одна відповідь студентки Катерини (3) звучала українською мовою, решту реплік респондентів ми переклали, зберігши авторську стилістику. Учасники опитування суголосно тлумачать патріотизм через любов до Вітчизни (*patria* – Батьківщина / Вітчизна), демонструють здатність до патріотичної рефлексії – "самоусвідомлення (самооцінка, самопізнання, саморозуміння, самовідчуття) людиною душевного стану, своїх учинків, самоаналіз та сприйняття спільних психологічних особливостей менталітету, осмислення свого минулого, нинішнього і майбутнього та належності до своєї нації, свого народу" [4, 82].

І. Чернова додає: "Патріотичну рефлексію, на наш погляд, вирізняє від звичайного самоаналізу те, що її суб'єкт розглядає себе і свої духовно-практичні зв'язки у контексті загальних категорій світомишлення – таких, як Батьківщина, час і вічність, життя і смерть тощо, і дозволяє особистості долати свої безпосередні, наївно-прагматичні оціночні реакції і занурюватися до

вищих універсальї, опосередкованих численними практичними і духовними факторами" [8, 235].

По суті, відповіді респондентів, особливо представників молодшого покоління, зокрема студентів Катерини (3), Андрія (5), Богдана (7), можуть слугувати розлогим коментарем вислову римського філософа Сенеки: "Люблять батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що своя".

Отже, патріотично спрямований вектор ліро-епічного дискурсу Осипа Маковея накреслений ідеєю прищепити національну свідомість українській інтелігенції. Письменник викриває показний патріотизм сучасників, так званий ура-патріотизм, критично ставиться до спроб експлуатації соціального почуття, змістом якого є любов до Батьківщини.

Патріотизм – явище соціально-історичне і має в різні епохи різний соціальний і класовий зміст. Патріотизм передбачає більше, ніж поєднання моральних принципів: він є всезагальною відданістю окремій історичній спільності. Саме тому його варто вивчати й аналізувати в системі сучасних суспільних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2003.
2. Вільний тлумачний словник. Новітній онлайн-словник української мови (2013–2017). – Режим доступу : sum.in.ua
3. Маковей О. С. Твори / О. С. Маковей : У 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2.
4. Михальченко Н. В. Розвиток патріотичної рефлексії у молодшому шкільному віці / Н. В. Михальченко // Вісн. Одеськ. нац. ун-ту, 2003. – Т. 8. – Вип. 10. Серія : Психологія. – С. 80–84.
5. Процюк С. Інфекція / С. Процюк. – Брустурів : Дискурсус, 2016.
6. Процюк С. Під крилами великої матері. Ментальний Майдан / С. Процюк. – Брустурів : Дискурсус, 2015.
7. Тимчик М. В. Сутність і зміст поняття "патріотизм" у літературі / М. В. Тимчик. – Режим доступу: [lib.iitta.gov.ua/5668/1/ СУТНІСТЬ_поняття_22.pdf](http://lib.iitta.gov.ua/5668/1/СУТНІСТЬ_поняття_22.pdf)
8. Чернова І. В. Проблема патріотизму в сучасному науковому дискурсі / І. В. Чернова // Військ.-наук. вісн., 2011. – Вип. 15. – С. 228–238. – Режим доступу. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2011_15_21.

Надійшла до редколегії 5.12.17

Н. Н. Малога, канд. филол. наук, доц.
Криворожский государственный педагогический университет

ВОЙНА И ПАТРИОТИЗМ В ИНТЕРПРЕТАЦИИ ОСИПА МАКОВЕЯ И С ПОЗИЦИИ СОВРЕМЕННОСТИ

Анализируется проблема патриотизма в наследии Осипа Маковея и ее интерпретация в современном художественном и общественно-политическом дискурсе. Речь идет о том, что проблема патриотизма, патриотического сознания, патриотической рефлексии приобретает актуальность во времена вызовов, когда общество вынуждено защищать национальные интересы. Понимание украинцем патриотизма в первой четверти XX ст. и в первой четверти XXI ст. осмысливается в сравнительном аспекте.

Ключевые слова: патриотизм, патриот, ура-патриотизм, патриотическая рефлексия личности.

N. N. Maliuga, cand. of philology
State Pedagogical University of Kriviy Rig

WAR AND PATRIOTISM OF JOSEPH MAKOVEY'S INTERPRETATION IN THE NOWADAY ATTITUDE

In the article the analysis of the poser of the patriotism in Joseph Makovey's works and interpretation of this poser in the modern artistic, social and political discourses are presented. The article deals with the question of the patriotism, patriotic awareness, patriotic reflection which become very topical in the time of challenges, when our society must protect national interests. The understanding by Ukrainian of the first quarter of the twenty century and the first quarter of the twenty-first century is comprehended in the comparative aspect.

Key words: patriotism, patriot, jingoism, patriotic reflection of the personality.

УДК 821.161.2–32

В. М. Миронюк, канд. філол. наук, доц.
Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне

ОСИП МАКОВЕЙ – ДОСЛІДНИК І ПОПУЛЯРИЗАТОР ТВОРЧОСТІ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ

Досліджуються міжособистісні і творчі взаємини Осипа Маковея та Марка Черемшини через епістолярну спадщину. Простежено літературно-критичну, літературно-дослідницьку й редакторську діяльність Осипа Маковея, яка відіграла значну роль у творчій долі письменника-покутянина й розвитку української літератури кінця XIX – початку XX ст.

Ключові слова: Осип Маковей, Марко Черемшина, Іван Франко, редактор, літературно-критична діяльність, ідейно-творчі зв'язки.

Творчий доробок Марка Черемшини дає багатий матеріал для розмови про зв'язки письменника з літературно-дослідницькою й редакторською діяльністю Осипа Маковея – автора статей, фейлетонів, рецензій і літературно-критичних нарисів, систематичних оглядів культурно-громадського й літературно-мистецького життя України. Неоціненне значення мали його поетичні збірки "Поезії" (1895), "Подорож до Києва" (1897), "Ревун" (1910). Талант письменника виявився в прозових творах, зокрема, "Залісся" (1897) і "Ярошенко" (1905), збірках "Наші знайомі" (1901), "Оповідання", "Кроваве поле" (1921), "Примруженим оком" (1923), працях з етнографії – "Рекрут", "Звичаї, обряди і повір'я святочні в місті Яворові", мовознавства – "Три галицькі граматики", історії – "Матеріали до історії Буковинської Русі".

Редакторська, публіцистична й дослідницька праця Осипа Маковея мала чимало особливостей, але разом із тим була важливою складовою частиною розвитку загальноукраїнського видавничого процесу. Її позитивно оцінювали Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Василь Стефаник, Марко Черемшина.

До вивчення особливостей творчого процесу публіцистичної та редакторської діяльності О. Маковея зверталось чимало дослідників: І. Франко, Ф. Погребенник, О. Засенко, В. Лесин, М. Мединська-Ковальчук тощо. Водночас, попри достатньо широковекторний і розмаїтий спектр літературно-критичних рефлексій українського літературознавства, питання зв'язків письменників-покутян із літературно-дослідницькою й редакторською діяльністю Осипа Маковея залишаються ще на периферії наукових пошуків.

Метою нашої розвідки є міжособистісні та творчі взаємини Осипа Маковея й Марка Черемшини.

Осипа Маковея з впевненістю можна назвати одним із творців української модерної нації, її духовності. Ідея самостійної української державності, згідно переконань митця, не суперечила національним інтересам інших народів, навпаки, сприяла їхньому забезпеченню. У світогляді українських діячів, що виступали на сторінках "Буковини", зокрема, Марка Черемшини, Леся Мартовича, Ольги Кобилянської й інших важливою також була національна ідея, яка розглядалася як ідея буття українсь-

кого народу, визначальний чинник його ментальності, критерій моральних і політичних позицій людини.

Творчість Осипа Маковей відіграла велику роль в об'єднанні суспільно-літературних сил Галичини, Буковини, Закарпаття, у розвитку літератури на українських теренах. Важливим естетичним кодексом для Осипа Маковей було життя. Ще в юнацькі роки у своєму щоденнику записав, що мусить працювати й жити для народу. Цього принципу дотримувався сам, у таких естетичних переконаннях виховував і молодих письменників. Подібно до своїх сучасників і побратимів – Василя Стефаника, Леся Мартовича, Марка Черемшини, Осип Маковей умів стисло й сильно зображувати спостережені в житті явища. В основу багатьох творів він поклав дійсні або цілком правдоподібні факти й події і змалював їх у такому освітленні, що, зрештою, надав їм бажаного художньо-узагальненого характеру, значного суспільно-політичного звучання. Зразком такого твору є образок "Поза правом" (1908), у якому автор представив звичайну за тодішніх умов історію розорення селянина-бідняка, перетворивши її в гостру політичну сатиру, спрямовану проти австро-угорських законів.

Маковей-редактор (ідучи за прикладом І. Я. Франка), турбувався про молодих письменників і допоміг увійти в літературу Маркові Черемшині, О. Ю. Кобилянській, С. М. Ковалеву, Т. Г. Бордуляку, Є. І. Ярошинській та іншим авторам, твори яких друкував на сторінках "Буковини". Редактором її Осип Маковей працював упродовж 1895–1897 рр. Відомо, що тут же було опубліковано чимало творів Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Марка Вовчка, Юрія Федьковича й ряд перекладів із слов'янських і західноєвропейських літератур.

Важливим для дослідження видається листування Марка Черемшини із Осипом Маковеем. В "Автобіографії" письменник зазначає: "На літературному тлі переписувався я з Франком, Ол. Борковським та О. Маковеем, та вся та переписка в часі світової війни пропала" [10, с. 349]. У найповнішому на сьогодні двотомному виданні творів Марка Черемшини надруковано 39 листів до різних адресатів: В. Гнатюка, М. Зерова, М. Рудницького, М. Павлика, із них 7 – до Осипа Маковей.

Ще будучи учнем Коломийської гімназії Марко Черемшина надіслав листа до Осипа Маковея. У листі від 26 грудня 1895 р. ішлося про перші спроби пера Марка Черемшини, які він просив "коли воно що путнього, то здаруйте його поміщенням в Вашім часописі "Буковина" або в "Неділі" (літературний ілюстрований додаток до газети "Буковина"), а коли це мовляв, нісенітниця, так і будьте ласкаві назад їм ід мені чимчикувати веліти. Крім того, ще дещо у мене є, та коби воно лишень Вам придатне, то з усіх сил служити Вам му" [10, 356]. Із листів Марка Черемшини до Осипа Маковея 1896 р. довідуємося, що в цей час він мав готові до друку твори (лист від 1 квітня 1896 р.).

1896 р. Маковей надрукував у "Буковині" оповідання з гуцульського життя Марка Черемшини "Керманич". Наступного року в тій же газеті з'явилися нові твори письменника – оповідання "Нечаяна смерть" і цикл поезій у прозі "Листки". Цикл "Листки" Маковей гостро критикував, вважаючи, що талановитий автор намагався "підійти під лад" тодішніх модерністів, прагнучи "словом описати такі ніжні речі, як ледові квіти", і впадав "у надмірну, майже нездорову чутливість" [3]. Критик рішуче заявив, що такі твори йому не подобаються, і радив Марку Черемшині будувати твори на реальних подіях, а не на заморожених фіалках та ледових квітах.

За порадою Осипа Маковея, Івана Франка Марко Черемшина почав писати твори з життя і побуту гуцульського селянства: "Франко радив мені закинути писати поезію в прозі та вернути до "Парасочки", себто до мужиків" [10, 343]. "Вам як майбутньому письменнику народна творчість конче потрібна, збирайте її, бо ніде краще й правдивіше не передано життя народу ... У них за смутком відчувається велика сила, енергія, порив до свободи. Пісня – це жива правда і про нове, і про старе. А приказки, прислів'я – це ж справжня філософія!" [8, 41]. Довівши, що тема села не тільки невичерпна щодо сюжетно-тематичних можливостей, а й не обмежує жанрових пошуків, образно-стильових можливостей художнього змалювання. Вся справа полягає в глибині трактування та актуальності теми, висоті й новизні худож-

ньої культури її викладу. Марко Черемшина без вагання стає на шлях, вказаний Іваном Франком, Осипом Маковеем.

Опублікувавши в 1899 р. на сторінках "Літературно-наукового вісника" (Франко був одним із редакторів цього журналу) перші "образки з гуцульського життя" "Святий Миколай у гарті", "Хіба даруймо воду" Марко Черемшина був вдячний Франку за те, що він підтримав його перші спроби показати "конаючу Гуцулію".

Критика Маковея, водночас з порадою Франка "вернути до мужиків" – до правдивого зображення дійсності, відіграла вирішальну роль у подальшому розвитку Марка Черемшини як письменника, видатного майстра новел з життя гуцульського селянства, який знаходить своє справжнє покликання та визнання з боку найвимогливіших критиків.

Цікавим був лист, написаний Марком Черемшиною у Відні 5 січня 1897 р. до О. Маковея: "Посилаю Вам: переклад 4 поезій Кольцова, малі оповідання: "На світ-вечір" і "Студентські сни", відчит "Гуманно-просвітний світогляд в поезіях Т. Шевченка". Коли вважаєте за відповідне, то прошу помістити в часописі, а то все під псевдонімом "Марко Черемшина", лишень відчит під початковими буквами І. С. ...Заразом прошу моє властиве ім'я і прізвище в тайні заховати. Окрім прохання надрукувати твори, письменник поділився враженнями від побаченого в рідному селі Кобаки: "Домашня наша мужицька біда та злидні пригнобили мене дуже. Я рад би був чим-небудь допомогти своїм родичам; отже, я працював враз з ними" [10, 358]. Про навчання у Віденському університеті (гроші на яке заробляв приватними уроками) писав: "Я постановив собі йти сміливо до своєї цілі: образуватись, щоб своєму народові коли не помочи, то бодай сорому не наробити" [10, 358]. Ці твори в "Буковині" надруковані не були. Відомо, що у листі від 24 червня 1897 р. Марко Черемшина просить редакцію повернути статтю "Гуманно-просвітний світогляд в поезіях Т. Шевченка".

Про те, що не все надіслане на адресу О. Маковея отримувало його схвальну оцінку, свідчать і такі рядки в одному з листів: "Найперше всього складаю Вам сердешню подяку за колишню

пораду і справжній безсторонній осуд моєї першої з молодечих літ роботи на полі поезії. Я сам на ню багато не числив, бо то були мої перші молодечі почини, що їх стійність після оцінки справдешнього майстра пізнати було для мене із деяких взглядів доконечною річею" [10, 356].

Невдалою, як свідчить листування, виявилася спроба надрукувати на сторінках буковинських часописів драму "Несамовиті", котру автор подав на конкурс краєвого виділу в Галичині. Марко Черемшина переробив драматичний твір і новий варіант планував надіслати до чернівецького культурно-освітнього товариства "Руська бесіда". Про це він напише в листі від 1 квітня 1896 р. до Осипа Маковей: "Думаю відослати на руки "Руської бесіди" [10, 357]. Проте із задуму "вирядити" драму "із моєї скриньки під стріху моїх братів гуцулів" [10, 357] нічого не вишло – вона залишилася ненадрукованою і рукопис не виявлено. Її вперше опублікували 1974 р. за чорновим автографом, де збереглися лише уривки драматичного твору.

Наприкінці 1897 р. журнал "Зоря" було реорганізовано в загальноукраїнський літературний і культурно-громадський щомісячник "Літературно-науковий вісник". До співробітництва в редакції журналу, з ініціативи І. Я. Франка й М. І. Павлика, був запрошений також Осип Маковей. Редактором у цьому органі він працював до весни 1899 р., аж поки не поїхав до Відня.

Марко Черемшина продовжував листування з О. Маковесем, у результаті якого на сторінках художньо-публіцистичного часопису з'явилися твори ("Хіба даруймо воду" (1899), "Святий Миколай у гарті" (1899), "Раз мати родила", "Основини", "Злодія зловили" (1900) та ін.). Твір "Хіба даруймо воду" письменник просив у О. Маковей надрукувати не в рубриці "Перші спроби", а в основному розділі. Прохання автора було виконане: "Не сердьтеся, прошу, що на Ваші руки посилаю свій рукописний "образок з гуцульського життя", стор. VIII під заголовком "Хіба даруймо воду" з прошенням о поміщення в "Літературно-науковому віснику"... Коли б же хвальна редакція згодилася на поміщення, то я згори застерігаюсь, щоб не поміщено його в рубриці "Перші проби" [10, 360].

Із листів до Осипа Маковей Марко Черемшина постає скромною, тактовною людиною, яка нікому не хоче нав'язувати свої проблеми. Дуже мало говорить про себе. Більше інформації подає про свої твори і про друзів, зокрема В. Стефаника.

Отже, літературно-критична і літературно-дослідницька діяльність Осипа Маковей відіграла значну роль у розвитку української літератури кінця XIX – початку XX ст., зокрема у власному житті й у громадсько-політичній та літературній діяльності Марка Черемшини. Листування О. Маковей з письменниками-сучасниками, а особливо його численні публіцистичні літературно-критичні та історико-літературні праці мають багато цінного матеріалу, що допомагає теперішнім дослідникам глибше і всебічніше з'ясувати явища суспільно-політичного, літературного і загально-культурного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнідан О. Д. Марко Черемшина: Нарис життя і творчості / О. Гнідан. – К. : Дніпро, 1985.
2. Засенко О. Осип Маковей (Літературно-критичний нарис) / О. Засенко // Маковей О. Вибрані твори. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1961. – С. 3–41.
3. Засенко О. Є. Марко Черемшина: Життя і творчість / О. Засенко. – К. : Дніпро, 1974.
4. Маковей О. С. Твори : У 2-х т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1.
5. Маковей О. С. Твори : У 2-х т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2.
6. Медінська-Ковальчук М. Спогад про Маковей : // Маковей О. Український письменник-реаліст, активний громадський діяч // Українське слово. – 2002. – 29 серп. – 4 верес. – С. 13.
7. Погребенник Ф. Осип Маковей (критико-біографічний нарис) / Ф. Погребенник. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1960.
8. Семанюк-Черемшина Н. Спогади про Марка Черемшину / Н. Семанюк-Черемшина. – Ужгород, 1957.
9. Франко І. З останніх десятиліть XIX віку. Зібрання творів : У 50 т. / І. Франко. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 41.
10. Черемшина Марко. Новели. Посвяти Василеві Стефанику. Ранні твори. Переклади. Літературно-критичні виступи. Спогади. Автобіографія. Листи / М. Черемшина. – К. : Наук. думка, 1987.

Надійшла до редколегії 3.10.17

В. М. Миронюк, канд. филол. наук, доц.
Международный экономико-гуманитарный
университет имени академика Степана Демьянчука, г. Ровно

ОСИП МАКОВЕЙ – ИССЛЕДОВАТЕЛЬ И ПОПУЛЯРИЗАТОР ТВОРЧЕСТВА МАРКА ЧЕРЕМШИНЫ

Исследованы межличностные и творческие взаимоотношения Осипа Маковей и Марка Черемшины через эпистолярное наследие. Прослежено литературно-критическую, литературно-исследовательскую и редакторскую деятельность Осипа Маковей, который сыграл значительную роль в творческой судьбе писателя-покутянина и развития украинской литературы конца XIX – начала XX в.

Ключевые слова: Осип Маковей, Марко Черемшина, Иван Франко, редактор, литературно-критическая деятельность, идейно-творческие связи.

V. M. Myroniuk, cand. of philology
International University of Economics
and Humanities named Academic Stepan Demianchuk

OSYP MAKOVEI IS AN INVESTIGATOR AND POPULARIZER OF MARK CHEREMSHYNA'S CREATION

This article deals with investigation of Osyp Makovei and Mark Cheremshyna interpersonal and creative relationships through epistolary heritage. Osyp Makovei literary-critical, literary-research and editorial activity which played a significant role in the creative destiny of the writer-pokutianyn and development of Ukrainian literature at the end of the XIX – beginning of XX centuries were followed up.

Key words: Osyp Makovei, Marko Cheremshyna, Ivan Franko, editor, literary-critical activity, ideological and creative contacts.

УДК 821.161.2-3218/19 Маковей

Н. Науменко, д-р філол. наук, проф.
Національний університет харчових технологій, м. Київ

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ЛІРИКУ ОСИПА МАКОВЕЯ

Розглянуто ряд ліричних і ліро-епічних творів Осипа Маковей під кутом зору їхнього формозмістового (жанрового, стильового, образного, зокрема інтертекстуального) наповнення. Показано, що потреба нового прочитання творчості поета зумовлює введення в контекст літерату-

рознавчого дослідження інших концептів – історичних, соціологічних, природознавчих.

Ключові слова: українська поезія зламу XIX–XX ст., творчість О. Маковей, образ, символ, жанр, лірика, ліро-епіка.

Осип Маковей був письменником – "джентльменом". Він любив одягатися за вимогами "доброго тону". На його одязі не можна було помітити ні порошинки. Взагалі він справляв враження людини, "застебнутої на останнього гудзика". Любив точність, порядок і акуратність, вирізнявся великою працездатністю. Осип Маковей друкував у сучасній йому українській пресі безліч статей без підпису, часто вибираючи псевдонім чи криптонім; як директор школи, не хотів вступати в конфлікт з властями. Водночас різко виступав проти надуживання вигаданими іменами: *"Який виступ зі своїм прізвищем не додає сили самому автору! Чим більше він має псевдонімів, тим гірше для нього і для читача. Найлучче було б не вживати зовсім псевдонімів, а коли вже треба, то уживати і улагодитися так, щоб жоден ворог його не відгадав... Відвага – прикмета така, що годиться її мати!"* [6, 532].

Писав вірші, оповідання, повісті, великі наукові розвідки. Життєпис Ю. Федьковича авторства Осипа Маковей налічує понад 500 сторінок. Все, до чого брався цей спокійний і розважливий чоловік, виходило добротним і солідним. Прикметно, що при всій своїй пунктуальності й акуратності Осип Маковей був видатним гумористом і саме тут залишив найбільш тривкий слід.

1885 р. Іван Франко надрукував у "Зорі" переклад Маковей з Гейне, 1886 – переклад міфу "Орфей і Еврідіка" з "Метаморфоз" Овідія, а також оригінальний вірш поета "Заказні яблука". У 1894 р. вийшла друком збірка "Поезії", у 1897 р. – "Подорож до Києва".

Особливо цінним у редакторській діяльності Осипа Маковей було те, що він допоміг увійти в літературу таким письменникам, як Ольга Кобилянська, Марко Черемшина, Тимотей Бордуляк і багатьом іншим, чий твори друкувалися в чернівецькій газеті "Буковина".

Власну літературну творчість Осип Маковей почав у середині 80-х рр. Від самого початку у його поетичних творах органіч-

но поєднувалися громадянські й інтимні мотиви, літературні ремінісценції співіснують із фольклорними. Маковей відображав тяжке життя селян, трагічні події Першої світової війни, рішуче протестував проти соціального й національного гноблення, оспівував красу рідного краю, утверджував духовну спорідненість, єдність національної долі галичан і буковинців із братами з Наддніпрянської України, висловив надію на возз'єднання українських земель.

У ряді творів виступив з осудом духовної тиранії, релігійного фанатизму. У збірці "Подорож до Києва" змалював поривання прогресивних сил України до свободи, звеличив образ Миколи Лисенка. Виступав Маковей і в жанрі ліричної медитації, пейзажного малюнка. Його лірична поезія за формозмістовим ладом часом наближена до народної пісні.

Мета цієї роботи – формування нового погляду на лірику Осипа Маковея, зумовленого потребою вироблення та введення в обіг новітніх аналітичних парадигм (з урахуванням методів інших наук – історії, соціології, природознавства тощо).

Перш ніж говорити про жанрову наповненість творчості поета, варто згадати й такий факт. Леся Українка в листі до Осипа Маковея 28 травня 1893 р. писала, що *"часто у поетів настрій поетичний залежить від погоди, – одні найбільше пишуть навесні, в чудову погоду, другі можуть писати тільки під час осінніх дощів, – у мене ж сей настрій залежить найбільше від того, яка погода в душі, і я пишу найбільше в тії дні, коли на серці негода..."* [4, 252]. Пейзажна лірика Осипа Маковея, незалежно від жанру, і справді позначена вживанням так званих "сезонних" слів – подібно до японської поезії.

Ряд Маковеевих архітворів можна зарахувати до елегійної жанрової матриці. Як справедливо говорить Олена Ткаченко, елегія – це ліричний твір медитативного характеру, журливої тональності. Її поетична сюжетна основа – емоційна реакція ліричного персонажа на певні події, ситуації, психологічні імпульси (почуття, спогади, переживання) чи його конкретний душевний стан – меланхолія, смуток, навіть страждання [5, 8].

Екзистенціальне начало в елегії, яке зумовлює її сумовитий настрій, обстоював В. Домбровський: "Втрата чогось дорогого

в житті, нездійсненні бажання, контраст між мріями і суворою, невмолимою дійсністю життя та викликані цим почуття – творять у різних відмінах і варіаціях теми елегійної лірики. Почуття туги і смутку злагоджене в елегії смиренністю, що впливає з рефлексії" [1, 350–351].

Промовистим прикладом цьому є вірш О. Маковея, який так і називається – "Елегія":

*Коли помрем і заростем квітками,
У споминах ще оживем не раз.
Аж поки поруч з нашими кістками
Заснуть усі, що пам'ятали нас.
І буде це вже наша смерть остання.
Наш порох вітер світом розжене... [2, 599].*

За образним ладом зачин вірша репрезентує класичну елегійну настроєність, уведена, до того ж, в образний контекст "Рубаїв" Омара Хайяма (проблема метемпсихозу – перевтілення душі в майбутньому). Це робить поетичну інтонацію ще трагічнішою – аж до підпорядкування настроїв природи настроям ліричного персонажа: "Прийде весна, прийде пора кохання, / А нас ніхто й ніколи не спімне...".

Водночас, поряд із сумними думками, діалог ліричного героя з довкіллям виникає як вербальний символ осяяння, сподівання:

*Аж вийде раз колись дівча самотнє
В полудне ясне в тихий сонний ліс:
Неждано серце защемить скорботнє
І ясний світ померкне їй од сліз...*

Символічним образом – Wendepunkt' ом, який переводить ліричну оповідь О. Маковея на епічний (новелістичний), а далі – й на міфічний рівень, є концепт "серце", нежданий біль у якому й зворушить дівочі думи та спогади. У колізії тлінності людського ества та вічності сил природи реалізується космогонічне начало:

*Це нас вона побачить і почує,
Мов сон і казку із старих часів,
Закриє очі й тяжко засумує,
Заслухавшись у тихий сон лісів... [2, 600].*

Кожну людину, що розповідає про ліс, а також про його "битву" зі світом людей, можна назвати носієм архетипного образу лісу з усіма його варіаціями [3, 261]. Тому до "Елегії" за жанровою наповненістю подібний анімалістичний вірш Маковея "Серна":

*Серна зранена гинула в корчах,
І крук голодний на гіллі вже кравав;
Як сльози я уздрів в її очах,
То й сам упав на землю і заплакав.
Моя сирітко, хто ж то вбив тебе?
Мовчить серна, конає на мураві;
Крильми лопоче лютий крук і жде...
Довкола сум – то смерть іде в темряві.
І круки вже летять з усіх сторін. –
Ах, це ж гріхи людей, не чорні круки!
За ними громом гуркотить проклін
На кам'яні серця й криваві руки [2, 606]*

Серна, її загибель від кулі мисливця – поширений мотив у письменстві українського модернізму (як в О. Маковея, так і в Ольги Кобилянської, М. Коцюбинського й ін.). Однак цитований твір викликає асоціації з "Битвою" – симфонічною новелою Кобилянської, у якій так само можна оприявнити проєкції буття природи на реальності людського життя. Порівняймо: "Один орел, що сидів недалеко на стрімкій скалі і приглядався тому всьому з наїженим пір'ям, розмахнув нараз широко своїми крилами, вдарив ними вражено й люто – і збився вгору...", водночас у Кобилянської птах (орел) – образ захисника довкілля від згубного втручання людини, а у Маковея він сам є символом біди (чорний крук).

У наступному творі – до речі, писаного від імені жінки – зауважуємо значний інтертекстуальний потенціал:

*В мою одиноку хатину
Десь з поля бджола залетіла.
Ударил крильцями в шиби
І гучно мені забриніла.
Бринить моя бджілка маленька,
Нагадує весну чудову,
Несе мої думи далеко
У поле зелене, в діброву...*

Власне, тут домінантною є та сама елегійна інтонація, якою позначено попередньо проаналізовані вірші, та водночас ліричну оповідь насичено образами, які стали знаковими в українській літературі і попередніх періодів, і кінця XIX – початку XX ст. Передусім це бджола – по-перше, вірогідна алюзія до "Байок харківських" Григорія Сковороди, де зазначений анімалістичний образ є символом "сродної дії".

По-друге, бджола, яка своїм прильотом "нагадує весну чудову", спонукає досвідченого в українському письменстві рецепієнта пригадати й інші подібні концепти: пелюстки вишневого цвіту з поеми "Іван Вишенський" Івана Франка; "Євшан-зілля" з однойменного архітвору Миколи Вороного; мигдалеве печиво з комедії "Фея гіркого мигдалю" Івана Кочерги – воно, своєю чергою, є символічним аналогом печива "Пті-Мадлен" і липового чаю з "Віднайденого часу" Марселя Пруста; "тихенький ряст" із вірша "Забрався я на шпиль..." Агатангела Кримського. В усіх випадках це – маленька на перший погляд сенсорна деталь, яка своєю появою збуджує в душі ліричного героя (героїні?) складну гаму почуттів:

*Те слово, що раз ти сказала,
Так серце моє звеселило!
Воно гомонить мені всюди.
Де ступлю так любо, так мило,
Несе мої думи далеко
У привітну, тиху хатину:
Там бачу я радого мужа
І люблю, щасливу дружину... [2, 608]*

Це засвідчує велику майстерність Осипа Маковея у творенні жіночої маски, адже в цій поезії напрочуд тонко передано сув'язь пишно декорованого довкілля та внутрішнього стану жінки, порухи її душі, притаманна їй від природи здатність мислити образами, сприймати світ передусім серцем, аніж розумом [4, 75–76].

Уміння створювати конфлікти й водночас вести щиру ліричну оповідь прислужилося Маковеєві у роботі над великими ліро-епічними полотнами. Так, у поемі "Молох" (1888), імовірно грунтований на колізіях біблійної книги Вихід, автор засуджує ду-

ховне рабство. За сюжетом твору, поневолений і задурманений жерцями народ древнього Лівану протягом віків жив у рабстві, віддавав у жертву статуї бога сонця, вогню і війни Молоху своїх найкращих доньок. Юнак Гірам, у якого жерці відібрали кохану дівчину Аду і спалили в розпеченому череві ідола, підняв народ на розправу з гнобителями. Повсталий народ розтрошив статую Молоха. Налякані народним гнівом жерці сховались у горах Лівану (чи не нагадує це подій Революції гідності 2013–2014 рр.?). Звільнившись від рабства, народ полегшено зітхнув. Твір пройнято пафосом волелюбності. Маковей майстерно передає трагічність обстановки, почуття горя, гнів і нарешті радість народу, звільненого від рабства:

*І втішно всім, що се вчинили,
і лячно, бо то бог лежав,
ось ждуть, чи всі помруть в тій хвилі,
та бог не встав і не скарав.
Залізо на землі лежало
і бога не лякавсь ніхто...*

Можна говорити й про схожість "Молоха" з Франковим "Мойсеєм", щоправда, фінал поеми Маковея більш викінчений, вирішений у дусі "хепі-енду", на відміну від відкритого закінчення "Мойсея".

1910 р. Маковей написав і сьогодні напрочуд актуальну поему-інвективу "Ревун". У цій сатирі він піддав різкій критиці буржуазний парламентаризм, зокрема виборчу систему в Австро-Угорщині. Щоб стати послами, українські і польські пани не гребували жодними засобами: маскувалися під демократів, народолюбців, вдавалися до шантажу, підкупів, терору (чим не прототипи теперішніх депутатів – "гречкосіїв" не у кращому значенні цього слова?). У поемі Маковей дає класичну характеристику такого посла-хамелеона:

*Посол сей був адвокатом,
аристо- і демократом,
буржуа, соціалістом,
а в потребі й анархістом.
Як кому було потрібно,*

*все він боронив подрібно,
параграфом і крутарством,
людяністю і варварством.
За такі важкі прикмети
славили його газети...*

Політичне дворушництво, ворожість у ставленні до народу, зрада і запродаństwo – саме цим уславили себе пани-посли австрійського парламенту. Серед творів, написаних у роки Першої світової війни, найкращим – і знову ж таки актуальним – є вірш "Брати" (1914). Тут поет висловив протест проти братовбивчої бійні, висловив заповітні мрії трудящих західних земель про возз'єднання із східними українцями. Оптимізмом і вірою в краще сповнені останні рядки твору:

*Вилічимо свої рани і народні;
кров пролита не пропаде, зродить нива –
буде, буде Україна ще щаслива!*

За рік до смерті, підсумовуючи 40-річний шлях своєї діяльності, Маковей зазначав у автобіографії: *"Ще Федькович писав, що ми, письменники, у твердого пана служимо; він не дозволяє нам дармувати. Се добре, коли є талант, а до таланту залежне становище. Але се свого роду паничина, коли нема одного, або другого. Бути українським письменником (та ще в Галичині) – се справді тяжкий обов'язок. Пером не заробиш на життя, а інша праця на прожиток забирає найкращий час і забиває духа; нема коли думати і працювати над розвитком свого таланту. І мимо сего мусиш писати! Ще замолоду я бажав стати письменником і отсе вже сорок років минуло, як стараюся заслужити собі на ім'я письменника. Багато праці на се посвятив. Не скажу, що змарнував час і не нарікаю, що не дождався великих успіхів. Я знаю, що не маю права зачислити себе до великих письменників. Се повинен знати чоловік у 57-м році життя, і я сего свідомий. Але на ім'я українського письменника я таки заслужив і гадаю, що в загальну скарбницю нашого письменства я вложив децю цінного й оригінального. Багато з того, що я написав, уже забулося і ще не одно забудеться, однак лишилось деяка частина, котра мене пе-*

реживає і в літературі буде мати своє місце і свою ціну. Значить: молодечий ідеал я досягнув – і це мене нагороджує за труд. Серед інших обставин життя може дав би більше і краще, – а так, добре, хоч те дав, що міг дати".

Осип Маковей не лише залучає реципієнта своїх ліричних і ліро-епічних архітворів як імпліцитного адресата до діалогу та співтворчості. Відбувається, образно кажучи, взаємосповідь між письменником і читачем, результатом якої стає катарсис – естетичне потрясіння, активізація внутрішніх порухів душі, що приводить до усвідомлення відновленого зв'язку людини з природним та історичним оточенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Домбровський В. Українська стилістика і ритміка. Українська поезика / В. Домбровський. – Дрогобич : Видавн. фірма "Відродження", 2008.
2. Маковей О. Поезії / О. Маковей // Українська муза. Антологія української поезії від початків до 1908 р. ; за ред. О. Коваленка. – К. : Обереги, 1993. – Т. 9. – С. 598–612.
3. Науменко Н. В. Образ макросвіту у мікросвіті художнього твору : символ у формозмістовому полі української новели : монографія / Н. Науменко. – К. : "Сталь", 2013.
4. Семенюк Г. Ф. Літературна майстерність письменника : підручник / Г. Семенюк, А. Гуляк, Н. Науменко. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : "Сталь", 2015.
5. Ткаченко О. Г. Елегія в українській літературі XVII–XIX століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.01.01 "Українська література" / О. Ткаченко. – К., 2006.
6. Шевчук В. О. Українська література (до 20-х рр. XX ст.). Із вершин і низин: дитяча енциклопедія / В. Шевчук. – К. : Школа, 2006.

Н. Науменко, д-р філол. наук, проф.

Національний університет пищевих технологий, г. Киев

НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА ЛИРИКУ ОСИПА МАКОВЕЯ

Рассмотрен ряд лирических и лиро-эпических произведений Осипа Маковея з точки зрения их формосодержательного (жанрового, стилистического, образного, в частности интертекстуального) наполнения. Показано, что необходимость нового прочтения творчества поэта обуславливает введение в контекст литературоведческого исследования ряда других концептов – исторических, социологических, природоведческих.

Ключевые слова: украинская поэзия рубежа XIX–XX веков, творчество О. Маковея, образ, символ, жанр, лирика, лиро-эпос.

N. Naumenko, doc. of philology, prof.
cafe. humanitarian disciplines National University of Food Technologies

A NEW LOOK AT THE MAKROIE'S OXYPLE LYRIC

The author of this article researched an array of lyric and lyro-epic works by Osyp Makovey under the angle of their formal-and-sensual (particularly generic, stylistic, image, and intertextual) content. There was shown that the need to newly re-read the poet's creativity would make possible to introduce some different scientific conceits (historical, sociological, naturalistic et al.) into the context of an up-to-date literary research.

Keywords: *Ukrainian poetry of the end of the 19th – the beginning of the 20th century, O. Makovey's works, image, symbol, genre, lyrics, lyro-epics.*

Надійшла до редколегії 15.12.17

УДК 81'255. 4 О. Маковей

О. В. Пилипей, канд. філол. наук
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСИПА МАКОВЕЯ

Ідеться про перекладацьку діяльність як одну з граней творчості Осипа Маковея, вказано з яких мов і твори яких авторів перекладав. Зазначено вплив І. Франка на становлення О. Маковея як перекладача.

Ключові слова: *переклад, міжтекстуальна комунікація, перекладацька школа, перекладацька діяльність.*

Переклад відіграє важливу роль у процесі взаємодії літератур. Саме через переклад відбувається засвоєння й подолання однією літературою художнього досвіду іншої літератури.

Як важливий чинник міжлітературної комунікації переклад розширював межі української літератури та сприяв її входженню до світового контексту. Не винятком став і період кінця ХІХ – початку ХХ ст., коли плеяда українських літераторів активно займалася перекладом, зокрема П. Грабовський, Т. Зінківський, А. Кримський, Леся Українка, І. Франко. Серед них і Осип Маковей.

Крім власної поетичної, прозової, літературно-критичної творчості Осип Маковей активно займався перекладом. Він відомий як перекладач з багатьох мов. Зокрема переклав твори

таких авторів: польських (Адама Міцкевича, Генрика Сенкевича, Олізи Ожешкової, Стефана Жеромського), німецьких (Генріх Гейне, К. Ф. Майєр), австрійських (Г. Зудерман, М. Ебнер-Ешенбах), данських (Й. П. Якобсен), французьких (Гі де Мопассан, Альфонс Доде, Еміль Золя, Е. М. Прево), англо-американських (Марк Твен, Джером Клапка Джерон).

Як перекладач О. Маковей дебютував на сторінках журналу "Зоря", у якому Іван Франко надрукував його дебютні переклади "Орфей і Еврідіка" Овідія, а також вірш Г. Гейне. Узагалі І. Франко дуже вплинув на становлення О. Маковея-перекладача. Гімназистом О. Маковей часто радився з І. Франком із приводу своїх ранніх перекладів Ф. Шиллера, Н. Ленау, Г. Гейне, Ш. Петефі тощо. І. Франко рекомендував йому перекладати М. Некрасова та Й.-В. Гете [7, 35].

І. Франко не лише радив, що перекладати, а часто допомагав і редагував переклади О. Маковея. Так, переклад новели К. Майєра "Анжела Борджія", зроблений О. Маковеєм, І. Франко дещо відредагував, про що інформував О. Маковея у листі від 14 травня 1899 р.: "Ваш переклад К. Мейєра гарний, але я позволяю собі ще трохи шліфувати його, – думаю, що се не вийде йому на шкоду" [11, 131]. У рецензії на бібліографічний покажчик "М. Комаров. Т. Шевченко в литературе и искусстве" І. Франко вказував упорядникові на необхідність введення до переліку позицій перекладу О. Маковея "Шевченко про Котляревського (Виривки з повісти Шевченка "Близнюки")" (1898) [11, 170].

Загалом протягом років співпраці у "Літературно-науковому вістнику", О. Маковей опублікував там переклади низки новел та оповідань з польської (Е. Ожешко "Ані кусника!", "Чи пам'ятаєш?" (1898); Г. Домбровського "Фелька" (1898); С. Жеромського "Легенда про "лісового брата"" (1898), "На помості корабля", "Тіні" (1899), американської і англійської (Марка Твена "Щоденник Адама" (1898); Дж. К. Джерома "Про критиків" (1899), австрійської (М. фон Ебнер-Ешенбаха "Поезія невідомості" (1898), швейцарської (К.-Ф. Майєра "Анжела Борджія" (1899), данської (Є. П. Якобсена "Пані Френс" (1898), французької (М. Прево "Дикі голуби" (1898), норвезької (К. Гамсуна

"Така собі проста муха" (1899) та інших літератур. А також надрукував переклад статті Г. Бішофа "Фламандський рух у Бельгії від 1830 року" (1899). Цю статтю І. Франко згадав у листі до М. Грушевського у липні 1899 р. [11, 136].

О. Маковей переклав із польської деякі Франкові тексти, зокрема оповідання "Добрий заробок" (1889) і статтю "Дещо про польсько-руські відносини" (1895). У вступі до перекладу цієї Франкової статті О. Маковей зазначив: "Тому, що ми у сій статті д-ра Франка находимо погляди на польсько-руську справу, схожі з нашими, які ми висказували сего року при різних нагодах, відтак тому, що бажаємо, аби розумний погляд на польсько-руську справу був якнайбільше розширений, ми подаємо сю гарну статтю д-ра Франка у дословнім перекладі з польського" [10, 3].

Як літературний критик О. Маковей аналізував переклади інших авторів. Так, у листопаді 1892 р. у № 21 журналу "Зоря" було опубліковано статтю Осипа Маковея "Про руські переклади Г. Гейне". Стаття містила критичний розгляд перекладів Лесі Українки та М. Славинського, а також короткий історичний коментар щодо українських перекладів поезії Г. Гейне, здійснених І. Франком, М. Старицьким, В. Шашкевичем, Ю. Федьковичем та ін.

Беручи до уваги інші українські переклади творів Г. Гейне, що мають "далеко більший засіб слів і зворотів та далеко кращу форму поетичну", О. Маковей стверджує, що Леся Українка і М. Славинський не дотрималися у власному перекладі тонічного розміру, притаманного Г. Гейне. Проте розмір цей "не псує ефекту". На думку Маковея-критика, переклади – "вірні і гладкі, вірш плавний і звучний" і в загальному – "великий здобуток і поступ у нашому письменстві" [4, 92–93]. Значні критичні зауваги О. Маковей робить безпосередньо щодо лексичного складу перекладів. Так, на його погляд, слова племінь, завжді, гава (снігур – Gimpel), палац, світач (смолоскипа), строкатий, прийдешність звичні для "вкраїнського вуха", однак різьнуть "галицьке". Критик вважає ці слова або неправильно утвореними, або надто місцевими, або такими, що нагадують польські. Не оминає він своєю увагою і наголоси, які досить часто є несталими,

зокрема: *ясний і ясний, мого і мого, krásний і красний, тісний і тісний, блідий, другий і другий, крім того часу, джерело, з плáčем, в óчích і в очáх, дрóва*, проте найбільше вражає форма називного множини *корові*. Із цього О. Маковей робить висновок про якнайшвидшу потребу "якось уладнати справу наших наголосів" [4, с. 93].

Також у цій статті Маковей докладно проаналізував і схвально оцінив збірку перекладів "Вибір поезії Г. Гайне, переклав і пояснив Ів. Франко" (1892).

Із перекладацькою діяльністю О. Маковея пов'язана і його праця з популяризації української літератури чужими мовами, зокрема німецькою та російською. 1899 р., перебуваючи у Відні, О. Маковей захопився ідеєю видання збірки новел українських авторів німецькою мовою, яку згодився опублікувати видавець Пієрзон у Дрездені. Про цей намір він інформував М. Грушевського та І. Франка у листах та просив у них поради щодо вибору новел [5, 274; 5, 90]. О. Маковей написав до цього видання передмову, проте збірку так і не було видано.

В одній зі статей німецькою мовою "Zur Wiedergeburt der kleinrussischen Literatur" [1, 103–113] Осип Маковей звернув увагу німецькомовного читача на демократизм і народність української літератури, яку, "на жаль, мало знають у Європі. Та прийде час, і цю літературу відкриє й оцінить європейський читач" [1, 103].

Отже, як бачимо, Осип Маковей активно займався перекладацькою діяльністю, що сприяло літературній комунікації між українською та іншими європейськими літературами. Завдяки перекладам О. Маковея відбувалася популяризація української літератури. Перекладацька творчість О. Маковея є одним із підтверджень розвитку української перекладацької школи кінця XIX – початку XX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнатюк М. Осип Маковей – письменник, редактор, літературознавець / М. Гнатюк // Дивослово. – 2013. – № 3. – С. 51–55.
2. Засенко О. Осип Маковей (Життя і творчість) / О. Засенко. – К. : Дніпро, 1968.

3. Коптілов В. Теорія і практика перекладу / В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2003.
4. Леся Українка. Зібрання творів : У 12-ти т. / Л. Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 10.
5. Лист О. Маковея до М. Грушевського від 18 квітня 1899 р. // Листування Михайла Грушевського. – К. ; Нью-Йорк, 2006. – С. 274. Лист О. Маковея до І. Франка від 8 травня 1899 (ІЛ. – Ф. 59. – № 1611. – С. 90).
6. Маковей О. Дневник [Записи про Івана Франка] / О. Маковей // Спогади про Івана Франка. – Л. : Каменяр, 2011.
7. Маковей О. Дневник [Записи про Івана Франка] // *Semper magister et semper tūo*: Іван Франко та Осип Маковей. – Л., 2007.
8. Письменник, публіцист, перекладач : метод.-бібліограф. матеріали до 145-річчя від дня народження Осипа Маковея). – Чернівці : КБУ "ЦБС м. Чернівців", 2012.
9. Погребенник Ф. Осип Маковей / Ф. Погребенник. – К. : Держлітвидав України, 1960.
10. Франко І. Дещо про польсько-руські відносини // Буковина. – 1895. – № 120. – С. 3.
11. Франко І. Зібрання творів : У 50-ти т. / І. Франко. – К. : Наук. думка, 1976–1986.

Е. В. Пилипей, канд. філол. наук
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОСИПА МАКОВЕЯ

Речь идёт о переводческой деятельности О. Маковея, указаны языки и произведения каких авторов переводил писатель. Рассмотрено влияние И. Франка на становление О. Маковея как переводчика.

Ключевые слова: *перевод, межтекстуальная коммуникация, переводческая деятельность, переводческая школа.*

E. V. Pilipey, cand. of philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv

TRANSLATION ACTIVITY OF THE MASSAGE OF MAKOVEYA

In the article we are talking about the translation activity of O. Makoveya, the languages and works of which authors were translated by the writer. The influence of I. Frank on the formation of O. Makovey as an interpreter is considered.

Key words: *translation, intertextual communication, translation activity, translation school.*

Надійшла до редколегії 17.12.17

І. Приліпко, д-р філол. наук, доц.
Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна"

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКЕ ДУХОВЕНСТВО КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ У ТВОРЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ ОСИПА МАКОВЕЯ

Розкриваються особливості зображення західноукраїнського духовенства у творах О. Маковей. Увагу акцентовано на з'ясуванні образної й тематичної специфіки прози про духовенство письменника.

Ключові слова: духовенство, священник, образ, проблема, сатира, реалізм.

У багатогранній творчості О. Маковей знайшли зображення представники майже всіх прошарків західноукраїнського суспільства кінця ХІХ – початку ХХ ст.: селяни, міщани, інтелігенція, чиновники. Окреме місце в образній системі творів письменника займає духовенство. О. Маковей був добре обізнаний з особливостями життя, діяльності, побуту західноукраїнських священників, які складали значну частину тогочасного соціуму.

Зображення духовенства у поетичних і прозових творах О. Маковей прикметне неореалістичною поетикою, гумористичним і сатиричним пафосом. Для спостережливого письменника не залишилися непомітними негативні тенденції у середовищі духовенства. Реаліями життя було те, що певна частина священнослужителів забувала про свою духовну місію, нехтувала морально-етичними, патріотичними цінностями, переймаючись приватними, матеріальними чи кар'єрними амбіціями, поступово відчужуючись від народу та його потреб. Засобами гумору, іронії й сатири О. Маковей зображував зазначені явища у своїх творах. Так, у поезії "Панотчик смачно попоїв..." (1892) акцентовано на псевдопатріотизмі певної частини тодішнього духовенства. У поезіях "В Лаврі" (1897) і "Чудо" (1900) засобами іронії та сатири автор викрив лицемірство тодішніх священнослужителів. У оповіданні "З одного жерела" (1913) образ отця Ріпака розкривається через сприйняття його Іваном Петришиним – "вічним" студентом прав і канцелярйним помічником адвоката" [1, 454]. Отець Ріпак фігурував як "піп-дерун" [1, 454]

у дописах Петришина до "Громадського голосу". Картина, яку спостеріг Петришин, завітавши до отця Ріпака, видається йому черговим епізодом для поглиблення образу "попа-деруна". Вимагаючи непомірну плату з селянина Ілька Будного за похорон його дитини, отець Ріпак не зважає на горе свого парафіянина й не хоче поступитися у ціні: " – Ані гадки! Три мусиш дати, не спущу ані феніка [...]. Я цілий ранок страчу" [1, 455]. Передаючи думки й враження Петришина від побаченого, письменник тим самим засуджує здирництво, жорстокість, лицемірство певної частини тодішнього західноукраїнського духовенства: "Не штука, – думав він собі, – грати роллю патріота і давати на будову бурси дві тисячі, як це отець Ріпак недавно зробив, коли обдирає темних селян отак, як Будного" [1, 456]. Промовистим у сенсі поглиблення реалістичності зображуваного й загострення соціальної проблематики є фінальний епізод твору – Петришин знищує свій допис до "Громадського голосу" про попівське здирництво, адже усвідомлює, що несправедливість у поводженні з селянами, зловживання їхньою працею, лицемірство, псевдопатріотизм – поширені суспільні явища, притаманні як церковному, так і чиновницькому середовищу, а тому боротися з ними лише дописами – марна справа.

Образ сільського священика в оповіданні "Гірке життя" (1913) розкривається через відтворення його розмови з героєм-наратором, за яким вгадується сам автор. Скаржачись на своє "гірке" життя, панотець нарікає на скупість селян, їхню невдячність: "Нарід скупий і невдячний. [...] З кого тут поживишся? З десятеро народиться, з п'ятеро умре, двоє-троє побереться – та й тільки! Якби ще не "гомерицькі" Служби Божі, пенсія та сяка-така поміч від тестів – хоч пропадай! Гірке життя!" [1, 496–497]. Священик не усвідомлює свого духовного обов'язку, вбачає суть свого життя у наживі, прагне безтурботного й ситого побуту: "Бо наш мужик ніколи не закличе священика за дня і в вигідну пору, тільки як захорує, – то все у найбільшу сльоту, як умирає, – то у глибоку ніч, і кличе тебе з паном Богом до півночі. Не підеш, то він, як на злість, умре – гріх на душі, ну й єпископ може дізнатися, – а прийдеш з паном Богом по півночі, болотами, у сльоту і заметіль, дивишся, а він сидить уже на постелі і люль-

ку курить. І чого тягти священика з постелі або від обіду, коли на все є свій час!" [1, 497].

Сатирична семантика зображуваного формується через "невідповідність між змістом і формою" [2, 368]. Непрямим спростуванням так званих складнощів життя священика є зовнішні деталі. Так, про те, що панотець перебільшує, скаржачись на своє "гірке" життя і малі прибутки, свідчить деталь його зовнішнього вигляду – "пухке і здорове лице" [1, 497]. Контрастують із його оповіддю про "важке" життя в селі й скупість парафіян щедрі пригощання, багатство напоїв і найдків, якими він частує героя-наратора.

В оповіданні "Обрядова справа" (1912) сатирично-іронічна семантика образу отця Іоана формується через показ його суджень і звичок, зокрема звички постійно носити чоботи. По тому, що носить людина – чоботи чи черевики, панотець формує її оцінку. Отець Іоан переконаний, що священики мають носити чоботи, а носіння черевиків пов'язує зі зневагою богослужбового обряду, із загрозою "облатиненія": "Чимраз більше священиків ходить лише у черевиках на поруганіє церкви, обряду і духовенства. Світські нехай носять черевики, а для нас є чоботи! Се справа обрядова..." [3, 277]. Перейнятий своїми примхами, зосереджений на власних звичках і суб'єктивних судженнях, панотець не займається тим, чим належить духовній особі, не бачить реального життя, потреб людей. У контексті сатиричної рецепції образу увиразнюється обмеженість, несвідомість священика: побоюючись, що церковний обряд може зазнати латинізації, переймаючись тим, що у церкві поширюється "облатиненіє на всі боки" [3, 277], він вдома розмовляє польською мовою, а "українство" вважає за "велике лихо і нещастя" [3, 279].

Із легкою іронією письменник зображує манеру проповідувати, властиву героєві оповідання "Ксантипа" (1912) – отцю Василю: "[...] він зложив свою проповідь з різних тем: почав Євангелієм, зійшов на політику, на нелад у селі, на читальню, а найдовше говорив про незгоду в родині, про бійки і сварки" [1, 375]. Із метою виховання у селян моральності у родинному житті, отець Василь розповів їм історію про мудрого Сократа та його жінку – Ксантипу, яка не тішилася мудрістю свого чоловіка,

а сварилася з ним через те, що він мало буває вдома, не пильнує господарства. Селянин Матвій та його жінка, які не знали про давньогрецьких мудреців, спроектували цю історію на своє життя, хоча панотець їх "і в гадці не мав" [1, 376]. Селянин Матвій був своєрідним сільським Сократом, адже він – "голова читальні, громадський радний, член управи каси і крамниці, старший церковний брат" [1, 376]. Матвій був вдячний панотцю за проповідь, котра, як він був переконаний, стосувалася його та його жінки: "Се так до мене і до моєї жінки як би приложити! Я Сократ, а вона Ксантипа" [1, 376]. На відміну від Матвія, його жінка була ображена на панотця за його проповідь, яка, як вона вважала, була про неї, а тому дорікає священику. Чималих, але марних зусиль докладає панотець, щоб пояснити жінці, що він не про неї говорив у церкві й не мав наміру її привселюдно ганьбити.

Тему залежності духовенства від влади й політичних тенденцій, проблеми співвідношення християнських принципів та жорстокої дійсності, можливості реалізації Божих заповідей у складних життєвих реаліях розкриває О. Маковей у нарисі "Хрест поміж липами", що увійшов до збірки "Кроваве поле" (1921) й прикметний своїм антивоєнним спрямуванням. Відправляючи Божу Службу в польових умовах, священик у своїй проповіді, звертаючись до вояків, говорив те, що диктувала влада: "Маєш служити цісареві і боронити вітчизну. Це діло богоугодне, і за нього жде тебе нагорода на цім і на тім світі. [...] Смерть вояка на війні – чесна і славна; жертва потрібна для загального добра" [1, 329–330]. Проповідь, у якій акцентовано не на християнських цінностях, а на потребі навіть перед лицем смерті бути вірним цісареві, свідчить про залежність духовенства від влади. Цінувалися відтак не окрема людина та її життя, а воля й інтереси цісаря, про що свідчать як проповідь священика, так і промова генерала та "Гімн народів", "у котрім народи молилися не за себе, тільки за цісаря" [1, 330]. У такій ситуації особливо відчутним є неспівмірність християнських заповідей і страшних умов дійсності, адже Божі заповіді ("не вбивай", "люби ближнього свого") суперечать суті війни. Про те, що люди забули або перекутили й пристосували до своїх потреб Божі заповіді, говорить з амвона "прозора стаття, [...] подібна до Ісуса з хреста"

[1, 330]: " – Правду кажу вам, що коли б ви уживали стільки розуму, сили і заходів на те, щоби д о б р о творити, стільки розуму, сили і заходів спотребуєте на те, щоби з л о творити, то був би рай на землі. А ви творите зло і ще молитесь Бога, щоби вам помагав зло творити. Ви забули, що він Отець Небесний, і зробили з нього царя небесного, опікуна для ваших земських царів і панів, а не бідних і нещасних" [1, с. 330]. У словах прозорої постаті, яка є втіленням Божої справедливості, авторської позиції, а також внутрішнім голосом і совістю зібраних солдат, звучить правда про священників, які перетворилися з речників Божого Слова, зі служителів Бога у прислужників царя та влади: "Горе вам, лицемірні учителі правди Божої! Ви слуги земських царів і багачів, а не Отця Небесного! Нічого ви не навчили ні великих, ні малих, хоч уже вчите майже дві тисячі літ. Одних благословите на розбій, других навчаєте коритися і терпіти, щоби розбійникам було добре. А Отець Небесний не хоче ні розбоїв, ні терпіння людей, тільки хоче, щоби ви жили між собою, як добрі діти доброго батька" [1, 330–331].

Особливості життя та побуту сільського духовенства на Галичині кінця ХІХ ст. О. Маковей висвітлює у повісті "Залісся" (1896). На прикладі життя родини пароха села Залісся – отця Василя Левицького – показано проблеми, якими жила більшість багатодітних родин священників того часу. Усі турботи отця Левицького пов'язані з долею його дітей – двох синів і шести дочок. Турбота про дітей, господарські клопоти не залишали часу на громадські справи, а тому священник "селом не займався" [5, 458]. Чуючи про негаразди у громаді, про несправедливі вчинки війта, син отця Левицького – Славко – відчуває прикрість за свого батька: "А Славкові гірко стало за батька, котрий сидить стільки літ в Заліссі і пальця не ткне у громадські справи" [3, 383]. Віддаленість панотця від проблем села бачать і парафіяни. Промовистою в цьому контексті є реакція селянина Головатого на чутки про те, що Синод має вирішувати питання запровадження цілібату: "[...] було би не зле, якби і руські священники були нежонаті. – Не у гнів вам сказавши, – говорив Головатий, – от і ваш батько, якби був нежонатий, то, може, був би цікавий знати, що в селі діється, та поміг би дещо направити. А так що?

Присіли єго діти, він газдує, як кождий з нас, зводить – як може – кінці до купи, а про своїх парафіян не має і часу думати" [3, 398]. Турботи отця Левицького зростають із народженням ще однієї доньки: "Одно лиш розумів тепер ясно, що єму треба доконтче багато-багато, якнайбільше грошей, бо без них загине разом з родиною. І він рішився не жалувати ніякого селянина і за треби церковні правити якнайбільше" [3, 393]. Загалом, в образі отця Левицького втілені домінуючі риси більшої частини тодішнього західноукраїнського сільського духовенства, яке, хоч і репрезентувало значний суспільний прошарок зі статусом інтелігенції, проте переважно було обтяжене родинними й господарськими клопотами, за якими не мало часу перейматися громадськими справами. Реалією того часу було й те, що сільські священики, навіть маючи бажання зробити щось корисне, покращити життя своїх парафіян, не мали відповідних засобів для цього. На закиди свого сина у бездіяльності, отець Левицький відповідає: "І я, і ти, і всі ми безсилі супроти непорадності, глупоти і нужди" [3, 431]. Саме через це у свідомості більшості людей священики поступово переставали асоціюватися з прогресивними діячами, активними учасниками суспільно-культурних процесів.

Значну увагу О. Маковей приділив розкриттю образу попавича Славка Левицького. Спостерігаючи за життям батька, його вічними турботами про забезпечення багатодітної родини, Славко не поспішає висвячуватися: " – Такого "щастя", як ваше, тату, можу добігти чи скорше, чи пізніше, а чим пізніше попаду в такі злидні, як ваші, і поступлю собі так, як ви з Козаком, тим лучче для мене і для таких Козаків" [3, 396]. Втративши надію отримати у дідица Заборовського дозвіл одружитися з його донькою Манею, Славко висвячується безженним і після смерті батька заступає його місце. Славку Левицькому не байдужі проблеми рідного села, він утверджується у переконанні, що буде "жити для свого народу" [3, 371]. У своїй першій проповіді Савко закликає селян не забувати про свої права й уміти ними користуватися: "[...] вказав на значення конституції і тих прав, що милостивий цісар людям призначив, і зійшов на то, як з тих прав треба користати, передусім громаді" [5, 389]. Проповідь Славка вирізнялася тим, що він не вдавався до абстрактного мораліза-

торства й далеких від щоденного життя та розуміння селянина теологічних догм, а прагнув пробудити у людей потребу справедливого життя. У своїх мріях Славко бачить людей Залісся освіченими, свідомими, заможними. На зборах селян він викладає свої наміри щодо закладання читальні чи братства, говорить про можливість кращого життя селян. Притримуючись реалістичності в зображенні, письменник показав типові образи й ситуації: якщо отцю Василю Левицькому не вистачало часу через свої родинні клопоти займатися громадськими справами, то його син Славко, попри свої добрі наміри й бажання покращити життя людей, не в змозі подолати перешкоди, які лежать на шляху реалізації його прагнень: "[...] єму здавалося, що треба тільки піти на село і вже в роботі для народу ніхто его не перепинить. Тим часом рік життя по скінченню семінарії, знайомства з різними людьми і теперішні досвіди в Заліссі переконали его, що се так легко не йде, як єму здавалося" [3, 414]. Відтак, запал до діяльності змінюється іронією над собою і своїми мріями: "А тим часом бавлюся в патріота, працюю для народу [...]" [3, 469]. Те, що Славко не йде далі своїх намірів зробити щось корисне громаді, не знаходить засобів втілити свої уявлення про добробут Залісся, дало привід О. Засенку стверджувати, що він та інші позитивні герої повісті "вийшли нежиттєвими, бездіяльними мрійниками і резонерами" [1, 119]. Літературознавець також вважає, що образ Славка Левицького вписується в ряд "мертвих душ" – лишніх людей у галицькому суспільстві кінця XIX – початку XX ст." [1, 124] (ідеться зокрема про образи поповичів Кольця з повісті М. Павлика "Пропавший чоловік" і Славка Матчука з твору Л. Мартовича "Забобон"). О. Засенко вказував й на те, що таких, як Славко, слід було б зображувати з викривальним пафосом, а не так, що образ не викликає у читачів осуду. Проте О. Маковей керувався насамперед реалістичним підходом до зображення героя, в образі якого втілює риси тих представників родин духовенства, які мали бажання зробити щось корисне для громади, переймалися інтересами й потребами селян, проте через тогочасні суспільні умови не бачили можливостей втілити свої позитивні прагнення в життя, або ж не мали сили подолати перешкоди на шляху до реалізації своїх ідей.

Тема долі вихідців із родин духовенства знайшла розкриття і у творі "Вуйко Дорко" (1894). Якщо у прозі письменників межі століть образи вихідців зі священницьких родин зображені переважно з негативним значенням, у контексті розкриття їхнього безцільного, бездіяльного, далекого від народу, проблем освіти, культури, життя (Кольцо із твору "Пропавший чоловік" М. Павлика, діти отця Артемія з "Перекинчиків" Є. Ярошинської, Славко Матчук із повісті "Забобон" Л. Мартовича), то героїня твору О. Маковей – попівна Маня – вирізняється своєю громадською активністю. Шкодуючи за тим, що в неї немає засобів, щоб "працювати для інших" [1, 254], вона, водночас, доклала чимало зусиль для покращення життя селян: "Доки в Середліссі школи не було, я вивчила читати й писати дваццятьоро дітей [...], дала вже своїм селянкам заробити кілька сот гульденів. Даю їм роботу, продаю їм, а сама з того ані крейцара собі не беру. Не багато се їм помогло, та краще щось, як нічого. Нехай на мене селяне не нарікають, що ось то, мовляв, попадянка дармо їсть їх хліб..." [1, 254]. На відміну від героїні твору Н. Кобринської "Задля кусника хліба", Маня не переймається лише тим, як вигідно вийти заміж і мати матеріальне забезпечення й поважне суспільне становище, адже завдяки вмінню та бажанню працювати здатна забезпечити себе сама. У розмові вуйка Дорка з отцем Сулимою розкривається ставлення окремих панотців до діяльних і незалежних жінок. Говорячи про Маню, отець Сулима з "легеньким глумом" називає її "еманципанткою" [1, 257] і розкриває своє розуміння місця й ролі жінки в тогочасному суспільстві: "Якби так на мене, я не брав би такої панни за жінку, що хоче бути мудріша від мене. Жінка до кухні і до дітей, а від політики здалека!" [1, 257].

У контексті зображення західноукраїнського духовенства межі століть О. Маковей розкриває й поширені тогочасні церковно-релігійні проблеми. Так, в оповіданні "Хрестини" (1913) належність батьків до різних конфесій ускладнює ситуацію із хрещенням дитини. Бажаючи бути вірним родинній традиції, батько дитини, суддя Володислав Данкевич, хоче охрестити свого сина у греко-католицькому обряді, його ж дружина й теща

прагнуть охрестити дитину в католицькому обряді, як це вже було зроблено з їхньою старшою донькою Ядвісею. Родинний конфлікт, що виник на релігійному ґрунті, актуалізує національну проблематику. Акцентуючи на тісному взаємозв'язку релігійної та національної самосвідомості, письменник показує, що приналежність до греко-католицької церкви завжди сприймалася як ознака національної ідентифікації русина-українця. Увиражаючі церковно-релігійну ситуацію на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ ст., а саме – утиски греко-католиків із боку римо-католиків, обмеження ролі греко-католицької церкви, О. Маковей простежує тісний зв'язок церковних і національних проблем: послаблення ролі греко-католицької церкви своїм наслідком мало зниження рівня національної свідомості. Так, Володислав Данкевич, "як чоловік нових часів" [3, 447], потрапив під вплив "новітнього свідомого польського патріотизму" [3, 452] як у родинному, так і в службовому середовищі. Тому він побоюється, що, охрестивши дитину в греко-католицькому обряді, буде осуджений, адже "товариші з суду і поляки в місті не похвалять его за таке охрещення сина" [3, 447]. Водночас, приналежність до греко-католицької церкви не дозволяє йому остаточно втратити відчуття своєї національності: "І хоч він сам себе вважає поляком греко-католицького обряду – не чує такого шаленого розгону в своїм польським патріотизмі, який помічає в інших – все его щось стримує і в'яже. Поляк він – але, очевидно, не цілий, не повний, з якимсь п'ятном, котрого не може спекатися... Та й не треба! Бо се п'ятно – він се чує серцем – нагадає ему всю его чудову безжурну молодість, доброго батька [...]" [3, 447–448]. Герой відчуває, що народження й потреба охрещення дитини є для нього своєрідним випробуванням, адже від вибору обряду хрещення буде залежати й національна самоідентифікація його сина. Відтак, охрещення й визначення церковної приналежності "маленького аноніма в колиці" [3, 449] – це, водночас, є "приділювання его до сего чи того народу, без его відому" [3, 448–449]. Відчуття важливості обов'язку, ще до решти не втрачена національна свідомість, а також обурення з приводу таємних замірів жінки

й тещі охрестити сина без його відома у римо-католицькому обряді, додають відваги й рішучості Володиславу Данкевичу. Запросивши греко-католицького священника, він таки домігся свого – охрестив сина Миколаєм у греко-католицькому обряді. Хоча жертвою родинних суперечок стала дитина (мати-католичка відмовляється годувати сина, адже його всупереч її волі охрестили у греко-католицькому обряді), проте Володислав Данкевич, вістоявши своє рішення, був певний, що його син виросте зі свідомістю того, що він греко-католик, а, отже, українець: "У візочку плакав синок, але ніхто ним не займався. Був, мабуть, голодний – і се було єго перше терпіння з тої причини, що він мав бути "русином". Суддя подивився на нього і перший раз в житті відчув долю того народу, до котрого належали єго предки і з котрим він був зв'язаний ще тільки одною ниткою, обрядом" [3, 457]. Таким чином, О. Маковей підкреслює тісний взаємообумовлений зв'язок релігійної та національної свідомості. Відстоявши свою церковно-релігійну приналежність, Володислав Данкевич тим самим відстояв і поглибив свою національну самосвідомість: " – [...] будьте мені свідками, що я від нинішнього дня не поляк, не перевертень, тільки русин такий, як ви. [...] з того дня суддя Володислав Данкевич був русином-патріотом. Всіх способів, які для него були доступні, ужив, щоб єго не вважали поляком. Вписався до різних руських товариств, почав давати складки, говорив дома по-руськи, боронив народних справ, де міг" [3, 459].

Отже, зображуючи західноукраїнське духовенство межі століть, О. Маковей репрезентував реалістичне відтворення життя й діяльності священнослужителів, значну увагу приділяючи викриттю негативних тенденцій у свідомості та діяльності священників (лицемірство, псевдопатріотизм, залежність від влади й політики, здирництво, відчуження від народу). Розкриваючи образи духовенства, членів священницьких родин, письменник зобразив особливості їхнього побуту, діяльності, акцентував на церковно-релігійних проблемах, зокрема увиразнивши тісний зв'язок церковної приналежності та національної свідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Засенко О. Осип Маковей (Літературно-критичний нарис) / О. Засенко // Маковей О. Вибрані твори. – К. : Держ. вид-во худ. літ., 1961.
2. Літературознавча енциклопедія : У 2 т. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ "Академія", 2007. – Т. 2.
3. Маковей О. Залісся / О. Маковей // Маковей О. Твори : У 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1–2.

Надійшла до редколегії 17.12.17

И. Прилипко, д-р філол. наук, доц.

Открытый международный университет развития человека "Украина", г. Киев

ЗАПАДНОУКРАИНСКОЕ ДУХОВЕНСТВО КОНЦА XIX – НАЧАЛА XX ВЕКА В ТВОРЧЕСКОЙ РЕЦЕПЦИИ ОСИПА МАКОВЕЯ

Раскрываются особенности изображения западноукраинского духовенства в произведениях О. Маковей. Внимание акцентировано на выяснении образной и тематической специфики прозы о духовенстве писателя.

Ключевые слова: духовенство, священник, образ, проблема, сатира, реализм.

I. Prilipko, Dr. Filol. Mr.

Associate Professor Open International University
human development "Ukraine"

THE WEST-UKRAINIAN CLERGE FROM THE END 19-TH TILL THE BEGINNING OF THE 20-TH CENTURY IN ARTISTIC RECEPTION OF OSYR MAKOVEY

The paper explores the specificity of representation in O. Makovey's works the West-Ukrainian clergy. The attention concentrated on the disclosure of images and thematic specificity prose about the clergy by the writer.

Key words: clergy, priest, image, problem, satire, realism.

УДК 821. 161. 2: 130. 2 О. Маковей

О. Сліпушко, д-р філол. наук, проф.

Інститут філології, КНУ імені Тараса Шевченка,

О. Щелкунова, магістрант

Інститут філології, КНУ імені Тараса Шевченка

ОБСЕРВАЦИЯ УКРАЇНСЬКОГО БУТТЯ У ТВОРЧОСТІ ОСИПА МАКОВЕЯ

Досліджено творчий феномен Осипа Маковей. Аналізуються поема "Молох", фейлетон "Як Шевченко шукав роботи", історична повість

"Ярошенко". Наголошено на синтезі у творчості автора традицій реалізму і сецесійних виявів, елементів модернізму. Визначено українську національну ідею як провідний мотив творів автора.

Ключові слова: *Осип Маковей, поема "Молох", фейлетон "Як Шевченко шукав роботи", історична повість "Ярошенко", реалізм, сецесія, модернізм, національна ідея.*

Феномен Осипа Маковея відрізняється багатогранністю і різнобарвністю таланту – письменник, літературний критик, журналіст, громадський діяч. Як наголошує Юрій Ковалів, "серед покоління поетів – сучасників І. Франка найбільш дотримувався традицій реалізму Осип Маковей, хоча в його віршованому доробку пробивалися неспіліві паростки сецесійного гатунку" [1, с. 339]. Творча спадщина письменника репрезентує традицію розвитку української літератури в часи боротьби за власну ідентичність, виражену в мові та красному письменстві. Фактично вся його творчість перейнята вболіванням за долю України, акумульованому у вірші "Привіт Україні", де автор переймається тим, що

Пропали ж і воля, і сила твоя,
А все ж ти й сьогодні чудова! [2, 413]

Своє призначення в історичній долі Вітчизни Осип Маковей убачає у творчості, наголошуючи, що

Вся сила моя і вся слабкість моя –
сталеве перо і чорнило [2, 413].

Саме Словом і пером він змагався за українську ідею і традицію у часи панування Російської імперії. Цими змаганнями перейняті його поеми "Молох" (1891), "Новик" (1894), збірка поезій "Гірські думи" (1898), оповідання "Оферма", "Весняні бурі", "Клопоти Савчихи", "Вуйко Дорко", що увійшли до збірок "Наші знайомі" (1901), "Оповідання" (1904), "Криваве поле" (1921). Навіть лагідний гумор Осипа Маковея має національне забарвлення, сповнене тихої народної мудрості та глибокого сарказму, які звучать у фейлетонах гумористично-сатиричного характеру у збірці "Примруженим оком" (1923). У повісті "Залісе" (1897) митець змалював побут галицького села, прагнучи показати неповторність й оригінальність національних традицій.

Промовистою у творчості Осипа Маковея є поема "Молох", написана "кострубатим метром". Подібно до письменника українського Бароко Феофана Прокоповича, який у своїй трагедокомедії "Володимир" утілює в образах язичницьких жерців віджиле архаїчне минуле і перешкоди прогресу, Осип Маковей створив узагальнений образ язичницьких жерців як символ Російської імперії, котра нищить українство. Як наголошує Ю. Ковалів, "у ній йшлося про очолений Гірамом бунт проти принесення в жертву найвродливіших дівчат богу сонця, вогню і війни Молоху. Задурманені жерцями ливантовці спалювали дівчат у мідному череві статуї бога, аби позбутися жажливої посухи, голоду і чуми. Приводом до повстання було офірування Молоху коханої Гірама – красуні Ади, що не усунуло тотального лиха. Алегорія твору виразно натякала на злободенну сучасність автора, зокрема рабське становище українства" [1, 341].

Осип Маковей створив яскравий образ Гірама-борця, який піднявся на боротьбу:

...Гірам із лука стрілив
і в голову жреця влучив,
примірівсь знов і груди вцілив –
найстаршого жерця убив [2, 410].

Автор свідчить про марність жертв. Єдиний шлях він бачить у боротьбі:

... сім днів всі ждали неспокійно,
не певні завтрашнього дня, –
сім днів минуло безнадійно,
і вмерла не одна сім'я.
палила дальше ще посуха,
чума ширила смерть і страх,
валила з ніг людей задуха,
всі крились в тіні по домах;
а бог сидів собі ліниво
і ждав на жертви терпеливо [2, 411].

Язичницький бог – це символ Російської імперії, царя, політика яких у часи Осипа Маковея була нищівною щодо України. Осип Маковей актуалізує образ Гірама для своєї доби:

А Гірам тяжко зажурився,
коли на Аду споглядав,
на бога гнівno подивився
і враз з людьми єго напав.
Хоч Молох був з заліза кутий
і мармуровий мав престіл,
та як завзятий наріd лютий –
звалися Бог безсильно в діл.
На землю з громом впав, розбитий
і попелом дівчат покритий [2, 411–412].

Осип Маковей переконаний, що так переможно завершиться і боротьба українського народу проти свого давнього історичного окупанта.

Сучасним є гострий фейлетон Осипа Маковея "Як Шевченко шукав роботи". Митець критикує своїх сучасників, для яких ідеї Тараса Шевченка є тільки формальними і порожніми фразами. Сюжет твору – дуже простий, але кричуще справедливий і актуальний. Через образи голови партії посла Л. і професора Осип Маковей показав прихований страх псевдопатріотів і псевдоукраїнців перед істинним Шевченком-борцем за волю і славу України. Обидва герої вихваляють Кобзаря перед людьми, а насправді бояться його поезій. Голова партії пан посол Л. так відповідає на прохання Т. Шевченка дати йому роботу в редакції "Діла": "Ані гадки, пане Тарасе! Одно те, що там повно поетів, хоч і віршів уже не пишуть, не допустять вас із зазисті; друге: у видавничій спілці є священики, а ви автор "Марії", – не треба вам казати. ... Трете: "Народний комітет" не згодиться, бо ви не є членом національної демократичної партії і християнські суспільники рекламують вас для себе. Четверте, не знати чи ви опозиціоніст, бо ви писали утопії на тему, щоб усі слов'яне стали рідними братами, на тему братання з ляхами і т. п." [2, 420]. Подібною є відповідь і професора на прохання Шевченка дозволити йому читати курс лекцій про свої поезії або ж працювати у секціях Товариства імені Т. Шевченка. Професор каже, що він не є його дійсним членом. На фразу Шевченка, що Товариство назване його іменем, професор відповідає: "Се інші діло! Товариство ім. Шевченка – се я, а ви тільки фірма" [2, 422]. Осип Маковей резюмує: "З тої ночі, як Шевченка отак прийняли

у Львові, на його портретах і бюстах у правім кутику уст явила-ся легенька глумлива усмішка. Ніхто і не здогадався би, звідки вона взялася, а се йому по концерті так сталося" [2, 422].

Національні мотиви прозвучали і в історичній повісті Осипа Маковей "Ярошенко". Після поразки під Цецорою 1620 р. і нападу татар на Поділля султан Осман II планував захопити Україну, Польщу і згодом усю Центральну Європу. Супроти 150-тисячної армії турків і татар було 30-тисячне військо поляків. Тоді польський уряд пообіцяв українським козакам права і привілеї, попросивши їхньої допомоги. Козаки на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним вирушили на переговори у Варшаву. І 1 вересня 1621 р. козацьке військо з'єдналося з польським. Битва тривала до 28 вересня й завершилася спільною перемогою об'єднаних сил козаків і поляків над турками й татарами. Унаслідок чого турецький султан Осман II був змушений припинити війну й укласти Хотинський мирний договір. Визначальний образ твору – сподвижник гетьмана П. Сагайдачного – Ярошенко. Він усюди супроводжував козацького лідера, і "чудувався, скільки сили було в сего сивого діда, що, помимо рани і болю, йшов жваво вперед або вів коня тільки самою правою рукою" [2, 429]. Осип Маковей витворив узагальнений образ українського козацтва, завдяки історичній ролі якого в Хотинській битві було зупинено турецько-татарську агресію не тільки в Україну й Польщу, а й тогочасну Центральну Європу.

Фактично творчість Осипа Маковей перебуває в тому силовому художньому полі, яке відчуває й передчуває своїми пошуками нову епоху модернізму. Спадщина митця гармонійно поєднує вірність старим літературним традиціям і новаторські пошуки. А єднальним чинником тут виступає українська національна ідея, визначальним утіленням якої автор вважає феномен Тараса Шевченка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковалів Ю. Історія української літератури. Кінець XIX–поч. XX ст. : У 10 т. / Ю. Ковалів. – К. : ВЦ "Академія", 2013. – Т. 1.
2. Українська література межі XIX–XX століть. Хрестоматія ; за ред. Н. М. Гаєвської. – К. : Либідь, 2016.

Надійшла до редколегії 21.10.17

О. Слипушко, д-р филол. наук, проф.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко,
О. Щелкунова, магистрант
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ОБСЕРВАЦИЯ УКРАИНСКОГО БЫТИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ ОСИПА МАКОВЕЯ

Исследуется творческий феномен Осипа Маковей. Анализируются поэма "Молох", фейлетон "Как Шевченко работу искал", историческая повесть "Ярошенко". Акцент делается на синтезе в творчестве автора традиций реализма и сецессионных появлений, элементов модернизма. Определяется украинская национальная идея как главный мотив произведений автора.

Ключевые слова: Осип Маковей, поэма "Молох", фейлетон "Как Шевченко работу искал", историческая повесть "Ярошенко", реализм, сецесия, модернизм, национальная идея.

O. Slipushko, Doctor of Science, Professor
Institute of Philology National University of Ukraine Taras Shevchenko,
O. Schelkunova
Institute of Philology National University of Ukraine Taras Shevchenko

OBSERVATION OF UKRAINIAN BUTTYA THE CREATIVITY OF THE MAKIE

In this article the art phenomenon of Osyp Makovej is investigated. The poem "Moloh", joke novel "As Shevchenko was hinting a work", historical novel "Jaroshenko". It is underlined the synthesis in the works of author of realism tradition and setcesian representation, modernism elements. It is analyzed the national Ukrainian idea as general motifs of author.

Key words: Osyp Makovej, poem "Moloh", joke novel "As Shevchenko was hinting a work", historical novel "Jaroshenko", realism, setcesia, modernism, national Ukrainian idea.

УДК 821. 161. 2-1 О. Маковей

Л. Стрюк, канд. філол. наук, проф.
Криворізький державний педагогічний університет
Г. Шалацька, канд. філол. наук, доц.
Криворізький національний університет

КОНЦЕПЦІЯ ЛЮДИНИ І ДІЙСНОСТІ У ЗБІРЦІ "КРОВАВЕ ПОЛЕ" ОСИПА МАКОВЕЯ

Розглянуто концепцію людини й дійсності у збірці антивоєнних творів "Кроваве поле" Осипа Маковей. Звернено увагу на трагіко-драматичне сприйняття автора і персонажів навколишньої дійсності, що за часів

Першої світової війни була сповнена руїнами, смертями, каліцтвом, безвихіддю, а також безпам'ятством держав-агресорів щодо загиблих воїнів. Із метою вираження свого бачення цієї соціальної катастрофи письменник вдається до гіркої іронії, риторичних фігур, зіставлення антитези інакомовності, метафори, прийому оживлення, сну й ін.

Ключові слова: *трагіко-драматичний пафос, антивоєнний, антигуманний, художня деталь, іронія, риторичні фігури, антитеза.*

На думку більшості дослідників творчості О. Маковей, талант його як прозаїка найкраще виявився в антивоєнних творах, що ввійшли до збірки "Кроваве поле". Зокрема, як вважає Ф. Погребенник, "в більшості творів цієї книжки знайшли відображення особисті враження автора, на долю якого випало пережити трагедію Першої світової війни. Основну – мінорну – тональність збірки завдають твори, що розкривають страшні наслідки війни – смерть, руїни, каліцтво, показують її антигуманний характер. ...Не міг письменник не помітити й іншого – духовного братання на фронті. ...У воєнній малій прозі О. Маковей наявні й національно-визвольні мотиви. ...Письменник вірив у національне визволення, духовне єднання народу, розділеного кордонами" [4, 21–22]. Як свідчать історики, за часів Першої світової війни Україна перетворилася "на арену воєнних дій, а самі українці мусили воювати за чужі інтереси і брати участь у братовбивчому протистоянні, адже в російській армії перебувало 3,5 млн українців, у австро-угорській – 250 тис." [1, 314].

О. Маковей у збірці "Кроваве поле" (1921) засудив імперіалістичну війну [3, 408]. О. Кобилянська свого часу назвала його "обсерватор-поет", який відтворює життя і людей крізь призму свого спокійного, гумором обдарованого "єства, безпретенсіозно і виразно... Він не грається ані словами, ані символікою, не шукає за ефектами і за всякими прикрасами не раз дуже підозрілого артистизму нових літературних стремлінь" [3, 454].

У ряді своїх творів через їхню образну систему О. Маковей постає як гуманіст, але найвиразніше, на наш погляд, у оповіданнях, новелах і нарисах антимілітаристського спрямування "Вічна пам'ять", "Мертве місто", "Хрест поміж липами", "Інвалід", "На окопах", "Кроваве поле", "Братання" та ін. Саме

в цих творах авторський погляд на людину і дійсність подається особливо виразно.

Збірку "Кроваве поле" (1921) О. Маковей відкриває оповідання "Хрест поміж липами", в основу сюжету якого покладено один лише епізод – богослужіння, яке повинно було налаштувати воїнів перед боєм. Провідною думкою промови священика є готовність кожного воїна померти в бою. Його обов'язок "служити цісареві і боронити вітчизну, ...приймати спокійно слабості, голод, холод, невігоди, каліцтво і, коли треба, смерть. На те ти присягав цісареві. Смерть вояка на війні – чесна і славна: жертва потрібна для загального добра... Жде тебе нагорода на цім і на тім світі" [4, 233]. В унісон цим словам священика була промова і генерала, який звертався до воїнів німецькою та чеською мовами, щоб його розуміли всі воїни дивізії, нагадуючи, що "обов'язок вояка вмерти – і закінчив окликом на честь цісаря: "Hoch! hoch! hoch!". Військо скрикнуло три рази те саме, а лід повторив це кілька разів: "Ох! ох! ох!" [4, 233]. Прийом відлуння акцентує на трагіко-драматичній атмосфері богослужіння, антигуманності по відношенню до воїнів.

Письменник подає художню деталь, яка підкреслює, що таке богослужіння викликає болісну реакцію навіть у вирізьбленого на великому хресті лика Христа: "...Лице Христа виявляло несказаний біль" [4, 232]. О. Маковей постає як майстер художньої деталі, зображуючи красу природи, її розквіт, на фоні якої вояків закликають вмерти за цісаря: "Військо стояло на зеленій леваді. За левадою був потік і дубовий ліс. ...Літнє ранішнє сонце кинуло між липи кілька снопів проміння. ...Навколо Христа творився ясний золотисто-зелений німб" [4, 232–233].

Автор зауважує, що на завершення молебню оркестр заграє "Гімн народів", "у котрім народи молилися не за себе, тільки за цісаря" [4, 233]. Цим автор акцентує на думці, що особа окремого бійця, як і простого народу в цілому, нічого не варта, а важать лише інтереси цісаря та можновладців. Письменник вдається до прийому оживлення: перед військом з'являється "прозора постать... подібна до Ісуса з хреста, тільки в білій одежі, позолоченій промінням сонця. ...Чути виразно м'який і добрий, але втомлений голос" [4, 233]. Він докоряє сильним світу цього у тому,

що зробили з отця небесного "царя небесного, опікуна для ваших земних царів і панів, а не бідних і нещасних" [4, 233]. Війну він вважає страшним злом, а якби ця сила людського розуму і сил була спрямована на добро, "то був би рай на землі" [4, 233]. У словах Ісуса звучить докір: "Ви творите зло і ще молитесь богу, щоби вам допомагав зло творити" [4, 233]. Ці слова звучать як звинувачення паліям війни на чолі з цісарем, що постають як суспільні злотворці.

Письменник називає всіх учасників Першої світової війни: німців, австрійців, англійців, французів, росіян. Вони прагнуть, щоб був "не однаково добрий бог усіх людей на землі. ...Щоби він вас вивищив, а других скривдив. ...Одних благословив на розбій, а других навчає коритися і терпіти, щоби розбійникам було добре" [4, 234]. На думку автора, це не богоугодні справи, він обурюється лицемірством священнослужителів, які освячують соціальне зло, бо "отець небесний не хоче ні розбоїв, ні терпіння людей, тільки хоче, щоби ви жили між собою, як добрі діти доброго батька" [4, 234]. Введення постаті Ісуса Христа, його промови "за бойовим фронтом" [4, 232], коли "ліс гомонів незвичайною луною, далеко відзивалися гармати" [4, 233], дає автору можливість висловити думку про рівність всіх народів і виступити проти вивищення одних націй над іншими.

Цей прийом видіння передає гостроту суспільної ситуації, коли панує ворожнеча. Образ голосу у творі автор подає як "внутрішній голос совісті у кожного". Вояків автор називає "бідними людьми", які ховаються від ворожого літака, мов маленькі пташенята від "половика", створивши собі немилосердного бога "на свою подобу" [4, 234]. Твір має виразно публіцистичний характер і звернений до сучасників із закликом змінити людину і світ, подолавши соціальне зло, змінивши ціннісні орієнтири.

У нарисі "Вічна пам'ять" письменник подає факт вандалізму щодо могил воїнів, які загинули в Першій світовій війні. У полі зору автора вісім кладовищ "на невеличкім просторі землі" [4, 234], які утворились внаслідок того, що "два високі мости через ріку, залізничний і взовий, загнали стільки людей у могили" [4, 234]. Метафора заміняє автору точні факти часів війни, що спричинили таку велику кількість загиблих. На одному

з найбільших кладовищ понад 20000 пам'ятників, на одному з яких напис: "Pro patria" – "За вітчизну" (латин.) [4, 235]. Покійники на ньому "лежать рівними рядами, як на муштрі" [4, 235]. Це могили тих, хто був оборонцем "тої спільної австро-угорської вітчизни" [4, 235], яка, на думку автора, "для одних народів була вітцем, для других вітчимом, а для третіх тяжким ворогом – і тому сама також загинула" [4, 235]. Слово "вітчизна" письменник бере в лапки, бо країна-агресор не може бути справжньою батьківщиною, вона безжально нищить і своїх, і чужих воїнів заради загарбницьких інтересів можновладців.

Автор вводить у твір афоризм, який змушує задуматись кожного: "Солодко і славно за вітчизну вмирати – але треба її мати..." [4, 235]. Трагіко-драматичність ситуації автор підкреслює повтором "боронили... і гинули", а фраза "тепер нема ні мостів, ні їх оборонців" акцентує на марності втрат, бездарності військових стратегів, жорстокості політики воюючих держав. Крім того, великому кладовищу він протиставляє малі, де схоронені ті воїни, для яких Австро-Угорщина була або "вітчимом", або "ворогом", бо ховали бійців і ставили їм хрести самі воїни, прикриваючи дашками написи "Прощай товаришу!" – "Вічна пам'ять тобі" [4, 235]. Вони, як зазначає автор "обвели кладовище плотом і дротом і пішли собі у світ. Бог зна куди. Уже й не вернуться сюди ніколи" [4, 235]. Ці могили ніхто не догляда, там "виросла буйна трава, місцями будяки, маки..." [4, 235]. Більше того, коли, як зазначає автор, "у падолисті вдарив мороз. ...На кладовищі на кручі не застав я ні плота, ні одного хреста" [4, 235], бо селяни стопили їх у печі, оскільки, на їх думку, "покійникам нащо хрестів?" [4, 235]. Автор же вважає, що ті хрести потрібні живим "на пам'ятку" [4, 235]. Ряд риторичних запитань селянина спростовує авторську позицію: "Хто цих покійників знає? Хто їх тут буде шукати? Хто їх має пам'ятати?" [4, 235]. Ці слова спонукають автора до гіркового висновку: "Вічна" пам'ять тривала всього три роки..." [4, 235]. Слово "вічна" береться в лапки, щоб підкреслити антигуманність держав, яким байдужі численні жертви і пам'ять про загиблих.

Дещо інший аспект має новела "Мертве місто", у якій О. Маковей намагався показати, що окрім загиблих людей, війна

залишала знищені, зруйновані міста, яким радіє "хижак" Ексцеленція. Головний персонаж цього твору сотник, який ходив за враженнями у "мертве місто, цілком зруйноване і пусте" [4, 235], воно йому здалося "романтичніше", "далеко краще, ніж тоді, коли воно ще жило" [4, 236]. Ці слова у творі звучать трагічно і парадоксально. Світовідчуття свого персонажа, якого збентежило і налякало мертве місто своєю тишею, "як на кладовищі" [4, 236], автор передає через його роздуми: "Коли шрапнелі тріскали над його головою, він був майже спокійний, не втікав, а тут з пустого міста втік... Майже біг... Було там тихо, с т р а ш н о тихо" [4, 236]. Сотник вдається навіть до іронічного узагальнення: "Чоловікові не догодиш: раз гуркіт йому страшний, раз тиша... Просто ганьба людській вдачі" [4, 236].

У творі автор вдається до прийому сну і подає у творі триумфуючий образ сатани-Ексцеленції, що поповнює світову фаустіану. Ексцеленція, який має "на собі вояцьку одержу, подібну до англійської" [4, 237], милується руїнами: "Сфотографуйте мене, як я оглядаю місто! Чекайте, я стану там, на комені. Се буде гарно, дуже гарно" [4, 238]. У розмові з ад'ютантом Ексцеленція сотник подає кілька поглядів на війну: "З загальнолюдського становища така руїна – се біда, плач, сльози, брак притулку для тисячів родин, через те недуги, голод, смерть. З малярського або поетичного становища – чудо своєрідної трагічної краси,... а з вашого пекельного становища – се незвичайна заслуга, за котру не знати чим і як нагородити руїників" [4, 239]. Автор вдається до незвичайного узагальнення, алегорії, що Ексцеленція "тисячі стратегів міг би... без сорому прийняти до своєї родини". Ці рядки звучать як звинувачення всіх паліїв війни, результатами дій яких "пекельні сили справді мають тішитися" [4, 241].

Образ Сатани, нечистої сили використовували з певною художньою метою і до О. Маковея такі письменники, як М. Гоголь, М. Булгаков, Гете, П. Коелйю й ін. Ґрунтовно цей образ дослідниками творчості О. Маковея не розглядався. Оскільки образ Сатани і його інтерпретація не стали предметом спеціального дослідження, у сучасних умовах розвитку вітчизняного літературознавства виникає потреба його нового прочитання й осмислення. У новелі "Мертве місто" письменник подає не

традиційний міфічний образ представника пекельних сил, а торкаючись проблем Першої світової війни, подає несподіваний образ Сатани під кутом власного погляду на цей образ, який постає як уособлення нищення, розрухи, руйнації, людської трагедії, смерті, війни.

Перш ніж розглянути образ Ексселенції й особливості його естетичного осмислення автором, хотілося б з'ясувати, що традиційно містить у собі поняття "сатана". Якщо звернутись до Біблії, то Бог – це втілення добра, світла, а зло і темрява втілені в Сатані. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови Сатана визначається як "уявна надприродна істота, яку зображують у вигляді людини з козячими ногами, хвостом і ріжками; є уособлення злого начала" [2, 1104]. У творі зазначається, що Ексселенція з родини люциферів. Люцифер, як тлумачиться в цьому ж словнику: "У християнській міфології – сатана, володар пекла і зла" [2, 500]. Книга "Міфологія. Енциклопедія" подає таке пояснення цього образу: "Сатана, чие ім'я перекладається як "суперник", згадується у Старому Заповіті як янгол, який слугує Яхве, є противником людства, йому Бог наказує випробувати віру людей... У єврейській міфології Сатана став вважатися предводителем злих сил, який знаходиться на верхівці пекельної ієрархії" [5, 316].

Осип Маковей у новелі "Мертве місто" з метою введення образу Сатани вдається до прийому сну. Однак ще до того, як заснути, персонаж твору – сотник ходив по зруйнованому війною місту. І вже тут письменник готує читача до чогось незвичайного, романтичного у своїй трагічності: "...Руїни міста були так ярко освітлені повним місяцем, що все було видно. Нікогісенько тут не було, крім сотника. Ніщо не рушалось, не відзивалося. Тишина така, як на кладовищі" [4, 236]. Саме таке моторошне враження робило спустошене війною місто, із якого сотник вибіг наполоханий його мертвотністю, сам не розуміючи свого переляку. Проте його вражала романтичність руїн спустошеного міста, він хоче знову повернутись туди, щоб отримати ще сильніше враження. Другий раз сотник іде до міста вже у своєму сні, де і з'являється перед ним образ Ексселенції (в перекладі з німецької – Ваше превосходительство! [4, 237]). Автор не подає опис

його зовнішності, вказує лише на нагороди, якими обвішані груди Сатани. Серед них є "невидані відзнаки: золотий хвіст з короною на огняній стяжці, маленьке брильянтове копито... маленькі, емальовані вила в золоті і самоцвітах" [4, 237]. Через ці фантастичні художні деталі "золотий хвіст", "брильянтове копито", "емальовані вила" автор вказує на приналежність Ексцеленції до сатанинських сил. Художня деталь переростає у художній концепт і надає нової інтерпретації образу, зіставляючи демонічні сили з військовими стратегами Першої світової війни. Це підкреслює інакомовність образу Ексцеленції, розкриває концептуальну позицію автора, з погляду якої Сатана – це уособлення розрухи, нищення, руйнації світу. Риси Сатани, на думку Осипа Маковця, притаманні всім натхненникам війни, які отримують найпочесніші сатанинські нагороди за смерті і руйнування. Спочатку Ексцеленція просить занотувати, на які нагороди заслуговують воєначальники: "Для головного руїнищика золотий хвіст на стяжці хоробрості. Для штабу і інших – сорок залізних казаночків першої, другої і третьої кляси" [4, 238]. Далі сотник зауважує: "Тут мало ваших відзнак: золотих хвостів і брильянтових копит: тисячі стратегів міг би ваш цар без сорому прийняти до своєї родини" [4, 239]. Митець прирівнює паліїв війни до представників демонічних сил, які приносять зло і розруху у людське життя, а також смерть і трагедію. Вони уособлення всього потворного.

Разом із Ексцеленцією до міста прибув його репортер Джек, який фіксував на фотоплівку панораму міста. Із перших хвилин перебування Ексцеленції у місті автор вказує на парадоксальність його світосприйняття. За нормальних обставин приїжджі радіють квітам, хлібу, якими їх зустрічають. Сатану ж відразу зацікавлює звичайний цвях, який він сприймає, як певне привітання: "Ов, що я бачу? Цвяшок! Справді цвяшок!... Чудовий цвяшок! Прегарний! Зараз на привітання наше! Як я тішуся! Джек! Сфотографуйте мене, як я тішуся!" [4, 237]. Образ-деталь цвяха втілює в собі ознаку тортур і руїни. Деестетична світоглядна позиція Ексцеленції підкреслюється протягом усього твору. Якщо людина гуманна отримує естетичну насолоду від споглядання пам'ятників, гарних споруд, красивих дерев та квітів і для

пам'яті фотографується біля них, то Ексцеленція обирає найзруйнованіші місця, милується страшною дупластою вербою: "Ексцеленція вискочив, як хлопчик, і побіг до старої, дуплавої верби... Просто розкіш! – приповідав Ексцеленція і кланявся вербі. Потім обняв її, поцілував і почав лізти у дупло" [4, 239]. За народним повір'ям у дуплах гніздиться нечиста сила. Це ще один штрих, що акцентує на приналежності Ексцеленції до нечисті. Серед руїн він почувався бадьорим, радісним, збудженим, постійно чути його вигуки: "Як я тішуся! Джек! Це гарно, дуже гарно!", "Ой, яка ж гарна! Яка гарна! Просто розкіш!" [4, 237–239]. Ексцеленція прагне запам'ятати це місто, його "розкішні" види, тому постійно фотографується, обираючи найбільш понівечені місця. Місто знищене настільки, що його ад'ютант дозволяє собі посягнути на святе: "– На дах божниці! – приказав Джек шоферові. – Звідтам гарний вид" [4, 238]. Це, певною мірою, є авторське застереження – руйнація може торкнутися душі, яку відновити набагато важче, аніж місто. Ми бачимо, що Ексцеленція прибув до міста не для творення зла, а лише, щоб порадіти й потішитись тим злом, яке чинять люди, одержимі сатанинською ідеєю знищення, за яке вони отримують демонічні нагороди. Можна провести паралель із Воландом М. Булгакова, який теж мандрує в часі для того, щоб спостерігати за людськими вадами, які тішать демонічне єство. І Воланд, і Ексцеленція знайшли те, що шукали з тією лише різницею, що перед Воландом відкрилась панорама розрухи людських душ, стосунків, почуттів і держави загалом, а Ексцеленція споглядав розруху й понівечення міста, що уособлює і матеріальні збитки, і значні людські втрати через війну. Місто, як показує автор, справді було страшним: "Спалені і порозбивані доми, без криші і стель, без вікон, без дверей..." [4, 240]. Письменник через сприйняття персонажів твору своєрідно, по-новому, показав сприйняття картин понівеченого світу. Вражає байдужість ад'ютанта до руїн міста: "...Тим часом мені просто нудно дивитися на ці руїни" [4, 239]. Хоча він уповноважений подати "кореспонденцію до пекельної газети" та "фотографії до царського кіна" [4, 239]. Варто зазначити, що О. Маковей зображує місто без людей. Не відомо, чи їх знищено, чи вони пішли, але, завдяки цьому, місто

є втіленням образу пустки, що викликає у читача співчуття до його колишніх мешканців, і до самого міста. Своєрідно автор подає екзистенційний мотив: смерть краща, ніж життя, що виразно постає у внутрішньому монолозі сотника, у якому місто, де вирувало життя, постає брудним, злиденним, потворним у своїй жалюгідності: "– Звичайне містечко, яких повно в Галичині і на Буковині! Шкода, що всіх не зруйновано до основ так, щоб камінь на камені не остався. Це ж погань, якої ніде в світі нема" [4, 238–239]. Незвичним є і те, що герой лякається тиші: "Було там тихо, страшно тихо, – справді так тихо, що аж страшно. Чого страшно, сам не знаєш" [4, 236]. Автор протиставляє сто-голосе життя й могильну тишу знищеного міста, підкреслюючи цим її протиприродність. Навіть ад'ютанту Сатани, після зауваження сотника, така тиша видається дивною: "Мене тут найбільше вражає ця мертвота, тишина, могильний спокій. – Дійсно! – відповів Джек і записав собі: "могильний спокій" [4, 240]. Повтор слів як відлуння акцентує на провідній ознаці міста, зруйнованого війною.

О. Маковей стоїть на тому, що винна в катастрофі на землі лише людина, у якій для гармонічного існування закладено добрий і злий початок, і вона вільна обирати самостійно, до чого їй пристати. Концепція ж образу Ексцеленції – це своєрідне тавро парадоксальності людського існування. Використавши інакомовність, влучні порівняння, фразові повтори, письменник вдало показав абсурдність дійсності й людського світобачення під час війни, коли зруйноване місто видається красивим: "Місто виглядало тепер, як долина, закидана величезними скринями, до неба отвертими, усередині чорними. Тільки світло місяця додавало дивної краси сій долині смерті" [4, 240]. Через гру світла і тіні автор наголошує на смертоносній силі паліїв війни, здатних увесь світ спустошити, а людські оази перетворити на долини смерті.

Аналіз новели-містерії "Мертве місто" показав, що через образ Сатани- Ексцеленції О. Маковей засуджує паліїв війни, тих, хто отримує втіху й задоволення від споглядання руїни і залишається байдужим до загибелі людей, міст, світу. Автор у цьому творі смислові акценти розставляє дещо категорично, у новелі відсутні оптимістичні ноти. Образ мертвого міста – мікромодель

світу, охопленого виром війни, що може його поглинути. Твір закінчується тим, що сотник, прокинувшись, не замислюється над значенням свого видіння: "...він мав *важніше діло*: треба було злагодити леговище на помості, щоби проспати решту ночі" [4, 240–241]. Це іще раз підкреслює певну байдужість і парадоксальність людського ставлення до руйнації, що оточує людину, робить її збайдужілою й черстою. Остання думка сотника перед сном виступає своєрідним акордом, що має акцентно-виразне значення: "...Пекельні сили справді мають чим тішитися" [4, 241]. Ці рядки є авторським застереженням про наслідки війни, яку можна порівняти з розгулом пекельних сил, представниками яких є військові стратеги. Осип Маковей через образи новели, а головним чином, через образ Екцеленції засуджує війну, і, не називаючи конкретних імен її прихильників, акцентує на їх жорстокості, руйнівній і нищівній силі. Свої антимілітаристські погляди представляє автор і в інших антивоєнних творах.

Будні Першої світової війни виразно постають з оповідання "Братання" Осипа Маковей. Як вказував Ф. Погребенник, "трагічні події цього періоду письменник-гуманіст переживав дуже боляче. ...О. Маковей не був пасивним спостерігачем історичних подій того часу. І в щоденникових записах періоду Першої світової війни, і в художніх творах письменник порушує злободенні проблеми, зокрема підтримує волелюбні поривання народу, його прагнення до об'єднання" [4, 9–10]. Саме цього об'єднання боялися дві колоніальні держави – Австро-Угорщина й Росія, які роздирали між собою Україну, змушували українців нищити один одного, служити у ворогуючих арміях і гинути за загарбницькі інтереси держав-агресорів.

У перших рядках оповідання автор зазначає: "Нічого так старшина не лякалася, як братання своїх вояків з противником. ...Ще ця менша старшина по окопах, що стояла ближче до смерті, ця не противилася братанню, коли не було виразної заборони; але висока старшина за фронтом, на котру шрапнелі, бомби і гранати не падали, отся була немилосердна і за ніяку ціну не годилася на братання" [4, 252]. Браталися на війні українці, які опинилися по різні боки лінії фронту, а інтереси можновладців держав-загарбниць їм були чужі. Для військових начальників,

як зазначає письменник, потрібно "щоби вояк завсігди був сердитий, як роздратована собака: всяке м'якше почування зовсім не придатне для війни" [4, 252]. Таким зіставленням вояка із роздратованою собакою автор передає агресивну концепцію людини на війні. Однак людина залишається людиною, вона шукає шляхів подолання цієї соціальної катастрофи, коли українців поробили "ворогами". Вояки як представники ворогуючих сторін, але одного народу діти "почали сходитися на якімсь затишнім місці, балакати собі та торгувати. Листи передавати до полонених, часописи, тютюн – ціла пошта ішла між "ворогами"... Це була якась тиха, неписана умова, оперта на добрім людським почуванні" [4, 252]. На фронті, як зазначає автор, часописи, "не цензуровані в Австрії, лакома річ" [4, 252]. Солдати прагнули розібратися у причинах ворожнечі, знати правду цензуровану і нецензуровану, подану противником, щоб "потім виробити собі ще третю правду, свою" [4, 252]. Автор зображує вояків не слухняними маріонетками, а думаючими людьми, здатними об'єктивно оцінити суспільну ситуацію і свою роль у ній. Вони задумуються над питаннями: "Нащо те все? Чи не шкода людей? Чи ми всі не однакові? За що ми мордуємо себе? Адже світ широкий, помістимося всі... Чей же ми не розбійники і не злодії і чужого добра не хочемо... і кожному життя дороге... Нащо ми воюємо? Люди такі, як ми, ще й свої, близькі, одної віри. А цей-таки українець, цілком по-нашому балакає. Мені аж сльози крутилися в очах" [4, 253]. Низкою риторичних запитань і реплік автор акцентує на важливих суспільних проблемах доби, над якими задумуються вояки, яких змушують вбивати один одного, як зазначає автор у мовній партії одного з персонажів, "найгірші люде, без серця..." [4, 253]. Письменник через діалог вояків, вчорашнього галицького селянина й оповідача, передає народний погляд на війну, вказує на залежність їх від наказів: "Гірко, знаєте, вбивати... Приказ прийшов. Неволя, кажу вам. Люде жили би як люде, коли б не ті, що взяли собі право приказувати їм" [4, 253]. Ці рядки викривають антинародну, антиукраїнську суть Першої світової війни, її розпалювачів, їх жорстокість, немилосердя, загарбницьку ненаситність. Життя окремої людини, як і цілого народу, для них нічого не варто.

Автор у творі подає й інший діалог між воєнним кореспондентом однієї віденської газети, називаючи іронічно його "відважний, бо заїхав аж до штабу дивізії, де кулі не літають" [4, 254], таким собі "очевидцем" того, що діється на фронті, і ексценсією-дивізіонером, що "давно хотів дістати корпус і нову відзнаку" [4, 254], вважаючи часопис для себе гарною рекламою, тому й зустрів кореспондента ласкаво, гарно пригостив. Фейлетон, який цей кореспондент написав ще на початку війни, оповідач називає "огидною балаканиною", "з прицмокуванням на тему: кілька то людей буде тепер вмирати за ідею. За велику ідею! Іменно за цісаря і австрійську вітчизну" [4, 254]. Однак у діалозі цих персонажів братання на фронті розглядається як деморалізація воїнів, воно "ослаблює завзяття, силу удару, ...ломить духа" [4, 254]. Автор подає два полярних погляди на явище, яке відбувається на фронті. Ті, що під кулями, висловлюють гуманну позицію, для них найбільшою цінністю є життя людини, а ті, що у штабі, щодня грають "по обіді у віста" і їм байдуже до нових смертей, вважають себе висококультурними людьми і прагнуть кровопролиття.

Співзвучною з оповіданням "Братання" є новела "Тиха година", яка починається словами, що висловлюють погляд автора на Першу світову війну: "Ми сиділи у товаристві і вели звичайну воєнну розмову про страшний занепад моральності, про здиціння суспільності і безнадійну будучину для людськості. Шукали ради на це: в освіті, добробуті – у всіх знаних способах, про які тепер стільки говориться і пишеться" [4, 254]. В уста одного з персонажів – сивого професора, що був на війні вже кілька років, автор вкладає оцінку суспільної ситуації, спонукаючи задуматись над вирішенням важливих проблем доби: "І освіта добра річ, і добробут потрібний, однак люди від того не стають кращі. Хіба ж тепер нема освічених і багатих злодіїв: таких тепер найбільше" [4, 255].

Оповідь професора була своєрідною порадою стосовно того, що може зробити людину людиною. Він наводить випадок із фронтового життя, коли влітку 1915 р. "на тім боці Дністра були австрійські окопи, а недалеко російські" [4, с. 255] гук гармат, бомбометів та іншої військової зброї перекричав "сильний голос",

схожий на кларнет: "Це був крик страху і розпуки, добутий з інструменту, крик зв'язаної, настрашеної смертельно звірини, котрій пхають ніж у серце" [4, 255]. Автор використовує метафору і ряд зіставлень, щоб передати сильне враження від звуків музичного інструменту: "По хвилині цей крик перемінився у плач, страшний плач простих людей, котрі в розпуці б'ють головою об стіну, стогнуть тяжко і приговорюють жалісливими словами" [4, 255]. Ці звуки змусили замовкнути зброю. Вояки стримують себе "у своїй кривавій роботі, щоби прислухатися докладніше, що це за плач. Справді мов би хто плакав: страшно, безнадійно плаче, так що й Дністровий яр розжалобився і собі ж плаче та додає ще свої окремі голосіння. ...І цей голос переходить тепер з плачу у смуток, широкий, степовий смуток опущених бурлаків без кута, без хати... то нагадує знані мотиви, то відскакує від них, – очевидно, імпровізація грача, в котру він вкладає свою стривожену, замучену душу. Вся та туга, тривога і мука о одно тільки благає: спокою! спокою! спокою!" [4, 255–256].

Оповідач зазначає, що окопи замовкли, припинилася стрілянина, голос "тарогато" поглинув усіх, перебираючи струни душі кожного. Гра завершилась веселим козачком. З окопів противника залунали не постріли, а оплески. Потім озвалась "ручна гармонія і пісня. На те в австрійських окопах заграла ціла капела... Музика спровадила тиху годину в окопи, зробила людей кращими хоч на часок, вони забули мордувати себе" [4, 256]. На думку персонажа-професора, "виховувати людей на кращих громадян можна тільки штукою" [4, 256]. Автор теж дотримується цієї позиції, він проти кровопролиття, руїн і ворожнечі за гармонію між людиною та світом, за просвітлення людських душ, рятування їхньою красою.

Новела "Кроваве поле" подає повоєнну дійсність. Автор зображує поле, на якому відгриміли військові баталії, яке називали за часів Першої світової війни короновані і некороновані самодержці "поле честі, поле слави!" [4, 246], посилаючи "людей на смерть" [4, 246]. Із гіркою іронією автор звертається до жертв війни: "Тут, братчику, твоя смерть – не людська звичайна смерть, тільки геройська; і поле, на котрім тебе застрілили, як зайця, не звичайне собі поле, що картоплю родило, воно – поле

честі, поле слави! Тебе, братчику поховали там у байраці і забули, а з поля честі, поля слави, на котрім ти погиб, нема нікому ні честі, ні слави" [4, 246].

Війна, як зазначає автор, знищила людей, коней, забракло й картоплі, поле стоїть п'ять років неоране, його вкривають щовесни лише дикі червоні маки. Воно червоніє, "як жар, від мільйонів польових маків" [4, 246]. Автору – очевидцю кривавих подій війни поле здається "покрите" червоним, кровавим килимом" [4, 247]. На його думку, такого дивного поля не бачили діди, бо орали поле, не побачать онуки, бо оратимуть поле. На дивному полі палахкотять квітом маки, нагадуючи про великі людські втрати і страждання. У творі наводиться діалог між поетом і хіміком. Поет милується красою поля, а хімік у цій красі бачить джерело опію, великих прибутків і дивується, "що нікому це на думку не прийшло" [4, 247].

В інакомовній формі письменник вказує на забуття й марність втрат за часів війни. Свого персонажа – поета він наділяє думкою, що з цього поля й інших запущених нив могла б бути користь, якби з макового квіту видобути опій і "роздати його між нещасний народ, нехай він хоч у чарах опію мріє про червоне поле честі, про кроваве поле слави і забуде біль" [4, 247].

Письменник-гуманіст у трагіко-драматичній тональності говорить у своїх творах про Першу світову війну, яка знищила міста, села, залишила руїни, розпач, забрала життя мільйонів людей, яких поглинула вічність і забуття тих, хто послав їх на війну, скористався їхнім життєвим ресурсом заради своїх загарбницьких інтересів. Саме вони спричинили велику кількість сиріт та інвалідів. Нарис "Інвалід" – звинувачення у антигуманності, немилосердності й байдужості держави до долі солдат, які сам на сам залишилися понівечені війною у госпіталі, які приречені на страждання, голод, холод і смерть, не маючи ніякої перспективи у суспільному житті. Автор зображує високий берег Дністра, важку гірську стежку, по якій помалу рухався вояк-інвалід, у якого "залізна протеза, під пахвою дерев'яна куля-підпора, рука обвита, голова забандажована, на плечах мішок. З мішка видно дві болонці хліба. Ледве живий виходить на рівну дорогу" [4, 242]. Автор-оповідач співчуває йому, називає його у власне авторській внут-

рішній мові "нещасним", "руїною", допомагає йому сісти, розпитує і дізнається, що "у шпиталю мало дають їсти" [4, 242], а інвалід після тифу дуже хоче їсти, тому "вийшов із шпиталю тихцем" [4, 242]. Він змушений сам здобувати хліб у селі. Інвалід розповідає про своє горе: "На війні втратив ногу, а голову і руки йому тяжко поранило. Рани погоїлися, і його пустили додому. Дома нужда. Він коваль. Сили до роботи нема. Потім занедужав тифом. Рани відкрилися... Взяли його до шпиталю. Ні жити, ні вмерти... Коли пустять із шпиталю, то хіба з мосту та у воду! Чому його не вбило на смерть на війні!" [4, 243]. Через мовну партію персонажа письменник трансформує екзистенційний мотив – рятування від нестерпного життя смертю. Він заздрить загиблим: "Деся здорові, не каліки вмирають" [4, 243]. Інвалід дорікає Всевишньому, що "його держить на світі – не знати, пощо і нащо?" [4, 243]. Риторичні запитання й оповідь сповнені відчаю та болу. Вони звучать як звинувачення державі, що забула свої обіцянки мобілізованим на війну людям, залишила сам на сам зі своєю бідною, обіцявши винагороду і славу. Недоля окремої людини – це краплина горя народного. Це автор намагається підкреслити короткими повідомленнями з часописів: "Горе побідженим! горе тим, що впали! Ніхто їх не підойме! Ще й придавлять, чоботом на горло стануть... Нема надії... Тисяча вісімсот офіцерів і п'ять тисяч вояків сидять у в'язниці за крадіж. – Дорожнеча росте. Голод, голод, голод!" [4, 243]. Повоєнна катастрофа в суспільстві вражає автора, йому гірко читати часописи, бо цим "роздратуєш живу рану на душі..." [4, 242]. Він у кінці твору подає узагальнення, оцінивши як гуманіст суспільну ситуацію після Першої світової війни: "Цілий світ – інвалід... Доборовся!..." [4, 243]. Проте у оповіданні "Розлука" автор висловлює віру в те, що шезнуть "гармати, ворожа політика і самолюбні рахунки сильних, – і над великим простором землі з-поза хмар визирає тепле і ясне сонце – невидима сила теплого, доброго людського почуття, що єднає..." [4, 244]. Осип Маковей сподівається на кращі часи для України, хоч вона, зрощена кров'ю, все ще була оповита безпросвітним горем, втратами, розлуками і смертями, муками і стражданнями, журбою та страхом, велетенським смутком "тисячі живих сердець" [4, 244]. У новелі "На окопах" автор оцінює ці явища своєї

епохи словами Софокла: "Багато є страшного, але нема нічого страшнішого від чоловіка" [4, 247]. І далі подає риторичне запитання, сповнене болю, гніву і жалю: "Що сказав би Софокл, коли б він тепер придивився людям" [4, 246].

Збірка "Криваве поле" О. Маковея має антимілітаристське спрямування, вона порушує проблему безглуздя війни, смерті "ні за що" за часів Першої світової війни. Айстро-Угорщина постає у творах як уособлення авторського антиідеалу держави. У новелах, оповіданнях і нарисах збірки домінує трагіко-драматичний пафос. У них розкрито думки й переживання простих людей, що вимушено були кинуті у вир братовбивчої війни. Змальовані письменником образи позначені високим ступенем узагальнення, відтворюючи мозаїку світовідчуття людини, що пережила лихоліття війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко О. Д. Історія України / О. Д. Бойко. – К. : ВЦ "Академія", 2001.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. ; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001.
3. Кобилянська О. "Залісся" Осипа Маковея / О. Кобилянська // Українська література межі XIX–XX століть. Хрестоматія ; за ред. Н. М. Гаєвської. – К. : Либідь, 2016.
4. Маковей О. С. Твори : У 2 т. / О. Маковей. – К. : "Дніпро", 1990.
5. Мифология. Энциклопедия ; пер. с англ. Н. В. Гайдаш, Д. В. Кузнецова, И. В. Сапцыной и др. – М. : ООО, Изд-во "РОСМЭН – ПРЕСС", 2003.

Надійшла до редколегії 15.12.17

Л. Стрюк, канд. філол. наук, проф.
Криворожский государственный педагогический университет,

А. Шалацкая, канд. філол. наук, доц.
Криворожский национальный университет

КОНЦЕПЦИЯ ЧЕЛОВЕКА И ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ В СБОРНИКЕ "КРОВАВОЕ ПОЛЕ" ОСИПА МАКОВЕЯ

Рассмотрена концепция человека и действительности в сборнике антивоенных произведений "Кривавое поле" Осипа Маковея. Обращено внимание на трагико-драматическое восприятие автором и персонажами окружающей действительности, которая во времена Первой мировой войны была наполнена руинами, смертями, инвалидностью, безысходностью, а также беспамятством держав-агрессоров по отношению к погибшим воинам. С целью выразить свое видение этой социальной катастрофы писатель прибегал к горькой

иронии, риторическим фигурам, сопоставлению, антитезе, иносказанию, метафоре, приему оживления, сна и т. д.

Ключевые слова: трагико-драматический пафос, антивоенный, антигуманный, художественная деталь, ирония, риторические фигуры, антитеза.

L. Stryuk, Ph. Philol. m., prof.
Krivoy Rog State Pedagogical University,
Shalatskaya A., Cand. Philol. Mr., Assoc.
Krivoy Rog National University

CONCEPT OF THE PERSON AND REALITY IN THE COLLECTION "A BLOODY FIELD" OSIP MAKOVEYA

The article considers the concept of man and reality in Osip Makovey's collection of antiwar works "Blood field". The attention is paid to the tragic-dramatic perception by the author and the characters of the surrounding reality, which during World War I was filled with ruins, deaths, disability, despair, and the unconsciousness of the aggressor powers in relation to the died soldiers. In order to express his vision of this social disaster, the writer resorted to bitter irony, rhetorical figures, juxtaposition, an antithesis, an allegory, a metaphor, reception of revival, a dream, etc.

Key words: tragic-dramatic pathos, anti-war, anti-human, artistic detail, irony, rhetorical figures, antithesis.

УДК 821. 161.1-32.09

М. Ткачук, д-р філол. наук, проф.
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС ЛІРИКИ ОСИПА МАКОВЕЯ

Досліджено художній дискурс і наративні аспекти лірики Осипа Маковея. Особливу увагу звернено на характер естетичних шукань, проблематику творів письменника, провідні мотиви. Ліричні тексти Маковея аналізуються крізь призму суб'єктної організації, тенденції у співвідношенні ліричного та наративного в дискурсі поетичних творів.

Ключові слова: ліричний автор, сатира, ліричний персонаж, поезія, іронія, гумор.

Українське мистецтво слова завжди було міцно пов'язане з життям народу та його духовними вимірами. Особливо важливими стають ці зв'язки в революційну та перехідову добу, коли

вони руйнуються, а відтак зникають прогнилі підвалини старих суспільних форм і між новим і старим починається боротьба не на життя, а на смерть.

Перед лицем кризи питання свободи, прогресу, справедливості у літературі порушувалися по-новому. Що призвело їх до краху? Із падінням суспільних концептів та устроїв відбувалося їхнє переосмислення: чи вони оживуть, чи вони пов'язані з певним суспільним устроєм, чи відродяться при іншому суспільстві, чи загалом вони є фікцією й міфом. Ця проблема переплітається з питанням: куди прямує український народ? До гуманізму, щастя чи до рабства? як реагувати на деморалізацію? Як боротися з політикою антигуманних сил? У цьому контексті виступив й Осип Маковей – поет, прозаїк, критик, публіцист і перекладач, який підніс українське слова до світових вимірів.

Творчість Осипа Маковея у сучасному літературознавстві не знайшла переконливих інтерпретацій творчості письменника. До висвітлення його художнього дискурсу зверталися такі дослідники, як Ф. Погребенник та О. Засенко [3]. Певні аспекти творчості висвітлюють і в недавніх дослідженнях. Жанрову природу лірики розглядає О. Романиця [5], а жанр пісні в ліриці Р. Жеплинський [2], міфологічні образи досліджувала І. Савеленко [6].

Слідом за Іваном Франком, Осип Маковей сказав: "Я ставав на всяке жниво й жав свій скромний сніп". Молодий поет дебютував збіркою "Поезії" (1895), яка побудована за принципом циклізації: "Думки й образки", "Semper idem", "Дружка". Також у ній поет звернувся до ліро-епосу: поеми "Молох", "Місіонар", "Дитина", "Чортова скала" (віршована казка) та оповідання "Новик". Ранні вірші поета викликали інтерес читачів. Уже перша збірка "Поезії" мала широкий тематичний діапазон лірики. Зокрема Осип Маковей присвячує темі кохання цикл ліричних поезій "Дружка". Вони об'єднані розгорнутим образом стосунків закоханої пари, яка зустрілася як дружба та дружка на весіллі. Маковей у поезіях циклу моделює цілу гамму почуттів, від неспівливих поглядів, потаємних мрій героя до наміру сватати кохану. Відтак у центрі циклу ліричний герой, поет представляє ліричну сповідь юнака, у якій передається його погляд на події, що виявляється в зовнішній фокалізації. Ліричний герой описує

зовнішність коханої, він вказує "не знаю твоїх лиш думок". Звідси митарства кохання: *"Ще недавно – пам'ятаю – " / під вишнями у садку, я сидів собі й дивився, на квітки у зільнику. / Ще недавно у садочку / по мураві, по грядках / я сидів собі й дивився / на квітки у зільнику / Коло мене присідала, / мов той ангелик, – дитя! / Обнімала цілувала, / ти сміявся і я. / А тепер дівчина гарна, / чом така несміла ти? / Давніх пестощів веселих / вже у тебе не знайти. // Сядь так нині коло мене, / глянь весело, усміхнись, / обійми мене так щиро, / як в садку, було, колись... [4, 49].* Герой змальовує алегоричні картини, у яких у центрі закохана пара. Юнак у такий спосіб моделює власне майбутнє, при цьому вдаючись до переосмислених народнопісенних образів: *В мою одиноку хатину / десь з поля пчола залетіла, / ударила крильцями в шиби / і гучно мені забриніла. // Бринить моя пчілка маленька, / нагадає весну чудову, / несе мої думи далеко / у поле зелене, в діброву... / Те слово, що не раз ти сказала, / так серце моє звеселило! / Воно гомонить мені всюди, / де ступлю так люблю, так мило! / Неси мої думи далеко / у привітну тиху хатину: / так бачу я радого мужа / і люблю, щасливу дружину.* Образ дівчини відтворюється на тлі чудової природи, цвіту вишень, черешень, шуму гаїв, розкішного поля з фіалками, маками. Картини природи виступають втіленням привабливих надій, елегійних настроїв. Маковей завершує наратив циклу "Дружка" оптимістичною картиною-обрамленням: на весіллі герой приглянув собі старосту для власного весілля.

Контрастом до цього циклу є "Semper idem", який має підзаголовок "З теки скептика" і містить тринадцять віршів, написаних у гумористичному ключі. У них ліричний герой постійно апелює до своєї колишньої любови, яка виходить заміж за іншого. Латинський вислів у назві циклу "завжди те саме" вказує на банальність любовних переживань героя.

Тема духовних пошуків "я" посідає значне місце в циклі "Думки і поезії". Ліричний суб'єкт зізнається у своїх пошуках власної долі ("В дорогу, в дорогу! Іду, моя доле"), правди ("У погоні за правдою вічною"). Він щиро формулює своє поклонання: "Я умію пісню...". Герой набуває ознак романтичної постаті, який протиставляється "бідним духом". Апофеозом

утвердження активної ролі особистості є монолог "Давно, давно моє вже тіло", у якому ліричний герой відмовляється від спокою заради виру життя, навіть із його проблемами. Цьому мотиву суголосна ідея поезії "Людей, людей мені подайте!", де "я" хоче бути серед людей.

На основі фольклорних джерел у 1893 р. Осип Маковей оприлюднив віршовану казку "Чортова скала", а також "Місіонер", "Дитина". Особливо популярною була поема "Дитина" (1894), у якій змальовано зворушливий образ матері. Образ матері, від імені якої будується наратив, є центральним у творі. Мати дітей переживає, чи витримають її діти хворобу. *"Та й почалось! Лікар приходить трічі, у горло дивиться дитині, а я тремчу, стаю немов на грані / та жду, чи чим потішить нині. / Лікар здвигає байдуже плечима, а я його трохи не з'їм очима. / Вночі не сплю, удень не їм, не дбаю, роблю усе, всього трібую, з дитиною кладусь на ліжко в пару / та й паюсь, мов сама хору. / Ще день як день, за сим і тим минеться, / а ніч прийде, хоч гинь з розпуки, думки, як чорні гайворони кричуть, / що млієш з туги, жалю муки. / І не опрешия привидам, тривози, / дитя ведеш по божій вже дорозі.*

Автор відтворює драматичну історію переживань матері, у якої смертельно захворіла дитина. В очах жінки консилиум лікарів – це суворі судді хворих. Мати дітей переживає за їхню долю: іде двобій за життя і смерть. */ Ходила я з годину, а потім впала / і пролежала до півночі. / Збудилася: гуде у місті буря – не дам я різати доньку, як куря! / "Не дам! не дам! При тім померти може!" гуде мені в душі і усі, як п'яна, йду до ліжечка Галюсі. Нічого! Спить так тихо до самого рана. / Я настала, до різання не допустила! ... Вполудне усміхнулося маленьке... / Мені! мов сонце засвітило! І мамо. На лялечку пальчиком вказала мовчки / і "мамо" шепнула так мило! Незважаючи на мелодраматичний характер і надмірні подробиці твір пронизаний гуманістичним пафосом.*

Поезії 1885–1897 рр. відзначається громадянською тенденційністю. У вірші "Поетові" Осип Маковей представляє подвійну подієвість художньої наративності. Ліричний автор звертається до уявного читача-поета, із конативною функцією, пере-

конати його не писати твори песимістичного змісту": *"Поете жалісний, покинь слова тужливі, від слів ще не щезне лихо, злидні, гнет. / Від слів не стануть русини щасливі, / Бо кожний русин сам також поет. / Поет недолі і розпуки, / Що плаче ручаями сліз і слів. / Схиливши голову й заклавши руки, / Спасення жде від власних ворогів.* Другий план поезії описує образ русина, який скаржиться на навколишню дійсність. *Не лише поет він, є ще він пророком, / Віщує долю злу всім русинам, / А сам сидить, марнує рік за роком, / І мухи, нетлі не поборе сам. / Не лиш пророк, і лицар він чудесний, / Що розбиває всіх на пух і прах, / У нього спис затроєний словесний, / – Він лицар на словах лиш, на словах. / Не тільки лицар, він Мойсей в пустині, / Що радить всім, як вийти з роботи, / А сам в матні з слабої павутини.* Синтезом цих двох планів є дидактичне повчання, в якому автор закликає до активної дії, а не лише до словесного осуду: *В нас доки кожний буде повелитель, / А сам не стане з лихом до борби, / Не збавить Русі хоч який спаситель, – / Ми як були, так лишиємось раби...* [4, 143].

У вірші "Молоді поети Русі" іронічний образ графоманів-патріотів розкритий ширше. Ліричний автор вдається не лише до іронії, а й сарказму: *"Хто се кричить так гучно, / Чи то жаби, чи то гуси? / Ні се так співають звучно / Молоді поети Русі".* Галерея образів розкривається як через метафору: *"Другий влетів поза хмари, / Сам у пару замінився, / Змерз там, краплею став з пари / І в калюжі опинився",* – так і через гумористичний образ: *"Сей міщух сидить все в хаті, / А уздрів раз деревину / Дві трави і хвіст теляти / Та кричить: Ох, з втіхи гину!"* Маковей висміює поетів, які життя знають лише з книжок, авторів, які закликають до праці, а самі сидять у шинку.

Тему громадської покірності оригінально порушив Маковей у вірші "Пісня Аргонавтів", яка перегукується з грецькими міфологічними героями. На кораблі Арго під керівництвом Ясона вони відправляються в Колхиду за золотим руном, яке охороняється драконом. Проте в ремінісценції Маковея герої обростають рисами українських інтелігентів із їхніми моральними вадами: *"Минають хвилі нам ліниво / Посеред сну, нудьги і карт, / І ждемо всі нетерпеливо / Коли з тих мурів зробим "шкарт".*

*Книжки нам вже осточортіли, / Хоч їх немного в нас було,
/ Забули-сь-мо усе, що вміли; Та стане того на село! Ліричний
персонаж – аргонавти в монолозі розкривають власну обмеже-
ність: Бо ми велике знання маєм, / Здалека любимо народ, / Себе
хвалити добре знаєм / І кожний з нас єсть патріот. // А як ми
смілі – на забавх / Як стережем ж и в о т н и х справ. Не зно-
симо швабів у стравах, / І всяких лосєвих приправ. Іронічну тона-
льність автор витримує до кінця, при цьому утверджує ідею, що
такі збайдужілі співвітчизники легко стають жертвами чужих
впливів, готові проміняти усе рідне: Прийдуть любимці-єзуїти,
/ Засіють добре зерно в нас, / І стануть славні з них уніати,
/ Яких не було довгий час. / А зерно се приймєся скоро, / Бо ми –
то загоєна рілля, / Бо плиткоумів у нас єсть споро, / Смирних,
покірних, як тяля.*

Інтимна лірика цих років різнопланова. У "Пісні" (За горою червоніє...) ліричний герой спостерігає, як жайворон віщує добру днину. *"Сходить сонце за горою, / За горою моя мила... / Чи спиш, любко, солоденько? / Чи вже мати розбудила? / Гей, вступиш зоря зелена, / Уступиш молодому, / Як миленького я побачу серце моєму. / Ой самому сумно жити, / Уступиш горо, дуброво, Нім підвечір я долину / Сам до неї на розмову".* Фольклорними образами поет відтворює плинність життя, змінюються день і ніч, а закоханий герой думкою біля коханої. Маковей порізнному моделює суб'єкта інтимної лірики, якщо в "Пісні" ("Чи я собі не дівчина...") промовляє ліричний персонаж – дівчина, то в поезії "Причина" з'являється гумористичний відтінок у наріканні парубка. Протилежністю є елегійні мотиви поезії "До ***", у якій йдеться про смерть дівчини. Усі вони побудовані як сповідальний монолог.

Натомість у поезії "Любовна історія" Маковей розгортає метанаратив про любовну поезію. Початкові рядки нагадують типову інтимну лірику: *"Світ чарівний мені вкрився, / Чувства незнані пізнаю, / Де ступаю, чую любий голос / І бачу все красу твою. І духом своїм пробуваю / У твоїй милій стороні / Без тебе нуджу самотою / І дивно на душі мені. / Ах, люблю щораз триваліше.* Проте далі ліричний герой проголошує, що це колишні рядки про кохану. Він згадує, як колись їх писав, пережи-

ваючи муки кохання. Антитезою таким стражданням є слова коханої, яка бачить в поезії лише зужиті образи й думки: *"І не нова єсть жодна ода, / Часу, паперу тільки шкода!"*. Ліричний герой-поет від цих слів звільняється від любовних мук, сповідуючи думку, що за любовною поезією передусім стоїть особистість, яка переживала ці почуття. Осип Маковей підтверджує цю думку в поезії "Новітній поет", у якій проголошується цінність власного переживання над будь-якою поезією: *"бо сонет пережитий – все ліпший, / ніж придуманий довгий роман..."*

Тема митця порушується в алегоричній поезії "Співак", яка нагадує віршовану байку. Ліричний оповідач іронічно розгортає історію: *"З Італії, мабуть, чи звідки – / Здалека виводив свій рід – / Прибув до нас горобчик рідкий, / Співак преславний на весь світ. // І вість рознеслася широко: "Співати воробець буде!" Ну ж круки, воробці, сороки – Весь птичий рід в театр іде. // І заспівав співак сумної; Як-то високо "він" співав, очарував всіх співом своїм / І бурю оплесків дістав"*. Завершується твір несподіваною розв'язкою, в якій ми дізнаємося про рівень слухачів: *"Не було оплескам кінця. Лиш соловій не обзивався / Сказати правди не хотів, / Від птиць почухання боявся / І мовчки повернув домів"* [4, 134].

У поезіях на громадянську тематику Маковей тяжіє до ліричного наративу, у якому ліричний автор не лише констатує картину соціального життя, а й вдається до епічного викладу. У поезії "Божі дурні" ліричний розповідач описує космічний простір, де, як на сцені, виступає Бог, який як господар оглядає всесвіт і до того ж виступає вставним оповідачем. Власне вставна історія про створення людей і містить ідею твору: *"А що мене у них найгірше всього лютить, / То їх скомління, молитви й кадила, / Що вже від них аж небо сажу вкрила... / В ім'я моє один другого баламутить"* Маковей формулює думку про недосконалість людини й марність людства супроти безкінечності: *"Замало духу в них тепер я бачу!"* – констатує його ліричний персонаж. Ця ідея набуде поширення в модернізмі.

Відсутність єдності серед провідників та інтелігенції виступає лейтмотивом багатьох творів на громадянську тематику. У поезії "Згода" поет звертається до образів байки про Лебедя,

Шуку й Рака. Новаторськими в образному плані є поезії "В своїй хаті", "Гус", у яких Маковей говорить про українські газети "Правда", "Народ", "Кур'єр", "Отець посланник", "Діло". З'являється ліричний персонаж, композитор Лисенко, який так іронічно оцінив композицію газет: *"Ви, галичани, музиканти, / Що я до вас ані не вмивсь! / У вас гармонія новітня / Нову лиши школу сотворіть, / Ви як затягнете всі разом, / То аж здивується весь світ!"* [4, 136]. Це засвідчує появу в поезії Маковей урбаністичних мотивів. До них можна й віднести згадку про вибори у вірші "В Збаражі".

Автопсихологічні мотиви провідні у збірці "Подорож до Києва" (1897). Описуючи враження від мандрівки, ліричний герой акцентує на власній ситуації. У поезії "Привіт Україні" він говорить, що він є "редактор з-над синього Прута", у "Розмові з могилою" проголошує *"А я, як почую, що скажете ви, / то дам се у наші газети"*. Остання поезія є своєрідною полемікою з ранньою романтичною поезією. Образ могили пов'язаний із героїчним минулим і Маковей дотримується цього трактування. Однак коли його ліричний персонаж, могила, характеризує сучасність, то романтична образність та емоційність піддається критиці: *"Ціла Україна й сьогодні така, / як здавна була романтична: / за снігом торішнім зітхає тихцем, – / до діла ж ніраз не практична"* [4, 152]. Як і в фольклорно-історичній течії романтизму Маковей протиставляє героїчне минуле й ганебне сучасне. У сучасних жителів Наддніпрянської України він бачить ті ж недоліки, які викривав у галичанах: *"Не вірять нікому, не вірять собі / не вірять в будучність народу; / боронять язиком народне добро, / а дбають про власну вигоду"* [4, 153].

Здавалося б, Маковей продовжує зужиті в попередніх збірках мотиви, але поезія "В дорозі" засвідчує суттєве критичне переосмислення. Ліричний герой вирішує написати поезію до українців і навіть наводить її початок: *"Вставайте, брати українські, зі сну, / умийтесь і вйо! До роботи"* [4, 154]. Тобто, це не сумний вірш, сповнений плачу, туги, нарікань на важку долю: усе те що Маковей засуджував у ранній збірці. Це заклик до активної дії – ідея, яку він сам раніше пропагував. Тим не менше ліричний герой усвідомлює марність такої праці: *"Зложив і подер і з віт-*

рами пустив, / шкода вже і вірші складати; / вже поклики пишемо довгі літа, / а користі з них не видати." Крах патріотичних сподівань іронічно підтверджує те, що ліричний герой знаходить розраду в українському борщі. Песимістичною тугою пройнята "Думка" Маковей, яка нагадує переспів вступу поеми "Гайдамаки". Як і автор поеми він уявляє себе у минулому, але не серед гетьманів, а в степу разом із козаками, готовий воювати з турками. Свої фантазії він порівнює з хлопчачими мріями, які дорослі поступово забувають.

У збірці виділяється ряд поезій із ліричним сюжетом: "В лаврі", "Самсон", "На лисій горі", "Принципально". Якщо перші два твори тяжіють до картини або сцени, над якою рефлексує ліричний герой, то два останні – мають виразне епічне начало. Об'єднає їх гумористичне начало й численні ремінісценції. Наприклад, у поезії "Принципально" ліричні персонажі викривлено цитують "Гайдамаки" Шевченка: *"Все йде, все минає, / куди воно ділось, звідкіля звелось, і дурень, і мудрий не знає"* [4, 163]. Натомість у "Лисій горі" Маруся Чурай виступає відьмою. Оптимістичним змістом у збірці виступає лише поезія присвячена Миколі Лисенку "У Миколи Лисенка". Маковей не використовує жанрову модель ні послання, ні оди, а змальовує відвідування домівки композитора, де у своєрідній сцені виголошуються панегіричні мотиви на честь видатного українця.

Таким чином, лірика Осипа Маковей на громадянську тематику ставить питання про активну роль людини у суспільному житті. Поет заперечує рефлексію над нещасливою долею народу без намагання домогтися змін. По суті, ряд поетичних творів можна розглядати як критику народництва, адже воно породило хвилю послідовників, які лише на словах дбають про долю селянства. Маковей утверджує тісний взаємозв'язок життя та літератури. Навіть в інтимній сфері він підносить особистісне переживання вище за поетичну рефлексію як естетичну категорію. Також помітним є те, що в творах на інтимну тематику поет тяжіє до сповідального викладу ліричного героя або ліричного персонажа. Натомість у творах на громадянські мотиви Маковей схиляється до ліричної оповіді. Його герой рефлексує над дета-

льно змальованою картиною або простежується виразний епічний компонент. Недаремно ще в 1892 р. Маковей зізнався в листі про те, що хоче писати прозу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриневич І. Фольклористичні засоби зображення гумору та сатири в ліричних збірках "Semper idem" і "Дружба" Осипа Маковей / І. Гриневич // Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Filologia, socjologia i kulturoznawstwo. Badania podstawowe i stosowane: wyzwania i wyniki – Warszawa, 2016. – С. 6–11.
2. Жеплинський Р. Пісня в житті та творчості Осипа Маковей / Р. Жеплинський // Народна творчість та етнографія. – 2007. – № 5. – С. 101–102.
3. Засенко О. Осип Маковей / О. Засенко. – К. : Дніпро, 1968.
4. Маковей О. Твори : У 2-х т. / О. Маковей. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1.
5. Романиця О. Жанрова природа віршованих творів Осипа Маковей / О. Романиця // Питання літературознавства. – 2012. – № 86. – С. 160–170.
6. Савеленко І. Міфологічні аспекти фольклорних образів у літературній спадщині Осипа Маковей / І. Савеленко // Молодий вчений. – № 5(20). – 2015. – С. 14–17.

Н. Ткачук, д-р філол. наук, проф.
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ДИСКУРС ЛИРИКИ ОСИПА МАКОВЕЯ

Исследовано художественный дискурс и нарративные аспекты лирики Осипа Маковей. Особенное внимание уделено характеру эстетических поисков, проблематику произведений писателя, основные мотивы. Лирические тексты анализируются через призму субъективной организации, тенденции в соотношении лирического и нарративного в дискурсе поэтических произведений.

Ключевые слова: лирический автор, сатира, лирический персонаж, поэзия, ирония, юмор.

Надійшла до редколегії 17.11.17

М. Tkachuk, Dr. philol. N., prof.
Ternopil National Pedagogical University University named after V. Hnatyuk

ART DISCOURSE OF OSIP MAKOVEVA'S LYRICS

The article deals with artistic discourse and narrative aspects of the poetry of Osip Makovey. Particular attention is drawn to the nature of aesthetic quest, the problems of the writer's works, leading motives. Makovey lyrical texts are analyzed

through the prism of the subject organization, the tendencies in the ratio of lyrical and narrative in the discourse of poetry works.

Key words: *lyrical author, satire, lyrical character, poetry, irony, humor.*

УДК 82-92: 342. 7-055.2 О. Маковей

Н. Ульянова, аспірант

ОСИП МАКОВЕЙ ПРО РОЛЬ ПРЕСИ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЖІНКИ В СУСПІЛЬСТВІ

Висвітлено публіцистична діяльність Осипа Маковея та вплив української преси на формування правового статусу жінки в період кін. XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: *преса, правовий статус, права жінок, рівність, жіночий рух, фемінізм, емансипація, ідея, національна свідомість.*

Важливим історичним джерелом досліджень, окрім багатьох інших чинників, є преса минулого, яка мала значний вплив на суспільно-політичне, економічне, культурне життя українського народу. Як об'єкт дослідження преса минулого цікава не лише за змістом, а й своєрідна й багатопланова за структурою опублікованих текстів. Сучасні дослідники таких галузей духовної життєдіяльності нації, як філософія і соціологія, критика і літературно-мистецький процес, історіографія та джерелознавство мають можливість за допомогою преси відтворити об'єктивну картину минулого як правдиве свідчення доби.

Український письменник, публіцист, громадський діяч Осип Маковей не тільки успішно працював у галузі практичної журналістики, але й був одним із перших, хто ґрунтовно проаналізував розвиток української преси та окреслив її роль у формуванні правового статусу жінки в суспільстві.

Становище української жінки завжди привертало увагу дослідників. Аналізуючи правовий статус жіноцтва в другій половині XIX – початку XX ст. як одну із провідних характеристик її місця в суспільстві варто зазначити, що в кінці XVIII ст., втративши автономію Україна була розділена між двома імперіями – Австро-Угорською (Східна Галичина, Північна Буковина та Закарпаття) і Російською (Слобожанщина, Лівобережжя, Право-

бережжя, Південь – цю територію називали Наддніпрянщиною). Приналежність до різних держав і правових систем стала передумовою обмеження прав і нерівних можливостей для українських жінок порівняно з чоловіками.

Із 1840–1842 рр. на території Наддніпрянщини функціонував "Звід Законів Російської імперії", згідно з яким особливо були обмежені у своїх правах саме жінки – без дозволу батьків заборонялося вступати в шлюб, жінка мала повністю підкорятися своєму чоловіку, без дозволу якого не могла отримати паспорт або найнятися на роботу, розірвати шлюб для жінки було практично неможливо, усе залежало від церкви, жінки були позбавлені можливості брати участь у державному управлінні чи самоуправлінні. Поділ спадщини надавав пріоритет чоловікам – жінки були спадкоємицями при відсутності осіб чоловічої статі ("Звід Законів", ст. 1126). Дочки при синах, тобто сестри при братах одержували зі всієї спадщини нерухомого майна чотирнадцяту частину, а із рухомого – восьму ("Звід Законів", ст. 1130). Дружина наслідувала після чоловіка сьому частину нерухомого, четверту частину рухомого майна [1, 66–70].

В основу законодавства Російської імперії було покладено патріархатні погляди, згідно з якими жінка створена з ребра чоловіка і повинна в усьому йому підкорятися та виконувати виключно свою природню функцію – народжувати та виховувати дітей. На законодавчому рівні було закріплено, що жінка є неповноцінною та нерівноправною порівняно з чоловіком, не має авторитету, тому і в суспільстві займає нерівноправне становище. Такий стан речей впливав на прогресивних жінок і змушував їх виступати проти дискримінації прав жінок, захищати власну гідність і відстоювати права жінок на вищу освіту, саморозвиток, ініціативність, участь у громадській роботі. Із цією метою ініціативні жінки починають створювати жіночі організації, об'єднуватися в жіночий рух, відстоювати не лише жіночі права, а й захищати права та свободи людини. Серед найбільш активних учасниць жіночого руху, перших феміністок слід назвати Олену Пчілку, Людмилу Старицьку-Черняхівську, Софію Русову, Людмилу Яновську, Валерію О'Коннор-Віленську, Софію Вольську, Марію Ішуніну, Віру Клячкіну, Христину Ал-

чевську, Наталію Дорошенко, Марію Кучерявенко, Ольгу Андрієвську та ін. [2, 107–108].

Демократизація політичного устрою Австро-Угорської держави у 60-х рр. XIX ст., ухвалення конституції та деякі демократичні свободи сприяли зміцненню зв'язків Галичини з Наддніпряниною та пожвавленню суспільно-політичного, національно-культурного поступу на західно-українських землях. У межах Російської імперії з 1863 р. (Валуєвський циркуляр) і з 1876 р. (Емський указ) українське духовне життя зазнало особливо жорстких утисків, було заборонено видання українських журналів і газет, у 70–90-х рр. майже вся українська періодика сконцентрувалася в Галичині. Насамперед це були львівські журнали "Правда", "Зоря", "Літературно-науковий вісник".

Осип Маковей був відомий серед сучасників численними публікаціями, статтями-фейлетонами, які друкував спочатку в "Ділі", "Народнім часописі", а потім "Зорі", "Буковині" і "Літературно-науковому віснику" в основному під рубрикою "З життя". За період, коли був редактором газети "Буковина" (квітень 1895–грудень 1897), Маковей надрукував понад сто тридцять статей на різноманітні теми, допомагав тогочасним молодим українським письменникам як редактор і літературний критик. "Доволі переглянути два річники дневника "Буковина" з 1896 і 1897 р., щоб переконатися, скільки нових письменників "однайшов" Маковей, скільки праці вкладав у редакцію їхніх творів, скільки вказівок давав він письменникам, що вперше пробували свого пера в "Буковині", скільки талантів відігрівав із покритої пилом архівної теки "Буковини", де містилися твори молодих авторів, що даремно, не раз роками, чекали хоч звістки про долю чи не першого виливу їхнього серця, чи не першого дарунку, їхньої фантазії..." [3, 372].

У кінці XIX ст. розвивається й поширюється ідея емансипації жінки, зосереджена на проблемі морально-етичного сприйняття жінок у суспільстві, направлена на підвищення рівня освіти жінок, проте значно менше зорієнтована на політико-правових аспектах рівноправ'я жінки. У цей час в західноукраїнській пресі чимало публікацій висвітлюють найрізноманітніші питання пов'язані з патріотичним покликанням жінок, акцентується увага

на ролі жінки-матері в суспільстві, з'являються праці присвячені проблемам жіночого виховання та освіти, становищу жінок в інших країнах, ідеям українського жіночого руху – фемінізму, який формувався в період розвитку в європейських країнах ідей позитивізму, радикалізму, соціалізму. Сповнені ідеями фемінізму роботи, зокрема М. Ганкевича "Про жіночу неволю в історичнім розвою" (Львів, 1891), К. Малицької "Про жіночий рух" (Львів, 1904), у численних статтях Н. Кобринської, опублікованих в альманасі "Перший вінок" (Львів, 1887), у трьох випусках збірника "Наша доля" (1893, 1895, 1896). Рівні можливості як основа ідеології фемінізму відповідали запитам українського суспільства, особливо жіноцтва, щодо рівності між жінками й чоловіками у сімейних відносинах, в усіх сферах суспільного життя, допуск жінок до політичного життя, розширення участі жінок у громадській роботі та професійній діяльності, прогресивне бачення підвищення рівня освіти для жінок.

Громадські діячі, політики, інтелектуали-науковці, письменники, публіцисти – М. Драгоманов, І. Франко, О. Маковей, М. Грушевський, О. Терлецький, М. Павлик були не лише спостерігачами за процесом втілення феміністичних ідей в українську дійсність, але й були ідейними натхненниками та найактивнішими учасниками у роботі над концептуальними питаннями жіночого руху. У цей період суттєво змінюється правовий статус жінки – зменшується вплив релігійних традицій на шлюбні стосунки, запроваджується свобода розлучень, забезпечується правова дієздатність жінки після досягнення повноліття, рівноправ'я жінки та чоловіка у спадково-майнових справах, продовжується боротьба за громадянські і політичні права жінок, доступ до вищої освіти, участь у профспілкових організаціях, політичних партіях, виборчі права жінок – поступово відбувається визнання жінки як самодостатньої та повноправної людини.

Процес трансформації правового статусу жінки, який відбувався під впливом жіночого руху, відображався на сторінках західноукраїнських видань. Широко обговорювалися проблеми емансипації жінки, не було періодичного видання, яке б не висвітлювало "жіночого питання" в різних аспектах: чоловік і жінка, жінка та суспільство, жінка, виховання й освіта тощо. Стаття

Осипа Маковея "Емансипація нашого жіноцтва" (ЛНВ, 1898, т. 1, кн. 2, 98–108) викликала чимало відгуків. У листі до О. Маковея від 05 лютого 1898 р. про один із таких відгуків написала О. Кобилянська: "Дістала-м недавно один лист від одної панни, котра розгнівалась на Вас за Вашу статтю за жіноцтво. Каже мені, що треба би Вам за те вислати бурю... Не годжуся на те, щоб вислати Вам бурю, тому що наше жіноцтво є ще справді невільником шмат, а щодо інтелігенції українок, то не знаю, бо не знаю їх взагалі. Стаття гостро написана, особливо перша часть..." [4, 320].

Ідея емансипації жіноцтва проглядається і в художній прозі письменника. Так, у творі "Вуйко Дорко" священник висловлює свої погляди на жінку: "Як би так на мене, я не брав би такої панни за жінку, що хоче бути мудріша від мене. Жінка до кухні і до дітей, а від політики здалека". Ніби відповідь звучать роздуми панни Стефанії, яка заперечує священнику...[...]... "Тепер уже зовсім інші часи і вимоги. Рівне право як для мужчин, так і для жінок! Усі повинні бути розумніші..."

Справжньою подією в українській пресі кінця XIX ст. стала поява в 1887 р. жіночого альманаху "Перший вінок", виданого Н. Кобринською та Оленою Пчілкою. Жінки-письменниці (Н. Кобринська, У. Кравченко, Олена Пчілка, Дніпрова Чайка, Л. Старицька-Черняхівська й інші) похитнули тогочасні стереотипи уявлень про долю жінки, довели, що жіноче життя різноманітне і не концентрується виключно на вихованні дітей і ролі дружини та господині. Показуючи своїх героїнь сильними й готовими до будь-яких викликів суспільства авторки впевнено заявили у своїх творах про захист прав та інтересів жінки. У статтях "Про рух жіночий в новіших часах", "Руське жіноцтво в Галичині в наших часах", "Замужня жінка середньої верстви", "Про первісну ціль Товариства руських жінок в Станіславі" Н. Кобринська підняла цілий пласт актуальних жіночих питань, в яких "поставлено в оборону інтереси української жінки, вказувано шляхи, якими вона повинна йти до свого визволення; а іменно: ціллю її життя повинно бути не лише виховання дітей і господарство, але також і участь в громадському житті" [5, 5–6].

Традицію "Першого вінка" продовжили випуски збірника "Наша доля" у 1893 р. у Стрию та 1895–1896 рр. у Львові.

За прикладом Н. Кобринської, у 1908 р. Дарія Старосольська разом з іншими молодими жінками започаткувала видання журналу із назвою "Мета". На сторінках часопису висвітлювалися основні ідеї ліберального фемінізму, серед яких основними є рівні можливості для жінок і чоловіків в усіх сферах суспільно-політичного та культурного життя. Осип Маковей, аналізуючи розвиток української преси в Галичині зазначав, що її еволюція відобразилась навіть у назвах часописів: "Кількадесят літ ми називали свої видавництва Русалками, Ладами, Вечорницями, Нивами, Рідними хатами, Стріхами і Левадами, Веснами, Степами, Дзвонами, Снопамі і Зорями – і лиш декому за той час прийшло на думку інакше їх називати, от як Мета, Основа, Правда або Молот... вже покидаємо числити зорі та зітхати за русалками і козаками, а беремося помалу до систематичної роботи..." [6, 3].

Маковей болісно переживав за долю молодих письменників-реалістів, особливо жінок, які піднімали гострі теми і коли під тиском духівництва редакція "Буковини" змушена була припинити публікацію реалістичної повісті Євгенії Ярошинської "В домі протопопи" про недобрі справи буковинських попів, закликав письменників не мовчати, сміливо викривати негативні явища тогочасної дійсності та рішуче їх засуджувати.

Осип Маковей першим відгукнувся на ранню поезію Лесі Українки, яка вразила його мистецькою красою поетичної форми, глибиною почуттів, образністю. У рецензії на її першу збірку поезій "На крилах пісень" Маковей висловив захоплення, що "ось в ряди наших нечисленних письменців, а особливо жінок-авторок, прибуває сила молода ще, дуже молода, а помітна". Закінчуючи статтю, Маковей написав: "Вітаємо щиро нову робітницю на ниві народній і з серця бажаємо їй, щоб не мала причини нарікати так тяжко на свою долю у віршах" [7, 177–179].

У творчій біографії Ольги Кобилянської Маковей відіграв визначну позитивну роль, його перу належать перші рецензії на її твори, перший її літературний портрет. На сторінках "Букови-

ни" та "Літературно-наукового вісника" Маковей друкував твори О. Кобилянської, уважно їх редагував, зберігаючи оригінальний стиль авторки. Однією із проблем, які глибоко хвилювали О. Кобилянську, була доля жінки, її право на освіту, працю, громадське життя. Захопившись ідеями емансипації жінок, боротьбою за їхню рівноправність із чоловіками, О. Кобилянська постійно виступає у пресі зі статтями про потребу формування національної свідомості української жінки. У присвяченому Наталії Кобринській творі "Людина. Повість з жіночого життя" письменниця закликає жінок до боротьби за рівноправність, за гідне місце в суспільстві, жіноче питання трансформується у проблему становища людини в тодішньому суспільстві. "Ми маємо в своїй літературі Марусь, Катрусь, і як добре йде – і Оксанок. Але чи не сягнути б нам і по інші типи? Чи не придались би нам у розвою нашої суспільності жінки світової освіти або жінки героїських характерів?" – пише О. Кобилянська. І ці прагнення письменниці були зрозумілі та підтримані Осипом Маковеем.

У статтях про Кобилянську Осип Маковей наголошував на реалістичній основі її творів, закоханості в рідну мальовничу буковинську природу, відзначав уміння письменниці вразити читача бурхливістю почуттів, із захопленням підкреслював одну із характерних рис творчості Кобилянської – повагу та любов до всього прекрасного в людській особистості. Маковей писав про Кобилянську: "вдача наскрізь поетична, повна мрій і туги, поважна, надзвичайно вразлива на красу життя і природи і ще більше на грубості їх; при тім бистроумна, горда, в добрім значенні сего слова, а в потребі і сміла" [8, 50].

Після переїзду до Галичини з 1910 р. Осип Маковей викладав українську мову та літературу у Львівській жіночій учительській семінарії з польською мовою навчання. Одна із його колишніх учениць П. Сімовичева у своїх спогадах про свого викладача писала: "Від професора Маковея в семінарії ми вперше почули живе, щире слово про Котляревського, Шевченка, Франка, Стефаника та інших письменників. Нам ніхто раніше не говорив про те, що "так вічно не буде", що прийдуть часи, коли всі будуть мати однакові права...Всі ми нетерпляче ждали години

української літератури. Професор Маковей ніколи не вимагав, щоб ми вивчали тільки дати, прізвища, імена персонажів художніх творів, а говорив про вдумливе вивчення художніх творів, радив виписувати зразки пейзажів з творів Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, цитати з віршів Шевченка, Лесі Українки та інших. Заохочував писати вірші, нариси, оповідання. Нам, українкам, давав завдання на вакаціях записати пісні свого села, описати сватання, весілля тощо" [9, 31].

Осип Маковей був тією особистістю, яка стимулювала культурний, освітній розвиток українського жіноцтва. Як редактор, публіцист, літературний критик він сприяв утвердженню та поширенню українського слова, підтримував жінок у їхньому прагненні служити людям, боротися за добро і справедливість, за красу людських відносин, дбав про піднесення національної свідомості українок і саме через пресу робив все можливе в своїй діяльності і творчості аби утвердити справедливий правовий статус жінки в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Законы о женщинах: (Сборник всех постановлений действующего законодательства, относящихся до лиц женского пола). – СПб., 1899. – С. 66, 70.
2. Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні ; за ред. Л. О. Смоляр. – О. : Астропринт, 1999. – С. 107–108.
3. Сімович В. Йосип Маковей. Праці : У 2-х т. / В. Сімович. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – Т. 2. – С. 366–373.
4. Кобилянська О. Твори : У 5-ти т. / О. Кобилянська. – К. : Держлітвидав, 1963. – Т. 5. – С. 320.
5. Величко І. Наталія Кобринська / І. Величко // Жіноча доля. – 1928, ч. 1–2. – С. 5–6.
6. Маковей О. З життя і письменства: Хрестини "Літературно-Наукового Вісника" / О. Маковей // ЛНВ. – 1998. – Т. 1. – С. 3.
7. Засенко О. Осип Маковей (Життя і творчість) / О. Засенко. – К. : "Дніпро", 1968. – С. 177–179.
8. Маковей О. Ольга Кобилянська (Літературно-критична студія) / О. Маковей. – ЛНВ. – 1899. – Т. V. – Кн. 1. – С. 50.
9. Кріль Й. Осип Маковей (До 100-річчя з дня народження) / Й. Кріль. – К. : Знання, 1966. – С. 45.

Надійшла до редколегії 7.11.17

Н. Ульянова, асп.
помощник народного депутата Украины

ОСИП МАКОВЕЙ ПРО РОЛЬ ПРЕССЫ ФОРМИРОВАНИИ ПРАВОВОГО СТАТУСА ЖЕНЩИНЫ В ОБЩЕСТВЕ

Освещается публицистическая деятельность Осипа Маковей и влияние украинской прессы на формирование правового статуса женщины в период конца XIX – начала XX в.

Ключевые слова: пресса, правовой статус, права женщин, равенство, женское движение, феминизм, эмансипация, идея, национальное сознание.

N. Ulianova
Assistant to the People's Deputy of Ukraine

OSIP MAKOVEI ABOUT THE ROLE OF THE PRESS IN FORMING THE LEGAL STATUS OF A WOMAN IN THE SOCIETY

The article covers the journalistic activities of Osyp Makovei and the influence of the Ukrainian press on the formation of the legal status of women during the period of the end. XIX – early Twentieth century.

Key words: press, legal status, women's rights, equality, women's movement, feminism, emancipation, idea, national consciousness.

УДК 821.161.2-058.237 (477.83/.86) О. Маковей

Г. Хачатурян, студ.
спец. "Фольклористика"
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСИП МАКОВЕЙ І ГАЛИЦЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ

Розглянуто взаємозв'язки Осипа Маковей та галицької інтелігенції, зокрема з такими її представниками, як Іван Франко й Ольга Кобилянська. На конкретних прикладах проаналізовано образи типових представників галицької інтелігенції у творах митця.

Ключові слова: галицька інтелігенція, інтелектуальна еліта, доба по-межів'я, сатира, міщанство.

Осип Маковей досить цікавий і авторитетний представник літературного світу межі XIX–XX ст., про якого в умовах сьогодення згадують не надто часто. Проте, проаналізувавши той величезний масив багатопрофільної роботи, яку виконав та передав майбутнім поколінням письменник, критик, публіцист

і перекладач, було б недоречно та не логічно заперечувати значення цієї постаті у контексті розвитку літератури доби поміжжів'я на Західній Україні.

Творчість Осипа Маковея неодноразово ставала об'єктом дослідження багатьох літературознавців. Зокрема, життя і творчість письменника вивчали С. Єфремов, Б. Мельничук, І. Франко, Леся Українка, Ф. Погребеник, О. Засенко, М. Гнатюк, Н. Тихолоз й ін. Щодо обраної теми дослідження, то можемо стверджувати, що критики часто оминали тему "Осип Маковей і галицька інтелігенція", тому, як наслідок, маємо мало наукових робіт у цьому ракурсі.

Галицька інтелігенція у творчості Маковея всебічно представлена в передмові Федора Погребенника до двотомника письменника. Учений подав детальний аналіз усіх творів, у яких так чи інакше представлені образи інтелігентного прошарку суспільства.

Стосунки Маковея із представниками галицької інтелектуальної, зокрема літературної еліти, досить ретельно дослідив Олекса Засенко, який у своїх статтях та передмові до чергового видання збірника творів автора описав літературно-критичну діяльність Осипа Степановича, підкреслив його важливу роль у становленні літературної творчості Марка Черемшини, Євгенії Ярошинської, Ольги Кобилянської й інших митців художнього слова.

Стосунки Осипа Маковея з Іваном Франком розглядали Наталя Тихолоз і Леся Щербанюк, які у своїх статтях зазначили, що Камењар відіграв ключову роль у формуванні творчого стилю письменника, підтримував його і власне вивів у "літературний" світ.

Беручи активну участь у культурному та громадському житті Галичини й Буковини, перебуваючи у тісних зв'язках і працюючи із представниками тодішньої інтелектуальної еліти, Маковей по-своєму зайняв окрему нішу серед тодішньої галицької інтелігенції. Саме це і стало предметом нашого дослідження. Метою ж нашої роботи було визначати та встановити зв'язки Осипа Маковея з галицькою інтелігенцією й показати ці зв'язки на конкретних прикладах.

Наприкінці XIX – на початку XX ст., письменник був активним учасником львівських і чернівецьких видань, саме в цей час він став одним із найактивніших учасників літературного процесу в Україні. 1894 р. О. Маковей у журналі "Зоря" виступив із

пропозицією скликати з'їзд письменників Наддніпрянщини, Галичини й Буковини, на якому мали б обговорювати стан і шляхи розвитку літературної та просвітницької праці в Україні. Це мало великий резонанс у літературному середовищі.

Маковей мав справжній талант визначати серед маси молодих письменників найперспективніших: більшість із них, зокрема Ольга Кобилянська, Марко Черемшина, Євгенія Ярошинська, згодом стали відомими письменниками і здобули право на почесне місце в історії української літератури. Як літературний критик, Маковей блискуче та влучно передбачав нові явища у літературі. Він першим дав ґрунтовну оцінку реалістичній творчості Тимотея Бордуляка і Степана Ковалева, зарахувавши їх до однієї групи галицьких письменників (Стефаник, Мартович і вже згадуваний Черемшина) [1].

Серед побратимів О. Маковея в колі галицької інтелігенції був Іван Франко, який прихильно ставився до молодих письменників і був авторитетом серед студентства. Як зазначає дослідниця взаємовідносин Маковея та Франка Наталя Тихолоз, Осип Маковей наважився надіслати Каменяреві свої твори й переклади. Івана Франка вони зацікавили, із деякими з них він був знайомий раніше, читав його перші твори в редакції "Зорі". Знакова для обох митців зустріч відбулася 26 грудня 1885 р. [5] Між чоловіками зав'язалася справжня дружба, яка тривала впродовж всього їхнього життя, незважаючи на всі зовнішні обставини, складнощі, фінансову скруту, проблеми. Франко мав великий вплив на формування світогляду Осипа Маковея, який власне його наслідував у всьому.

Франко надавав колезі допомогу і в творчих пошуках, саме він заохотив до початку перекладацької праці, радив, яких письменників варто перекладати, знайомив із відомими журналістами, публіцистами, культурно-громадськими діячами того час. Саме Іван Якович увів його в культурний і літературний світ Галичини. Інформацію про їхню дружбу, зустрічі, події, заходи й нові знайомства Маковей ретельно фіксував у своєму "Дневникові". Завдяки цьому щоденнику нині ми маємо відомості й інформацію про Івана Франка, риси його характеру, вчинки, думки, погляди та навіть переживання, те, яким його бачили оточуючі й ким він був насправді.

Леся Щербанюк зазначила, що "Франко неодноразово виступав рецензентом творів Маковей, співпрацював (а іноді й полемізував) із ним у тогочасній періодиці. Осип Маковей у свою чергу підтримав Франка у найтяжчий момент його життя – після виходу статті "Ein Dichter des Verrathes" ("Поет зради"), був одним із організаторів 25-літнього ювілею творчості українського Мойсея, а також першим читачем, критиком і перекладачем деяких його творів" [2].

О. Маковей брав активну участь не лише в житті галицького інтелектуального бомонду, але і буковинського, встановлюючи тісні контакти між галичанами й буковинцями. Особливі стосунки склалися у письменника із Ольгою Кобилянською, із якою його пов'язували не лише творчі й ділові, але і дружні та навіть любовні стосунки. Він був першим редактором ранніх творів письменниці. Він редагував твори О. Кобилянської, дбав про збереження її індивідуального стилю. Саме він допоміг видати "Царівну" в редакційній ним газеті, став її першим критиком. Згодом у "Буковині" Маковей опублікував близько десяти ранніх творів Кобилянської, зокрема такі твори, як "Він і вона", "Жебрачка" "Банк рустикальний". "Час", "Некультурна", "Царівна".

Олекса Засенко визначаючи роль Маковей у творчості Кобилянської як літературного критика так: "У статтях про Кобилянську, що були першими в літературі критичними відгуками про письменницю, Маковей підкреслював реалістичну основу її творчості, вміння вразити читача бурхливим потоком сильних почуттів, палкою любов'ю до всього прекрасного й благородного в людині, ніжною закоханістю в природу рідного краю й чарівністю її художнього слова. Осип Маковей перший підмітив і тонко розкрив одну з істотних і найхарактерніших рис індивідуального стилю Ольги Кобилянської – органічне поєднання в її творах реалістичного і романтичного планів зображення явищ дійсності" [1].

У першому ж номері "Літературно-наукового вісника" було надруковано "Меланхолійний вальс" Кобилянської, у якому чи не вперше було порушено тему емансипації, прихильницею якої була авторка.

Вони проводили разом дуже багато часу, говорячи годинами про літературу, мистецтво, філософію. Кобилянська постійно підтримувала й заохочувала Маковея в реалізації його ідей, давала поради та дбала про нього навіть у побуті, не кажучи вже про своє палке кохання до нього. Ці стосунки були важливими для обох.

У письменника було своє ставлення до галицької інтелігенції, яке знайшло відображення у його творах. Проза письменника охоплює усі верстви і стани галицького суспільства – як "справжніх інтелігентів", так і псевдоінтелігентів, псевдопатріотів, брехливих політиків, різних "невдоволених русинів", лицемірних прислужників.

Федір Погребенник зазначив, що у творах Маковея описана "культурна" верства, що дбала насамперед про власні інтереси, зокрема кар'єру, збагачення, почесні, "паразитувала на народному організмі", усі "доморощені пани-доробкевичі" були нещадно викриті та розкритиковані письменником, що "їдко висміяв мертві душі галицької провінції" [3].

Подібно Франкові, Маковей викривав представників не лише української буржуазії, але і польсько-шляхетської. Так у творі "Два ставки" письменник використовує жанр казки, репортажу, різноманітні публіцистичні прийоми, епістолярний стиль, засоби іронії, сарказму. Тут ми маємо художній тип "невдоволеного русина" – перед нами адвокат, який мав "усякі панські вигоди", яких йому очевидно бракувало, через що і прагнув ще більшої вигоди і почесей. Він безжально, нагло, жорстоко, цинічно обдурює темних людей, парадоксально обіцяючи їм "скасувати" Дністер, тобто змінити рух його течії. Справжньою демагогією є агітація русина, у якій поєднується трохи правди, багато безглуздя, спекуляції на інтересах народу [3].

У "Казці про Невдоволеного Русина" О. Маковей викривав буржуазну систему виборів, фальшивість і брехливість послів-депутатів, які були вірними псами цісарського уряду та прагнули лише наживи у власних інтересах.

Показовою є сатирична новела "Вдячний виборець", у якій змальовано образ лицеміра і брехуна, який лише імітує діяльність, а натомість не робить нічого. Посол Колодинський, будучи байдужим до інтересів народу, лише дурить людей, завищу-

ючи свої "заслуги" перед ними та потураючи їм цим. Він постійно говорить про клопоти та турботу про справу "вдячного" виборця. Колодинський просто паратизує та використовує свої повноваження.

Схожа за сюжетом новела "Три політики", у якій адвокат, посол до крайового сейму Микола Крикливець, який "стелиться" перед маршалком повіту, графом Артуром Бойовським і хлопським філософом, агітатором селянином Михайлом Горобцем. Усі образи, створені Маковеем, представляють певний художній тип: втілюють політику підступу, обману, вигоди. Кожен із героїв використовує політику для власних інтересів, намагаючись підставити іншого, будує свої плани для досягнення власної цілі, використовуючи усі, навіть найбрудніші методи.

У гуморесці "Як я продавав свої новели" (1895) Осип Маковей викрив байдужість галицької інтелігенції до справ розвитку культури, літератури. Федір Погребенник зазначив, що "разом з тим він дотепно висміяв тут численні видання "народовців" та "москвофілів" – різні їхні журнали, збірники, календарі та альманахи", які нічого народу не давали [3].

Викривальний характер має і сатирична новела "Новітній плуг", у якій Маковей критикує протилежну народним інтересам діяльність товариства "Просвіта", яке очолювали "народовці". Промова "жвавого панка-просвітянина" – типовий приклад пустих балачок і обіцянок недалекого чоловічка, який лише користується довірливістю людей.

Досить відомим твором письменника, у якому яскраво описується галицька інтелігенція, є новела "Вуйко Дорко". Ідеться про нове покоління, яке цілком байдуже до долі Батьківщини, а натомість надає перевагу вирішенню власних проблем, нехтує високими морально-естетичними, зрештою, людськими принципами. Однак водночас автор у цьому творі подає власний ідеал галицького інтелігента: на думку письменника, він має жити інтересами свого народу, відчувати його потреби, захищати його інтереси, використовувати всі свої сили на благо рідної землі, бути вихованим та інтелектуально багатим, прагнути до ідеалу, повсякчас удосконалюючись.

Вершиною групи викривальних творів автора про деградує, відсталу, лицемірну, антинародну частину галицької інтелігенції є сатирична новела "Товариство для взаємного величання". Атмосфера брехні, фальші, гнилі, користоловства, яка панувала у середовищі чиновно-урядової галицької й буковинської інтелігенції, була відтворена письменником всіма можливими сатиричними засобами, зокрема, вдалим застосуванням гіперболи. Саме ця гіперболічність є в Осипа Маковей натуралізованою, спрямована на розкриття конкретної риси, вади героя, що полегшує сприйняття читачем дійсності, яку мав намір відтворити автор.

Як вказує Олекса Засенко, "ряд творів ("Весняні бурі", "Мандоліна" й інші) Осип Маковей присвятив молоді, показав її ідейні шукання, прагнення до освіти, науки, його юні герої – це переважно галицька гімназична молодь 80-х рр. XIX ст." Зокрема дослідник вказав на напівавтобіографічність оповідання "Весняні бурі", у якому, зокрема, добре відтворено ту суспільно-політичну атмосферу, у якій виховувався майбутній письменник [4].

Отже, Осип Маковей був по-справжньому голосом своєї епохи, одним із провідних діячів Західної України доби помезів'я, чий внесок важко переоцінити. Маковей не лише творив сам, але відчиняв ворота в літературний світ письменникам-початківцям. Митець займав упевнену позицію серед галицької інтелектуальної еліти, будучи на одній хвилі з такими авторитетами, як Франко, Грушевський, Стефаник, Кобилянська й ін. Особливо тісні стосунки склалися з Іваном Франком, який став для Маковей "хресним батьком" у літературі, авторитетом і справжнім вчителем. Особливі стосунки були з Ольгою Кобилянською, для якої Маковей був творчим і духовним наставником, другом і коханим.

У своїх творах Маковей гостро викривав псевдо патріотів, псевдо інтелігентів, галицьких міщан, чинів, панків і ділків, хабарників, брехунів, вказуючи на їхні вади, засуджуючи їх вчинки, принципи, діяльність, лицемірство та самодурство, застосовуючи уїдливу сатиру, гіперболи й гумор; устами його героїв говорить типовий "галичанин-інтелігент". Окрім того, зустрічаються герої, у яких автор вказує на свій ідеал небайдужого, свідомого, інтелектуально розвиненого, вихованого й гідного га-

лицького інтелігента. Героями його творів переважно ставали життя міщани. Першими перлинами творчості Маковей про галичан, галицьку інтелігенцію були "Два ставки", "Вуйко Дорко", "Казка про невдоволеного русина", "Три політики", "Вдячний виборець", "Як я продавав свої новели" й ін. Саме в цих творах письменник найяскравіше відтворив усю складність життя галицької інтелігенції, подав нам картину дійсності доби помежів'я з усією її суперечливістю та складністю соціальних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Засенко О. Талановитий критик і літературознавець / О. Засенко // Жовтень. – 2017.
2. Щербанюк Л. Півтора сторіччя Осипа Маковей [Електронний ресурс] / Збруч ; Л., 2017. – Режим доступ: <https://zbruc.eu/node/69889>. – Назва з екрана.
3. Маковей О. Твори : У 2-х т. / О. Маковей. – К. : "Дніпро", 1990. – Т. 2.
4. Осип Маковей. Вибрані твори / О. Маковей. – К. : "Дніпро", 1971.
5. *Semper magister et semper tiro*: Іван Франко та Осип Маковей. – Л. : Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2007. – С. 35.

Надійшла до редколегії 5.12.17

Г. Хачатурян, студ.

спец. "Фольклористика"

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСИП МАКОВЕЙ И ГАЛИЦКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ

Рассматриваются взаимосвязи Осипа Маковей и галицкой интеллигенции, в том числе с такими её представителями, как Иван Франко, Ольга Кобылянская. На конкретных примерах проанализированы образы типичных представителей галицкой интеллигенции в произведениях автора.

Ключевые слова: галицкая интеллигенция, интеллектуальная элита, сатира, меценатство.

G. Khachaturyan, student

specialty "Folklore",

Taras Shevchenko National University of Kyiv

OSYP MAKOVEY AND THE INTELLIGENCE OF GALICIA

This article describes the connection between Osyp Macovey and the intelligence of Galicia. The article especially emphasizes the connection between such representatives as Ivan Franko and Olga Kobylyansjka. Article contains a

thorough analysis of the images of the typical representatives of Galicia intelligence and description of the ways those images were personalized.

Key words: *the intelligence of Galicia, the intellectual elite, a satire, philistinism.*

УДК 007 : 304 : 070 + 821.161

Г. Холод, канд. філол. наук, проф.
Інститут реклами, м. Київ

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ПСИХОЛОГІЗМУ У ТВОРІ ОСИПА МАКОВЕЯ "САМОТА"

Досліджено специфіку використання засобів психологізму у творі Осипа Маковея "Самота". Зокрема, звернено особливу увагу на особливості нарації, її інтонаційний малюнок, емотиви, композицію твору, художні засоби.

Ключові слова: *психологічна новела, психологізм, композиція, емотиви.*

Дослідженню твору "Самота" Осипа Маковея приділяли увагу такі науковці: О. Гонюк, І. Спатар тощо. О. Гонюк у статті "Ритмічна організація малої прози Осипа Маковея" проаналізувала специфіку створення ритму оповіді психологічної новели "Самота", звернувши увагу на наявність у ній музичних асоціацій і відзначивши таку ознаку імпресіонізму, як вільна композиція. І. Спатар у статті "Жанротворча функція часопростору у творах Е. Ожешко "Тадейко" та О. Маковея "Самота"" доводить, що хронотоп є формотворчим чинником вищезгаданих творів. З огляду на те, що вищезгадані науковці не досліджували засоби психологізму у творі Осипа Маковея "Самота", вважаємо за потрібне заповнити цю прогалину, висвітливши обрану нами тему.

"Нарис" (авторське визначення жанру) "Самота" є рефлексією тридцятип'ятирічного чоловіка-інтелігента, що, на нашу думку, зумовило специфіку композиційного оформлення твору письменником. Зокрема, ідеться про наявність у тексті тринадцяти графічно відділених частин, у яких майже кожне речення виокремлено в абзац. Така рубрикація не лише полегшує сприйняття тексту, а й з огляду на наявність гомодісгетичного наратора, який, аналізуючи ситуацію, намагається розібратися у своєму внутрішньому світі, презентує таким чином плин його думок

і зміну емоцій. Зазначимо, що емоційний малюнок тексту постійно змінюється за допомогою використання апосиопези, що підкреслює схвильованість головного персонажа, а також риторичних питальних і риторичних окличних речень.

Висловлюючи своє обурення щодо людей, головний персонаж уночі в альтанці намагається розібратися у причинах появи дискомфортного внутрішнього стану за допомогою візуалізації на папері почуття ("Стара привычка видизвалася вь мени, сердце бильше зворушене, хочу бачыты на папери, якъ я свое чутте означу, хочу знаты, що воно є..." [1, 176]), яке його збентежило. Дошукуючись відповіді на запитання "Що воно є?", тобто намагаючись розібратися у своєму внутрішньому світові, автор використовує психологічний паралелізм (самоаналіз – знищення троянди), завдяки якому презентує марність рефлексії ("Отъ передо мною у зильныку рожа, прегарна, пахуча рожа, – и ты хочешъ знаты, якъ ѳи лыстыкы тримаються, звидкы запахъ иде; починаешъ обривати лыстыкы, одынь по другимъ, одынь по другимъ, ажъ дыйдешъ до насады... Рожа розирвана: зив'яли лыстыкы розлетилися по трави, вже ихъ разомъ не зложышь, – нема ни рожи, ни запаху..." [1, 176]).

Наратор твору "Самота", фіксує всі зміни, що відбуваються в навколишньому середовищі, і свою реакцію на них, не тільки окреслює хронотоп, а й презентує динаміку емоційних станів. Роздратування, що з'явилося як реакція на спів солов'я, якого головний персонаж порівнює з "охрыплым співаком" [1, 177] і називає "крыклым птахом" [1, 177], свідчить про внутрішню розбалансованість і нервову збудженість наратора, через яку не міг заснути цілу ніч.

Завдяки лексичній епіфорі, зокрема повторенню емотивів наприкінці трьох речень абзацу ("По вечери мене напала нудьга. Недиля, люде бавляться, якъ уміють, а я нуджуся. Господы, що за нудьга!" [1, 177]), а також антитезі ("Недиля, люде бавляться, якъ умыють, а я нуджуся" [1, 177]) головний персонаж увиразнює свій емоційний стан, виникнення якого стало результатом багаторічної самотності 35-річного чоловіка через дистанціювання від людей.

Синдром втоми від життя виник через його надмірну активну діяльність (навчання в гімназії – навчання в університеті – робота в бюро – суспільна й політична діяльність – літературна діяльність), спілкування з багатьма людьми й усвідомлення їхньої неідеальності ("И дивне диво, – що більше я живь між людьми, працював для ихъ, то больше душою виддалялся видъ ныхъ: я не миги ихъ любыты, тыхъ людей, що не знають гармонии въ жыттю. Тыхъ людей, що божеську душу волочать по земнимъ болоти..." [1, 178]). Парадоксальність вищезгаданої тенденції головний персонаж увиразнив оксимороном – "У тій товпи многолюдній – на самоти!" [1, 178].

Рефлексує під спів солов'я, із присутністю якого наратор уже не тільки змирився, а й з розумінням ставився до його пташиних залищань ("Въ тимъ, нехай соби спивае; жалко йому перешкоджаты" [1, 178]), головний персонаж постійно згадував жінку, яка недавно поховала чоловіка й одна виховувала маленьку дочку.

Спілкування головного персонажа з молодою вдовою, із якою був знайомий три роки, стало підставою для безцеремонних і цинічних розмов серед його знайомих, що дуже засмутило наратора.

Смерть годувальника сім'ї, молодого судді, трирічне спілкування з дівчинкою, беззахисність її матері й власна самотність викликали в головного героя бажання опікуватися "сыротятами" [1, 182]. Він намагався це робити коректно, не ображаючи гідності жінки, і радів тому, що може допомогти їй, не ставлячи перед собою мету, на яку брутально натякали його знайомі. Їхні слова, які декілька разів повторюються наприкінці твору, його настільки обурили, що головний персонаж не міг тривалий час заспокоїтися й не спав цілу ніч, намагаючись розібратися у своїх почуттях. Постійне згадування про молоду вдову впродовж усього твору, болісна реакція на некоректні слова щодо їхніх дружніх стосунків, бажання проводити з нею вільний час, емоційна реакція наратора на її появу в альтанці, презентована низкою риторичних окличних речень, сугестують читачеві думку про те, що головний персонаж закоханий і сумує через невизначеність свого становища й усвідомлення своєї самотності.

Прикметним є те, що назва твору, корелюючи зі змістом, одразу створюючи відповідний горизонт очікування й емоційну тональність, має декілька нюансів щодо інтерпретації. З одного боку, ідеться про цілеспрямоване усамітнення головного персонажа, яке повинно допомогти йому завдяки рефлексії розібратися у своїх почуттях, з іншого – про стан людського буття, який не тільки демонструє ізольованість головного персонажа від суспільства, а й презентує екзистенційну кризу, яку він усвідомив завдяки виникненню бажання заповнити екзистенційну порожнечу опікуванням іншими ("Я радъ, що маю кимсь опікуватися, кимсь близькимъ, а не такою невливимою истотою, якъ народ. Я народа не покину, але винъ мени серця не заспокоює! Я ничого видъ никого не хочу! Я самолюбъ, моє серце потребує кимсь журытыся, я радъ такой журби! Сиі журбы мени не доставало!.." [1, 182]).

Зумовлена емоційним станом, екскурсами в минуле, аналізом ситуації мозаїчність плину думок наратора, що є однією з ознак імпресіонізму, сприяє виникненню ефекту правдоподібності, який підсилюється авторським визначенням жанру твору.

Отже, для моделювання внутрішнього стану головного персонажа психологічної новели "Самота" Осип Маковей обирає позицію гомодієгетичного наратора, використовує психологічний паралелізм, динаміку інтонаційного малюнка нарації, емотиви, художні засоби, рубрикацію тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маковей О. Самота [Електронний ресурс] /О. Маковей. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Makovei_Osyp/ (дата звернення: 30.01. 2018). – Назва з екрана.
2. Спатар І. Жанротворча функція часопростору у творах Елізи Ожешко "Тадейко" та Осипа Маковея "Самота" / І. Спатар // Актуальні проблеми викладання літератури у середній та вищій школі. Султанівські читання. Зб. ст. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2012. – Вип. II. – С. 175–184.
3. Ткаченко А. Мистецтво слова : Вступ до літературознавства : підручник. – 2-ге вид., випр. і доповн. / А. Ткаченко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2003.

Надійшла до редколегії 27.11.17

А. Холод, канд. філол. наук, проф.
Институт рекламы, г. Киев

СПЕЦИФИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СРЕДСТВ СИХОЛОГИЗМА В ПРОЗЕ ОСИПА МАКОВЕЯ "ОДИНОЧЕСТВО"

Исследовано специфику использования средств психологизма в произведении Осипа Маковея "Одиночество". Особое внимание уделено особенностям наррации, ее интонационному рисунку, эмотивам, композиции произведения, художественным средствам.

Ключевые слова: психологическая новелла, психологизм, композиция, эмотивы.

A. Kholod, cand. of Philology, prof.
Institute of Advertising, Kyiv

SPECIFICITY OF USING THE MEANS OF PSYCHOLOGISM IN OSIP MAKOVEI'S PROSE "LONELINESS"

In the article the specificity of using the means of psychologism in the work of Osip Makovei's "Loneliness" is investigated. Particular attention is paid to the peculiarities of narration, its intonation pattern, emotions, composition of the work, artistic means.

Key words: psychological novel, psychologism, composition, emotions.

УДК 007 : 304 : 070 + 004.9

О. Холод, д-р філол. наук, проф.
академік МАНПО,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ФОНОСЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРЬОХ ПОЕЗІЙ ОСИПА МАКОВЕЯ (кореляція поєднання агресивних консонант та коефіцієнтів семантико-семіотичних маркерів)

Здійснено кореляційний аналіз показників частотності поєднання агресивних консонант і коефіцієнтів семантико-семіотичних маркерів у трьох поезіях Осипа Маковея ("І я умію пісню...", 1891; "В дорогу, в дорогу!", 1899; "Образок", 1900).

Ключові слова: поєднання "агресивних" консонант, коефіцієнти семантико-семіотичних маркерів, кореляція, поезії Осипа Маковей.

Проблема, який присвячена стаття, полягає у відсутності результатів досліджень щодо особливостей фоносемантичного потенціалу поезій Осипа Маковей. Відомо, що ті наукові звіти, у яких раніше відображалися результати фоносемантичних розвідок, стосувалися, наприклад, аналізу зразків російської поезії О. Блока, С. Єсеніна, А. Тарковського, В. Маяковського, А. Вознесенського, О. Пушкіна, М. Асєєва, М. Некрасова, М. Лермонтова, Ф. Тютчева [3]; символічного значення мовного знаку [2]; фонетичних принципів поетичної техніки [7] або фоносемантичного потенціалу промов політичних лідерів [9–10]. Варто зазначити, що в досвіді психолінгвістичних досліджень кінця ХХ ст. вже спостерігалася практика вивчення особливостей кореляції звуків і їхньої семантики в поезії [6].

Отже, виходячи зі стислого декларативного огляду назв праць, що були присвячені аналізу фонетичного й семантичного, семіотичного та психологічного потенціалів поетичних і прозаїчних текстів, можемо визначити *об'єкт* нашого дослідження, яким є поезії Осипа Маковей. *Предметом* дослідження став кореляційний аналіз фоносемантичного потенціалу поезій згаданого письменника.

Метою нашого дослідження стало здійснення кореляційного аналізу показників частотності поєднання агресивних консонант і коефіцієнтів семантико-семіотичних маркерів у трьох поезіях Осипа Маковей.

Методологія дослідження

Із групи методів емпіричного дослідження [11] ми обрали такі:

- спостереження як цілеспрямоване й організоване суб'єктивне сприйняття трьох аналізованих поезій О. Маковей;
- опис, який допоміг нам фіксувати результати згаданого спостереження;
- вимірювання за методикою семантичного диференціалу Ч. Осгуда [5; 12] ми застосовували з метою виявлення кореляції між факторами "показники частотності поєднання агре-

сивних консонант" і "семантико-семіотичний коефіцієнт поезії О. Маковея".

Із групи методів теоретичного дослідження [11] ми обрали такі:

- *формалізацію* як побудову абстрактно-математичних моделей, що спрямовані на розкриття сутності кореляції між частотними поєднанням "агресивних" консонант ([ГР], [РГ], [ДЗВ], [РХМ], [КР], [БР], [ХВ], [ПР], [ХВБ], [ШН], [ВШ], [ЧМ], [МЗ], [РН], [С'ЗД], [Т'ТР], [СПР], [ЈРЗ], [ЖД], [С'ЗМ]) і семантико-семіотичними коефіцієнтами трьох поезій О. Маковея, де такі поєднання зустрічаються як частотні;

- *статистичні методи* потрібні були нам для визначення середніх значень, що характеризували усю сукупність згаданої кореляції між частотними поєднанням "агресивних" консонант і їхньою семантикою.

Методикою нашого аналізу була обрана така послідовність дослідницьких процедур:

- 1) відбір аналізованого матеріалу (поезій О. Маковея) за критеріями;

- вірші повинні визначати період від 1891 до 1900 р.: О. Маковей у цей період був студентом (до 1893 р.), працював співробітником львівської газети "Зоря", редактором газети "Буковина" (1895–1897), редактором часопису "Літературно-науковий вісник" (1897–1899), учителем української гімназії, викладачем Чернівецького університету (1899–1900);

- відібраними віршами стали три, які були знайдені нами на електронних ресурсах "OnlyArt" і "Чтиво" [1; 4] і які відповідали рокам згаданого періоду творчості О. Маковея;

- обсяг строф в аналізованих трьох віршах повинен мати діапазон від трьох до шести; згаданий діапазон кількості строф обумовлений тим, що вказаний обсяг поезій не дозволяє поетові насичувати твори розлогою семантикою, синтаксичними структурами й періодами, що є характерним для обсягів поезій більшої (від семи й більше) кількості строф;

2) ідентифікація (за нашою оригінальною методикою [8, с. 74–81]) частотності "неприємних", або агресивних консонант та сполук консонант;

3) пошук кореляції між частотними поєднанням "агресивних" консонант ([ГР], [РГ], [ДЗВ], [РХМ], [КР], [БР], [ХВ], [ПР], [ХВБ], [ШН], [ВШ], [ЧМ], [МЗ], [РН], [С'ЗД], [Т'ТР], [СПР], [JPЗ], [ЖД], [С'ЗМ]) і семантикою тих текстів трьох поезій О. Маковея, де такі поєднання зустрічаються як частотні;

4) визначення коефіцієнтів кореляції між частотними поєднанням "агресивних" консонант ([ГР], [РГ], [ДЗВ], [РХМ], [КР], [БР], [ХВ], [ПР], [ХВБ], [ШН], [ВШ], [ЧМ], [МЗ], [РН], [С'ЗД], [Т'ТР], [СПР], [JPЗ], [ЖД], [С'ЗМ]) і семантикою та семіотикою тих текстів трьох поезій О. Маковея, де такі поєднання зустрічаються як частотні.

Виконуючи *першу процедуру дослідження* (відбір аналізованого матеріалу поезій О. Маковея за критеріями) ми визначили такі обмеження:

- аналізувалися ті вірші О. Маковея, які автор написав у період від 1891 (рік завершення навчання у Львівському університеті й початок роботи в Чернівецькій учительській семінарії; писав поезії) до 1900 р. (О. Маковей працював директором учительської семінарії в с. Залещики й писав переважно прозаїчні твори);

- для "чистоти" аналізу було обрано по одному віршу, написаних упродовж трьох таких років 1891, 1899 і 1900;

- вибір поезій здійснювався цілеспрямовано, з орієнтацією на роки вчительської практики О. Маковея і відповідав періоду писання автором поетичних творів.

Друга процедура дослідження передбачала ідентифікацію (за нашою оригінальною методикою [8, с. 74–81]) частоти слів у поезіях О. Маковея, які містять "неприємні", або агресивні поєднання консонантів. Застосовуючи команду "Знайти" + "В основному документі", що функціонує в програмі "Word" ("Office 2010"), ми ідентифікували слова з високим показником частотності в текстах трьох віршів О. Маковея (див. табл. 1–5 у Додатках).

Третя дослідницька процедура полягала в пошуку кореляції між частотними поєднанням "агресивних" консонант ([ГР], [РГ],

[ДЗВ], [РХМ], [КР], [БР], [ХВ], [ПР], [ХВБ], [ШН], [ВШ], [ЧМ], [МЗ], [РН], [С'ЗД], [Т'ТР], [СПР], [ЈРЗ], [ЖД], [С'ЗМ]) і семантикою тих текстів трьох поезій О. Маковея, де такі поєднання зустрічаються як частотні. Результати виконання третьої дослідницької процедури відбито в табл. 1–5 (див. Додатки).

Аналіз показників табл. 1–5 дозволив нам зафіксувати такі особливості й дійти таких висновків:

1) у всіх аналізованих поезіях О. Маковея спостерігаються агресивні такі поєднання консонант: [ГР], [РГ], [ДЗВ], [РХМ], [КР], [БР], [ХВ], [ПР], [ХВБ], [ШН], [ВШ], [ЧМ], [МЗ], [РН], [С'ЗД], [Т'ТР], [СПР], [ЈРЗ], [ЖД], [С'ЗМ]

2) найвищою (43,2 %) частотністю сполук консонант відзначена поезія "В дорогу! В дорогу!"; другою за частотністю (29,4 %) є поезія "Образок"; найменша частотність сполук агресивних консонант фіксується в поезії "І я умію пісню...";

3) "найсумнішою" (коефіцієнт "–8") за семантико-семіотичним коефіцієнтом слід вважати поезію "І я умію пісню..."; майже вдвічі меншою (–3) за сумом слід вважати поезію "Образок" і мінімально ("–1") сумною за семантико-семіотичним коефіцієнтом – поезію "В дорогу! В дорогу!";

4) якщо у поезії "Образок" відсутній (0 %) позитивний ("несумний") коефіцієнт, то в поезій "І я умію пісню..." і "В дорогу! В дорогу!" відповідно зафіксовані такі позитивні коефіцієнти – "4" і "5";

5) встановлено, що, з одного боку, не фіксується конкретної чіткої кореляції між показниками фактору "семантико-семіотичний коефіцієнт текстів" і показниками фактору "поєднання агресивних консонант" у трьох аналізованих нами поезіях О. Маковея;

6) разом із тим, встановлено також, що, із другого боку, кореляція показників фіксується на рівні пропорційності між фактором "сумний/позитивний настрої поезії" та фактором "кількість поєднань агресивних консонант": встановлено, що, наприклад, під час аналізу поезії "І я умію пісню..." було зафіксовано два показники, а саме – негативний і позитивний: високий ("–8") коефіцієнт негативного семантичного забарв-

лення поезії ("сум", "туга", "ностальгія") модерується (пом'якшується) позитивним показником ("4"); таким чином знижується загальний середній показник, який отримується шляхом компенсації ($-8 + 4 = -4$); під час аналізу поезії О. Маковея "В дорогу! В дорогу!" нами зафіксована така сама тенденція до модерації: невисокий негативний (" -1 ") показник нівелюється до максимуму позитивним (" 5 ") показником семантико-семантичних маркерів у тексті (" $-1 + 5 = 4$ "); однак у поезії "Образок" згаданої тенденції до нівелювання негативного значення показників не зафіксовано (показник дорівнює " -3 "), оскільки позитивних семантико-семіотичних маркерів не ідентифіковано нами.

В описаному дослідженні ми здійснили кореляційний аналіз показників частотності поєднання агресивних консонант і коефіцієнтів семантико-семіотичних маркерів у трьох поезіях Оси́па Маковея ("І я умію пісню...", 1891 р.; "В дорогу, в дорогу!", 1899 рік; "Образок", 1900 р.).

Здійснений аналіз дозволяє сформулювати висновок про те, що нами встановлена амбівалентна (певною мірою контрарна) тенденція: з одного боку, кореляція відсутня між показниками частотності поєднання агресивних консонант і коефіцієнтів семантико-семіотичних маркерів у трьох поезіях О. Маковея; із другого боку, наявна чітка кореляція між показниками частотності поєднання агресивних консонант і нефінальними (середніми) показниками семантико-семіотичних маркерів у трьох аналізованих поезіях О. Маковея.

Зафіксовані нами дві тенденції свідчать про таке:

1) у нашому дослідженні був здійснений аналіз замалої кількості поезій О. Маковея (лише три вірші), чого недостатньо для формулювання адекватних висновків із метою їхньої подальшої екстраполяції на інші поезії автора;

2) аналіз навіть трьох поезій О. Маковея підтвердив нашу гіпотезу про існування чіткої кореляції між факторами "частотність поєднання "агресивних" консонант" і "коефіцієнти семантико-семіотичних маркерів текстів поезій".

Вважаємо доцільним у майбутньому здійснити верифікацію всіх поезій О. Маковея, по-перше, для встановлення валідності нашої оригінальної методики пошуку, по-друге, підтвердження або спростування висунутої нами гіпотези про існування згаданої кореляції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вірші Осипа Маковея [Електронний ресурс] // OnlyArt. – Режим доступу: <https://onlyart.org.ua/ukrainian-poets/virshi-osypa-makoveya/> (дата звернення: 18.01.18). – Назва з екрану.
2. Журавлев А. П. Символическое значение языкового знака / А. П. Журавлев // Речевое воздействие. Проблемы прикладной психолингвистики. – М. : Наука, 1972. – С. 81–104.
3. Журавлев А. П. Звук и смысл / А. П. Журавлев. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1991.
4. Маковей О. Власні твори [Електронний ресурс] / О. Маковей. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Makovei_Osyp/ (дата звернення: 17.12.2017). – Назва з екрана.
5. Осгуд Ч. Приложение методики семантического дифференциала к исследованию по эстетике и смежным проблемам / Ч. Осгуд // Семиотика и искусствометрия ; под ред. Ю. М. Лотмана, В. М. Петрова. – М. : Мир, 1972. – С. 278–298.
6. Пищальникова Е. Д. Введение в психопеетику / Е. Д. Пищальникова, Ю. А. Сорокин. – Барнаул, 1993. – С. 34–38.
7. Поливанов Е. Д. Общий фонетический принцип всякой поэтической техники / Е. Д. Поливанов // Вопр. языкознания. – 1963. – № 1. – С. 99–112.
8. Холод О. М. "Звукові малюнки" агресивності та приємності як складові іміджу деяких депутатів / О. М. Холод // Зерцала юности научной : материалы II междунар. Конф., 24 марта 2001 г. в г. Кривом Роге : В 2-х ч. – К. : ЕУФІМБ, 2001, ч. 2. – С. 74–81.
9. Холод О. М. Імідж: мовлення політиків : монографія / О. М. Холод. – У 2 ч. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008, ч. 1.
10. Холод О. М. Імідж: мовлення політиків : монографія / О. М. Холод. – У 2 ч. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008, ч. 2.
11. Холод О. М. Методологія досліджень соціальних комунікацій : підручник / О. М. Холод. – Л. : ПАІС, 2014.
12. Osgood C. E. Method and Theory in Experimental Psychology. – New York, 1953.

Надійшла до редколегії 4.12.17

Додаток 1
Аналіз тексту поезії О. Маковея "І я умію пісню...",
написаної автором 1891 р.

Вірш "І я умію пісню..."	Кількість консонантних сполук				Агресивні сполуки консонант [ГР], [РГ], [ДЗВ], [РХМ], [КР], [БР], [ХВ], [ПР], [ХВБ], [ШН], [ВШ], [ЧМ], [МЗ], [РН], [С'ЗД], [Т'ТР], [СПР], [JPЗ], [ЖД], [С'ЗМ]		Кількість консонант	Консонанти (Кіль/%)				
	2 конс. (кіль./%)	3 конс. (кіль./%)	4 конс. (кіль./%)	Разом (кіль./%)	кількість	%	Кіль./%	р	з	х	ш/щ	ж
І я умію пісню, умію не одну, то тихо-милословну, то грімко-голосну.	7	0	0	7	1	12,5	24/100	1/4,17	1/ 4,17	1/ 4,17	0	0

Я так люблю ті співи, а я їх сам зложив у тихі хвилі щастя, у хвилі, як тужив.	8	0	0	8	0	0	30/100	0	1/ 3,33	3/ 10	1/3,33	2/6,66
Одна сільський дзвіно- чок нагадує мені, як в сумерку вечірнім дзвенить у тишині.	3	4	0	7	2	25	35/ 100	2/5,71	2/ 5,71	0	1/ 2,86	0
А друга сум наводить, стає понурим світ, мов вітер хмару кличе на ясний небозвід.	5	2	0	7	1	12,5	37/ 100	4/10,81	1/ 2,7	1/ 2,7	0	0
І зарояться разом крилатії думки, бринять, летять і в'[ju]ться, як в пасіці пчїлки.	7	1	0	8	2	25	32/10 0	4/12,5	2/ 6,25	0	0	0
Вони словам вторують, дають життя і чар, і цвітом їх вбирають, як землю пишна яр...	4	2	0	6	2	25	35/ 100	4/11,43	1/ 2,86	1/ 2,86	1/ 2,86	1/ 2,86
РАЗОМ	34/ 79 %	9/2 %	0	43/ 100	8	100	193/ 100	15/7,77	8/ 4,15	6/ 3,11	3/ 1,50	3/ 1,58

Додаток 2
Аналіз текста поезії О. Маковея "В дорогу, в дорогу!"
написаної автором 1899 р.

Вірш "В дорогу, в дорогу!"	Кількість консонантних сполук			Агресивні сполуки консонант [ГР], [РГ], [ДЗВ], [РХМ], [КР], [БР], [ХВ], [ПР], [ХВБ], [ШН], [ВШ], [ЧМ], [МЗ], [РН], [С'ЗД], [Т'ТР], [СПР], [ЈРЗ], [ЖД], [С'ЗМ]			Кількість консонант	Консонанти (Кіль/%)				
	2 конс. (кіль./%)	3 конс. (кіль./%)	4 конс. (кіль./%)	Разом (кіль./%)	кількість	%	Кіль/%	р	з	х	ш/щ	ж
В дорогу, в доро- гу! Іду, моя доле! Чи цвітами піду, чи терня поколе, чи певно там зайду, чи щастя там найду, іду, де побачив мету.	11	0	0	11	3	18,75	51/ 30,9	3/5,9	1/1,9	0	1/1,9	0

Не вернусь з дороги, хоч мучить тривога: чи справді до щастя веде ся дорога, чи гідне [je] муки, і бо[jy], й розпуки се щастя, що [ja] [je]го жду.	8	3	0	11	8	50	56/ 33,9	6/10,7	2/3,6	1/1,8	3/ 5,4	1/
Як найду [je]го, порівня[jy]сь з мето[jy] — все горе забуду за хвили споко[jy]. Проживши ті хвили, навіки в могилі, вдоволений, тихо спічну...	14	1	0	15	5	31,25	58/35,1	3/5,2	3/5,2	3/5,2	1/ 1,7	1/
РАЗОМ	33/ 89,2 %	4/ 10,8	0	37/ 100%	16	100%	165/ 100%	12/ 7,27%	6/3,6 4%	4/2,4 2%	5/ 3,0 %	2/ 1,2

Додаток 3
Аналіз текста поезії О. Маковея "Образок"
написаної автором 1900 р.

Вірш "Образок!"	Кількість консонантних сполук				Агресивні сполуки консонант [ГР], [РГ], [ДЗВ], [РХМ], [КР], [БР], [ХВ], [ПР], [ХВБ], [ШН], [ВШ], [ЧМ], [МЗ], [РН], [С'ЗД], [Т'ТР], [СПР], [ЈРЗ], [ЖД], [С'ЗМ]		Кількість консонант	Консонанти (Кіль/%)				
	2 конс. (кіль./%)	3 конс. (кіль./%)	4 конс. (кіль./%)	Разом (кіль./%)	кількість	%	Кіль/%	р	з	х	ш/щ	ж
Маленька хата, як коробка, загата з листя під вікном, кошниця, наче солі товпка,— усе вже спить осіннім сном.	12	2	0	14/	3	30	48/	1/ 2,0	2/4,2	1/2,0	1/2,0	1/2,0

У хмарі сонця і не знати, в тумані тихе поле спить, собачка вилізла з загати, раз гавкнула — і вже мовчить.	11	1	0	12/	5	50	45/	2/4,4	4/8,9	2/4,4	0	1/ 2,2
Причулося! Се вітер гонить, а листя хоче утечи,— і сон собачку знову клонять: нема чого і стере- чи.	8	0	0	8/	2	20	40/	3/7,5	1/ 2,5	1/ 2,5	0	0
Дата написання – 1900 рік												
РАЗОМ	31/9 1,2 %	3/8,8 %	0	34/ 100 %	10	100	133/ 100 %	6/4,5 %	7/5,3 %	4/3,0 %	1/0,7%	2/1,5%

Додаток 4
Порівняльна таблиця показників частотності "агресивних" консонант і їхніх сполук
у трьох поезіях О. Маковea ("І я умію пісню...", "Образок", В дорогу, в дорогу!"),
написаних автором у період від 1891 р. до 1900 р.

Позії та рік її написання	Кількість консонантних сполук			Сполуки агресив- них консонант [ГР], [РГ], [ДЗВ], [РХМ], [КР], [БР], [ХВ], [ПР], [ХВБ], [ШН], [ВШ], [ЧМ], [МЗ], [РН], [С'ЗД], [Г'ТР], [СПР], [ЈРЗ], [ЖД], [С'ЗМ]		Кількість консонант	Агресивні консонанти (Кіль/%)					Коефіцієнт семантико- семіотичних маркерів
	2 конс. (кіль./%)	3 конс. (кіль./%)	Разом (кіль./%)	кількість	%		р	з	х	ш/щ	ж	
"І я умію пісню..." 1891	34/ 79%	9/ 2%	43/ 100	8	18,6	193/ 100%	15/ 7,77	8/ 4,15	6/ 3,11	3/ 1,50	3/ 1,58	-8; 4 = -4
"В дорогу! В дорогу!" 1897	33/ 89,2%	4/ 10,8	37/ 100%	16	43,2	165/ 100%	12/ 7,27%	6/ 3,64%	4/ 2,42%	5/ 3,0%	2/ 1,2	-1; 5 = 4
"Образок" 1900	31/ 91,2%	3/ 8,8%	34/ 100%	10	29,4	133/ 100%	6/ 4,5%	7/ 5,3%	4/ 3,0%	1/ 0,7%	2/ 1,5%	-3 = -3

Додаток 5
Семантико-семіотичні маркери 3-х поезій О. Маковея
 ("І я умію пісню...", "Образок", "В дорогу, в дорогу!"),
 написаних автором у період від 1891 р. до 1900 р.

Поезія 1	Значення (семантика)	Знак (семіотика)	Код по ШСД	Поезія 2	Значення (семантика)	Знак (семіотика)	Код по ШСД	Поезія 3	Значення (семантика)	Знак (семіотика)	Код по ШСД
І я умію пісню... І я умію пісню, умію не одну, то тихо- милосз- вучну, то грім- ко- голосну.	Сум + споді- вання	Туга	-3	В доро- гу, в дорогу! В доро- гу, в дорогу! Іду, моя доле! Чи цвітами піду, чи терня	Самоза- зив до початку справи	Зов. Рішу- чість. Намір.	0; 3	Обра- зок Мале- нька хата, як короб- ка, загата з листя під вікном, кошни- ця, наче солі товпка, — усе вже спить	Опис осін- ньої карти- нки	Спо- кій	0
Я так люблю ті співи, а я їх сам	Любов до пісні	Зача- рова- ність	1	поколе, чи пев- но там зайду, чи щас- тя там							

зложив у тихі хвилі щастя, у хвилі, як ту- жив.				найду, іду, де побачив мету.				осіннім сном.			
								У хмарі сонця і не знати, в тумані тихе поле спить, собачка вилізла з загати, раз гавкнула — і вже мовчить.	Опис туман- ного поля, собаки за гатою	Сум- ний спо- кій	-1
Одна сільсь- кий дзвіно- чок нагадує мені, як в сумерку вечірнім	Спога- ди про атри- бути села	Сум, носта- льгія	-2	Не вернусь з доро- ги, хоч мучить тривога: чи спра- вді до щастя веде ся дорога, чи гідне є муки, і	Роздуми про дореч- ність походу за до- лею.	Невпе- вне- ність	-1	Причуло- ся! Се вітер гонить, а листя хоче утечи, — і сон собачку знову клонять: нема чого і стеречи.	Опис пусто- ти	Роз- чару- ванн я	-2
								1900			

дзвє- нить у тишині.				бою, й розпуки се щас- тя, що я єго жду.				Коефі- цієнт			-3
А друга сум наво- дить, стає понури- м світ, мов вітер хмару кличе на ясний небо- звід.	Спога- ди про сумні пісні	Сум	-1								
			-2	Як найду єго, порів- няюсь з метою – все горе забуду за хвили спокою. Прожи- вши ті хвили, навіки в могилі, вдово- лений, тихо спічну... 1899	Споді- вання про знахо- дження щастя	Впевне- ність	2				
І заро- ються разом крилатії думки, бринять, летять і в'ються, як в пасіці пчїлки.	Заро- ються думки	Актив- ність	1								

Вони словам втору- ють, дають життя і чар, і цвітом їх вби- рають, як зем- лю пишна яр... 1891	Віра в силу пісні й думки	Віра	2	Коефі- цієнт				-1; 5			
Коефі- цієнт 1			-8; 4								
Форму- ла	-3 1 -2 -1 -2 1 2			Форму- ла	0 3 - 1 2			Фор- мула	0 -1 -2		
Коефі- цієнт 2	-2 = 1,3			Коефі- цієнт 2	-1 = 2,5			Коефі- цієнт 2	-1,5		

Додаток 6
Шкала семантичного диференціалу
(за методикою Ч. Осгуда [5; 12])

-3	-2	-1	0	1	2	3
Туга	Розчарування, сум, ностальгія	Сумний спокій, невпевненість, спогоди про сумні пісні	Зов, спокій	Активність, зачарованість	Віра, впевненість	Намір, рішучість

А. Холод, д-р філол. наук, проф.
академик МАНПО,
Прикарпатський національний університет
імени Василя Стефаника, г. Івано-Франківськ

ФОНОСЕМАНТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ
ТРЕХ СТИХОТВОРЕНИЙ ОСИПА МАКОВЕЯ
(корреляция сочетания агрессивных консонант
и коэффициентов семантико-семиотических маркеров)

Был осуществлен корреляционный анализ показателей частотности сочетания агрессивных консонант и коэффициентов семантико-семиотических маркеров в трех стихотворениях Осипа Маковея ("І я умію пісню...", 1891; "В дорогу, в дорогу!", 1899; "Образок", 1900).

Ключевые слова: сочетания "агрессивных" консонант, коэффициенты семантико-семиотических маркеров, корреляция, стихотворения Осипа Маковея.

A. Kholod, Doctor of Philology, Professor
Academician of the IASP,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

FONOSEMANTIC POTENTIAL
THREE POEMS BY OSIP MAKOVEY
(correlation of aggressive combination of consonants
and coefficients of semantic-semiotic markers)

In accordance with the purpose of the study, a correlation analysis of the frequency of the combination of aggressive consonants and the coefficients of semantic-semiotic markers was performed in three poems by Osip Makovey ("І я умію пісню...", 1891; "В дорогу, в дорогу!", 1899; "Образок", 1900).

Key words: combinations of "aggressive" consonants, coefficients of semantic-semiotic markers, correlation, poems of Osip Makovey.

І. Хоцянівська, канд. філол. наук, доц.
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського

ПОНТІЙ ПІЛАТ У ПОЕМАХ ОСИПА МАКОВЕЯ "ТЕРНОВИЙ ВІНОК" ТА А. ГРИГОРЕНКА "ХРАМ ІСТИНИ"

Ідеться про особливості функціонування євангельських образів і мотивів в українській літературі на матеріалі поем О. Маковея та А. Григоренка.

Ключові слова: *релігія, євангельські мотиви, соціум, персонаж, поема, римська культура, традиції.*

Протягом століть релігія була й залишається фундаментальним чинником світової культури. Ще 100 років тому у статті, присвяченій творчості Данте, І. Франко писав: "Щодо християнства, то ми також не думаємо нехтувати його великого і добродічного впливу на моральне відродження людей. Воно, без сумніву, дало старинному світові, що або задихався в безтямній розкоші, або пропав у чорній зневірі і розпуці, вищу мету життя, вказало йому новий світ ідей і вірувань, давало його душі зовсім іншу силу й іншу волю, ніж могли йому дати наскрізь матеріалістичні філософи епікурейської та цинічної школи і навіть ніж давали метафізичні спекуляції неоплатоників" [16, 12–13].

Історія української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. являє розмаїту художню картину, у якій поєднується високе трагічне і знижене, гуманне і людиноненависницьке, духовні злети та пристосуванство до жорстоких реалій повсякдення. Можна без перебільшення стверджувати, що українська історія, а відповідно й історія національної культури, – один із найтрагічніших прикладів у всезагальній історії людства. Звісно це не могло не стати одним із визначальних факторів духовної еволюції українства. Тому дослідження звернень української літератури до євангельського сюжетно-образного матеріалу має безперечно актуальність і наукову перспективність.

У праці основна увага зосереджується на дослідженні закономірностей та своєрідності функціонування євангельських образів і мотивів в українській літературі XIX–XX ст. Сучасні процеси відродження християнства вимагають поглибленого вивчення його впливу на формування національної духовності, розгляду проблеми в синхронному й діяхронному аспектах.

Релігія повсякчас відігравала виняткову роль у житті українського народу. Вона наклала помітний відбиток на світовідчуття і поведінку, сформувала й ідеали та ціннісні орієнтири, вплинула на моральні установки, знайшли відображення у його традиціях і звичаях. За спостереженням Т. Салиги, "релігійність як світогляд, а поетичність як засада людської натури, як категорія психологічна – це наша праоснова, це фундамент нашого духовного розвою, це материк, з якого починається українське поетичне слово. Єдність релігійності й поетичності є якраз тим, що формувало, що різьбило наше художнє слово протягом століть" [15, 6–7].

Християнські твори стали могутнім чинником у формуванні та розвитку національної культури, особливо літератури. Вони відчутно вплинули на характер жанротворення, засоби зображення і загалом образність, символіку, метафоричність і стиль оригінального мистецтва. Сьогодні, на думку М. Жулинського, "визріває ембріон нової цивілізаційної якості культури, ідейним стимулом виростання якого було вчення про людину як про істоту, створену за образом і подобою Бога, і про безмежну любов Бога до людини, проявом якої стала сама самопожертва Ісуса Христа заради спасіння людини і людства. Саме тому релігія й стала "фундаментальним компонентом культур", а культура, запліднена християнськими ідеями, зміцнювала уявлення про людську особистість та її відносини з соціумом, [...]. В нових умовах національного буття українська культура "приречена" витворити універсум цінностей та ідеалів, в якому християнська ідея буде стимулюючою енергією духовного осягнення людини і світу на основі українських національних базових цінностей і пріоритетів" [8, 12–13].

Зосередження на літературному матеріалі XIX–XX ст. зумовлене тим, що саме в цей період відбувалися трагічні події й ка-

таклізми, які стали визначальними не лише в долі окремих народів, а й усієї загальнолюдської цивілізації.

Досить широкий діапазон переосмислення образу Понтія Пілата в українській літературі: він використовується як традиційний образ-символ; лаконічні свідчення євангелістів дописуються та продовжуються, при цьому євангельський контекст наповнюється численними соціально-історичними і предметно-побутовими реаліями епохи. Нарешті, у ряді інтерпретацій письменники реконструюють внутрішній світ персонажа, зосереджуючи основну увагу на тій жакливій духовній катастрофі, яка сталася в житті Пілата після розп'яття Христа. У поемі О. Маковея "Терновий вінок" (1900 р.; перша назва "Пілат") [9] історія Ісуса Христа "переповідається" Понтієм Пілатом, Іродом Антипою і Проклою. Причина такого трактування полягає в тому, що автор концентрує свою увагу на осмисленні справжніх причин на трагічну долю Ісуса. Ідеться, звичайно, не про божественну визначеність долі Месії, а про роль того реального людського світу, заради спасіння якого і прийшов Ісус Христос. При цьому авторський погляд реалізується на різних змістових рівнях. У ліричних відступах, наприклад, читаємо:

Пророк помер – темнота людська вбила
страдальця, що вже бачив божий рай,
а на землі кумирні поробила,
свічками освітила темний край ...[9, 263].

А сам же Понтій Пілат причину смерті Ісуса вбачає в сліпій і темній силі, якій поет дає лаконічну, але дуже точку характеристику:

... товпа – звірюка зла:
її скаженості не сперти;
коли вже крові забагла,
то всяка кара замала,
вона жадає мук і смерті [9, 251].

Позиція прокуратора в "Терновому вінку", за задумом автора, повинна показати ті сумніви й душевний неспокій, які спонукають Пілата знову і знову говорити про Христа. Інакше кажучи,

позиція прокуратора в поемі О. Маковея зумовлена "великою совістю". Однак якщо Понтій зрозумів якоюсь мірою велич розп'ятого на хресті, то для Антипи Ісус – усього-на-всього бунтар, який був справедливо страчений за свої обурливі проповіді. У цьому разі обмеженість Антипи посилюється постійно підкреслюваними автором невіглаством і духовною сліпотю єрусалимського народу. Для того, щоби відтворити ці моменти у їхньому суперечливому поєднанні, О. Маковей посилює психологічний контекст твору численними тропами, паралелізмами, синаксичними фігурами, а також образно-стильовими елементами українського фольклору. При цьому цілісне епічне звучання поеми ускладнюється авторськими роздумами, які об'єктують принципово тенденційні погляди інших персонажів.

Загальновідомо, і досить повно відобразилося в численних історичних дослідженнях, що Рим ставився до завойованих і приєднаних провінцій із презирством і зверхністю. При цьому римський спосіб життя, римська культура, римська духовність оголошувалися й утверджувалися тим абсолютним зразком, який належало наслідувати. У різних джерелах наводиться ряд фактів, коли саме несприйняття римських традицій ставало причиною бунтів підкорених народів, які повставали проти чужоземного володарювання в ім'я захисту національних духовних цінностей. Відомо, що Пілат якось опинився в такій ситуації, коли, зазнаючи поразки, був змушений відмінити свої накази, які ображали релігійні вірування й обряди іудеїв. Римський прокуратор із поеми О. Маковея "Терновий вінок" відчуває, що класичний світ римської культури опинився на межі загибелі під тиском нових суспільно-політичних та ідеологічних обставин, однак все ж мріє перебудувати Єрусалим на кшталт своєї столиці:

Хотілось би чи по добру,
чи хоч по-злому руйнувати
гнилу будівлю і стару
і, заки тут чи там помру,
покласти пишнії палати [9, 259].

До того ж Пілат із твору О. Маковея – бундючний завойовник і нав'язливий політик, який не може й не хоче пізнати культурних традицій іудейського народу, у стосунках з яким поводить себе зверхньо і зневажливо, незмінно дотримуючись принципу повелителя: "Не заведеш ладу без кар" [9, 258].

Змістове поєднання євангельського, фольклорного, літературного й історичного планів дозволяє авторам створювати складні соціокультурні моделі національного буття у всіх його суперечливих виявах. Із цього погляду показова поема А. Григоренка "Храм Істини" (1992) [1]. Вона складається із трьох частин ("Над Біблією", "Суд над Ісусом у Понтія Пілата", "Некрополь катів"), кожна з яких має специфічне смислове звучання та створює в цій тріаді міцні зв'язки між євангельським і реалістичним контекстами.

Якщо для першої частини поеми характерний уривчастий інтонаційний лад, свідомою мозаїчністю роздумів ліричного героя і його "двійника", то друга частина будується за принципом відповідного контрасту. Її акцентоване етичне начало, у якому окреслюються моральні домінанти, вибухає драматичною дисгармонією констант світосприйняття ліричного героя. При цьому автор орієнтується на догматичну (канонічну) семантику євангельських персонажів, насамперед, – Понтія Пілата. Звичайна, можна полемізувати з автором, який новозавітну трагедію (зрада Ісуса Христа) концентрує на образі римського прокуратора. А. Григоренко активно використовує принципи примноження євангельських персонажів, що дозволяє йому надати кожному конкретному вчинку універсального значення і звучання. Ось один із прикладів:

О чорнії понтії пілати,
Як ви навчилися розпинати!
Як ви навчилися нести
На Землю праведну хрести! [1, 15].

Принцип примноження євангельського Пілата аж ніяк не знімає провини та відповідальності за скоєне із загальновідомого персонажа, бо, як підкреслює поет, в усі історичні епохи

в різних народів були ревні прихильники прокуратора. Одночасно А. Григоренко стверджує, що сучасні пілати ворожі до будь-якого вільнодумства, тому вони відправляють на хрест будь-кого, хто зважиться повстати проти існуючого світопорядку:

На тім хресті пекельні муки,
Допоки й світ йому нести...
Ісус дививсь, як Понтій руки
Мив... щоб чужими розп'ясти.
Ісус був першим. Ну а потім
З'явився світу новий Понтій
На той на тесаних хрестах
Розп'яв одразу душ до ста.
А далі більше, більше, більше
Пілатів нових і хрестів.
І фарисеї псами бігають:
Кого ще можна розп'ясти? [1, 15].

Використовуваний А. Григоренком принцип ("пілати") не тільки свізвучний загальнокультурній традиції, але й, головне, в поемі він надає простір авторській фантазії, логічно пояснює вибудовувані історичні й культурологічні ряди: Христос – Ленін, Голгофа – Соловки, Голгофа – Колима, Пілат – Гітлер, Пілат – Сталін і т. п. Наприклад,

Та коли хочеш трапить в рай, –
За найсвятішую ідею
Себе – не інших! – розпинай.
Не треба "руки умивати",
То – вибір понтіїв пілатів [1, 16–17].
Та й як він міг, сердега, знати,
Коли на тім путі – пілати [1, 17].

Вважаємо, що концепція поеми значно складніша, точніше – суперечливіша. По-перше, поет "скористався" можливістю застосовувати євангельські тексти до своїх роздумів про трагічні колізії ХХ ст., а по-друге, він, мабуть, став жертвою своєрідних "інформаційних шумів", які підсвідомо впливають на світогляд

кожного автора. Маємо на увазі суперечливість світоглядної позиції письменника, який відчуває на собі тиск колізії "старе – нове" у її підкреслено ідеологізованій інтерпретації.

Нарешті, третя частина поеми ("Некрополь катів") за своїми формально-змістовими характеристиками, накресленими в попередніх частинах сюжетними колізіями є "модифікацією" Дантового пекла. Це – чвоєрідна зустріч минулого і теперішнього, яка визначається строфою-зачином:

І якийсь Аліг'єрі Данте
(Із сучасних таких пронир) –
Богохульник, писака, романтик –
Чорним ходом у пекло проник [1, 18].

Після ретроспективного огляду Пекла в поетичну оповідь включається "Чорний Понтій з Чорної Галактики" [1, 21], роздуми якого акцентовано узагальнені; вони стали своєрідною універсальною домінантою його одкровень:

Всесвітом керуєм ми, Пілати,
Все під силу, все нам по плечу...
Ми всесильні – Понтії Пілати –
Невмирущі, всюдисущі ми ...
Людство – на Голгофу! ... [1, 23].

Біблійний символ Звізди Полин, що спочатку мав есхатологічне звучання, після чорнобильської трагедії отримав у сучасній літературі зловісно актуальне наповнення і саме в такій якості використовується для створення складного асоціативно-символічного підтексту, який формує з елементів різних культурних традицій ідейно-тематичне ціле. Із цього погляду показовим виглядає фінал поеми А. Григоренка "Храм Істини", у якому поєднуються накреслені в попередніх частинах сюжетні колізії:

В розпачі волаю:
– Людство!
Де ти?!
Глухо....
Тихо...

Пустка і пітьма.
Воскресися, озовись хто-небудь!
Сам ...
Один
Та часу тихий плин ...
За віконцем у біблійнім небі
Жевріє сумна Звізда Полин [1, 24].

Асоціативно-символічні плани поеми А. Григоренка "Храм Істини" змістовно підтверджують вміщені нами положення про те, що при будь-яких рівнях використання євангельського матеріалу здійснюється синтез традиційного й оригінально-авторського, історичне трактується як сучасне, а сучасне у свою чергу акцентовано демонструє свої зв'язки з усім попереднім досвідом людської цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Григоренко А. Храм Істини // А. Григоренко Тінь Перуна. – К. : Укр. письменник, 1992. – С. 7–24.
2. Жулинський М. Християнство і національна культура / М. Жулинський // Біблія і культура. – Чернівці : Рута, 2000. – Вип. 1. – С. 6–8.
3. Маковей О. Терновий вінок: Легенда / О. Маковей // Маковей О. Твори : У 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1. – С. 247–267.
4. Салига Т. Молимося, Боже єдиний... / Т. Салига // Слово благовісту: Антологія української релігійної поезії. – Л. : Світ, 1999. – С. 6–39.
5. Франко І. Данте Аліг'єрі. Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії / І. Франко // Зібр. творів : У 50 т. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 12. – С. 12–13.

Надійшла до редколегії 18.12.17

И. Хоцяни́нская, канд. филол. наук, доц.
Винницкий государственный педагогический
университет имени Михаила Коцюбинского

ПОНТИЙ ПИЛАТ В ПОЭМАХ О. МАКОВЕЯ "ТЕРНОВИЙ ВІНОК" И А. ГРИГОРЕНКО "ХРАМ ИСТИНЫ"

Речь идёт об особенностях функционирования евангельских образов и мотивов в украинской литературе на материале поэм О. Маковея и А. Григоренко.

Ключевые слова: *религия, евангельские мотивы, жанрообразование, социум, персонаж, поэма, римская культура, традиции.*

I. Khotyanivskaya, to. philol. Mr., Associate Professor
Vinnytsia State Pedagogical University Kotsyubinskogo

**PONTIY PILAT IN THE POELS OF I. MAKOVA "TERNOVY VINOK"
AND A. GRIGORENKO "THE TEMPLE OF TRUTH"**

The article deals with the peculiarities of the functioning of evangelical images and motifs in the Ukrainian literature on the material of the poems by O. Makovey and A. Grigorenko.

Key words: religion, evangelical motives, genre formation, society, character, poem, Roman culture, traditions.

ЗМІСТ

Семенюк Г. Ф.

Слово про галицького Орфея 7

Векуа О.

Образ України в ліриці Осипа Маковея 8

Гасвська О.

Особливості використання фольклорних
жанрів у творчості Осипа Маковея..... 15

Гасвська Н.

Художня реалізація історичної тематики у прозі
Осипа Маковея..... 22

Головай І.

"Не наймичка вам Україна моя, настане й для неї
час славний" (образ України у ліриці О. Маковея
та І. Франка) 29

Городецька В.

Мовна картина світу поета (на матеріалі ліричних
творів Осипа Маковея)..... 39

Гриневич І.

Етнокультурні архетипи як основний чинник відображення
національного менталітету у поезії
Осипа Маковея..... 47

Гурбанська А.

Мала проза Осипа Маковея та Ірини Вільде:
типологічні зв'язки 58

Жуковська Г.

Ідейно-естетичні домінанти малої прози Осипа
Маковея (на матеріалі збірки "Оповідання" (1904)) 68

Задорожна О.

Національна ідея в творчості Осипа Маковея 87

Задорожна Л.

Вірменська тема у творчості Осипа Маковея 94

Задорожна С.

"Ви мене провадили в руський світ..."

автопортрет О. Кобилянської крізь призму

листів О. Маковця 109

Ковалів Ю.

Антимілітарна мала проза О. Маковця

в контексті літератури "втраченого покоління" 119

Козак О.

Осип Маковей та Юрій Федькович: єдність талантів 127

Конончук Т.

Особливості фольклористичного

дискурсу в творчості Осипа Маковця 134

Малюга Н.

Війна й патріотизм в інтерпретації

Осипа Маковця і з позиції сьогодення 142

Миронюк В.

Осип Маковей – дослідник і популяризатор

творчості Марка Черемшини 151

Науменко Н.

Новий погляд на лірику Осипа Маковця 159

Пилипей О.

Перекладацька діяльність Осипа Маковця 167

Приліпко І.

Західноукраїнське духовенство

кінця XIX – початку XX століття

у творчій рецепції Осипа Маковця 172

Сліпушко О., Щелкунова О.

Обсервація українського буття

у творчості Осипа Маковця 182

Стрюк Л., Шалацька Г.

Концепція людини і дійсності у збірці "Кроваве

Поле" Осипа Маковця 187

Ткачук М.	
Художній дискурс лірики Осипа Маковея.....	204
Ульянова Н.	
Осип Маковей про роль преси у формуванні правового статусу жінки в суспільстві.....	214
Хачатурян Г.	
Осип Маковей і галицька інтелігенція	222
Холод Г.	
Специфіка використання засобів психологізму у творі Осипа Маковея "Самота"	230
Холод О.	
Фоносемантичний потенціал трьох поезій Осипа Маковея (кореляція поєднання агресивних консонант та коефіцієнтів семантико-семіотичних маркерів)	234
Хоцянівська І.	
Понтій Пілат у поемах Осипа Маковея "Терновий вінок" та А. Григоренка "Храм істини".....	253

CONTENT

Semeniuk G.	
A word about galice Orphees	7
Vekua O.	
The image of Ukraine in the lyrics of macrowave	8
Gaevskaya O.	
Features of the use of folklore knowledge in the movement of Macrowave	15
Hayevskaya N.	
Artistic realization of historical thematics in the light of the Macrowave.....	22
Golovoy I.	
"I do not know your Ukraine my, it is also for you Time of the slave "(The image of Ukraine in lyric O. Makoveya and I. Franka)	29
Gorodets V.	
Letter picture of the world of the poet (on the material of the love creatives of the massages of the map)	39
Grinevich I.	
Ethnocultural archetypes as the basic factor of displacement of national mentality in poseium of macrowave	47
Gurbansky A.	
A little process of macrowave and Irine Vilde: typological relations	58
Zhukovsky G.	
Ideas-aesthetic dominants of a small output of the macrowave (on the material of the collection "The talent" (1904)).....	68
Zadorozhnaya O.	
The national idea of the Osyp Makovey's Creations	87
Zadorozhnaya L.	
Armenian theme in the mobility of the Makoveya.....	94

Zadorozhnaya S.

"You were manufactured in the russian world..."

autoortort O. Kobilian crisis of prize lists O. Makoveya..... 109

Kovaliv Y.

Anti-military small prosy O. Makoveya in the context

literature "Defended generation" 119

Kossack H.

Osip Makovey and Yuriy Fedkovich: unitality of talents 127

Kononchuk T.

Features of folklorist discussion

in the movement of macrowave..... 134

Malyuga N.

War and patriotism in the center interpretation

macrowave and from the presentation of the presentation 142

Mironyuk V.

Osi Makovey – researcher and popularizer

the creatives of the blacksmith 151

Naumenko N.

A new view on the lake of the Makoveya line 158

Pylypei O.

Translation activities of the macrowave..... 167

Prilipko I.

Western ukrainian dreams of the end of the XIX –

the beginning of the XX century in the creative reception

oscillation Makoveya..... 172

Slipushko O., Shchelkunova O.

Promoting ukrainian housing macrowave texts..... 182

Stryk L., Shalatskaya A.

Human concept and validity in the blood breed

field "Makoveya line" 187

Tkachuk N.

Artificial discussion of lake of Macovey Ospy 204

Ulyanova N.

Osip Makovey on the press role in forming
the legal status of women in society214

Khachaturian G.

Osip Makovei and galitian intelligence222

Kholod A.

Specific terms of use of psychology
in the creation of the samoat massage230

Kholod A.

Phonosemantic potential of three poisies mapping oscillation
(correlation of joining aggressive consonant
and koeficients semantic-semiotic markers).....234

Khotsianivska I.

Pontium Pilat in poma of the massages of the
fine vinak and A. Grigorenko "Temple of truth"253

СОДЕРЖАНИЕ

Семенюк Г. Слово о галицком Орфее	7
Векуа О. Образ Украины в лирике Осипа Маковея	8
Гаевская Е. Особенности использования фольклорных жанров в творчестве Осипа Маковея.....	15
Гаевская Н. Художественная реализация исторической тематики в прозе Осипа Маковея	22
Головай И. "Не наймичка вам Україна моя, настане й для неї час славної" (образ Украины в лирике О. Маковея и И. Франка)	29
Городецкая В. Языковая картина мира поэта (на материале лирических произведений Осипа Маковея).....	39
Гриневич И. Этнокультурные архетипы как основной фактор отображения национального менталитета в поэзии Осипа Маковея	47
Гурбанская А. Малая проза Осипа Маковея и Ирины Вильде: типологические связи	58
Жуковская Г. Идейно-эстетические доминанты малой прозы Осипа Маковея (на материале сборника "Рассказы" (1904)).....	68
Задорожная Е. Национальная идея в творчестве Осипа Маковея	87

Задорожная Л. Армянская тема в творчестве Осипа Маковея.....	94
Задорожная С. "Ви мене впровадили в руський світ..." Автопортрет О. Кобылянской сквозь призму писем О. Маковея.....	109
Ковалив Ю. Антимилитарная малая проза О. Маковея в контексте литературы "потерянного поколения"	119
Козак Е. Осип Маковей и Юрий Федькович: единство талантов	127
Конончук Т. Особенности фольклористического дискурса в творчестве Осипа Маковея	134
Малюга Н. Война и патриотизм в интерпретации Осипа Маковея и с позиции сегодняшнего дня	142
Миронюк В. Осип Маковей – исследователь и популяризатор творчества Марко Черемшины	151
Науменко Н. Новый взгляд на лирику Осипа Маковея	158
Пилипей Е. Переводческая деятельность Осипа Маковея.....	167
Прилипко И. Западноукраинское духовенство конца XIX – начала XX века в творческой рецепции Осипа Маковея.....	172
Слипушко О., Щелкунова Е. Обсервация украинского бытия в творчестве Осипа Маковея.....	182
Стрюк Л., Шалацкая А. Концепция человека и действительности в сборнике "Кровавое поле" Осипа Маковея.....	187

Ткачук Н.	
Художественный дискурс лирики Осипа Маковея	204
Ульянова Н.	
Осип Маковей о роли прессы в формировании правового статуса женщины в обществе	214
Хачатурян Г.	
Осип Маковей галицкая интеллигенция	222
Холод А.	
Специфика использования средств психологизма в произведении Осипа Маковея "Одиночество"	230
Холод А.	
Фоносемантический потенциал трёх поэзий Осипа Маковея (корреляция соединения агрессивных консонант и коэффициентов семантико-семиотических маркеров)	234
Хоцянивская И.	
Понтий Пилат в поэмах Осипа Маковея "Терновый венок" и А. Григоренко "Храм истины"	253

Наукове видання

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 2(53)

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 15,8. Наклад 100. Зам. № 218-8781.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. Іф8.
Підписано до друку 27.09.18

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет",
Б-р Т. Шевченка 14, м. Київ, 01601
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02

